

การออกแบบ
การจัดนิทรรศการเรื่อง "หนังสือสมุดไทย"
ณ อาคารเรือนไทย
มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม

อภินันทนาการ

จาก

นิสิตเอกทอสมุด มหาวิทยาลัยมหิดล

วิทยานีพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. ๒๕๔๐

ISBN ๙๗๔-๕๘๙-๑๗๐-๓

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

๑๗

๙๖๓๑๓

๖๕๔๐

Copyright by Mahidol University

วิทยานิพนธ์
เรื่อง
การออกแบบการจัดนิทรรศการเรื่อง "หนังสือสมุดไทย"
ณ อาคารเรือนไทย
มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา

สิริกาญจน์ รัตนเกตุ

สิริกาญจน์ รัตนเกตุ
ผู้วิจัย

ภัทธยา ยิมเรวัต

ภัทธยา ยิมเรวัต Doctorat de L' EHESS.
ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อภิญา บัวสรวง

อภิญา บัวสรวง B.A., M.A.
กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

เกรียงไกร สัมผัสลิต

เกรียงไกร สัมผัสลิต B.Arch., M.Sc.
กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อดุลย์ วีริยเวชกุล

อดุลย์ วีริยเวชกุล ราชบัณฑิต,
พ.บ., น.บ., F.R.C.P.
คณบดี
บัณฑิตวิทยาลัย

เสาวภา พรสิริพงษ์

เสาวภา พรสิริพงษ์ ศศ.บ., สม.ม.
ประธานคณะกรรมการประจำหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การออกแบบการจัดนิทรรศการเรื่อง "หนังสือสมุดไทย"

ณ อาคารเรือนไทย

มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วัฒนธรรมศึกษา)

สาขาวิชาเอกพิพิธภัณฑ์และการอนุรักษ์วัสดุทางวัฒนธรรม

วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

สิริกาญจน์ รัตนเกตุ

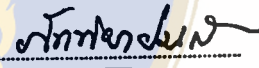
ผู้วิจัย

ปิญญู สุวรรณศิริ สด.บ., M.Arch., ศ.ด. และ

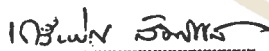
สด.ด. (กิตติมศักดิ์)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ภัททิยา ยิมเรวัต Doctorat de L'EHESS.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

เกรียงไกร สัมผัสชลิต B.Arch., M.Sc.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อภิญญา บัวสว่าง B.A., M.A.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อดุลย์ วิริยะเวชกุล ราชบัณฑิต, พ.บ., น.บ., F.R.C.P.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

สุนทณิงสุริยา รัตนกุล อ.บ., PH.D.

ผู้อำนวยการ

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งของอาจารย์ภัททิยา ยิมเรวัต อาจารย์อภิญญา บัวสรวง อาจารย์เกรียงไกร สัมปชชิต และอาจารย์ภิญญา สุวรรณศิริ อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ของการวิจัยมาโดยตลอด อาจารย์ MEGAN SINNOTT ที่กรุณาตรวจและแก้ไข Abstract อาจารย์ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ที่ได้คำแนะนำเกี่ยวกับหนังสือสมุดไทย อาจารย์พรสวรรค์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้คำแนะนำเกี่ยวกับอักษรธรรมล้านนา บริษัท สยามบุ๊คส์ แอนด์ พับลิเคชันส์ จำกัด ที่ให้ความอนุเคราะห์ในด้านวัสดุและอุปกรณ์ ที่ ๆ เพื่อน ๆ น้อง ๆ ที่ให้ กำลังใจและความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการวาดภาพลายเส้น และสอนการใช้โปรแกรมต่าง ๆ จึงขอ ขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

ท้ายนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณ บิดามารดา ซึ่งสนับสนุนในด้านการเงินและกำลังใจแก่ผู้ วิจัยเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา

สิริภาณุจณ์ รัตนเกตุ

๓๕๓๖๐๘๘ LCCS/M : สาขาวิชา : พิพิธภัณฑและการอนุรักษ์วัสดุทางวัฒนธรรม ; ศศ.ม. (วัฒนธรรมศึกษา)

ศัพท์สำคัญ : หนังสือสมุดไทย / การออกแบบ / นิทรรศการ

สิริกัญจน์ รัตนเกตุ : การออกแบบนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม (AN EXHIBITIONAL DESIGN FOR THAI TRADITIONAL MANUSCRIPTS FOR THE THAI-HOUSE BUILDING AT MAHIDOL UNIVERSITY) คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : ภัททิยา ยิมเรวัต Doetorat de L' EHESS., อภิญญา บัวสรวง B.A., M.A., เกียรติกร สัมปชชิต B.Arch., M.Sc. ๑๘๔ หน้า ISBN : ๙๗๔-๕๘๙-๑๗๐-๓

การดำเนินงานกิจการพิพิธภัณฑต้องคำนึงถึงหน้าที่ต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑเป็นหลัก ซึ่งได้แก่ การรวบรวม การตรวจพิสูจน์ การบันทึกหลักฐาน การสงวนรักษา การจัดแสดง การให้ความรู้ และหน้าที่ต่อประชาชน การจัดแสดงในพิพิธภัณฑมี ๒ ประเภท คือ การจัดนิทรรศการถาวรและการจัดนิทรรศการชั่วคราวการจัดนิทรรศการชั่วคราวนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เฉพาะเรื่อง และเป็นการดึงดูดให้ผู้ชมเข้ามาชมนิทรรศการเป็นประจำการจัดนิทรรศการชั่วคราวนี้สามารถเลือกเรื่องที่กำลังเป็นที่สนใจของประชาชน หรือความรู้เฉพาะเรื่องต่าง ๆ มานำเสนอ

การศึกษานิพนธ์เล่มนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะเสนอรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดนิทรรศการ ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา หัวข้อเรื่องที่น่าสนใจเพื่อเป็นตัวอย่างในการจัดนิทรรศการ ได้แก่ หนังสือสมุดไทย ซึ่งจัดว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาติ โดยแบ่งหัวข้อในการนำเสนอเพื่อออกแบบจัดแสดงดังนี้ ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย การแบ่งประเภทหนังสือสมุดไทย วิธีการทำหนังสือสมุดไทย ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก คุณค่าในหนังสือสมุดไทย การเขียนและอุปกรณ์การเขียนหนังสือสมุดไทย รวมทั้งการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย

ผลการศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบขั้นตอนการจัดนิทรรศการ ตลอดจนรูปแบบการจัดนิทรรศการ และการออกแบบนิทรรศการที่เหมาะสมสำหรับอาคารเรือนไทย โดยได้นำเสนอปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดต่าง ๆ ในการใช้เรือนไทยเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการ รวมไปถึงข้อแก้ไขต่าง ๆ อันจะช่วยขจัดปัญหาที่พบ ซึ่งนับว่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการดำเนินงานจัดนิทรรศการ วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็นแนวทางหรือแบบอย่างสำหรับการจัดนิทรรศการ ณ อาคารเรือนไทยมหาวิทยาลัยมหิดล ตลอดจน ณ อาคารเรือนไทย อื่นต่อไปด้วย

3536081 LCCS/M : MAJOR : Museum and Preservation of Cultural Objects
; M.A. (Cultural Studies)

KEY WORD : Manuscripts / Design / Exhibition

SIRIKARN RATTANAKATE : AN EXHIBITIONAL DESIGN FOR THAI
TRADITIONAL MANUSCRIPTS FOR THE THAI-HOUSE BUILDING AT
MAHIDOL UNIVERSITY. THESIS ADVISOR : PATTIYA JIMREIVAT, DOCTORAT
DE L' EHESS., APINYA BUASRUANG, B.A., M.A., KRIANGKRAI
SAMPATCHALIT, B.Arch., M.Sc. 184 p. ISBN : 974-589-170-3

Museum activities must be designed with the basic function of museums in mind. Museum functions include collection, identification, recording, preservation and exhibition of objects for the purpose of education of the public. There are two kinds of museum exhibitions: permanent and temporary. Temporary exhibits can either have a specific focus attracting a select audience or a more general focus with wide public appeal.

The purpose of this thesis is to design an exhibition for the Thai-House at Mahidol University. The subject selected as an example exhibition was a collection of Thai historical manuscripts. The exhibition focussed on the origin, categories characteris of the lettering, content, production, instruments used in production and conservation and preservation of the manuscripts.

The results of this study include a design for this exhibition at the Thai-House, and proposed solutions to problems and obstacles encountered. This thesis will provide a pattern and example to assist in designing exhibitions at the Thai-House in Mahidol University, and other cultural centres.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ช
สารบัญผัง.....	ฐ
บทที่	
๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ภูมิหลังการศึกษา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	๙
๑.๓ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๐
๑.๔ ขั้นตอนการศึกษา.....	๑๐
๑.๕ วิธีดำเนินการศึกษา.....	๑๐
๑.๖ ขอบเขตในการศึกษา.....	๑๑
๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา.....	๑๑
๑.๘ แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา.....	๑๑
๑.๙ ทบทวนวรรณกรรม.....	๑๒
๒ อาคารเรือนไทยกับการจัดแสดง.....	๑๕
๒.๑ ประเภทของเรือนไทย.....	๑๖
๒.๒ ลักษณะเรือนไทย.....	๑๘
๒.๓ ตัวอย่างการใช้เรือนไทยเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการ.....	๑๙
๒.๔ ปัญหาและอุปสรรคการจัดแสดงในเรือนไทย.....	๕๑
๓ การจัดนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย”.....	๕๕
๓.๑ แนวคิดของนิทรรศการ.....	๕๕

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
๓.๒ วัตถุประสงค์ในการจัดนิทรรศการ.....	๕๖
๓.๓ ข้อมูลเบื้องต้นในการจัดแสดง.....	๕๗
๓.๓.๑ สถานที่จัดแสดง.....	๕๗
๓.๓.๒ เนื้อหาที่น่าสนใจ.....	๖๘
- ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย.....	๖๘
- ประเภทหนังสือสมุดไทย.....	๖๙
- การทำหนังสือสมุดไทย.....	๗๓
- ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก.....	๘๕
- สิ่งที่บันทึกในหนังสือสมุดไทย.....	๘๗
- การเขียนหนังสือสมุดไทย.....	๙๐
- การอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย.....	๙๑
๓.๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย.....	๙๗
๔ การออกแบบนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย”.....	๙๙
๔.๑ แนวคิดในการออกแบบตกแต่ง.....	๙๙
๔.๒ เทคนิคการจัดแสดง.....	๙๙
๔.๓ สื่อที่ใช้ในการจัดแสดง.....	๑๐๒
๔.๔ องค์ประกอบของการจัดแสดง.....	๑๐๔
๔.๕ การออกแบบห้องจัดแสดง.....	๑๒๔
๕ สรุป ข้อเสนอแนะ และอภิปรายผล.....	๑๖๘
บรรณานุกรม.....	๑๘๐
ประวัติผู้เขียน.....	๑๘๔

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ ๑ อาคารเรือนไทย ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.....	๒๑
ภาพที่ ๒ การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๒	๒๒
ภาพที่ ๓ การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๔	๒๓
ภาพที่ ๔ การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๕	๒๔
ภาพที่ ๕ ท่อนั่ง จะอยู่ทางซ้ายก่อนถึงศาลาโถง.....	๒๕
ภาพที่ ๖ ภายในศาลาโถง.....	๒๕
ภาพที่ ๗ เรือนทับเจริญ สถาบันวัฒนธรรมภูมิภาคตะวันตก มหาวิทยาลัยศิลปากร.....	๒๗
ภาพที่ ๘ ห้องโถงกลางจัดแสดงภาพเขียนเรื่องรามเกียรติ์.....	๒๙
ภาพที่ ๙ ห้องส่วนหน้าด้านทิศเหนือจัดแสดงศิลปวัตถุ.....	๒๙
ภาพที่ ๑๐ ห้องส่วนกลางด้านทิศเหนือจัดแสดงหุ่นกระบอก.....	๓๐
ภาพที่ ๑๑ ตัวอย่างการจัดแสดงหุ่นกระบอก.....	๓๐
ภาพที่ ๑๒ ห้องส่วนกลางด้านทิศใต้จัดแสดงการทอผ้าของชนภูมิภาคตะวันตก.....	๓๑
ภาพที่ ๑๓ การจัดแสดงเทคนิคชาวบ้านได้ถุนเรือน.....	๓๑
ภาพที่ ๑๔ ระเบียบเครื่องวงกลมด้านหน้าเรือน.....	๓๒
ภาพที่ ๑๕ เรือนคำเที่ยง ในบริเวณสยามสมาคม.....	๓๕
ภาพที่ ๑๖ การจัดแสดงภายในเรือนหลังใหญ่แสดงสภาพชีวิตความเป็นอยู่.....	๓๕
ภาพที่ ๑๗ การจัดแสดงเครื่องดนตรีภายในเรือนหลังใหญ่.....	๓๖
ภาพที่ ๑๘ การจัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ในเรือนครัว.....	๓๖
ภาพที่ ๑๙ การจัดแสดงภายในยุ้งข้าว แสดงเครื่องแต่งกายชาวเขาเผ่าต่าง ๆ.....	๓๗
ภาพที่ ๒๐ ได้ถุนเรือนจัดแสดงงานไม้แกะสลัก.....	๓๗
ภาพที่ ๒๑ แสดงห้องจัดแสดงต่าง ๆ ภายในอาคาร.....	๓๙
ภาพที่ ๒๒ บอร์ดอิเล็กทรอนิกส์แสดงจังหวัดกำแพงเพชรในห้องจัดแสดงที่ ๑	๔๐
ภาพที่ ๒๓ มินิ-ไดออรามา แสดงสภาพชีวิตของชาวกำแพงเพชรในห้องจัดแสดงที่ ๑.....	๔๐
ภาพที่ ๒๔ การจัดแสดงในห้องจัดแสดงที่ ๒-๓.....	๔๑
ภาพที่ ๒๕ มินิ-ไดออรามา แสดงประเพณีตรุษไทยในห้องจัดแสดงที่ ๒-๓.....	๔๑

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ ๒๖ บอร์ดจัดแสดงความรู้เกี่ยวกับน้ำมันในห้องจัดแสดงที่ ๔.....	๔๒
ภาพที่ ๒๗ หุ่นจำลองแสดงการทำเหมืองหินอ่อนในห้องจัดแสดงที่ ๔.....	๔๒
ภาพที่ ๒๘ พิพิธภัณฑวังสวนผักกาด.....	๔๔
ภาพที่ ๒๙ เรือนหลังที่ ๓ และ ๒.....	๔๔
ภาพที่ ๓๐ การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๒.....	๔๕
ภาพที่ ๓๑ การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๓.....	๔๕
ภาพที่ ๓๒ ภาพจิตรกรรมจัดแสดงระหว่างเรือนหลังที่ ๒ และ ๓.....	๔๖
ภาพที่ ๓๓ ผังแสดงอุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.....	๔๗
ภาพที่ ๓๔ พิพิธภัณฑพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.....	๔๘
ภาพที่ ๓๕ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยภายในพิพิธภัณฑ.....	๔๙
ภาพที่ ๓๖ ขานเรือนของอาคารพิพิธภัณฑพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประดับด้วยกระถางไม้ตัด.....	๔๙
ภาพที่ ๓๗ หอสมุดพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.....	๕๐
ภาพที่ ๓๘ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา.....	๕๘
ภาพที่ ๓๙ ลักษณะของจั่วและชายคาที่ยื่นยาว.....	๕๙
ภาพที่ ๔๐ ขานเรือนที่กว้างขวาง.....	๕๙
ภาพที่ ๔๑, ๔๒ บริเวณใต้ถุนอาคารที่ใช้จัดแสดง.....	๖๒
ภาพที่ ๔๓ ศาลากลางน้ำ.....	๖๓
ภาพที่ ๔๔ ห้องจัดแสดงที่ ๑.....	๖๔
ภาพที่ ๔๕ ห้องจัดแสดงที่ ๒.....	๖๕
ภาพที่ ๔๖ ห้องจัดแสดงที่ ๓.....	๖๖
ภาพที่ ๔๗ ห้องจัดแสดงที่ ๔.....	๖๗
ภาพที่ ๔๘ สมุดไทยขาวและสมุดไทยดำดำ.....	๗๐
ภาพที่ ๔๙ สมุดดำเส้นทรดาล.....	๗๑
ภาพที่ ๕๐ สมุดดำเส้นดินสอขาว.....	๗๑

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ ๕๑ สมุดขาวเส้นดำ.....	๓๒
ภาพที่ ๕๒ ภาพประกอบในสมุดขาว.....	๓๒
ภาพที่ ๕๓ เปลือกข่อยเมื่อเสียดแล้ว.....	๓๔
ภาพที่ ๕๔ อ่างปูนขาวที่ก่อกขึ้นเพื่อใช้เป็นที่คลุกเปลือกข่อยกับน้ำปูนขาว.....	๓๔
ภาพที่ ๕๕ รอม ที่นั่งเปลือกข่อย วางอยู่บนกะทะเหนือดาว.....	๓๕
ภาพที่ ๕๖ กะทะใบบัว วางอยู่บนเตา เตรียมพร้อมก่อนการนั่งเปลือกข่อย.....	๓๕
ภาพที่ ๕๗ ภาพแสดงการทุบเปลือกข่อย.....	๓๖
ภาพที่ ๕๘ แสดงการสบข่อย หรือสบรายคน.....	๓๗
ภาพที่ ๕๙ ใช้มือวกน้ำใส่ครุลงลายเยื่อข่อย.....	๓๘
ภาพที่ ๖๐ เทเยื่อข่อยลงในพะเนางพร้อม ๆ กับ ใช้มือส่ายน้ำให้เยื่อข่อยกระจายทั่วพะเนาง.....	๓๘
ภาพที่ ๖๑ ยกพะเนางที่มีเยื่อข่อยขึ้นจากน้ำ.....	๓๙
ภาพที่ ๖๒ ใช้ไม้ข้างคสังรีดผิวหน้าเยื่อข่อยให้แห้งและเรียบ.....	๓๙
ภาพที่ ๖๓ วางพะเนางคว่ำหน้าลงให้เยื่อกระดาษถูกแดดจนแห้งสนิท.....	๔๐
ภาพที่ ๖๔ ลอกกระดาษออกจากพะเนาง.....	๔๐
ภาพที่ ๖๕ กระดาษข่อยเมื่อลบเสร็จแล้ว นำออกตากแดดให้แห้ง.....	๔๑
ภาพที่ ๖๖ ชัดกระดาษข่อยด้วยหินก่อนทำเป็นเล่มสมุด.....	๔๒
ภาพที่ ๖๗ ภาพแสดงการพับสมุด.....	๔๓
ภาพที่ ๖๘ กระดาษข่อยที่ทำเสร็จแล้วในลักษณะต่าง ๆ	๔๔
ภาพที่ ๖๙ ภาพจิตรกรรมในหนังสือสมุดไทย.....	๔๗
ภาพที่ ๗๐ ตัวอย่างการชำรุดของหนังสือสมุดไทย.....	๕๑
ภาพที่ ๗๑ ตัวอย่างแผ่นพลาสติกใส ขนาด ๑.๒๐ x ๑.๘๐ เมตร.....	๑๑๐
ภาพที่ ๗๒ ตัวอย่างการนำแผ่นพลาสติกใสมาใช้ในการจัดนิทรรศการ.....	๑๑๐
ภาพที่ ๗๓ ตัวอย่างการใช้ไฟในอาคารเรือนไทย.....	๑๑๒
ภาพที่ ๗๖ ตู้แบบที่ ๑	๑๑๕
ภาพที่ ๗๗ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๑	๑๑๕

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ ๓๘ ตู้แบบที่ ๒	๑๑๕
ภาพที่ ๓๙ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๒	๑๑๕
ภาพที่ ๔๐ ตู้แบบที่ ๓	๑๑๖
ภาพที่ ๔๑ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๓.....	๑๑๖
ภาพที่ ๔๒ ตู้แบบที่ ๔	๑๑๖
ภาพที่ ๔๓ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๔.....	๑๑๖
ภาพที่ ๔๔ ตู้แบบที่ ๕	๑๑๖
ภาพที่ ๔๕ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๕	๑๑๖
ภาพที่ ๔๖ ตู้แบบที่ ๖	๑๑๖
ภาพที่ ๔๗ ตู้แบบที่ ๗	๑๑๖
ภาพที่ ๔๘ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๗	๑๑๖
ภาพที่ ๔๙ ตัวอย่างการใช้แท่นจัดแสดง.....	๑๑๗
ภาพที่ ๕๐ ภาพแสดงการมองวัตถุในหลายระนาบของมนุษย์.....	๑๑๘
ภาพที่ ๕๑ ภาพแสดงองศาการมองในแนวตั้ง.....	๑๑๙
ภาพที่ ๕๒ ภาพแสดงองศาการมองในแนวราบ.....	๑๑๙
ภาพที่ ๕๓ แสดงการคิดพื้นที่การจัดแสดงงานแบบบอร์ด.....	๑๒๐
ภาพที่ ๕๔ แสดงการคิดพื้นที่การจัดแสดงงานโดยใช้ตู้จัดแสดง.....	๑๒๑
ภาพที่ ๕๕ แสดงการคิดพื้นที่การจัดแสดงโดยใช้ตู้ติดผนัง.....	๑๒๒
ภาพที่ ๕๖ แสดงการคิดพื้นที่การจัดแสดงโดยใช้ตู้ประกอบบอร์ด.....	๑๒๓
ภาพที่ ๕๗ สภาพทางเข้าในปัจจุบัน.....	๑๒๔
ภาพที่ ๕๘ ทางเข้านิทรรศการ.....	๑๒๔
ภาพที่ ๕๙ บริเวณทางออก.....	๑๒๕
ภาพที่ ๑๐๐ ส่วนต้อนรับและประชาสัมพันธ์.....	๑๓๐
ภาพที่ ๑๐๑ บริเวณที่ขายหนังสือและของที่ระลึกในปัจจุบัน.....	๑๓๑
ภาพที่ ๑๐๒ ที่ขายหนังสือและของที่ระลึก.....	๑๓๑

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ ๑๐๓ บริเวณรอบอาคารเรือนไทยที่สามารถใช้เป็นสถานที่พักผ่อน.....	๑๓๒
ภาพที่ ๑๐๔ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๑	๑๓๙
ภาพที่ ๑๐๕ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๒	๑๔๑
ภาพที่ ๑๐๖ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓	๑๔๒
ภาพที่ ๑๐๗ ทางเชื่อมส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓ กับ ๑.๔	๑๔๖
ภาพที่ ๑๐๘ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๔	๑๔๖
ภาพที่ ๑๐๙ ทางเดินจากส่วนจัดแสดงที่ ๑.๔ กับ ๒.....	๑๔๗
ภาพที่ ๑๑๐ ส่วนจัดแสดงที่ ๒	๑๔๗
ภาพที่ ๑๑๑ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๑	๑๕๔
ภาพที่ ๑๑๒ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๒	๑๕๗
ภาพที่ ๑๑๓ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๓	๑๖๑
ภาพที่ ๑๑๔ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๔	๑๖๓

สารบัญ

	หน้า
ผังที่ ๑ เรือนทับเจริญ.....	๒๘
ผังที่ ๒ แสดงการเปรียบเทียบเรือนคำเที่ยงในจังหวัดเชียงใหม่ และในสยามสมาคม.....	๓๔
ผังที่ ๓ ผังพิพิธภัณฑ์วังสวนผักกาด.....	๔๓
ผังที่ ๔ แสดงพื้นที่การจัดแสดงส่วนที่ ๑ ด้านล่างอาคารเรือนไทย และส่วนที่ ๒ ศาลากลางน้ำ.....	๖๐
ผังที่ ๕ แสดงพื้นที่การจัดแสดงส่วนที่ ๓ บนอาคารเรือนไทย.....	๖๑
ผังที่ ๖ แสดงทางเข้า-ทางออก อาคารด้านล่างในปัจจุบัน.....	๑๐๕
ผังที่ ๗ แสดงเส้นทางสัญจรอาคารด้านบนในปัจจุบัน.....	๑๐๖
ผังที่ ๘ แสดงเส้นทางสัญจรอาคารด้านล่างในการจัดนิทรรศการ.....	๑๐๗
ผังที่ ๙ แสดงเส้นทางสัญจรอาคารด้านบนในการจัดนิทรรศการ.....	๑๐๗
ผังที่ ๑๐ แสดงส่วนบริการและส่วนจัดแสดงของอาคารด้านล่าง.....	๑๒๔
ผังที่ ๑๑ แสดงส่วนบริการและส่วนจัดแสดงของอาคารด้านบน.....	๑๒๕
ผังที่ ๑๒ แสดงส่วนบริการและส่วนจัดแสดงของอาคารด้านล่าง.....	๑๒๖
ผังที่ ๑๓ แสดงส่วนบริการและส่วนจัดแสดงของอาคารด้านบน.....	๑๒๗
ผังที่ ๑๔ ผังด้านล่างแสดงส่วนจัดแสดง.....	๑๓๗
ผังที่ ๑๕ ผังด้านบนแสดงส่วนจัดแสดง.....	๑๓๘
ผังที่ ๑๖ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๑	๑๔๐
ผังที่ ๑๗ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๒	๑๔๓
ผังที่ ๑๘ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓	๑๔๙
ผังที่ ๑๙ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๔	๑๕๑
ผังที่ ๒๐ ส่วนจัดแสดงที่ ๒	๑๕๓
ผังที่ ๒๑ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๑	๑๕๕
ผังที่ ๒๒ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๒	๑๕๙
ผังที่ ๒๓ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๓	๑๖๒
ผังที่ ๒๔ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๔	๑๖๔

บทที่ ๑ บทนำ

ภูมิหลังการศึกษา

ในระยะเวลา ๑-๒ ปี (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๖) ที่ผู้ศึกษาได้เข้ามาศึกษาในสาขาวัฒนธรรมศึกษา วิชาเอกพิพิธภัณฑ์และการอนุรักษ์วัสดุทางวัฒนธรรม สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นั้น ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่าสิ่งก่อสร้างภายในมหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา นั้น ล้วนแต่เป็นอาคารสมัยใหม่ที่อิฐถือปูน เว้นแต่อาคารกลุ่มหนึ่งซึ่งอยู่ทางทิศใต้ ใกล้กับสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เป็นกลุ่มอาคารเรือนไทย ๖ หลัง มีชื่อว่า “อาคารระเบียน คุณะเกษม” ซึ่งเป็นอาคารของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

ต่อมาข้าพเจ้าได้ทราบจากเอกสารทางสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท พ.ศ. ๒๕๓๖ ว่า ทางสถาบันฯ ได้จัดทำ “โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรม” โดยใช้บริเวณอาคารระเบียน คุณะเกษม และอาคารที่กำลังก่อสร้างใหม่ในละแวกเดียวกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑. เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชาติมิให้สูญหายไปท่ามกลางความเจริญของเทคโนโลยีสมัยใหม่
๒. เพื่อเสริมการศึกษาในหลักสูตรภาษาศาสตร์ วัฒนธรรมศึกษา และพัฒนาชนบทของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท เป็น Lab ของนักศึกษาปริญญาโททางวัฒนธรรม
๓. เพื่อเสริมความรู้ให้แก่คณาจารย์ นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป เกี่ยวกับวัฒนธรรมและวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนภายในชาติและภูมิภาคเอเชียอาคเนย์
๔. จัดอบรมและประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และแนะนำการดำเนินการใหม่ ๆ ในด้านพิพิธภัณฑ์ให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานในสาขาดังกล่าว

โดยทั่วไปแล้วเมื่อมีการเสนอสร้างพิพิธภัณฑ์สถานขึ้น ไม่ว่าจะขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ก็ตาม สิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงก่อนก็คือ สถานที่ตั้ง ซึ่งการเลือกสถานที่นั้นจะต้องคำนึงถึงหลักสำคัญดังนี้

๑. มีเนื้อที่กว้างขวางพอที่จะขยายงานได้ในอนาคต
๒. อยู่ในทำเลที่มีการคมนาคมไปมาได้สะดวก และในทิศทางเดียวกันกับสถาบันการศึกษา โรงเรียน และห้องสมุด

๓. ไม่อยู่ในย่านการค้าที่จรรยาบรรณ และยากแก่การป้องกันอัคคีภัย
๔. ไม่อยู่ในย่านโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งเต็มไปด้วยควัน ฝุ่นละออง และกลิ่นจากโรงงาน ซึ่งเป็นอันตรายแก่การสงวนรักษาวัตถุ
๕. อยู่ในทำเลที่ร่มเย็น เยียบสงบ (จिरา จงกล ๒๕๓๒: ๑๐๒ - ๑๐๓)

สำหรับอาคารพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบันที่ปรากฏอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก มีอยู่ ๒ ลักษณะด้วยกัน ได้แก่

๑. อาคารเดิมที่เป็นสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าและดัดแปลงเป็นอาคารพิพิธภัณฑ์
๒. อาคารที่สร้างใหม่มีการออกแบบตัวอาคารและพื้นที่การใช้สอยตามหลักการพิพิธภัณฑ์

ในกรณี “โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรม” ของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทนั้น ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มอาคารเรือนไทย ๖ หลัง (อาคารระเบียบ คุณะเกษม) ดังนั้นจึงมีข้อจำกัดด้านต่าง ๆ ในการจัดแสดงภายในตัวอาคารเหล่านั้น เช่น ปัญหาเรื่องสถานที่คับแคบ ตัวอาคารอยู่ในบริเวณที่ไม่ดึงดูดความสนใจ ความชื้นที่เข้ามาเป็นตัวทำลายวัตถุที่จัดแสดง แสงสว่างไม่พอเพียง เป็นต้น อย่างไรก็ตามพิพิธภัณฑ์จะได้รับความสนใจจากผู้ชมมากน้อยเพียงใดนั้น ส่วนหนึ่งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ เพราะเป็นงานหน้าฉากของพิพิธภัณฑ์ที่ใช้เป็นสื่อในการเสนอ ความรู้แก่ผู้ชมโดยตรง พิพิธภัณฑ์ใดก็ตามที่เป็นแหล่งรวบรวมวัตถุที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมมากมาย แต่ไม่สามารถที่จะจัดแสดงวัตถุที่มีอยู่ออกเผยแพร่สู่สายตาประชาชนและให้ประชาชนได้รับความรู้ นั้น อาจกล่าวได้ว่าพิพิธภัณฑ์แห่งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินงาน

การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์นั้น มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อให้ความรู้ ความเพลิดเพลิน ดังนั้นในการจัดแสดงจะต้องคำนึงถึงการอธิบาย บรรยายเนื้อหาเรื่องราวที่จัดแสดงไปพร้อมกับการออกแบบจัดแสดง (Presentation and Interpretation) หลักในการจัดแสดง (Basic Principle) ที่เป็นพื้นฐานดังนี้ คือ ให้ความสำคัญของการจัดแสดงอยู่ที่วัตถุ ให้เรื่องราวความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่จัดแสดง จัดแสดงวัตถุให้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน สร้างความประทับใจ เพลิดเพลิน ชื่นชม ให้ผู้ชมเห็นความสำคัญและคุณค่าของวัตถุ ใช้หลักการจัดแสดงอย่างง่าย (Simplicity) และให้ความปลอดภัยแก่วัตถุ ซึ่งในขณะเดียวกัน ยังมีการจัดกิจกรรมทางการศึกษาขึ้น ได้แก่ การจัดนิทรรศการพิเศษ คือ นิทรรศการชั่วคราวสำหรับประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เฉพาะเรื่อง และเพื่อให้ผู้ชมเข้ามาชมพิพิธภัณฑ์สถานเป็นประจำ ไม่ใช่เข้าชมเพียงครั้งเดียว แล้วไม่ต้องเข้าชมอีกต่อไปเพราะไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง (จिरา จงกล ๒๕๓๒: ๑๗๗.)

การจัดนิทรรศการพิเศษสามารถเลือกเรื่องที่น่าสนใจของประชาชนหรือความรู้เฉพาะเรื่องมานำเสนอโดยใช้เทคนิคการจัดแสดงใหม่ ๆ หรือใช้ Computer Multimedia Interactive มาช่วยในการจัดแสดง เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ชม ทำให้ผู้ชมได้รับความรู้จากนิทรรศการนั้น ๆ

การจัดแสดงนิทรรศการในสังคมไทยนั้น ไม่สามารถระบุเวลาที่แน่นอนว่าเริ่มขึ้นในสมัยใด แต่จะเห็นลักษณะหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้ของคนไทยแต่โบราณ ซึ่งอาจจะจัดได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดแสดงนิทรรศการ คือ การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดวาอารามต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดการศึกษาความรู้แก่ประชาชน โดยวาดเป็นภาพปริศนาธรรมบ้าง ชาดกคำสอนบ้าง ในบางครั้งก็ใช้วิธีแกะสลักไม้หรือปั้นเป็นประติมากรรมและเปิดให้ประชาชนชม เช่น ภาพเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติ ในอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม ภาพเขียนปริศนาธรรม ในอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ชาดก ๑๒ เรื่อง แผนใช้ทรัพย์สิน ในศาลาหมอนวด วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น ซึ่งจุดประสงค์ในการสร้างเพื่อบันทึกเรื่องราวและเผยแพร่ให้ประชาชนเรียนรู้ ขณะเดียวกันก็เพื่ออบรมสั่งสอน รวมทั้งบางครั้งก็เป็นแนวทางให้ประพฤติปฏิบัติตาม หรือการนำเสนอในบางครั้งอาจจะมีจุดมุ่งหมายทางการเมือง การปกครอง การทหาร รวมทั้งการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ทั้งหมดนี้ก็จัดเป็นรูปแบบหนึ่งของการนิทรรศการเช่นกัน ตัวอย่างที่ค่อนข้างชัดเจน เช่น ภาพจิตรกรรมในอุโบสถวัดราชประดิษฐสถิตยมทาสีมารามราชวรวิหาร เป็นรูปพระราชพิธี ๑๒ เดือน เทพชุมนุม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรสุริยุปราคา ที่หัวากอ ประจวบคีรีขันธ์ ภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ ภาพจิตรกรรมในอุโบสถวัดกุ เป็นภาพการอพยพของชาวมอญ เป็นต้น

สำหรับรูปแบบนิทรรศการ (Exhibition) นั้น น่าจะเข้ามาสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศของไทย จากเดิมที่พยายามกีดกันขัดขวางไม่ให้มหาอำนาจตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วย เพราะทรงเห็นว่านโยบายเช่นนี้จะเป็นการยั่วยุให้มหาอำนาจเหล่านั้นใช้กำลังบีบบังคับรัฐบาลไทย และเป็นช่องทางให้ฝรั่งเข้ามายึดครองเมืองไทยได้ พระองค์จึงต้องเปลี่ยนวิสัยทัศน์ให้เหมาะสมกับกาลเวลาในขณะนั้น (วิมล ทงษ์วิวัฒน์, ๒๕๒๕: ๑๐๗) สาเหตุประการหนึ่ง คือ เหตุผลทางการเมือง ซึ่งขณะนั้นลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังเฟื่องฟูประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกมหาอำนาจตะวันตกคุกคามและยึดเป็นอาณานิคมเป็นจำนวนมาก พระองค์ทรงเห็นทางรอดทางเดียวของไทยก็คือ ต้องเป็นฝ่ายเปิดประเทศออกต้อนรับชาวต่างชาติ เพื่อให้ชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายและได้รับความสะดวกตามต้องการ (วิไลเลขา บุรณศิริ, ๒๕๒๒: ๓๘) และอีกเหตุผลหนึ่งมาจากผลงานของมิชชันนารีอเมริกันในเมืองไทย ซึ่งทำให้ผู้บริหารประเทศ นับแต่กษัตริย์ ชุนนางที่สืบบทบาทในสังคมชั้นสูงเห็นว่า การรับเอาวิชาการเทคนิคใหม่ ๆ ของตะวันตกซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประเทศเหล่านั้นมีความเจริญรุ่งเรืองและมีอำนาจเข้มแข็งเข้ามาปรับปรุงกิจการต่าง ๆ ให้เจริญก้าวหน้าเช่นเดียวกับกับในยุโรปและอเมริกาเป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง ด้วยเหตุเหล่านี้ค่านิยมของสังคมจึงเปลี่ยนแปลงไปและวัฒนธรรมตะวันตกจึงมีโอกาสนับอย่างรวดเร็วยิ่งในสังคมกรุงเทพฯ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

และในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระที่นั่งราชฤดี เพื่อรวบรวมสิ่งของที่ได้อามาแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โปรดให้สร้างพระที่นั่งขึ้นอีกองค์หนึ่งในพระบรมมหาราชวังตรงบริเวณพระที่นั่งวิมลเมฆปราสาทในปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นที่ตั้งศิลปโบราณวัตถุที่ทรงรวบรวมไว้ และทรงตั้งชื่อว่า “พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์” (จิรา จงกล, ๒๕๓๒: ๔๗) ซึ่งพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์กล่าวได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งแรกของไทย

ต่อมารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพ.ศ. ๒๔๑๓ ครั้งพระองค์ได้เสด็จชมพิพิธภัณฑ์ต่างประเทศเป็นครั้งแรก พระองค์เสด็จทอดพระเนตรตึกพิพิธภัณฑ์ (เมืองเบงกอล เวีย เคาชวา) ที่ไว้ของโบราณซึ่งมีในแผ่นดินชวาและประเทศต่าง ๆ (จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศ, ม.ป.ป.: ๓๑) ต่อมาในพ.ศ. ๒๔๑๗ พระองค์โปรดให้นำวัตถุสิ่งของต่าง ๆ มาจัดไว้ในหอของคอคอดเคอเดีย (พระที่นั่งสหทัยสมาคม) ในพระบรมมหาราชวัง (กรมศิลปากร, ๒๕๑๗: ๔) และใน พ.ศ. ๒๔๑๘ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าประวิช ช่วยนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) จัดแสดงตามหลักสากล ห้องที่จัดแสดงมี ๓ ห้อง ของที่จัดแสดงมี สัตว์ แร่ แม่เหล็ก พระแสงปืน เครื่องฉลองพระองค์ เครื่องเขียน เครื่องชั่ง แผนที่ กล้องสูบ หัวโขน บัณเฑาะว์ สิ่งขี้ แตรงอน แตรฝรั่ง เครื่องทรงพระมหากษัตริย์ รูปพระเจ้าแผ่นดินประเทศต่าง ๆ รูปเขียน รูปสัตว์ รูปโลก รถไฟจำลอง กล้องส่องทำแผนที่ กล้องส่องดูรูปเขียน สมุดตำราวิชาต่าง ๆ (ความเจริญในสยาม ดร.โณหวาท เล่ม ๑) และได้เปิดให้ประชาชนชมในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือน และได้จัดติดต่อกันมาทุกปีในวาระเฉลิมพระชนมพรรษา แต่ก็ยังไม่นับว่าเป็นการจัดนิทรรศการอย่างเป็นทางการทีเดียวนัก แม้จะมีบริษัทห้างร้านมาร่วมบ้าง แต่ก็เป็นส่วนน้อย และไม่มีประกาศกำหนดการที่เป็นทางการ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๑๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ประกาศจัดแสดงวัตถุสิ่งของอย่างเป็นทางการขึ้น มีพระบรมราชโองการอย่างชัดเจนดังนี้

ประกาศเรื่องให้เอาของต่าง ๆ มาตั้งหอนิวเซียม

มีพระบรมราชโองการ มานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศแก่พระบรมวงษานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยและราษฎรทั้งปวง และพระสงฆ์ในพระอารามต่าง ๆ ให้ทราบทั่วกันว่า ในการเฉลิมพระชนมพรรษาในปีชวด อัฐศกนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ แลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์เป็นอธิบดี แลออฟฟิเซอร์ในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ จัดการเอกษิปีเซินที่หอนิวเซียมตามเคยเหมือนอย่างปีก่อน ๆ แต่ในปีนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแต่บรรดาซึ่งเป็นของหลวงตั้งประดับไว้ห้องหนึ่ง

ของที่พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการแลราษฎรพระสงฆ์จะมาตั้งให้
จัดตั้งไว้ห้องหนึ่งเป็นแผนกกัน ของที่ควรจะมาตั้งนั้น คือเครื่องทองรูป
พรรณเก่าใหม่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นฝีมือช่างอย่างดีในเขตแคว้นพระราช
อาณาจักรกรุงสยาม กับผ้าห่มผ้าห่มต่าง ๆ ที่เป็นฝีมือช่างชาวสยามทำขึ้น
แลผ้าที่ส่งตัวอย่างส่งออกไปให้ทำเข้ามาแต่ประเทศอินเดีย คือผ้ายกไหม
ผ้ายกทอง แลแพรแลผ้าไหมสี ผ้าลายสีแลดอกดวงต่าง ๆ ซึ่งเป็นชั้น
เก่ากับเครื่องหล่อเครื่องปั้นแลเครื่องกลึง แกะสลักแลรูปเขียนซึ่งเป็น
ฝีมือช่างที่ดีในประเทศสยาม ก็ควรจะมาตั้งได้ แลเครื่องพลอย หัว
แหวนต่าง ๆ ที่เกิดในประเทศเขตเมืองไทย กับเครื่องที่ประดับมุกเป็น
รูปพรรณต่าง ๆ ให้เลือกคัดเอามาแต่ที่ฝีมือช่างอย่างเอก แลกลีปาหังสี
ขาวแดงดำที่เกิดในอ่าวสยามทั้งต้น แลทำเป็นรูปพรรณต่าง ๆ แล
เครื่องอาวุธหอกดาบมีดรูปต่าง ๆ ที่เป็นฝีมือช่างเมืองไทยทำเรียบร้อย
สนิทดี ก็ควรจะมาตั้งในที่ประชุม ผู้ใดผู้หนึ่งมีของประหลาดที่จะเอ
มาตั้งในทอมิวเซียมนี้ ขอให้เอามา ณ วันพุธ เดือนสิบ แรมสามค่ำ จนถึง
ณ วันอาทิตย์ เดือนสิบ แรมสิบสี่ค่ำ จะให้มีเจ้าพนักงานรับแลลงเลข
นับเบอร์ทุก ๆ สิ่งของของผู้ที่เอามาแล้วจะให้ตัวพิมพ์ใบเสร็จ ให้กับผู้ที่
เอามาให้เป็นสำคัญ ตั้งแต่ ณ วันอังคาร เดือนสิบเอ็ด แรมค่ำหนึ่ง
ถ้าเจ้าของเอาใบเสร็จมาให้จะได้เอาสิ่งของไปก็ได้ อนึ่ง ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ รับสั่งว่าจะทอดพระเนตรสิ่งของซึ่งเอามาตั้งในทอมิวเซียม
และพระราชทานรางวัลให้แก่เจ้าของซึ่งเห็นของเป็นของประหลาดมาก
หรือเป็นของฝีมืออย่างดี โปรดในพระราชหฤทัยจะพระราชทานรางวัล

อนึ่ง ผู้ที่จะเอาของมาตั้งไว้ในทอมิวเซียมนั้น ไม่อยากจะออกชื่อตัว
จะใส่ชื่อผู้อื่นก็ได้ หรือจะไม่ใส่ชื่อผู้อื่นจะมาบอกแต่เลขหน้าเบอร์เลขก็ได้
ถ้าเป็นของดีก็จะได้รับพระราชทานรางวัล ชื่อเจ้าของก็จะไม่ปรากฏ
ตามแต่ใจผู้ที่จะเอาของมาตั้ง

ประกาศมา ณ วันอังคาร เดือนสิบ แรมสองค่ำ ปีชวด อัฐศก
ศักราช ๑๒๓๔ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๐๙: ๕๙

- ๖๐]

ซึ่งในครั้งนี้ได้มีบรรดาบริษัท ห้างร้านนำสินค้ามาร่วมแสดงมากมาย มีเจ้าอาวาสวัดวาอารามต่าง ๆ
ส่งศิลปวัตถุ โบราณวัตถุมาร่วมแสดงด้วย ซึ่งประชาชนให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระจุล

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้มีการจัดแสดงต่อมามากหลายครั้ง และครั้งที่น่าจะยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุด คือในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ ซึ่งเป็นปีที่กรุงเทพมหานครมีอายุครบ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้มีการสมโภชพระนคร และโปรดให้มีการแสดงแบบนิทรรศการอย่างมีหลักการ ตามประกาศเอกซิบิเซินที่ ๑ ดังมีข้อความว่า

ประกาศเอกซิบิเซินที่ ๑

มีพระบรมราชโองการ มาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย บรรดาซึ่งจะได้รับคำประกาศฉบับนี้ให้ทราบทั่วกัน ... ทรงพระราชดำริว่า ทุกวันนี้บ้านเมืองมีความเจริญในการค้าขาย ราษฎรซึ่งทำเรือสวนไร่นาและการหากิน ทั้งปวงซื้อขายได้ประโยชน์มาก การทำมาหากินนั้นจึงได้มีความเจริญขึ้น ควรจะจัดหาสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งเป็นพิชพรรณเพาะปลูกอันเกิดขึ้น และเป็นอยู่ในกรุงสยามเป็นที่เลี้ยงชีวิตแลซื้อขายของราษฎรพลเมืองทั้งปวง แลเครื่องมือซึ่งจะประกอบการเหล่านั้นทุกอย่าง แลสิ่งของซึ่งได้ทำขึ้นด้วยฝีมือตัวเอง ใช้ออยู่ในกรุงสยามแลขายไปต่างประเทศทั้งปวง รวบรวมมาตั้งขึ้นไว้ในที่แห่งหนึ่ง ให้พระบรมวงศานุวงศ์และราษฎรชาวสยามแลชาวต่างประเทศได้มาดูเห็นสิ่งของทั้งปวง ซึ่งเราทั้งหลายได้เลี้ยงตัวแลซื้อขายเป็นประโยชน์ เพื่อจะเป็นที่แนะนำให้เห็นสิ่งทั้งปวงว่าอย่างไรดีอย่างไรไม่ดี อย่างไรควรจะใช้ได้อย่างไรได้เป็นที่แนะนำแก่คนทำมาหากิน และคนที่จะซื้อสินค้าทั้งปวง การที่จะจัดตั้งขึ้นครั้งนี้ บางทีท่านทั้งปวงจะเห็นว่า คิดจะไปเอาอย่างเอกซิบิเซินในประเทศทั้งปวง บ้านเมืองเหมือนกันเมื่อไร จะทำได้ฤฯ ขอแจ้งเสียให้ทราบก่อนว่า การที่เมืองทั้งปวงที่เขาการใหญ่่นั้น เป็นอันเดอนาเขอนัลเอกซิบิเซิน คือ บอกให้ประเทศทั้งปวงเอาสิ่งของสินค้าในเมืองตัวมาตั้ง ที่จะทำให้ครั้งนี้เป็นแต่เนาเขอนัลเอกซิบิเซิน คือ เป็นของในเมืองเราทั้งสิ้นถึงโดยว่าจะไม่มีสิ่งใดมาตั้งมากน้อยเท่าใด ฤฯจะเป็นของไม่น่าชมหน้าดู เพราะเป็นเครื่องมือทำมาหากิน เป็นต้น ก็เป็นเครื่องระลึกถึงการเก่าว่าเมื่อก่อนหน้าเราได้เห็นของสิ่งนี้ขึ้นไป ๑๐๐ ปี ล้วนแต่เป็นของหายาก ชัดสนทั้งสิ้นทั้งปวง ล่วงมาได้ ๑๐๐ ปี เราบริบูรณ์ขึ้นได้เพียงใดเท่าใด ก็จะเป็นที่ยินดีน้ำใจที่ได้เห็นความเจริญแห่งเมืองได้ตั้งนี้ และการที่จะ

ทำเอกซิปิเซนอย่างนี้ ก็มีในประเทศเล็ก ๆ ในประเทศทั้งปวงที่ทุก
แห่ง ซึ่งเห็นว่าเป็นการมีคุณแก่บ้านเมืองทั่วกัน แต่การที่จัดครั้งนี้นั้น
จะต้องเกณฑ์ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง
เป็นพนักงานรวบรวมสิ่งของต่าง ๆ ... สิ่งของแลวิธีที่จะจัดการนั้น ได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมทวงภาณุพันธุวงษ์วรเดช เป็นผู้จัดบัญชี
ส่งมาให้ทราบ ... (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๐๙: ๖๑
- ๖๔)

ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ มีนิทรรศการพิเศษที่ได้รับความนิยมอย่างมาก คือ งานประชุมรถมอเตอร์คาร์
ครั้งที่ ๑ (ชัชวาลย์ ณ นคร, ๒๕๒๕: ๖๒) เป็นนิทรรศการที่จัดบนถนนหลวงโดยข้าราชการผู้ใหญ่ บริษัท
ห้างร้านและชาวต่างประเทศ เปิดแสดงที่วังสวนดุสิต จุดมุ่งหมายเพื่อความรื่นเริง และเผยแพร่วิทยาการ
ทางคมนาคมในสมัยนั้น

ต่อการจัดนิทรรศการแพร่หลายไปยังหน่วยงานอื่น ๆ จนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งประเภทของ
นิทรรศการตามจุดประสงค์ของการจัดเป็น ๖ ประเภท (ธีรศักดิ์ อัครบวร, ๒๕๓๗: ๔๓ - ๕๐) ได้แก่

๑. นิทรรศการทางการศึกษา เป็นนิทรรศการที่มุ่งจัดเพื่อการศึกษาและให้ข้อมูลความรู้ทาง
วิชาการแก่ผู้ชมโดยเฉพาะ อาจจัดเป็นเฉพาะเรื่องหรือจัดในแบบความรู้กว้าง ๆ แต่จะมีจุดประสงค์เพื่อการ
ศึกษาแฝงอยู่ด้วยเสมอ

๒. นิทรรศการทางการตลาด เป็นนิทรรศการแบบชั่วคราว มีระยะเวลากำหนดแน่นอน ที่มี
จุดประสงค์เพื่อการซื้อขายสินค้าและการพาณิชย์ โดยมุ่งการขายตรงหรือส่งเสริมการขาย

๓. นิทรรศการทางการเมือง เป็นที่นิยมกันมากในประเทศทางด้านการเมืองและรัฐศาสตร์
โดยเฉพาะประเทศกลุ่มสังคมนิยม จะใช้เป็นเครื่องมือปลุกกระตุ้นความคิดทางการเมืองของประชาชน

๔. นิทรรศการทางศิลปะ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เป็นนิทรรศการที่จัดกันแพร่หลายมาก
ที่สุด โดยเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเป็นิทรรศการวิจิตรศิลป์ ประยุกต์ศิลป์ ศิลปะแขนง
อื่น ๆ เช่น อัญมณี เครื่องแก้ว การส่งเสริมวัฒนธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรม

๕. นิทรรศการทางการทหาร นิยมจัดแบบถาวร เป็นการจัดเพื่อเป็นอนุสรณ์สถาน และ
เกียรติประวัติการสู้รบ หรือเป็นแสดงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทหาร

๖. นิทรรศการเพื่อการประชาสัมพันธ์หรือองค์กร เป็นนิทรรศการที่จัดโดยองค์กรนั้น ๆ เพื่อ
เป็นการประชาสัมพันธ์หน่วยงานตนเอง

ปัจจุบันการจัดนิทรรศการในสังคมไทยนั้นเท่าที่ได้ศึกษา พบว่าส่วนใหญ่แล้วจะนิยมจัดนิทรรศการทางการตลาด โดยผู้ศึกษาสังเกตจากงานนิทรรศการที่มีการประชาสัมพันธ์โดยทั่วไป และนิทรรศการที่จัดขึ้นที่ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ใช้จัดนิทรรศการที่ใหญ่แห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะที่ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ พบว่าตั้งแต่เดือนมกราคม - เดือนธันวาคม ๒๕๔๐ มีการจัดนิทรรศการทั้งหมด ๔๗ รายการ และเกือบทุกรายการจะเป็นการจัดแสดงทางการตลาด เพื่อการตลาด เพื่อโปรโมทสินค้า เช่น งาน Thailand International Plastics' 97 เป็นงานแสดงผลผลิตภัณฑ์พลาสติกในประเทศไทย พร้อมทั้งขายสินค้า งาน Computer Thai'97 เป็นงานแสดงเครื่องคอมพิวเตอร์ มีการแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของคอมพิวเตอร์ และขายคอมพิวเตอร์ งาน Bangkok Gems, Jewelry, Watch & Clock'97 เป็นงานแสดงอัญมณี เครื่องประดับ นาฬิกา พร้อมทั้งการขายสินค้าซึ่งมีทั้งการขายปลีกและขายส่ง เป็นต้น ซึ่งจาก ๔๗ รายการนี้มีนิทรรศการเพื่อการศึกษาที่ให้ความรู้โดยไม่หวังผลทางการตลาดอยู่ไม่ถึง ๕ รายการ ได้แก่ งาน Artwork In The Region of King Rama IX Exhibition งานนิทรรศการศิลปะแห่งรัชกาลที่ ๙ งาน Thailand Career Expo'97 งานประชุมอนาคตการศึกษา ๒๕๔๐ เป็นต้น

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาถึงเรื่องการจัดนิทรรศการชั่วคราวที่เป็นนิทรรศการเพื่อการศึกษา และขอเสนอโครงการ การออกแบบนิทรรศการ ณ อาคารเรือนไทย เพื่อเป็นแนวทางในการจัดนิทรรศการที่อาคารเรือนไทยนี้ต่อไป

วัตถุประสงค์เพื่อนำมาเป็นตัวอย่างในการออกแบบจัดแสดงครั้งนี้ ได้แก่ หนังสือสมุดไทย เนื่องจาก

๑. หนังสือสมุดไทย เป็นเอกสารที่เป็นหลักฐานสำคัญ ข้อมูลต่าง ๆ อันเป็นที่มาของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตที่บรรพชนบันทึกไว้ งานบริการเอกสารโบราณ กรมศิลปากร ได้แบ่งเป็นหมวด ๆ ดังต่อไปนี้

หมวดจดหมายเหตุ เป็นการบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในอดีต ในส่วนที่เกี่ยวกับประเทศชาติ บุคคลสำคัญในชาติ หรือสังคมส่วนใหญ่ของชาติ เป็นต้น ซึ่งข้อมูลที่ได้บันทึกไว้เป็นข้อมูลขั้นต้น ซึ่งใช้เป็นหลักฐานด้านประวัติการอันจะวิเคราะห์เชิงพัฒนาไปเป็นประวัติศาสตร์ต่อไป

หมวดพงศาวดารและตำนาน เป็นการบันทึกเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต มีเนื้อหาที่อิงความเป็นจริง แต่บางครั้งก็มีการพรรณนาความพิศดารประกอบอภินิหารปาฏิหาริย์ เพื่อเน้นความสำคัญซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศชาติ บุคคลสำคัญในชาติ สถานที่สำคัญ ๆ และเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในสังคมส่วนรวม

หมวดวรรณคดี เป็นการบันทึกคำประพันธ์ ที่เขียนขึ้นด้วยฉันทลักษณ์ประเภทต่าง ๆ

หมวดธรรมคดี เป็นการบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องและมีสัมพันธ์กับศาสนา เช่น คำสอน หรือหลักธรรมในศาสนา เป็นต้น

หมวดศาสตร์ต่าง ๆ เป็นการบันทึกข้อมูลประเภทตำราต่าง ๆ เช่น โสยศาสตร์ เวชศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมาย เป็นต้น

๒. ในปัจจุบันไม่นำหนังสือสมุดไทยมาศึกษาเล่าเรียนเหมือนแต่ก่อน ทำให้คนไทยส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญ หนังสือสมุดไทยจึงสูญหายและถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก ทั้งจากผู้ที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่นหมอพื้นบ้านบางคนหรือชาวบ้านบางคน โดยการนำเอาหนังสือสมุดไทยที่ทำจากเปลือกของต้นช่อยมาเผาเพื่อใช้เป็นส่วนประกอบสำหรับยาไทย โดยอาจจะคิดว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เพราะมักจะพบหนังสือสมุดไทยเก็บไว้ที่วัด และผู้ที่เห็นแก่ได้นำหนังสือสมุดไทยซึ่งเป็นมรดกของชาติไปขายให้ชาวต่างประเทศนำออกนอกประเทศไทย

๓. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมมีหนังสือสมุดไทยทั้งหมด ๗๖ เล่ม แบ่งเป็นสมุดไทยขาว ๒๙ เล่ม สมุดไทยดำ ๔๗ เล่ม สมุดไทยขาวมักจะเขียนด้วยหมึก ส่วนสมุดไทยดำส่วนมากจะเขียนด้วยดินสอขาว มีเขียนด้วยรง หรือหมึกบ้างก็เป็นส่วนน้อย ภาษาที่ใช้ในการบันทึกจะใช้ภาษาไทยที่เขียนด้วยตัวอักษรไทยเป็นส่วนใหญ่ จะมีภาษาบาลีที่เขียนด้วยตัวอักษรไทยและตัวอักษรเขมรบ้างในสมุดไทยบางเล่มที่เป็นตำราโหราศาสตร์ คาถาต่าง ๆ และยังมีภาษาไทยที่บันทึกด้วยตัวอักษรล้านนาในเล่มที่กล่าวตำราอาหารต่าง ๆ เนื้อหาหนังสือสมุดไทยของสถาบันวิจัยภาษา โดยมากจะเป็นตำราการรักษาโรคต่าง ๆ นอกจากนี้จะเป็นตำราการบำเพ็ญสมาธิ สมุดโหราศาสตร์ บทมลา ตำราการนวด ตำราเขียนยันต์ คาถาสาบแข่ง ตำราการเล่นแร่แปรธาตุ ในส่วนของวรรณคดีที่พบ มีสมุทรโฆษคำฉันท์ สิลิตพระลอ หนังสือสมุดไทยแต่ละเล่มมีความชำรุดมากบ้างน้อยบ้าง บางเล่มโดนปลวกกิน บางเล่มกลางเลือนจนไม่สามารถอ่านข้อความได้

จะเห็นได้ว่าหนังสือสมุดไทยควรค่าอย่างยิ่งที่จะเก็บรักษาและศึกษาเนื้อหาเรื่องราวที่บันทึกไว้ในหนังสือนั้น อีกทั้งยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและทรัพย์สินทางปัญญาที่บรรพชนมอบไว้แก่ชนรุ่นหลัง เป็นสิ่งจรรโลงความเป็นอารยะของชาติไทยเราให้ดำรงอยู่และปรากฏสืบไปตราบนานเท่านาน

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

๑. เพื่อเสนอรูปแบบการออกแบบนิตรรศการที่เหมาะสม ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม

๒. เพื่อเสนอรูปแบบการออกแบบนิตรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย”

๓. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับหนังสือสมุดไทย เรื่อง ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย การแบ่งประเภทของหนังสือสมุดไทย การอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย และขั้นตอนการผลิตหนังสือสมุดไทย เนื้อหาของหนังสือ รวมทั้งวิธีการบันทึก ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาติ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทราบถึงรูปแบบนิทรรศการที่เหมาะสม ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา เพื่อเป็นแนวทางในการจัดนิทรรศการในครั้งต่อไป
๒. ทราบถึงการออกแบบนิทรรศการเรื่องหนังสือสมุดไทยและอาจใช้เป็นตัวอย่างในการจัดนิทรรศการครั้งต่อไป ณ อาคารเรือนไทย
๓. เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับหนังสือสมุดไทย ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ให้เป็นที่รู้จักกันทั่วไป อีกทั้งเป็นการปลูกฝังให้คนไทยตระหนักถึงความเป็นคนไทย และรู้คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมไทย
๔. เป็นแนวทางในการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย

ขั้นตอนการศึกษา

๑. เลือกหัวข้อที่จะทำการศึกษาและเลือกตัวอย่างวัตถุในการออกแบบการจัดนิทรรศการ ได้แก่ โครงการการออกแบบการจัดนิทรรศการเรื่องหนังสือสมุดไทย
๒. กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดแสดง
๓. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบนิทรรศการ มาพิจารณาประกอบกับลักษณะอาคารเรือนไทย เพื่อประกอบเป็นแนวทางในการออกแบบนิทรรศการ
๔. ศึกษาผู้ชมกลุ่มเป้าหมายว่ามีลักษณะอย่างไร มีความต้องการอย่างไร เพื่อศึกษาข้อมูลเนื้อหาและรูปแบบที่เหมาะสมในการนำเสนอ
๕. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือสมุดไทย และหนังสือสมุดไทยที่ทางสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเก็บรวบรวมไว้ทั้งทางด้านรูปแบบและเนื้อหา
๖. วิเคราะห์ข้อมูล เนื้อหา และเลือกเนื้อหาที่เหมาะสมและน่าสนใจสำหรับการจัดแสดง ณ อาคารเรือนไทย
๗. ศึกษาวิธีการนำเสนอนิทรรศการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อที่จะนำมาใช้ในการออกแบบนิทรรศการครั้งนี้
๘. เสนอการออกแบบการจัดนิทรรศการเรื่องหนังสือสมุดไทย

วิธีดำเนินการศึกษา

ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีทางมานุษยวิทยาดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องในการออกแบบนิทรรศการและศึกษาหนังสือสมุดไทยในพิพิธภัณฑ์เรือนไทย

๒. สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่จะทำการศึกษา ได้แก่ บุคคลที่ทำหนังสือสมุดไทย, และบุคคลที่มีประสบการณ์ในการออกแบบจัดนิทรรศการ

๓. สังเกตการทำหนังสือสมุดไทยและเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำหนังสือสมุดไทย โดยใช้สื่อทัศนูปกรณ์ ได้แก่ สไลด์ ภาพถ่าย วีดิทัศน์ เป็นต้น

ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาการออกแบบนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” สำหรับ อาคารเรือนไทย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา

สมุดไทย : เอกสารที่เขียนรูปอักษรบนกระดาษ ซึ่งทำจากเปลือกข่อยหรือสา มีลักษณะเป็นแผ่นยาวติดต่อกัน และพับกลับไปกลับมา ทำให้เล่มเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าใช้สำหรับเขียนหรือขุบลายลักษณะอักษร เพื่อบันทึกเรื่องราวได้ทั้ง ๒ ด้าน

สมุดข่อย : สมุดไทยที่กระดาษทำจากเปลือกของต้นข่อย ในการนี้ได้กำหนดความหมายของสมุดข่อยเช่นเดียวกับสมุดไทย

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

การจัดนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดลนี้มุ่งที่จะให้ความรู้และความเพลิดเพลินเหมาะสมกับผู้ชมทุกระดับการศึกษา ซึ่งได้ใช้หลักการในการจัดแสดง (Basic Principles) คือ

๑. ความสำคัญของการจัดแสดงอยู่ที่วัตถุ
๒. การให้เรื่องราวความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่จัดแสดง
๓. การจัดแสดงวัตถุต้องมีความสัมพันธ์ต่อเนืองกัน
๔. ให้ผู้ชมเกิดความประทับใจ ความเพลิดเพลิน เห็นความสำคัญและคุณค่าของวัตถุ
๕. การจัดแสดงถือหลักการจัดแสดงอย่างง่าย ๆ
๖. ให้ความปลอดภัยแก่วัตถุ

แต่เทคนิคในการจัดแสดงนั้นจะแตกต่างกันไปตามประเภทของวัตถุและวัตถุประสงค์ในแต่ละหัวข้อการจัดแสดง ซึ่งมีเทคนิคดังนี้

๑. เทคนิคการจัดแสดงเพื่อความงาม (Aesthetic Presentation)
๒. เทคนิคการจัดแสดงแบบให้ความรู้ (Instructional Presentation) หรือการจัดแสดงให้เกิดปัญญา (Intellectual Presentation)
๓. การจัดแสดงตามสภาพธรรมชาติ (National Context Presentation)
๔. การจัดแสดงตามสภาพจริง (Authentic Setting Presentation)
๕. การจัดแสดงโดยให้ผู้ชมมีส่วนร่วม (Interactive) เช่น การใช้เทคนิคกดปุ่ม (Push Button Presentation) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังใช้ทฤษฎีทางจิตวิทยาในเรื่องพฤติกรรม ความต้องการ ความสนใจของผู้ชม เพื่อนำมาวิเคราะห์หารูปแบบการจัดแสดงที่เหมาะสม คือ

๑. ได้รับความสนใจโดยการแสดงให้เห็นความแตกต่างของวัตถุที่จัดแสดงเป็นจุดเด่น
๒. โดยปกติผู้ชมมักให้ความสนใจกับวัตถุที่มีการเคลื่อนไหวมากกว่าที่จะนิ่งอยู่กับที่
๓. วัตถุขนาดใหญ่ จะเห็นง่ายสะดุดตาว่าวัตถุขนาดเล็ก
๔. นิทรรศการมีการเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่จัดแสดงเป็นการถาวรตลอดไป

ทบทวนวรรณกรรม

งานที่เกี่ยวกับการจัดนิทรรศการที่เป็นภาษาไทยนั้นมีอยู่ไม่มากนัก เช่น หนังสือเรื่อง “นิทรรศการและการจัดแสดง” ของธีระศักดิ์ อัครบวร เนื้อหาในเล่มกล่าวถึง สภาพแวดล้อมสำหรับการเรียนรู้ ความเป็นมาและพัฒนาการของนิทรรศการ นิทรรศการประเภทต่าง ๆ นิทรรศการเพื่อการศึกษา จุลนิทัศน์ทางการศึกษา นิทรรศการของพิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์ที่น่าสนใจในประเทศไทย นิทรรศการทางการตลาด การจัดนิทรรศการทางการตลาด และมหกรรมนานาชาติ ในหนังสือพิพิธภัณฑ์สถานมีบทที่เกี่ยวกับการจัดนิทรรศการ คือ การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งกล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดแสดง หลักการในการจัดแสดง ประเภทผู้ชม ประเภทการจัดแสดง เทคนิคการจัดแสดง การเตรียมการออกแบบนิทรรศการ การเขียนป้าย และหนังสือคู่มือนิทรรศการ และมีกรกล่าวถึงหลักการในการจัดแสดง (Basic Principles) ไว้ดังนี้

๑. ความสำคัญของการจัดแสดงอยู่ที่วัตถุ
๒. การให้เรื่องราวความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่จัดแสดง
๓. การจัดแสดงวัตถุต้องมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน
๔. ให้ผู้ชมเกิดความประทับใจ ความเพลิดเพลิน เห็นความสำคัญและคุณค่าของวัตถุ

๕. การจัดแสดงถือหลักการจัดแสดงอย่างง่าย ๆ

๖. ให้ความปลอดภัยแก่วัตถุ

สำหรับงานวิจัย (Research) นั้น มีงานน้อยมากที่เกี่ยวกับการออกแบบนิทรรศการ ส่วนใหญ่จะเป็นสารนิพนธ์ ศิลปนิพนธ์ หรือวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรม หรือการออกแบบตกแต่งภายใน ซึ่งจะให้ความสำคัญด้านเนื้อหาแตกต่างกันไป เช่น

งานศิลปนิพนธ์ของเกษม ประทีปปรีชา เรื่องโครงการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติศิลปะร่วมสมัยของภาควิชาออกแบบภายใน คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นการศึกษาระบบการทำงานในอาคาร การจัดวางเนื้อที่ใช้สอยและความสัมพันธ์แต่ละส่วนให้สอดคล้องกับพื้นที่ภายในอาคาร ศึกษาแนวทางการออกแบบภายใน เทคนิคการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ การแก้ปัญหา และการวางแนวทางการสัญจรในพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์ศิลปะและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน ของ วิชัย อนุตรปัญญา ภาควิชาออกแบบภายใน คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๓ ศึกษาการแบ่งพื้นที่ใช้สอย ออกแบบภายในอาคาร พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด โรงละคร หอประชุม โรงเรียนนาฏศิลป์ ภัตตาคาร ศิลปนิพนธ์เล่มนี้มุ่งการศึกษาการจัด ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องระหว่างเนื้อที่กับประโยชน์ใช้สอย ตลอดจนแผนผังการทำงาน การจัดวางเครื่องเรือน และแนวคิดในการออกแบบตกแต่ง เป็นต้น

วิทยานิพนธ์ของนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญไปที่การออกแบบอาคาร การจัดเนื้อที่ใช้สอยภายใน เช่น พิพิธภัณฑ์เมืองหนองคาย ของ ชนกเนตร คำโมง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๓๗ และพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมกรุงเทพฯ ร.ศ. ๒๐๘ ของ พงษ์ส อึ้งสกุล คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นต้น

สำหรับเรื่องการออกแบบนิทรรศการนั้นวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาทางด้านนี้มีเป็นจำนวนน้อยมากเท่าที่พบคือ เรื่อง การออกแบบนิทรรศการ ความสัมพันธ์ไทย-จีน ภายในอาคารศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ โดยจิรวีส เชื้อนวัง ภาควิชาการออกแบบอุตสาหกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งกล่าวถึงระบบสารสนเทศ ขั้นตอน วิธีการในการออกแบบการจัดนิทรรศการ เทคนิคการจัดแสดงในรูปแบบต่าง ๆ และงานระบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑ์ การเลือกใช้วัสดุในด้านการตกแต่งภายในอาคาร รวมทั้งเนื้อหาการจัดแสดงในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นข้อมูลในการออกแบบ

ส่วนในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะกล่าวถึงการออกแบบนิทรรศการเรื่อง หนังสือสมุดไทย ณ อาคาร
เรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล แนวคิดของนิทรรศการ วัตถุประสงค์ในการจัดนิทรรศการ ข้อมูลเบื้องต้นใน
การจัดแสดง ได้แก่ สถานที่จัดแสดง เนื้อหาที่จะนำเสนอ และผู้ชมกลุ่มเป้าหมาย แนวคิดในการออกแบบตกแต่ง
องค์ประกอบการจัดแสดง เทคนิคการจัดแสดง สื่อที่ใช้ ผังและเส้นทางการสัญจรในแต่ละส่วนจัดแสดง
ตลอดจนตัวอย่างการจัดแสดงในอาคารเรือนไทย

บทที่ ๒

อาคารเรือนไทยกับการจัดแสดง

การจัดนิทรรศการเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ประสบความสำเร็จนั้น จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหลายประการ เช่น สถานที่จัดนิทรรศการ หัวข้อในการจัดนิทรรศการ การประชาสัมพันธ์ การออกแบบห้องการจัดแสดง เป็นต้น การจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์สถานก็เช่นกัน อาคารพิพิธภัณฑ์สถานก็เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในการจัดนิทรรศการ ซึ่งอาคารพิพิธภัณฑ์สถานนั้นไม่มีแบบใดที่เป็นมาตรฐาน (จิรา จงกล, ๒๕๓๒: ๑๐๔) จะเป็นแบบใหม่เรียบ ๆ หรือเป็นอาคารแบบโบราณก็ได้ จะสร้างโดยใช้วัสดุใดก็ตาม สิ่งสำคัญคือ ส่วนประกอบของอาคารจะต้องใช้สอยได้อย่างถูกต้องครบถ้วน

โดยทั่วไปอาคารพิพิธภัณฑ์สถานที่ปรากฏอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. อาคารพิพิธภัณฑ์สถานที่ใช้อาคารเก่า
๒. อาคารพิพิธภัณฑ์สถานที่สร้างขึ้นใหม่

สำหรับในประเทศไทยอาคารพิพิธภัณฑ์ที่มีทั้งอาคารเก่าและอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ ในปัจจุบันยังนิยมใช้อาคารเก่าที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์เป็นอาคารจัดแสดง เช่น

บ้านเรือนไทย ของ JIM THOMSON ซึ่งมีลักษณะเป็นเรือนไทยจากจังหวัดต่าง ๆ ที่นาย JIM THOMSON ได้ซื้อไว้และย้ายมาสร้างรวมกันและยังได้สร้างเรือนไทยเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งหลัง เพื่อจัดแสดงศิลปวัตถุต่าง ๆ ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของนาย JIM THOMSON ครั้งเมื่อพำนักอยู่ในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๕๐๒ - พ.ศ. ๒๕๑๐) และเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชม

พระที่นั่งวิมานเมฆสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัจจุบันเป็นสถานที่จัดแสดงสิ่งของ เครื่องใช้ต่าง ๆ ในพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระมเหสี ตลอดจนเจ้าจอมต่าง ๆ รวมทั้งชีวิตความเป็นอยู่ของกษัตริย์สมัยนั้น ในลักษณะการจัดแบบ Period Room

อุทยานพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นเรือนไทยแบบคหบดีที่สร้างขึ้นใหม่ เพื่อจัดแสดงเครื่องใช้ต่าง ๆ ในพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นต้น

๒.๑ ประเภทของเรือนไทย

เรือน หมายถึง สิ่งปลูกสร้างสำหรับเป็นที่อยู่, ที่อยู่ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕: ๖๙๑) ไทยเป็นชื่อประเทศและชนชาติที่อยู่ใต้อเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนต่อกับลาว เขมร มาเลเซีย พม่า ชนชาติไทยมีหลายสาขาคู่กัน เช่น ไทยใหญ่ ไทยดำ ไทยขาว เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕: ๔๑๐) ซึ่งเมื่อรวมความหมาย เรือนไทย จึงหมายถึง สิ่งปลูกสร้างสำหรับเป็นที่อยู่ของชนเชื้อชาติไทย สำหรับการแบ่งประเภทของเรือนไทยนั้นนอกจากจะแบ่งตามภูมิศาสตร์เป็น เรือนไทยภาคกลาง เรือนไทยภาคใต้ เรือนไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้ว ยังสามารถแบ่งประเภทของเรือนไทยตามประโยชน์ใช้สอย ดังนี้

๑. เรือนครอบครัวเดี่ยว เรือนประเภทนี้สำหรับผิวเมียและลูกเล็ก ๆ ที่ยังไม่แต่งงาน ประกอบไปด้วยเรือนนอน ๑ หลัง เรือนครัว ๑ หลัง ระเบียงและชานรวม สำหรับเรือนนอนนั้นมีห้องนอน ๑ ห้อง ห้องโถง ๑ ห้อง ห้องนอนและห้องโถงนี้อยู่ในเรือนเดียวกัน ซึ่งมีขนาดกว้างประมาณ ๖ ศอก ถึง ๙ ศอก ความยาวแบ่งเป็น ๓ ช่วงเสา* แบ่งเป็น ห้องโถง ๑ ช่วงเสา ห้องนอน ๒ ช่วงเสา หน้าห้องนอนมีระเบียงยาวตลอดเป็นตัวเชื่อมระหว่างห้องนอนกับชานและเป็นที่พักผ่อน มีกันสาดคลุม ส่วนเรือนครัวมี ๒ ช่วงเสา ช่วงแรกสำหรับทำครัว ช่วงที่สองเป็นที่รับประทานอาหาร

เรือนสองหลังนี้มีชานเป็นตัวเชื่อมระหว่างเรือนนอนกับเรือนครัว และยังทำหน้าที่สำหรับไว้เป็นที่พักผ่อน และพื้นที่นอกชานที่อยู่หลังครัวมักใช้เป็นที่อาบน้ำ ชักผ้า

๒. เรือนหมู่ เรือนหมู่เป็นเรือนที่ขยายมาจากเรือนเดี่ยว เป็นการขยายเรือนนอนสำหรับลูกที่แต่งงานแล้ว ลูกคนแรกมักจะสร้างเรือนอยู่ตรงข้ามกับเรือนของพ่อแม่ หันจั่วไปทางเดียวกัน ด้านหลังเป็นครัวซึ่งเป็นเรือนขวางหรือตรงข้ามกับเรือนครัวอาจจะสร้างเรือนขึ้นอีกหลังหนึ่งก็ได้ เป็นเรือนขวางกับเรือนนอน มักทำฝา ๓ ด้าน ด้านที่ติดกับชานเปิดโล่งไว้ใช้เป็นทอน้ำสำหรับเป็นที่พักผ่อน รับแขก จัดงานตามประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น

๓. เรือนหมู่สำหรับคบตี เป็นเรือนขนาดใหญ่ มีจำนวนเรือนหลายหลัง รวมอยู่กันเป็นหมู่ประกอบด้วย

๑. เรือนนอน เป็นเรือนประธาน มีขนาดช่วงชอกกว้างมาก ประมาณ ๘-๙ ศอก

๒. เรือนลูก บางครั้งเรียกว่า ทอริ จะมีขนาดย่อมลงมา ปลูกอยู่ด้านตรงข้ามกับเรือนนอน

* ๑ ช่วงเสา มีความยาวประมาณ ๓ - ๓.๕ เมตร

๓. เรือนขวาง ใช้เป็นห้องหรือหอกลาง กั้นฝา ๓ ด้าน ด้านที่ติดกับชานเปิดโล่งสำหรับเป็นที่พักผ่อน รับแขก จัดงานประเพณี เช่น โคนจุก ทำบุญแต่งงาน เป็นต้น หอกลางนั้นไม่จำเป็นต้องอยู่ตรงกลางชาน แต่จะอยู่ตรงกลางก็ได้ มีลักษณะเป็นห้องโถง ๓ ช่วงเสา และปลูกข้างเรือนนอน
๔. เรือนคร้ว อยู่ทางด้านหลัง ปลูกขวางกับเรือนนอน ซึ่งคร้วในเรือนคหบดีมักมีขนาดใหญ่
๕. หอนั่ง หรือหอนก จะอยู่ด้านข้างของหอขวาง ถ้ามีพื้นที่เหลือมักจะปลูกเรือนซึ่งมีขนาด ๒ ช่วงเสาไว้เป็นที่นั่งเล่นหรือแขวนนกสำหรับดูเล่น
๖. ชาน มีขนาดกว้างมาก เรือนบางหลังมักนิยมเว้นที่ว่างเป็นช่วงไว้กลางชาน เพื่อปลูกต้นไม้ใหญ่ เช่น จำปี จำปา ต้นขนุน มะม่วง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าเรือนหมู่กับเรือนคหบดี ถึงแม้ว่าจะประกอบด้วยเรือนจำนวนหลายหลังคล้ายกันก็ตาม แต่ลักษณะและพื้นฐานการปลูกสร้างต่างกันมาก กล่าวคือ เรือนหมู่เกิดขึ้นจากเรือนนอน ๑ หลัง และเรือนคร้ว ๑ หลังก่อน (จากเรือนเดี่ยว) และต่อมาเมื่อลูกโตขึ้นแต่งงานก็ปลูกสร้างเรือนนอนขึ้นอีกหลัง ส่วนเรือนคหบดีนั้นมีทั้งทยอยกันสร้างและตั้งใจปลูกขึ้นมาพร้อม ๆ กัน

๔. กุฎี เป็นที่อยู่ของพระภิกษุที่มีจุดมุ่งหมายให้อยู่ได้เพียงองค์เดียว และไม่จำเป็นต้องมีพื้นที่มาก เพราะพระภิกษุต้องปฏิบัติตามกฎของสงฆ์ที่ห้ามมิให้สะสมสิ่งของ เครื่องใช้ อาหารต่าง ๆ เกินความจำเป็นแก่การดำรงชีวิต แม้สิ่งจำเป็นแก่การดำรงชีวิตที่เกี่ยวกับอาหาร เช่น เกลือ หากต้องการเก็บก็จะเก็บไว้ในกุฎีไม่ได้ ต้องมีที่เก็บต่างหาก เรียกว่า กัปปิยะกุฎี (โรงเก็บอาหารอันสมควรที่อยู่นอกห้องเล็ก)

๕. เรือนร้านค้าริมน้ำ เป็นเรือนที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นร้านค้าขาย รวมทั้งกินอยู่หลับนอน ฉะนั้นประโยชน์ใช้สอยจึงต่างกับเรือนพักอาศัยโดยทั่วไป เรือนนี้จะออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหน้าเปิดเป็นร้านค้าเป็นที่วางสินค้า ส่วนหลังเป็นที่อยู่อาศัย ได้แก่ ห้องโถง ห้องนอน เรือนคร้ว และที่รับประทานอาหาร ด้านหน้าสำหรับค้าขายนั้นจะมีสะพานไม้ทำเป็นทางเดินเชื่อมกับเรือนหลังอื่น ๆ ทุกหลังคาเรือน ถัดจากสะพานทางเดินออกไป จะเป็นท่อน้ำซึ่งใช้เป็นที่เทียบเรือขนส่งสินค้า

๖. เรือนแพ คือเรือนร้านค้าที่ลอยน้ำเคลื่อนที่ไปมาได้ เป็นที่อยู่อาศัย มีลักษณะเป็นเรือนแฝดตัวเรือนใหญ่หลังใหญ่เป็นที่พักผ่อน นอน เรือนหลังนอกเป็นร้านค้า มีฝาหน้าถึงเปิด-ปิด ด้านหน้าเป็นชานซึ่งติดกับน้ำ ช่วงยาวของเรือนแพมี ๓ ห้อง ด้านหลังเป็นคร้ว หลังคาคร้วมีขนาดเล็กกว่าตัวเรือนใหญ่ ด้านล่างซึ่งเป็นแพรองรับตัวเรือนมี ๒ ชนิด คือ

๑. ทำด้วยไม้ไผ่ผูกรวมกันเป็นแพ เรียกว่า แพลูกบวบ

๒. ทำด้วยไม้จริงต่อเป็นแพลี่เหล็มยาว เรียกว่า แพปิยะ

๗. เรือนร้านค้าริมทาง เป็นเรือนที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นร้านค้าและที่พักอาศัย มีลักษณะเดียวกับเรือนริมน้ำมี ๔ ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ ๑ เป็นเรือนหลังเดี่ยว มีระเบียงยาวเกือบเท่าเรือนนอน ลดระดับพื้นระเบียงต่ำกว่าเรือนนอน ซึ่งอยู่เหนือพื้นดินประมาณ ๒ ศอก เพื่อใช้เป็นที่วางสินค้า ส่วนฝาระเบียงด้านหน้ามักทำเป็นฝาเพี้ยม* ฝาถ้ง (หรือฝาขัดแตะเป็นผืนใหญ่ ๆ ใช้ไม้กระทุ้งเวลาต้องการเปิด) ส่วนพื้นเรือนนอนเข้าไปข้างในทำเรือนครัวอีกหลังหนึ่ง ใต้ถุนเรือนนอนใช้เป็นที่เก็บเกวียน

ลักษณะที่ ๒ กรณีครัวใหญ่ ตัวเรือนสร้างเป็นสองหลังแฝด ใช้เป็นเรือนนอน ส่วนระเบียงด้านหน้าคงเหมือนลักษณะที่ ๑

ลักษณะที่ ๓ เหมือนลักษณะที่ ๒ แต่ระเบียงที่ใช้วางสินค้าหันมาอยู่ด้านฝาอุดหน้ากลอง (ด้านหัวเรือน)

ลักษณะที่ ๔ แยกเรือนร้านค้าออกจากเรือนนอน ไม่มีฝากั้น สร้างคล้ายศาลาโถง เมื่อทำการค้าก็นำสินค้ามาวางขาย เมื่อเลิกขายก็เก็บ (ฤทัย ใจจงรัก, ๒๕๑๘: ๘-๑๑)

๒.๒ ลักษณะของเรือนไทย

บ้านเรือนไทยในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีลักษณะแตกต่างจากบ้านเรือนในแถบยุโรป เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่ต่างกัน บ้านเรือนไทยนั้นจะบ่งบอกถึงสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ดังเช่นในประเทศไทยภูมิประเทศของประเทศไทยนั้นเป็นเขตแดนที่มีลมมรสุมพัดผ่าน แต่ละภาคจะมีภูมิประเทศและลักษณะภูมิอากาศที่แตกต่างกันไป เช่น ภาคกลางเป็นพื้นที่ลุ่มอุดมสมบูรณ์ แม่น้ำลำคลองมาก เมื่อเวลาฝนตก น้ำฝนที่ตกในบริเวณที่สูงทางภาคเหนือจะไหลลงมาวมกันบริเวณภาคกลาง ดังนั้นบ้านเรือนในที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ลุ่มภาคกลางจึงมีลักษณะใต้ถุนสูง ส่วนในภาคใต้เป็นบริเวณที่มีฝนตกชุกและลมแรง ดังนั้นเรือนในภาคใต้มักทำช่องหน้าต่างแคบ ๆ และในบางแห่งก็ไม่มีช่องหน้าต่างเลยเพื่อกันฝนสาด เป็นต้น ซึ่งเรือนไทยจะมีลักษณะเด่นที่แตกต่างกันไปในแต่ละภาค ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของเรือนไทยภาคกลาง (ฤทัย ใจจงรัก, ๒๕๑๘: ๔๒-๕๕) กล่าวคือ

* ฝาเป็นบาน ๆ แบบบานประตู แต่เป็นฝาสำเร็จรูปเป็นเส้นตั้งพับได้ สำหรับกันด้านหน้าของเรือน น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากจีน เดิมทีเดิยมาจากฝาที่ใช้ไม้กระดานหนา เอาฝาดึงสอดเข้ารางแล้วเลื่อนเข้าออกได้ เมื่อจะเปิดร้านหรือหน้าบ้าน ก็จะเลื่อนไม้แผ่นหลังนั้นออกไปเก็บไว้ข้าง ๆ หรือเอาไว้คั่นใน

๑. เป็นเรือนที่ยกพื้นได้สูง สูงจากพื้นดินประมาณพันสี่ระยะ ระเบียงและชานยกพื้นได้สูง สูงระดับลดหลั่นกัน ประมาณ ๔๐ เซนติเมตร ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้

- ป้องกันภัยอันตรายจากสัตว์ร้ายหรือคนร้าย
- ป้องกันน้ำท่วมถึง
- ใช้ประโยชน์จากที่ว่างใต้ถุนเก็บสิ่งของ เครื่องใช้ในการทำกิจกรรม ทำสวน เช่น เกวียน คันไถ เป็นต้น
- เป็นที่ประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน เลี้ยงสัตว์ ทำร่ม ทอผ้า บั่นฝ้าย เป็นที่เล่นของเด็ก ที่พักผ่อน
- ลมพัดผ่านได้สะดวก

๒. หลังคาทรงสูง ชายคายื่นยาว หลังคาเรือนไทยเป็นหลังคาทรงสูง ไข่มุกทำโครง และใช้แฝก กระเบื้องดินเผาเป็นวัสดุหลังคา ซึ่งวัสดุที่ใช้หลังคาเหล่านี้ต้องการความสูงชันขององศามาก น้ำฝนจึงจะไม่รั่ว การทำหลังคาทรงสูงนี้จะช่วยบรรเทาความร้อนที่จะถ่ายทอดลงมายังตัวเรือน ทำให้ที่พักหลับนอน เย็นสบาย และเพื่อป้องกันฝนสาดและแดดส่องเข้ามาในตัวเรือน ก็จะต่อเติมชายคาให้ยื่นยาวออกจากตัวเรือน

๓. ชานกว้าง เมื่อดูผังของเรือนไทยทั่วไป พื้นที่ของชานมีไม่ต่ำกว่า ๔๐% ของพื้นที่ทั้งหมด ถ้ารวมพื้นที่ของระเบียงไปด้วยจะเท่ากับ ๖๐% ของพื้นที่ทั้งหมด

ชานเป็นส่วนสำคัญเท่ากับเรือนนอนและเรือนครัว การพักผ่อนในร่มอาศัยเรือนนอน แต่การพักผ่อนภายนอกนั้นอาศัยชานและระเบียง ชานเป็นพื้นที่เปิดโล่งรับแสงแดดและอากาศบริสุทธิ์ลมพัดผ่านได้สะดวก ชานเป็นที่พักผ่อน นั่งเล่น รับแขก จัดงานต่าง ๆ เชื่อมเรือนนอน เรือนครัว และเรือนอื่น ๆ เข้าด้วยกัน นิยมทำบรรยากาศของชานให้ร่มรื่น โดยการนำต้นไม้มาปลูก เช่น ต้นจันทน์ ต้นขนุน เป็นต้น หรือบางทีก็ประดับด้วยไม้ดอกไม้ประดับในกระถาง

๒.๓ ตัวอย่างการใช้อาคารเรือนไทยเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการ

การใช้อาคารเรือนไทยเป็นพิพิธภัณฑ์หรือใช้เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ คือใช้เรือนไทยเป็นสถานที่จัดแสดงศิลปวัตถุ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ หรือนิทรรศการต่าง ๆ ในประเทศไทยในปัจจุบันนั้นพบว่า มีจำนวนไม่น้อยเลยทีเดียว เพราะนอกจากจะใช้เป็นสถานที่จัดแสดงวัตถุ นิทรรศการในอาคารแล้ว ตัวอาคารที่เป็นทรงไทย มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สวยงาม ยังสามารถสร้างหรือดึงดูดความสนใจให้แก่ผู้ชมเมื่อแรกเห็นอีกด้วย ดังตัวอย่างการใช้อาคารเรือนไทยเป็นสถานที่จัดแสดงศิลปวัตถุหรือนิทรรศการที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมไว้ดังนี้

๑. อาคารเรือนไทย ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารเรือนไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นส่วนหนึ่งของศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่มีการจัดตั้งขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ เพื่อเป็นสำนักงานกลาง ทำหน้าที่ในการพัฒนาแนวทางและนโยบายการส่งเสริมวัฒนธรรม รวมทั้งประสานการดำเนินงานของหน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการทะนุบำรุงและส่งเสริมวัฒนธรรมทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย โดยอาคารเรือนไทยเป็นส่วนหนึ่งที่เก็บรักษาเครื่องดนตรีดีกดำบรรพ์ และมีวัตถุประสงคที่สำคัญคือ

๑. จัดกิจกรรมและการแสดงวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะดนตรีไทยและนาฏศิลป์ที่เกี่ยวข้อง
๒. เป็นศูนย์กลางค้นคว้า รวบรวมเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับมรดกไทย และดนตรีไทยในรูปของเอกสาร แอ็บบันทึกเสียง แอ็บบันทึกภาพ โน้ตเพลงและครูผู้เชี่ยวชาญ
๓. เป็นสถานที่ชุมนุมอาจารย์ นิสิต และประชาชนผู้สนใจในกิจกรรมทางดนตรีไทย เพื่อเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศทางวัฒนธรรมไทยในมหาวิทยาลัย ตลอดจนเยาวชนของชาติจะได้ซาบซึ้งและภาคภูมิใจในมรดกของชาติไทย
๔. เพื่อเป็นถาวรวัตถุถ่อมเกล้าถ่อมกระหม่อมถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสที่มีพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา และพระราชพิธีรัชมง์มงคลภิเษก (เอกสารประชาสัมพันธ์ ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : ไม่มีเลขหน้า)

ตัวอาคาร เป็นอาคารเรือนไทยที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นเรือนเครื่องสับ ขนาด ๕ แปลาน* หนีได้ว่า เป็นเรือนใหญ่ ขนาดกลาง ดัดแปลงบ้างตามความเหมาะสม โดยให้รับกับชีวิตความเป็นอยู่ปัจจุบัน วางแผนผังกึ่งอยู่อาศัย กึ่งสำนักงาน ซึ่งจะเป็นพิพิธภัณฑ์ในตัวเอง สร้างขึ้นเพื่อเจตนาการศึกษาและใช้เป็นสถานที่จัดแสดงเครื่องดนตรีบ้าง จัดนิทรรศการศิลปวัตถุบ้าง เป็นสำนักงานบ้าง แต่ยังคงรักษารูปแบบสัดส่วนทรวดทรงที่งดงาม ตลอดจนรายละเอียดส่วนประกอบของอาคารไว้อย่างครบถ้วน

อาคารเรือนไทย ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยประกอบด้วยเรือน ๕ หลัง ศาลากลางสระ ๑ หลัง และท่อนั่ง ๑ หลัง ซึ่งไม้ส่วนใหญ่ที่ใช้สร้างเรือนไทยคือไม้เต็งรัง ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็งมากมีความทนทานระยะยาวสามารถทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศได้เป็นพิเศษ เสาคอนกรีตเสริมเหล็กช่วงเดี่ยวล่าง เพื่อให้เห็นแนวเสาที่งดงามตลอดไป และไม่ต้องกังวลในการซ่อมบำรุงต่อไปอีกนาน ส่วนหลังคา

* ไม้เครื่องเรือนที่วางบนจันทันสำหรับกลอนพาด ที่วางพาดได้หลังคา

จะเป็นทรงสูงที่เรียกว่าทรงกลอนหรือทรงกรวดเหมือนกันทุกหลัง มุงด้วยกระเบื้องดินเผาทั้งหมดไม่เคยลือบมัน ซึ่งเป็นลักษณะปกติของเรือนไทยภาคกลางเรือนแต่ละหลังในหมู่เรือนไทยมีลักษณะและหน้าที่ใช้สอยต่างกัันดังนี้

เรือนหลังที่ ๑ เป็นลักษณะเรือน ๒ ห้อง หน้าจั่วแบบใบปรีอ* อยู่ทางทิศเหนือ ใช้เป็นสำนักงาน ปรุสานงานต่าง ๆ ทางด้านศิลปะวัฒนธรรมของจุฬา ส่วนหนึ่งเป็นห้องปรับอากาศ เพื่อเป็นที่พักแต่งตัวของนาฏศิลป์เมื่อมีการแสดง

ภาพที่ ๑ อาคารเรือนไทย ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* เป็นลักษณะหนึ่งของจั่วที่มีตัวแฉ่งไม้เป็นรูปสามเหลี่ยมประกอบด้วยแผ่นไม้ขนาดเล็กเรียวยาวซ้อนทางแนวนอน เรียกว่า ตีทับเกล็ดแบบผาเรือน นิยมใช้กับเรือนนอนและเรือนครัวไฟ

เรือนหลังที่ ๒ เป็นลักษณะเรือน ๓ ท้อง ลักษณะหน้าจั่วลูกฟักหน้าพรหม ใต้แสดงเครื่องใช้
สอยและโบราณวัตถุ เช่น เครื่องเงิน เครื่องทอง ในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งดร. วินิจ วินิจนัยภาค รองเลขาธิการ
พระราชวัง บริจาคให้จุฬาฯ

เรือนหลังที่ ๓ เป็นเรือนไทยหลังเล็ก ๆ ลักษณะจั่วลูกฟักหน้าพรหม ช่างบนสร้างเป็นห้องทรง
สำหรับสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ โดยเฉพาะเวลาที่ท่านเสด็จมาเรือนไทย ซึ่งปกติจะปิดไว้ ชั้นล่างเป็น
ห้องน้ำสำหรับเจ้าหน้าที่และนาฏศิลป์

ภาพที่ ๒ การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๒

เรือนหลังที่ ๔ ลักษณะเป็นเรือน ๓ ห้อง อยู่ทางทิศตะวันออก ลักษณะจั่วลูกฟักหน้าพรหมเช่นเดียวกับหลังที่ ๒ และที่ ๓ ในเรือนแสดงศิลปหัตถกรรมไทยพื้นบ้านบางส่วน เช่น เครื่องโปงลาง เครื่องจักสาน ขอ ซิง เป็นต้น ซึ่งรองศาสตราจารย์ แสงอรุณ รัตกลีกร ได้สะสมไว้ในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วยความสนใจทางด้านนี้เป็นพิเศษและทายาทได้มอบให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เรือนหลังที่ ๕ ลักษณะเป็นเรือนแฝด ๓ ห้อง อยู่ทางทิศตะวันตก หน้าจั่วลักษณะจั่วรัศมีอาทิตย์ เรือนหลังนี้มีเนื้อที่ใช้สอยกว้างขวาง จัดเป็นเรือนเอก หรือเรียกว่าทอกลาง ตรงกลางเรือนประดิษฐานบุษบกพระพุทธรูปปางมารวิชัย ซึ่งได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระเทพฯ นอกนั้นก็ประดิษฐานศิระศูทรทางนาฏศิลป์และดนตรีไทย ปี่พาทย์ดีดดำบรรพ์ ๒ ชุด ซึ่งจุฬาฯ ทำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสเฉลิมฉลองพระชนมพรรษา ๕ รอบ แล้วอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่นี่

ศาลาโถง อยู่ด้านทิศใต้ สร้างอยู่กลางสระ เป็นศาลาไทยทรงเครื่องลាយอง และแกะสลักอย่างวิจิตรงดงามยิ่ง มีองค์ประกอบหน้าบัน ช่อฟ้า ใบระกา กระจังฐานพระตรงกลางหน้าบันเป็นพระเกี้ยว มีคันทวยเทพนมโดยรอบ มีพนักรูปกลมเป็นซุ้มเทพพิมานโดยรอบ การตกแต่งอาคารมีลวดลายงดงาม ไข่มุกตะเคียนทองแกะสลัก ศาลานี้ใช้ประโยชน์สำหรับการทำพิธีไหว้ครูดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทยของจุฬาฯ และเป็นที่รับแขกผู้มีเกียรติ หรือพิธีการทางศาสนาของจุฬาฯ

ห้องนี้ เรือนไทยทั่วไปจะมีห้องเล็ก ๆ ตรงมุขานเรือนสำหรับนั่งเล่น หรือเป็นศาลาสำหรับแขกหรือบุคคลสำคัญมานั่งชมนาฏศิลป์ก็ได้

ภาพที่ ๔ การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๕

ภาพที่ ๕ หอนั่ง จะอยู่ทางซ้ายก่อนถึงศาลาโดง

ภาพที่ ๖ ภายในศาลาโดง

๒. เรือนทับเจริญ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เรือนทับเจริญสร้างในราวพ.ศ. ๒๔๔๙ ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นระยะเดียวกับการสร้างพระราชวังสนามจันทร์พร้อมกับเรือนไม้หลังอื่น ๆ ในพระราชวังสนามจันทร์ทับเจริญเคยเป็นที่พักของเจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล. เพ็ญ พึ่งบุญ) ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก (อ้างถึงใน นวลผจง เศวต "สนามจันทร์, พระราชวัง" ในสารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๒ ๒๕๓๕, ๓๕๘) ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงยกพระราชวังสนามจันทร์ให้มณฑลนครไชยศรีใช้เป็นสถานที่ราชการกระทรวงมหาดไทยได้เสนอที่จะใช้ "ทับเจริญ" เป็นบ้านพักเจ้าพระยารามราฆพ - เป็นจวนผู้ว่าราชการจังหวัด แต่ในสมัยต่อมาเมื่อได้จัดเรือนนันทนาการ (เรือนไม้ในอีกหลายหลังในพระราชวังสนามจันทร์) ทับเจริญได้ใช้เป็นที่พักการสาธารณสุขจังหวัด นครปฐม ตลอดจนปี ๒๕๒๙ เมื่อย้ายที่ทำการสาธารณสุขจังหวัดออกจากทับเจริญแล้ว จังหวัดนครปฐมได้มอบให้มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปัจจุบันมหาวิทยาลัยศิลปากรใช้เรือนทับเจริญเป็นสถานที่ตั้งของสถาบันวัฒนธรรมภูมิภาคตะวันตก ซึ่งเป็นโครงการหนึ่งของมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่เริ่มมาจากโครงการการจัดตั้งหอวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

๑. เพื่อรวบรวมผลงานด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งที่เป็นมรดกและเป็นผลงานร่วมสมัย และอนุรักษ์ผลงานเหล่านั้นไว้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

๑.๑ จัดแสดงในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ถาวร

๑.๒ นิทรรศการหมุนเวียน โดยเน้นผลงานของศิลปินในท้องถิ่นและบุชชนียบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับท้องถิ่น

๑.๓ บันทึกภาพและเสียงไว้ด้วยเทคนิควิทยาศาสตร์ใหม่ เช่น บันทึกด้วยแถบภาพ และด้วยระบบคอมพิวเตอร์

๑.๔ จัดให้มีศิลปะในสิ่งแวดล้อม (นิเวศศิลป์) เช่น จัดให้มีอุทยานประติมากรรม ของศิลปินในท้องถิ่น

๒. เพื่อให้ความรู้ด้านภูมิศาสตร์วัฒนธรรม

๓. เพื่อแสดงให้เห็นเทคนิควิทยาของชาวบ้านเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ

๔. จัดให้มีสวนวรรณคดี

๕. ส่งเสริมและเผยแพร่กิจกรรมด้านวัฒนธรรม เช่น วรรณศิลป์ หัตถศิลป์ ศิลปะการแสดงดนตรี

๖. เผยแพร่ความรู้เรื่องภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยโดยส่วนรวม ตั้งแต่อดีตถึง

ปัจจุบันในด้านต่าง ๆ เช่น ภูมิศาสตร์ท้องถิ่นด้านกายภาพ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มานุษยวิทยา เศรษฐกิจ ศาสนา ประเพณี ภาษา วรรณคดี ศิลปะการแสดง ดนตรี ทัศนศิลป์ สถาปัตยกรรม การแพทย์และสาธารณสุข ฯลฯ โดยการจัดเป็นปาฐกถา สัมมนา หรือจัดสอนเป็นวิชาเลือกในระดับปริญญาตรี หรือเป็นส่วนหนึ่งของวิชาสังคมศึกษา ในหลักสูตรของโรงเรียนสาธิต

๗. เชิดชูภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นภูมิภาคตะวันตกของไทย

๘. ส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่ความรัก ความหวงแหนและความภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน

๙. เพิ่มแหล่งศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นการสนองนโยบายของชาติเรื่องการท่องเที่ยว

ทับเจริญ เป็นเรือนชั้นเดียว ใต้ถุนสูง ตัวเรือนและหลังคาทำด้วยไม้สัก ใต้ถุนเรือนเป็นเสาต่อม่อ อิฐฉาบปูน หลังคาเป็นทรงปั้นหย่า ลักษณะรูปร่างของเรือนตลอดจนการจัดวางแปลนนั้น จัดเป็นเรือนที่ได้ รับการประยุกต์ขึ้นใหม่โดยมีอิทธิพลตะวันตกเข้ามาผสม ทับเจริญเป็นเรือนขนาดใหญ่ มีพื้นที่ทั้งสิ้น ๔๒๕ ตารางเมตร ความยาว ๒๔.๕ เมตร ความกว้าง ๑๙ เมตร ตัวเรือนหันด้านหน้าซึ่งเป็นส่วนยาวของเรือนไป ทางทิศตะวันออก

ภาพที่ ๗ เรือนทับเจริญ สถาบันวัฒนธรรมภูมิภาคตะวันตก มหาวิทยาลัยศิลปากร

เรือนทัບเจริญมีลักษณะที่ซับซ้อน มีห้องต่าง ๆ จำนวนถึง ๑๐ ห้อง ประกอบด้วยห้องโถงอยู่กลางเรือน จัดนิทรรศการภาพเขียนเรื่อง รามเกียรติ์ ของอาจารย์พิน อินฟ้าแสง ช่างศิลป์เพชรบุรี ด้านหลังโถงกลาง เป็นห้องเล็ก ๆ เป็นห้องทำงานเจ้าหน้าที่ ด้านทิศเหนือมีห้อง ๔ ห้อง ซึ่งเป็นห้องส่วนหน้า ทำเป็น รูปทกเหลี่ยมฐานจตุรัส จัดแสดงศิลปวัตถุ ห้องกลางจัดนิทรรศการเรื่องหุ่นกระบอกของนางสาหร่าย ช่วยสมบุญณ์ ห้องหลังเป็นห้องของเจ้าหน้าที่ ห้องหน้า ๑๕ ตารางเมตร อยู่ด้านทิศเหนือของห้องกลาง ด้านทิศใต้ของห้องโถงกลางเรือน มีห้องอีก ๔ ห้อง ประกอบด้วยห้องขนาด ๒๘ ตารางเมตร เป็นห้องส่วนหน้ามีรูปร่างเหมือนกับห้องส่วนหน้าของกลุ่มห้องด้านทิศเหนือ จัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชน ภูมิภาคตะวันตก ห้องกลางเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส จัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวบ้านเช่นกัน ส่วนห้องด้านหลัง มีพื้นที่ ๒๕ ตารางเมตร แบ่งเป็น ๒ ห้อง ทำเป็นห้องนั่งเล่นและทำเป็นห้องน้ำ ๒ ห้อง ได้ถุนเรือนจัดแสดงเทคนิควิชาชาวบ้าน

๑ ห้องโถงกลางจัดแสดงนิทรรศการภาพเขียน	๗ ห้องน้ำ- ห้องครัว
๒ ห้องด้านหน้า ทางทิศเหนือ จัดแสดงศิลปวัตถุ	๘ ห้องด้านหลัง ทางทิศใต้ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่
๓ ห้องกลาง ทางทิศเหนือ จัดแสดงหุ่นกระบอก	๙ ห้องกลาง ทางทิศใต้ จัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ชาวบ้าน
๔-๕ ห้องด้านหลัง ทางทิศเหนือ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่	๑๐ ห้องด้านหน้า ทางทิศใต้ จัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวกับการทอผ้า
๖ ห้องเก็บของ	

ผังที่ ๑ เรือนทับเจริญ

ภาพที่ ๘ ห้องโถงกลางจัดแสดงภาพเขียนเรื่องรามเกียรติ์

ภาพที่ ๙ ห้องส่วนหน้าด้านทิศเหนือจัดแสดงศิลปวัตถุ

ภาพที่ ๑๐ ห้องส่วนกลางด้านทิศเหนือจัดแสดงหุ่นกระบอก

ภาพที่ ๑๑ ตัวอย่างการจัดแสดงหุ่นกระบอก

ภาพที่ ๑๒ ห้องส่วนกลางด้านทิศใต้จัดแสดงการทอผ้าของชนภูมิภาคตะวันตก

ภาพที่ ๑๓ การจัดแสดงเทคนิคชาวบ้านได้ถุนเรือน

ห้องแต่ละห้องในเรือนทับเจริญสามารถติดต่อกันได้โดยระเบียงทางเดิน ซึ่งมีขนาดกว้าง ๓ เมตร เชื่อมติดต่อกันโดยที่ด้านหน้าของห้องโถงกลางทำเป็นระเบียงยื่นออกไปเป็นรูปโค้งสวยงาม การใช้ระเบียงนี้ จัดได้ว่าเป็นเรือนที่ได้รับอิทธิพลการวางแปลนแบบเรือนไทยเดิม ซึ่งใช้ชานเรือนเป็นองค์ประกอบในการ เชื่อมต่อเรือน ซึ่งระเบียงของทับเจริญช่วยทำให้อากาศถ่ายเทได้ดี

จากระเบียงด้านหน้ามีบันไดทางในลาดพื้นชั้นล่าง บันไดนี้เป็นหลักอยู่ด้านหน้าของเรือน กว้าง ประมาณ ๑๓๐ เมตร ส่วนด้านหลังของเรือนมีบันไดอีก ๓ บันได

ภาพที่ ๑๔ ระเบียงครึ่งวงกลมด้านหน้าเรือน

๓. เรือนคำเที่ยง พิพิธภัณฑชาติพันธุ์วิทยา ในสยามสมาคมฯ

เรือนคำเที่ยง เป็นเรือนเครื่องสับ* แบบล้านนาดั้งเดิม ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “เรือนกาแล” สร้างขึ้นเมื่อประมาณ ๑๕๐ ปีล่วงมาแล้ว ตรงบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิง ในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้สร้างเรือนคือ นางแช็ค ซึ่งเป็นลูกหลานของเจ้าชาวไทยลื้อพระองค์หนึ่งจากแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนานในประเทศจีนทางตอนใต้ ที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่เชียงใหม่ ในระหว่างสงครามครั้งที่ ๑ ระหว่างชาวไทยลื้อกับชาวล้านนา

ลูกหลานของนางแช็คได้อาศัยอยู่ในเรือนหลังนี้เรื่อยมาเป็นเวลาร้อยกว่าปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๐๖ นางกิมฮ้อ นิรมานเหมินทร์ ผู้เป็นเจ้าของเรือนในขณะนั้น มองเห็นความสำคัญและคุณค่าของศิลปะล้านนาไทย ซึ่งนับวันจะสูญหายไปตามกาลเวลา จึงได้มอบเรือนหลังนี้ให้แก่สยามสมาคมฯ ซึ่งได้รื้อลงมาสร้างใหม่ บริเวณที่ทำการสยามสมาคม และจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑชาติพันธุ์วิทยา (เอกสารเผยแพร่พิพิธภัณฑชาติพันธุ์วิทยา เรือนคำเที่ยง ในบริเวณสยามสมาคม, ม.ป.บ.: ไม่มีเลขหน้า.) ซึ่งเป็นการจัดพิพิธภัณฑรูปแบบหนึ่ง ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการแสดงออกซึ่งลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และโดยที่เรือนคำเที่ยงเป็นเรือนแบบล้านนาไทย ดังนั้นการจัดแสดงภายในเรือน จึงมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ของชาวไทยล้านนา โดยใช้วิธีการจัดแสดงตามลักษณะการใช้สอยของพื้นที่ตามสภาพจริง เช่น การจัดวางสิ่งของ เครื่องใช้ในครัวเรือนตามสภาพการใช้งาน เป็นต้น

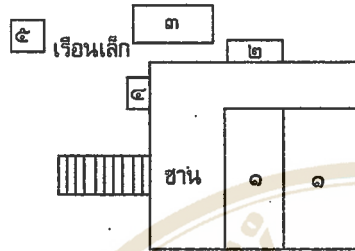
ชื่อ “เรือนคำเที่ยง” ตั้งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่มารดานางกิมฮ้อ คือ นางคำเที่ยง อนุสารสุนทร ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่เกิดในเรือนหลังนี้

การรื้อถอนเรือนคำเที่ยงจากเชียงใหม่มาปลูกสร้างในพื้นที่สยามสมาคมฯ นั้นได้รับเงินอุดหนุนจากมูลนิธิเอเชียและมูลนิธิ จอห์น ดี. รอกกีเฟลเลอร์ การดำเนินการใช้เวลาประมาณ ๒ ปี จึงสำเร็จเรียบร้อย ในระหว่างนั้นได้มีการจัดหาศิลปวัตถุมาจัดแสดงเพิ่มเติม เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องจับปลา เครื่องมือทำนา งานไม้แกะสลัก และเครื่องแต่งกายชาวเขา เป็นต้น

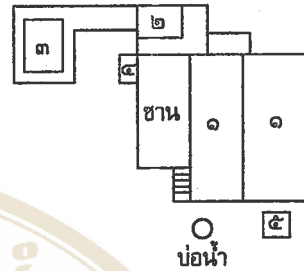
การปลูกสร้างเรือนคำเที่ยงขึ้นใหม่ในพื้นที่สยามสมาคมฯ ได้มีการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบบางส่วน เพื่อจุดประสงค์ในด้านความสมบูรณ์ครบถ้วนของส่วนประกอบทุกส่วนของตัวเรือน ที่ต้องนำมาสร้างในพื้นที่ที่จำกัด ดังแสดงในแผนผังต่อไปนี้

* เรือนที่สร้างด้วยไม้จริงตั้งแต่เสา โครงหลังคา ฝา พื้น บันได หน้าต่าง ประตู มีหลังคาเท่านั้นที่มุงด้วยวัสดุอื่น

แผนผังเรือนในเชียงใหม่

แผนผังเรือนในสยามสมาคมฯ

๑. เรือนหลังใหญ่

๒. ครัว

๓. ยุ้งข้าว

๔. รัานหน้า

๕. เพิงตำข้าว

ผังที่ ๒ แสดงการเปรียบเทียบเรือนคำเที่ยงในจังหวัดเชียงใหม่ และในสยามสมาคมฯ

พื้นที่ในบริเวณเรือนคำเที่ยงจะใช้จัดแสดงวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยภาคเหนือ โดยแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๑. ประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน สิ่งของที่จัดแสดงทั้งหมดนี้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้เดิมที่ใช้ในชีวิตประจำวัน จัดแสดงตามสภาพจริงที่ควรเป็นภายในเรือน
๒. ประเภทที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ จัดแสดงไว้ในยุ้งข้าว เช่น เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ แผนที่การกระจายของชาวเขา เป็นต้น
๓. ประเภทงานไม้แกะสลัก จัดแสดงบริเวณใต้ถุนเรือน
๔. ประเภทเบ็ดเตล็ด เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ ผ้าทอ เครื่องดนตรี และอื่น จัดแสดงบริเวณใต้ถุนเรือน ตู้โชว์และมุมต่าง ๆ ภายในเรือน

ภาพที่ ๑๕ เรือนคำเที่ยง ในบริเวณสยามสมาคม

ภาพที่ ๑๖ การจัดแสดงภายในเรือนหลังใหญ่แสดงสภาพชีวิตความเป็นอยู่

ภาพที่ ๑๓ การจัดแสดงเครื่องดนตรีภายในเรือนหลังใหญ่

ภาพที่ ๑๔ การจัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ในเรือนครัว

ภาพที่ ๑๙ การจัดแสดงภายในยั้งข้าว แสดงเครื่องแต่งกายชาวเขาเผ่าต่าง ๆ

Copyright by Mahidol University

ภาพที่ ๒๐ ใต้ถุนเรือนจัดแสดงงานไม้แกะสลัก

๔. อาคารพิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ

อาคารพิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ เป็นอาคารหนึ่งในโครงการการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมือง ตามแนวพระราชดำริของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ได้พระราชทานให้กรมศิลปากรปรับปรุงและยกระดับมาตรฐานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งใหม่ โดยให้เพิ่มสาขาอื่น ๆ เช่น สาขาธรรมชาติวิทยา ภูมิศาสตร์ และธรณีวิทยา ฯลฯ

มูลนิธิปริยัติศึกษา ญสส. ในพระสังฆราชูปถัมภ์ จังหวัดกำแพงเพชร กรมศิลปากร และกรมสามัญศึกษา ได้ร่วมกันก่อสร้างพิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ ขึ้น เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในพระราชพิธีกาญจนาภิเษกและการจัดฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ และเพื่อเป็นการสนองพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตามโครงการการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมือง ตลอดจนเพื่อให้พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดแห่งนี้ เป็นแหล่งรวบรวมและแสดงผลงานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น แหล่งข้อมูลด้านมรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของจังหวัดอีกแห่งหนึ่ง

พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ มีลักษณะเป็นอาคารทรงไทยหมู่ แบบเรือนไทยภาคกลาง สร้างด้วยไม้สักเน้นความเป็นเอกลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรมไทยเป็นสำคัญ โดยมีวัตถุประสงค์การจัดนิทรรศการถาวรภายในอาคาร ดังนี้

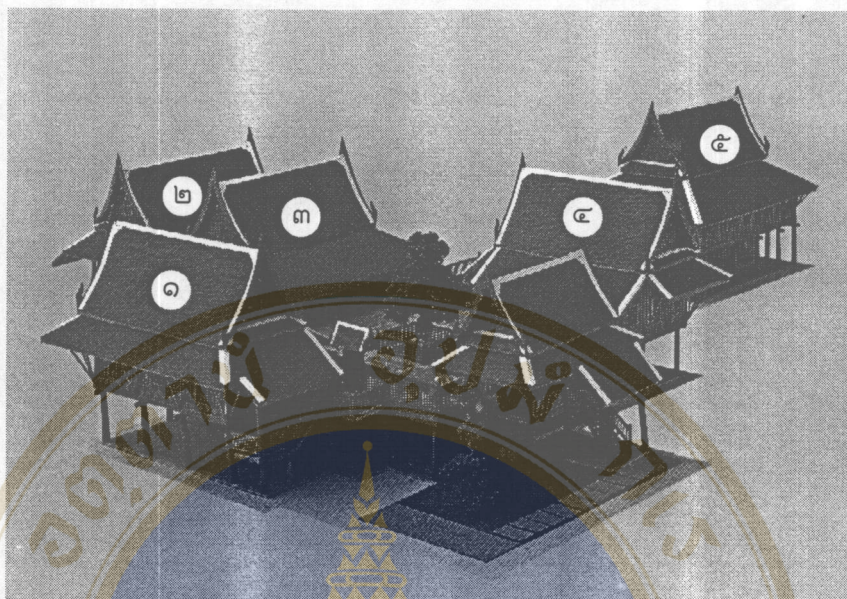
๑. เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นแสดงสภาพโดยทั่วไป ประวัติความเป็นมา ชาติพันธุ์วิทยา และมรดกดีเด่นของจังหวัดกำแพงเพชร

๒. เพื่อเป็นสถานที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับจังหวัดกำแพงเพชร สำหรับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน

๓. เพื่อเป็นสถานศึกษาค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชาติพันธุ์วิทยา และธรรมชาติวิทยา ที่เกี่ยวกับจังหวัดกำแพงเพชร สำหรับนักเรียนนิสิตนักศึกษา และประชาชนผู้สนใจ

๔. เพื่อให้ชาวกำแพงเพชรได้รับรู้และเกิดความภาคภูมิใจในมรดกด้านต่าง ๆ ของจังหวัด (มูลนิธิปริยัติศึกษา ญสส. ในพระสังฆราชูปถัมภ์, ๒๕๔๐: ๒๗.)

การจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ประจำเมืองได้พัฒนารูปแบบมากขึ้น จากการจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานกำแพงเพชรที่เน้นโบราณวัตถุ มาสู่การจัดแสดงที่เน้นเนื้อหาที่ผู้เข้าชมจะได้รับอย่างหลากหลายในทุก ๆ ด้านที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้น ๆ โดยรวบรวม สงวนรักษา ศึกษา การเสนอเนื้อหาและวัตถุอันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ความเพลิดเพลินของผู้เข้าชมด้วยอุปกรณ์ทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งมีผังการจัดแสดงดังนี้

ภาพที่ ๒๑ แสดงห้องจัดแสดงต่าง ๆ ภายในอาคาร

ที่มา : ดัดแปลงจากหนังสือพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานเฉลิมพระเกียรติจังหวัดกำแพงเพชร

ห้องที่ ๑ จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมือง กล่าวถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา ธรรมชาติวิทยา สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของเมืองกำแพงเพชร ตลอดจนพัฒนาการของเมืองกำแพงเพชรในปัจจุบัน

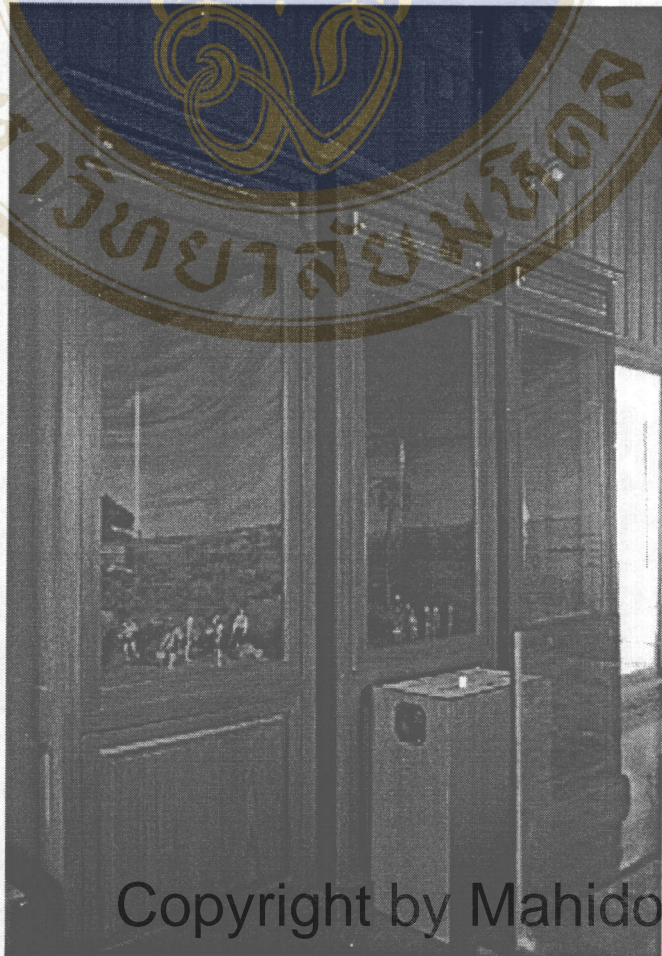
ห้องที่ ๒ และห้องที่ ๓ จัดแสดงในลักษณะชาติพันธุ์วิทยา แสดงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวกำแพงเพชร ตลอดจนลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ในเขตจังหวัดกำแพงเพชร

ห้องที่ ๔ จัดแสดงเกี่ยวกับมรดกคดีเด่นของเมือง และมรดกทางธรรมชาติวิทยา แยกการจัดแสดงออกเป็นประวัติความเป็นมา พัฒนาการของพระเครื่องเมืองกำแพงเพชร กล้วยไข่ ซึ่งเป็นผลไม้ที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัด การแสดงการขุดเจาะน้ำมัน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของจังหวัด การทำเหมืองหินอ่อนให้สอดคล้องกับคำขวัญของจังหวัดที่ว่า “กรุพระเครื่อง เมืองคนแกร่ง ศิลาแลงใหญ่ กล้วยไข่หวาน น้ำมันลานกระบือ” และยังแสดงข้อมูลเกี่ยวกับมรดกทางธรรมชาติ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจในจังหวัดกำแพงเพชรด้วย

ห้องที่ ๕ จัดแสดงนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติและศิลปหัตถกรรม โดยแสดงผลงานศิลปะชั้นเยี่ยมและศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวกำแพงเพชร และนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บริเวณตอนกลางจะจัดเป็นส่วนโสตทัศนูปกรณ์ นำเสนอเรื่องราวของกำแพงเพชร สารคดีเกี่ยวกับกำแพงเพชร และสารคดีพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยใช้ระบบมัลติมีเดีย รวมทั้งจะมีส่วนที่จัดเป็นห้องประทับพักผ่อนอิริยาบถ

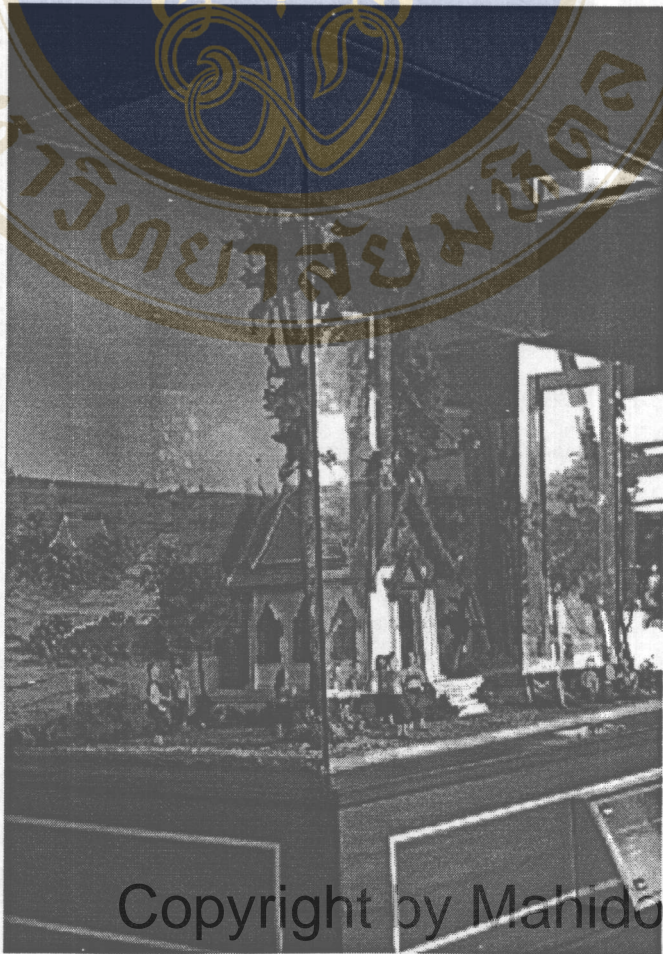
ภาพที่ ๒๒ บอร์ดอิเล็กทรอนิกส์แสดงจังหวัดกำแพงเพชรในห้องจัดแสดงที่ ๑

ภาพที่ ๒๓ มินิ-ไดออรามา แสดงสภาพชีวิตของชาวกำแพงเพชรในห้องจัดแสดงที่ ๑

ภาพที่ ๒๔ การจัดแสดงในห้องจัดแสดงที่ ๒-๓

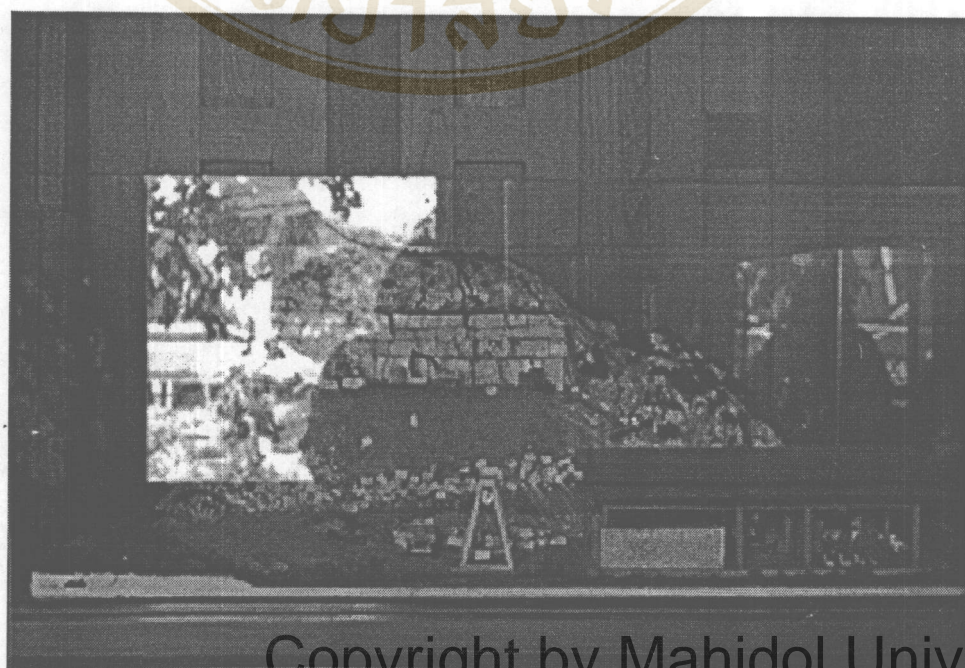

Copyright by Mahidol University

ภาพที่ ๒๕ มินิ-ไดออรามา แสดงประเพณีตรุษไทยในห้องจัดแสดงที่ ๒-๓

ภาพที่ ๒๖ บอร์ดจัดแสดงความรู้เกี่ยวกับน้ำมันในห้องจัดแสดงที่ ๔

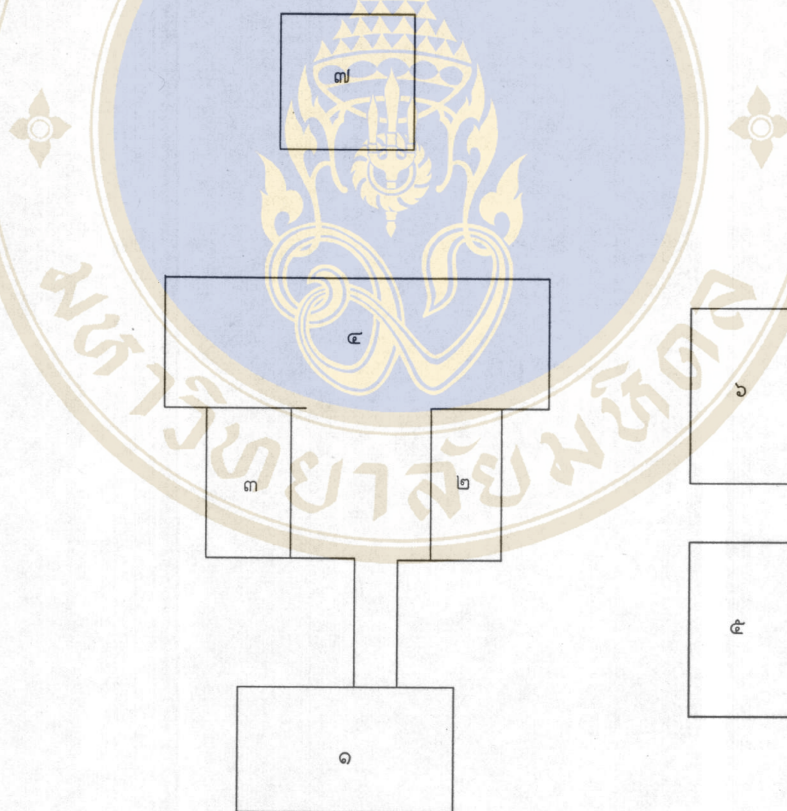

ภาพที่ ๒๗ หุ่นจำลองแสดงการทำเหมืองหินอ่อนในห้องจัดแสดงที่ ๔

๔. พิพิธภัณฑที่วังสวนผักกาด

พิพิธภัณฑที่วังสวนผักกาดเกิดจากความคิดริเริ่มของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิต (พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์ บริพัตร) และพระชายา ม.ร.ว. พันธุ์ทิพย์ บริพัตร ซึ่งพระองค์ได้ทรงซื้อเรือไทยจาก จังหวัดต่าง ๆ มาปลูกในวังสวนผักกาด ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ หลังจากที่กรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิตได้สิ้นพระชนม์ลงในพ.ศ. ๒๕๐๒ แล้ว ม.ร.ว. พันธุ์ทิพย์ บริพัตร ได้ดำเนินการต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ม.ร.ว. พันธุ์ทิพย์ บริพัตร ได้อุทิศพิพิธภัณฑที่วังสวนผักกาดให้แก่มูลนิธิจุมภฏ - พันธุ์ทิพย์

พิพิธภัณฑที่วังสวนผักกาดตั้งอยู่บนถนนศรีอยุธยา พญาไท กรุงเทพฯ มีลักษณะเป็นอาคารเรือนไทยสมัยโบราณ ๖ หลังปลูกรวมกัน ซึ่งบางหลังก็เป็นของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ซึ่งเป็นต้นสกุลทางมารดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระราชนัดดาของกรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิ์พินิต

๑	เรือนหลังที่ ๑	๔	เรือนหลังที่ ๔
๒	เรือนหลังที่ ๒	๕	เรือนหลังที่ ๕
๓	เรือนหลังที่ ๓	๖	เรือนหลังที่ ๖
		๗	ทอเขียน

เรือนหลังที่ ๑ อยู่ด้านหน้าทางทิศเหนือขนานกับถนนศรีอยุธยา จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุ เช่น เทวรูปสมัยสุโขทัย งานประติมากรรมไม้สักแกะสลัก เป็นต้น เรือนหลังที่ ๑ เชื่อมกับเรือนหลังที่ ๒, ๓ และ ๔ โดยสะพานไม้ เรือนทั้ง ๓ หลังเชื่อมกันด้วยระเบียงเรือนที่มีหลังคาคลุมอีกทีหนึ่ง เรือนหลังที่ ๒ นี้ เดิมใช้เป็นเรือนรับรอง ในห้องตกแต่งแสดงการจัดห้องของผู้ที่มาพักเป็นห้องนอน ภายในเรือนหลังที่ ๓ เป็นห้อง

ภาพที่ ๒๘ พิพิธภัณฑวังสวนผักกาด

Copyright by Mahidol University

ภาพที่ ๒๙ เรือนหลังที่ ๓ และ ๒

ภาพที่ ๓๐ การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๒

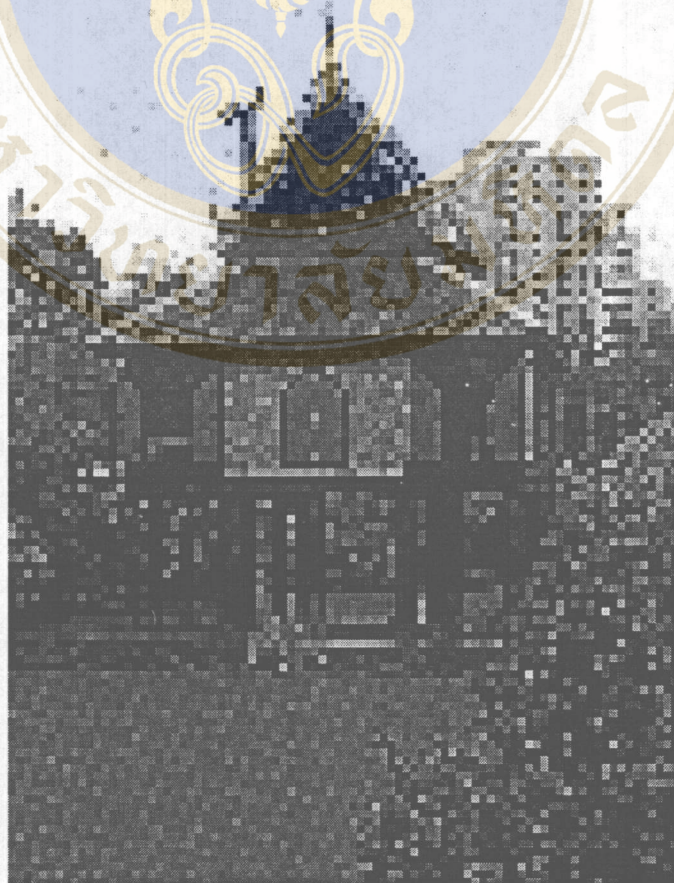

ภาพที่ ๓๑ การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๓

รับแขกจัดแสดงตั้ง ตู้แกะสลัก เครื่องดนตรี ตามระเบียบเรือนหลังที่ ๒ และ ๓ จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุ ส่วนเรือนหลังที่ ๔ พื้นเรือนยกสูงตรงกลางเห็นเนื้อไม้สีเข้มเป็นโต๊ะสำหรับเลี้ยงแขกพิเศษ บริเวณใต้ถุน เรือนหลังที่ ๒, ๓ และ ๔ มีห้องที่รวบรวมหินสวยแปลกตาทั้งในและนอกประเทศ

เรือนหลังที่ ๕ บนเรือนจัดแสดงโบราณวัตถุบ้านเชียง ใต้ถุนเรือนมีห้องจัดแสดงตัวอย่างหิน และหอยต่าง ๆ เรือนหลังที่ ๖ แสดงด้วยขามสังคโลก เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีทอเขียน ซึ่งอยู่บนสนามทิศใต้สุดของพิพิธภัณฑ์ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิตได้ ทำผาดิกรรรมเรือนมาจากจังหวัดนครศรีอยุธยาพร้อมทั้งซ่อมแซมเรือนและภาพลายรดน้ำภายในเพื่อประทานแก่ ม.ร.ว. พันธุ์ทิพย์ บริพัตร เมื่ออายุครบ ๕๐ ปี ภาพแกะสลักชั้นนอกชำรุดเสียหายไป ส่วนชั้นในยังคงดีอยู่ ลวดลายและช่องหน้าต่างเป็นศิลปะจากยุโรป ภาพลายรดน้ำส่วนบนเป็นเรื่องพุทธประวัติและรามเกียรติ์ที่ บันทึกไว้ในสมัยกรุงศรีอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๖. พิพิธภัณฑ์พระพุทธเลิศหล้านภาลัยและหอสมุดพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พิพิธภัณฑ์พระพุทธเลิศหล้านภาลัยและหอสมุดพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นอาคารทรงไทยอยู่ในอุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งอุทยานฯ แบ่งเนื้อที่เป็น ๕ ส่วน (เอกสารเผยแพร่อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๓๐: ไม่มีเลขหน้า) ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ลานจอดรถหน้าอุทยาน ปัจจุบันเป็นที่ขายสินค้าพื้นเมืองและผลไม้ด้วย

ส่วนที่ ๒ โรงละครกลางแจ้ง มีเนินทอดหลังสำหรับชมการแสดง

ส่วนที่ ๓ อาคารทรงไทย ๕ หลัง จัดเป็นพิพิธภัณฑ์ ๔ หลัง และหอสมุดพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ส่วนที่ ๔ สวนพันธุ์ดอกไม้ในวรรณคดีนาชนิด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาและอนุรักษ์พันธุ์ไม้

ส่วนที่ ๕ พื้นที่ติดแม่น้ำ มีศาลาอเนกประสงค์ ซึ่งจะจัดแหล่งชุมนุมค้าขายทำนองเดียวกับตลาดน้ำ มีร้านอาหารและแหล่งชุมนุมจำหน่ายพืชผลเกษตรพื้นเมืองและงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ภาพที่ ๓๓ ผังแสดงอุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ที่มา : เอกสารประชาสัมพันธ์อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พิพิธภัณฑ์พระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นอาคารทรงไทย ๔ หลัง พื้นที่รวมประมาณ ๖๐๐ ตารางเมตร จัดพิพิธภัณฑ์แบบชาติพันธุ์วิทยา แสดงศิลปวัตถุในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่สะท้อนให้เห็นลักษณะศิลปวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ และการดำรงชีวิตของชาวไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งแบ่งการจัดแสดงดังนี้

๑. ห้องพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นห้องจัดแสดงที่ใหญ่ที่สุด ภายในประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่น เครื่องเบญจรงค์ เครื่องถ้วย หัวโขน หุ่นวรรณคดีเรื่องสังข์ทองและอิเหนา เป็นต้น

ภาพที่ ๓๔ พิพิธภัณฑ์พระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๒. ห้องชาย มีพระแท่นบรรทมซึ่งเชื่อว่าเป็นของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๓. ห้องหญิง ตกแต่งให้เห็นลักษณะความเป็นอยู่ของหญิงไทยโบราณ มีเตียงนอนแบบไทย

โต๊ะเครื่องแป้ง คันห้อง ฉากปัก เป็นต้น

ภาพที่ ๓๕ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยภายในพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ ๓๖ ชานเรือนของอาคารพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประดับด้วยกระถางไม้ตัด

๔. ชานเรือน จัดตามแบบบ้านไทยโบราณ ตกแต่งด้วยกระถาง ไม้ตัด ไม้ประดับ อ่างบัว
๕. ห้องครัวและห้องน้ำ แสดงลักษณะครัวไทยและห้องน้ำของคนชั้นกลาง ในห้องครัวมี เครื่องหุงต้ม ถ้วยชาม สำหรับอาหาร เป็นต้น
๖. ตำแหน่งศิลาฤกษ์ แสดงให้เห็นแบบจำลองศิลาฤกษ์ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารทรงไทยในอุทยาน

ส่วนหอสมุดพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งตั้งอยู่กลางน้ำตามลักษณะหอไตร ซึ่งเป็นห้องสมุดแบบฉบับของไทยมาแต่สมัยโบราณ มีพื้นที่ประมาณ ๑๕๐ เมตร ให้บริการอ่านเพื่อศึกษาค้นคว้าพระราชนิพนธ์ หนังสือ สิ่งพิมพ์ วิทยานิพนธ์ บทความเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและกวีในรัชสมัย หนังสือตัวพิมพ์ หนังสือตัวเขียน เช่น สมุดไทยดำ สมุดไทยขาว ไບลาน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และวรรณคดีมรดก จัดเก็บตามลักษณะการเก็บหนังสือสมัยโบราณ มีที่อ่านหนังสือพิมพ์และมุมเด็กอยู่ชั้นล่าง เรือนไทย และยังมีบริการโสตทัศนวัสดุ เช่น ภาพนิ่ง โมโครฟิล์ม เป็นต้น

ภาพที่ ๓๗ หอสมุดพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จากตัวอย่างเรือนไทยทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ พวจะสรุปลักษณะการจัดแสดงในเรือนไทยได้ ๒ ลักษณะ กล่าวคือ

๑. จัดแสดงศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ หรือสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ในอาคารเรือนไทย
๒. ใช้เรือนไทยจัดแสดงตามสภาพความเป็นจริงของเรือนไทย โดยการสร้างบรรยากาศจัดเป็นห้อง Period Room

ซึ่งลักษณะการจัดใน ๒ ลักษณะดังกล่าว ไม่จำเป็นต้องแยกจากกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ในหมู่เรือนไทยหมู่หนึ่ง อาจมีบางหลังจัดแสดงในลักษณะที่ ๑ บางหลังจัดแสดงในลักษณะที่ ๒ ก็ได้ สำหรับตัวอย่างเรือนไทยที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นจะเห็นได้ว่าอาคารเรือนไทย ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย เรือนทับเจริญ สถาบันวัฒนธรรมภูมิภาคตะวันตก มหาวิทยาลัยศิลปากร และอาคารพิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติจัดแสดงในลักษณะที่ ๑ ส่วนเรือนไทยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พิพิธภัณฑ์วังสวนผักกาด และเรือนคำเที่ยง พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในสยามสมาคมฯ นั้นมีการจัดแสดง ทั้ง ๒ ลักษณะ

๒.๔ ปัญหาและอุปสรรคการจัดแสดงในเรือนไทย

อาคารเรือนไทยโดยทั่วไปจัดสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ไม่มีจุดประสงค์เพื่อจัดเป็นห้องสมุดหรือพิพิธภัณฑ์ หรือใช้เป็นสถานที่จัดแสดงศิลปวัตถุต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อนำเรือนไทยมาเป็นสถานที่จัดแสดงวัตถุ (Exhibition Hall) จึงทำให้เกิดความไม่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่พบในตัวอย่างอาคารเรือนไทย กล่าวคือ

๑. ความสัมพันธ์ของตัวอาคารกับการจัดแสดง เนื่องด้วยข้อจำกัดของพื้นที่จัดแสดง ถ้าใช้เรือนไทยเป็นห้องจัดแสดงจะมีขนาดเล็ก เนื่องจากอาคารเรือนมีโครงสร้างที่มีห้องแต่ละห้องเป็นขนาดสี่เหลี่ยมผืนผ้า เรือนหลังเดียวมีขนาดประมาณ ๔ x ๙ เมตร หรือบางครั้งจะรวมระเบียงด้านหน้าเพิ่มในส่วนกว้างอีก ๒ เมตร หรือเรือนแฝดขนาดห้องประมาณ ๙ x ๑๒ เมตร เป็นต้น (ฤทัย ใจจงรัก, สัมภาษณ์) ซึ่งขนาดห้องที่ใช้จัดแสดงทั่วไปนั้น ถึงแม้จะไม่ได้รับบุอย่างชัดเจน แต่โดยทั่วไปแล้วต้องการกว้างขวางเท่าที่จะมีเนื้อที่ให้ ความกว้างตั้งแต่ ๒๐, ๒๕, ๓๕, ๔๐ อย่างต่ำห้องกว้างประมาณ ๒๐ ฟุต (๖ เมตร) มีความยาวเท่าครึ่งของความกว้าง (จิรา จงกล, ๒๕๓๒: ๑๑๑) ซึ่งถ้าจะใช้อาคารเรือนไทยเป็นสถานที่จัดแสดงวัตถุหรือสถานที่จัดนิทรรศการแล้ว ตัวอาคารเรือนไทยจะไม่เหมาะในการจัดแสดงศิลปวัตถุที่มีขนาดใหญ่ หรือตู้ที่มีขนาดใหญ่ เนื่องจากจะทำให้ผู้ชมรู้สึกอึดอัด ไม่รู้จะดูชิ้นไหนก่อนหรือหลัง บางครั้งผู้ชมก็เพียงยืนชมที่หน้าห้องเท่านั้น ไม่ได้เข้าไปพิจารณาวัตถุหรือให้ความสนใจวัตถุที่จัดแสดงเท่าที่ควร เช่น การจัดแสดงภายในเรือนหลังที่ ๕ ของพิพิธภัณฑ์วังสวนผักกาด จัดแสดงเรื่องบ้านเชียง จะเห็นได้ว่าตู้และศิลปวัตถุนั้นมีขนาด

ใหญ่เมื่อเทียบกับห้อง ทำให้ผู้ชมไม่อยากจะเข้าไปชม, การจัดแสดงภายในยังซ้ำของเรือนคำเที่ยงพิพิธภัณฑชาตินครราชสีมา ในสยามสมาคมฯ จัดแสดงเสื้อผ้า เครื่องประดับของชาวเขาหลายเผ่า เป็นต้น ดังนั้นหัวข้อที่จะนำมาจัดแสดงนั้น จึงควรเลือกหัวข้อที่สามารถเลือกสิ่งที่น่าสนใจนำมาจัดแสดงที่มีขนาดไม่ใหญ่จนเกินไปเมื่อเทียบกับตัวอาคาร

นอกจากพื้นที่ภายในห้องจัดแสดงมีขนาดเล็กแล้วยังต้องเสียพื้นที่ให้กับความลาดเอียงของผ้าห้องอีก (โดยปกติผ้าเรือนไทยจะเอียงเข้าหาศูนย์กลางอาคารตามลักษณะเสาประมาณ ๑ - ๒ องศา เพื่อช่วยให้เกิดความแข็งแรงมั่นคง ไม่ล้มพังง่ายเหมือนอย่างเสาแนวตั้งฉาก (นุกูล ชมภูนิช, ๒๕๓๐: ๙๐) ดังนั้นจะทำให้ไม่สามารถตั้งตู้ชนิดผนังได้ หรือไม่ก็ต้องสร้างตู้ใหม่ขึ้นมาโดยเฉพาะ ซึ่งจะเป็นการเปลืองงบประมาณ นอกจากนี้หน้าต่าง-ประตูของอาคารเรือนไทยนั้นเป็นแบบที่เปิดเข้ามาภายในเรือนทำให้เสียพื้นที่ในการจัดแสดงไปอีก

๒. พื้นชานเรือนที่เชื่อมเรือนหลังต่าง ๆ นั้น เนื่องจากเป็นบริเวณเปิดโล่งไม่มีหลังคา ในเวลากลางวันจะร้อนมาก ไม่ว่าพื้นนั้นจะทำด้วยไม้ เช่นที่อาคารพิพิธภัณฑสถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ และเรือนคำเที่ยง พิพิธภัณฑชาตินครราชสีมา หรือพื้นที่ทำด้วยกระเบื้องดินเผา เช่นที่อาคารเรือนไทย ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น จึงทำให้ไม่สามารถใช้พื้นที่จัดแสดงได้

๓. โครงสร้างที่ใช้ในการสร้างเรือนไทย ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ เรือนบางหลังอาจจะมีโครงสร้างที่ไม่แข็งแรงพอจะรับน้ำหนักของผู้ชมที่เข้ามาชมพร้อมกันได้ทั้งหมด ดังนั้นในการนำเรือนไทยมาใช้จัดนิทรรศการจะต้องคำนึงถึงการจัดแบ่งกลุ่มย่อยในการเข้าชม ซึ่งถ้าผู้ชมเป็นนักเรียนมากันเป็นกลุ่มประมาณ ๖๐ คน (จำนวนนักเรียนแต่ละห้องโดยประมาณ) ถ้าให้นักเรียนชมเรือนไทยพร้อมกันทีเดียว ๖๐ คน ก็จะเป็นการไม่เหมาะสม จึงจำเป็นต้องแบ่งกลุ่มย่อยออกเป็นกลุ่มละประมาณ ๑๕ - ๒๐ คน ดังนั้นถ้าจัดนิทรรศการในเรือนไทยจะต้องมีผู้นำชมอย่างน้อย ๒ คน และระหว่างที่กลุ่มหนึ่งเข้าชม นักเรียนที่ไม่ได้ชมก็ต้องอยู่ภายนอกอาคาร ซึ่งอาจจะจัดให้อยู่บริเวณชั้นล่างหรือในสนามหญ้ารอบอาคารก็ได้ ซึ่งในกรณีนี้ผู้จัดนิทรรศการควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้กับผู้ชมระหว่างรอเข้าชม เพื่อมิให้ผู้ที่ต้องรอเกิดความเบื่อหน่ายและไม่อยากเข้าชม

๔. ปัญหาเรื่องแสงธรรมชาติในส่วนของใต้ถุนอาคารที่เปิดโล่งไม่มีฝาผนัง ในเวลากลางวันจะเกิดปัญหาแสงแดดส่องเข้ามาในพื้นที่ได้ ถ้าต้องใช้ส่วนนี้ในการจัดแสดงด้วยก็จำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ในการบังแสงแดด ซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้ถ้าไม่ได้รับการเอาใจใส่อย่างดีแล้ว อาจจะไม่เหมาะกับตัวอาคารและหัวข้อนิทรรศการที่จัด ซึ่งจะทำให้ทัศนคติไม่น่าสนใจไปได้

๕. ปัญหาเรื่องความร้อนของหลอดไฟประเภทส่องสว่างเฉพาะจุด (Spot Light) เนื่องจากเรือนไทยเป็นอาคารไม้ จึงต้องคำนึงถึงความร้อนของหลอดไฟให้พอเหมาะสมสมควร เพราะมีฉะนั้น

อาจก่อให้เกิดเพลิงลุกไหม้ทำลายอาคารได้ และถ้าใช้แสงธรรมชาติโดยเปิดให้แสงเข้ามาทางช่องหน้าต่าง ซึ่งมักจะอยู่ในระดับสายตา ก็อาจเกิดการสะท้อนของแสงรบกวนสายตาของผู้ชมได้ หรือในบางครั้งการออกแบบจัดแสดงอาจไม่สามารถเปิดหน้าต่างใช้แสงธรรมชาติได้เลย

๕. การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการตกแต่งภายใน เช่น ระบบปรับอากาศ ระบบเดินสายไฟเป็นเรื่องที่จะต้องเตรียมไว้ก่อน ถ้าต้องการใช้เรือนไทยในการจัดแสดงนิทรรศการ เพราะถ้าไม่ได้มีการจัดเตรียมไว้ก่อนก็อาจก่อให้เกิดปัญหาที่จะต้องแก้ไขในการจัดนิทรรศการได้ เช่น ระบบปรับอากาศ ถ้ามีเวลาในการเตรียมงานมากและมีงบประมาณเพียงพอ ก็อาจจะเปลี่ยนระบบใหม่ หรือใช้ลิฟท์สายไฟเพื่อให้ดูกลมกลืนกับสีอาคาร ซึ่งนั้นก็หมายถึงงบประมาณในการใช้จ่ายต้องเพิ่มขึ้นด้วย ผู้จัดนิทรรศการจึงอาจจะละเลย หรือไม่เห็นความสำคัญของสิ่งเหล่านี้ไป

ปัญหาและอุปสรรคการจัดแสดงในเรือนไทยนั้น จะสังเกตได้ว่าเป็นปัญหาที่มาจากโครงสร้างและลักษณะเฉพาะของอาคารเรือนไทย ซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขรูปแบบโครงสร้างได้โดยตรง เพราะจะทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ของความเป็นอาคารเรือนไทย แต่อย่างไรก็ตามสามารถที่จะหลีกเลี่ยงปัญหาดังกล่าวได้ ดังจะนำเสนอในบทต่อไป

บทที่ ๓

การจัดนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย”

ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม

การดำเนินงานกิจการพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน ต้องคำนึงถึงหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์เป็นหลัก การจัดแสดงวัตถุที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์เป็นหนึ่งในหน้าที่หลักของพิพิธภัณฑ์ ซึ่ง Dr. Douglas A. Allan ได้เขียนบทความเรื่อง The Museum and its function ในหนังสือ The Organization of Museum Practical Advice ซึ่ง Unesco ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้จำแนกหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ไว้ ได้แก่ การรวบรวม การตรวจพิสูจน์ การทำหลักฐาน การสงวนรักษา การจัดแสดง การให้ความรู้ และหน้าที่ต่อประชาชน (Collecting, Identity, Recording, Preservation, Exhibition, Education, and The public) (Unesco : The Organization of Museum : Practical Advice, Unesco, 1960, p. 13-27 อ้างถึงใน จิรา จงกล ๒๕๓๒: ๓๓)

ดังกล่าวแล้วว่าการจัดแสดงเป็นหน้าที่หลักของพิพิธภัณฑ์ การจัดแสดงในที่นี้คือการนำเอาวัตถุที่พิพิธภัณฑ์รวบรวมไว้ นั้น ออกจัดแสดงเรื่องราว ไม่ใช่การจัดตั้งโชว์ดังเช่นการ Display สินค้า ซึ่งในการจัดนิทรรศการในแต่ละพิพิธภัณฑ์อาจใช้เทคนิคการจัดแสดงที่แตกต่างกัน แต่โดยหลักการที่เป็นพื้นฐานแล้ว เป็นหลักการอย่างเดียวกันดังนี้ (จิรา จงกล ๒๕๓๒: ๑๗๗ - ๑๗๙)

๑. ความสำคัญของการจัดแสดงอยู่ที่วัตถุ นิทรรศการของพิพิธภัณฑ์จะต่างกับนิทรรศการทั่วไป คือ ต้องเน้นความสำคัญที่วัตถุ ส่วนคำบรรยายหรือส่วนประกอบอย่างอื่น เป็นเพียงองค์ประกอบที่ช่วยให้วัตถุที่จัดแสดงมีความสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์การจัดแสดง การเน้นที่องค์ประกอบหรือเทคนิคต่าง ๆ จึงเป็นการจัดแสดงที่ผิดหลักการ

การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ เป็นการนำวัตถุที่มีความสำคัญออกแสดง โดยทั่วไปศิลปวัตถุจะมีความงามในตัว จึงยิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องเน้นให้ศิลปวัตถุที่นำมาจัดแสดงเด่น องค์ประกอบจึงควรเพียงฉากหลัง สี และแสง ที่จะช่วยเสริมความงามของศิลปวัตถุนี้ให้เป็นจุดเด่นและเกิดความประทับใจมากที่สุด

๒. การให้เนื้อหา ความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่จัดแสดง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะช่วยให้ผู้ชมเข้าใจและชื่นชมในวัตถุนี้ ดังนั้นจึงต้องมีการบรรยายเรื่องราวของวัตถุนั้น ๆ ที่จะช่วยให้วัตถุมีความหมาย การให้ความรู้จะทำอย่างไร ใช้เทคนิคอะไรนั้น ก็อยู่ที่ความเหมาะสมและเรื่องที่จัดแสดง

๓. การจัดแสดงจะต้องมีความสัมพันธ์ต่อเนืองกัน โดยเนื้อหาและวัตถุที่จัดแสดงจะต้องเป็นไปตามลำดับ จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวติดต่อกัน ฉะนั้นการจัดแสดงจึงต้องมีหัวเรื่องเป็นหัวเรื่องใหญ่ และมีหัวเรื่องย่อย ซึ่งมีความสัมพันธ์กันไปตามลำดับ

๔. ให้ผู้ชมเกิดความประทับใจ ความเพลิดเพลิน ความชื่นชม เห็นความสำคัญของคุณค่าของวัตถุ เพราะวัตถุที่พิพิธภัณฑ์รวบรวม สงวนรักษาและจัดแสดงไว้ นั้น มีคุณค่าสูงควรแก่การคุ้มครองรักษาให้คงอยู่ตลอดไป

๕. การจัดแสดงต้องถือหลักเรียบง่าย (Simplicity) คือ ไม่จัดแสดงให้ดูซับซ้อนพิสดารสับสน แต่จะต้องวางแผนออกแบบให้เหมาะสมไม่มากก็น้อย ถ้าหากจัดแบบไม่เป็นระเบียบหรือซับซ้อนจะทำให้ผู้ชมไม่เห็นความสำคัญ และอาจจะเบื่อหน่าย ขาดความสนใจ และไม่เกิดความประทับใจ การใช้หลักการจัดอย่างง่าย ๆ แต่ดูมีความสำคัญ มีรสนิยมสูง จะทำให้เกิดความประทับใจ ให้ความรู้สึกถึงคุณค่า และไม่เบื่อหน่ายแม้จะเข้าชมหลาย ๆ ครั้งก็ตาม

๖. ให้ความปลอดภัยแก่วัตถุ ไม่ว่าจะเป็วิธีกาหรือเทคนิคใดในการจัดแสดงก็ตาม จะต้องพิจารณาว่าการจัดแสดงนั้น จะทำให้วัตถุเสียหายหรือไม่ และปลอดภัยจากการโจรกรรมหรือไม่ หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์จะต้องคุ้มครอง สงวนรักษาวัตถุให้คงอยู่ตลอดไป ไม่ให้เกิดความเสื่อมสภาพ เสียหายแตกหัก และไม่ใ้ถูกโจรกรรม การจัดแสดงจะต้องระมัดระวังในเรื่องอุณหภูมิ ความร้อน ความชื้น ฝุ่นละออง แสงสว่าง ซึ่งจะทำให้วัตถุเสียหาย เสื่อมสภาพได้ นอกจากนั้นการใช้เทคนิคการจัด เช่น ติดวัตถุไว้บนผนังตู้ จะต้องระมัดระวังว่าจะใช้วัสดุอะไร ทำอย่างไรวัตถุถึงไม่เสียหาย เช่น ศิลปวัตถุ เป็นงานชิ้นเล็ก ใช้กาทาติดผนังตู้ ก็อาจทำคามเสียหายให้แก่วัตถุได้ การจัดแสดงผ้าโดยใช้เข็มหมุดหรือคลิปโลหะก็จะทำให้เนื้อผ้าเป็นรอยสนิมที่เกิดจากเข็มหมุดหรือคลิปโลหะได้ เป็นต้น

๓.๑ แนวคิดของนิทรรศการ

การจัดนิทรรศการเรื่องหนังสือสมุดไทย ณ อาคารเรือนไทยนั้น เน้นการให้ความรู้เรื่องหนังสือสมุดไทยแก่บุคคลทั่วไป ให้ได้รับทั้งความรู้และความเพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ร่างแนวคิดในการจัดแสดงในแต่ละส่วน (Section) ของการจัดแสดงหรือนิทรรศการทั้งหมดไว้ ดังนี้

จัดแสดงหนังสือสมุดไทย โดยแบ่งหัวข้อการจัดแสดงเป็น ๓ หัวข้อ ได้แก่ ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย ประเภทของหนังสือสมุดไทย การทำหนังสือสมุดไทย ตัวอักษรที่ใช้ในบันทึก สิ่งที่เป็นที่กในหนังสือสมุดไทย การเขียนหนังสือสมุดไทย และการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย ซึ่งในแต่ละส่วนจะสร้างจุดสนใจ (Point of Interest) เพื่อดึงดูดผู้ชม มีการใช้การจัดแสดงตามสภาพความเป็นจริง (Authentic setting presentation) เพื่อให้ผู้ชมได้รับความรู้สึกเหมือนอยู่ในสถานที่นั้นจริง ๆ และยังได้รับความสนุกเพลิดเพลิน เกิดความเข้าใจและเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้น โดยไม่ต้องบรรยายด้วย ข้อความที่ยืดยาว ทั้งนี้จะใช้เทคนิคต่าง ๆ ทางโสตทัศนศึกษา เช่น การจัดเสียง จัดแสง การใช้คอมพิวเตอร์มัลติมีเดีย เป็นต้น ตามความเหมาะสมและความต้องการของหัวข้อต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้

๓.๒ วัตถุประสงค์ในการจัดนิทรรศการ

๑. เพื่อให้ผู้ชมทราบประวัติความเป็นมาและประเภทของหนังสือสมุดไทย
๒. เพื่อให้ผู้ชมทราบวิธีการผลิตกระดาษเพื่อนำมาทำหนังสือสมุดไทยในนิทรรศการครั้งนี้จะสาธิตการทำกระดาษช่อย
๓. เพื่อให้ผู้ชมทราบถึงประโยชน์ของหนังสือสมุดไทย และตระหนักถึงความสำคัญของหนังสือสมุดไทย
๔. เพื่อให้ผู้ชมได้เรียนรู้รูปแบบตัวอักษรในหนังสือสมุดไทย ตลอดจนอนุกรรมการเขียนต่าง ๆ
๕. เพื่อให้ผู้ชมทราบการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย
๖. เพื่อเป็นการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทยและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักแก่สาธารณชน

ส่วนวัตถุประสงค์รองคือ

๑. เป็นการสร้างทัศนคติที่ดีของชนรุ่นปัจจุบันที่มีต่อหนังสือสมุดไทย ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ
๒. เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ นอกจากผู้ชมจะได้รับความรู้จากนิทรรศการแล้ว ผู้ชมยังอาจจะถือว่าการชมนิทรรศการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการพักผ่อนหย่อนใจด้วย เพราะบรรยากาศของเรือนไทยนั้นเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นสถานที่เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ

๓.๓ ข้อมูลเบื้องต้นในการจัดนิทรรศการ

การจัดนิทรรศการเรื่องใดเรื่องนั้น จำต้องมีการศึกษารวบรวมข้อมูลในด้านต่าง ๆ ก่อนที่จะดำเนินการออกแบบนิทรรศการ ในที่นี้เรียกว่า ข้อมูลเบื้องต้นในการจัดนิทรรศการ ได้แก่ สถานที่จัดแสดง เนื้อหาที่จัดแสดง และกลุ่มเป้าหมาย

๓.๓.๑. สถานที่จัดแสดง

สถานที่ที่ใช้ในการจัดนิทรรศการครั้งนี้เป็นหมู่อาคารเรือนไทย อยู่ภายในมหาวิทยาลัยมหิดล ณ ศาลายา แวดล้อมด้วยธรรมชาติ มีศาลากลางน้ำ มีต้นไม้ใหญ่น้อยอยู่โดยรอบ บรรยากาศร่มรื่น เย็นสบาย ไม่มีเสียงรบกวนจากยานพาหนะ เหมาะสำหรับเป็นที่พักผ่อนแก่นักศึกษา ช้าราชการ และประชาชน ในละแวกใกล้เคียง มีสนามหญ้าอยู่หน้าเรือน ถัดออกไปเป็นลานจอดรถ

ส่วนประกอบของสถานที่จัดแสดง แบ่งเป็น ๒ ส่วน กล่าวคือ

๑. ส่วนบริการสาธารณะ (Public Service) หมายถึง ส่วนของอาคารที่จัดไว้สำหรับบริการผู้เข้าชม ได้แก่

- ๑.๑ ทางเข้า (Entrance) อยู่ใต้ถุนของอาคารเรือนไทย
- ๑.๒ ทางออก (Exit) อยู่ตรงบันไดด้านข้างของอาคาร
- ๑.๓ ที่ติดต่อ - สอบถาม (Information Check) อยู่ด้านล่างถัดจากทางเข้า เมื่อเข้ามาจะอยู่ทางขวา เป็นเคาท์เตอร์เล็ก ๆ มีเจ้าหน้าที่ประจำอยู่ มีเอกสารแผ่นพับโปรแกรมการจัดแสดงและการบรรยายต่าง ๆ เป็นต้น
- ๑.๔ ที่พักผ่อน เป็นสถานที่ที่จัดไว้ให้ผู้ชมมานั่งเล่น พักผ่อน เป็นโต๊ะหินอยู่บริเวณด้านหน้าและด้านข้างของอาคารเรือนไทย และบริเวณระเบียงด้านหน้าของห้องจัดแสดงต่าง ๆ
- ๑.๕ ที่วางรองเท้าอยู่ด้านล่างระหว่างบันไดทางขึ้นศาลาน้ำและบันไดลงจากด้านบนอาคาร จะมีรองเท้าผ้าใบวางอยู่บนชั้นวางรองเท้า สำหรับผู้ชมนิทรรศการเปลี่ยนก่อนขึ้นบนอาคาร
- ๑.๖ ที่จำหน่ายอาหาร อยู่ด้านนอกอาคารเรือนไทย เป็นอาคารชั้นเดียว อยู่ใกล้ ๆ บริเวณที่จอดรถ ซึ่งจะเป็นที่จำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม
- ๑.๗ ที่จำหน่ายหนังสือและของที่ระลึก อยู่บริเวณชานเรือนด้านบนอาคาร
- ๑.๘ ห้องส้วม อยู่ด้านนอกของอาคารเรือนไทย มีทางเข้าทางเดียวกับที่จำหน่ายอาหาร อยู่ทางขวา
- ๑.๙ ที่จอดรถ อยู่ด้านหน้าของอาคาร สามารถบริการจอดรถยนต์ได้ประมาณ ๑๐๐ คัน

๒. ส่วนการจัดแสดง (Exhibition Halls)

อาคารที่ใช้จัดแสดงนิทรรศการนี้ เป็นกลุ่มอาคารเรือนไทย ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าอาคารเรือนไทยทั่วไป มีชื่อว่า “อาคารระเบียบ คุณะเกษม” ลักษณะเป็นอาคารเรือนไทยชั้นเดียว ยกพื้นสูง ประกอบด้วยเรือน ๔ หลัง และศาลากลางน้ำอีก ๑ หลัง ลักษณะการ สร้างเป็นการสร้างเรือนไทยแบบคหบดี ที่มีการปรับเปลี่ยนอาคารบางส่วนตามประโยชน์ใช้สอย แต่ยังคงรูปลักษณะเฉพาะของอาคารเรือนไทยไว้ด้วยลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ ใต้ถุนสูง ชายคายื่นยาว และชานกว้าง (ฤทัย ใจจงรัก, ๒๕๖๘: ๕๕) นอกจากนี้ยังคงส่วนประกอบต่าง ๆ ของเรือนไทยไว้ครบถ้วน เช่น ตัวเสา แป้วเส้า ซื่อ ดั้ง ปั้นลม รอด เป็นต้น ตัวเรือนแต่ละห้องจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ปลุกแบบหันหน้าชนกัน ๓ ห้อง แต่ละห้องมีระเบียงยื่นออกมาภายนอกได้กันลาด มีชานเชื่อมโยงเรือนเหล่านี้ให้ติดต่อกัน ซึ่งชานจะลดพื้นจากระเบียงได้ส่วนพอที่จะใช้พื้นระเบียงเป็นที่นั่งห้อยเท้าได้อย่างสบาย ชานมีประตู ๓ ประตู ที่เชื่อมกับนอกชาน แต่ละประตูมีลักษณะเหมือนกัน คือมีธรณีประตู และมีหลังคาซุ้มประตู ริมชานมีรั้วกันโดยรอบ อีกห้องหนึ่งจะมีสะพานเชื่อมต่อกัน

ภาพที่ ๓๘ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา

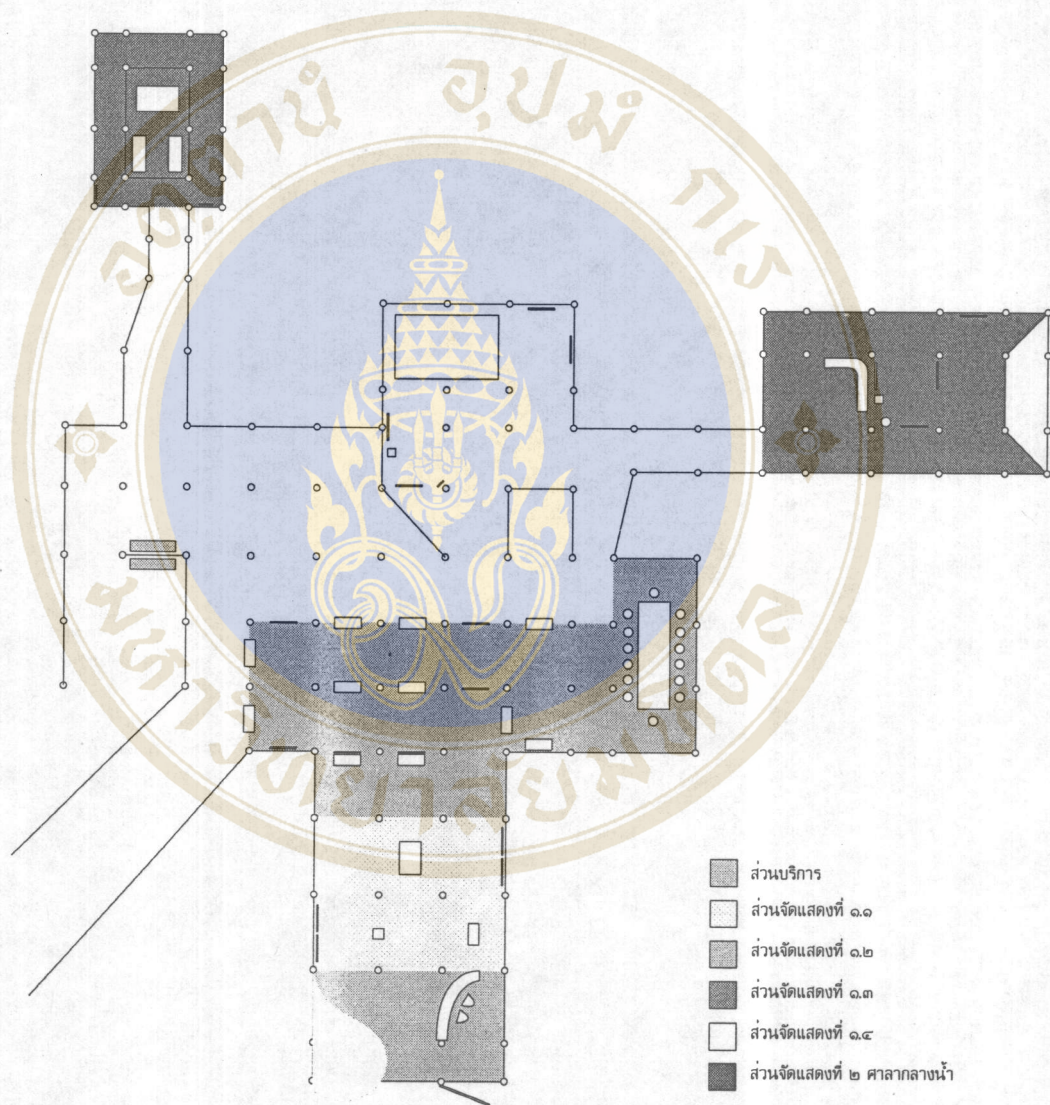

ภาพที่ ๓๙ สัญลักษณ์ของจิวและชายคาที่ยืนยาว

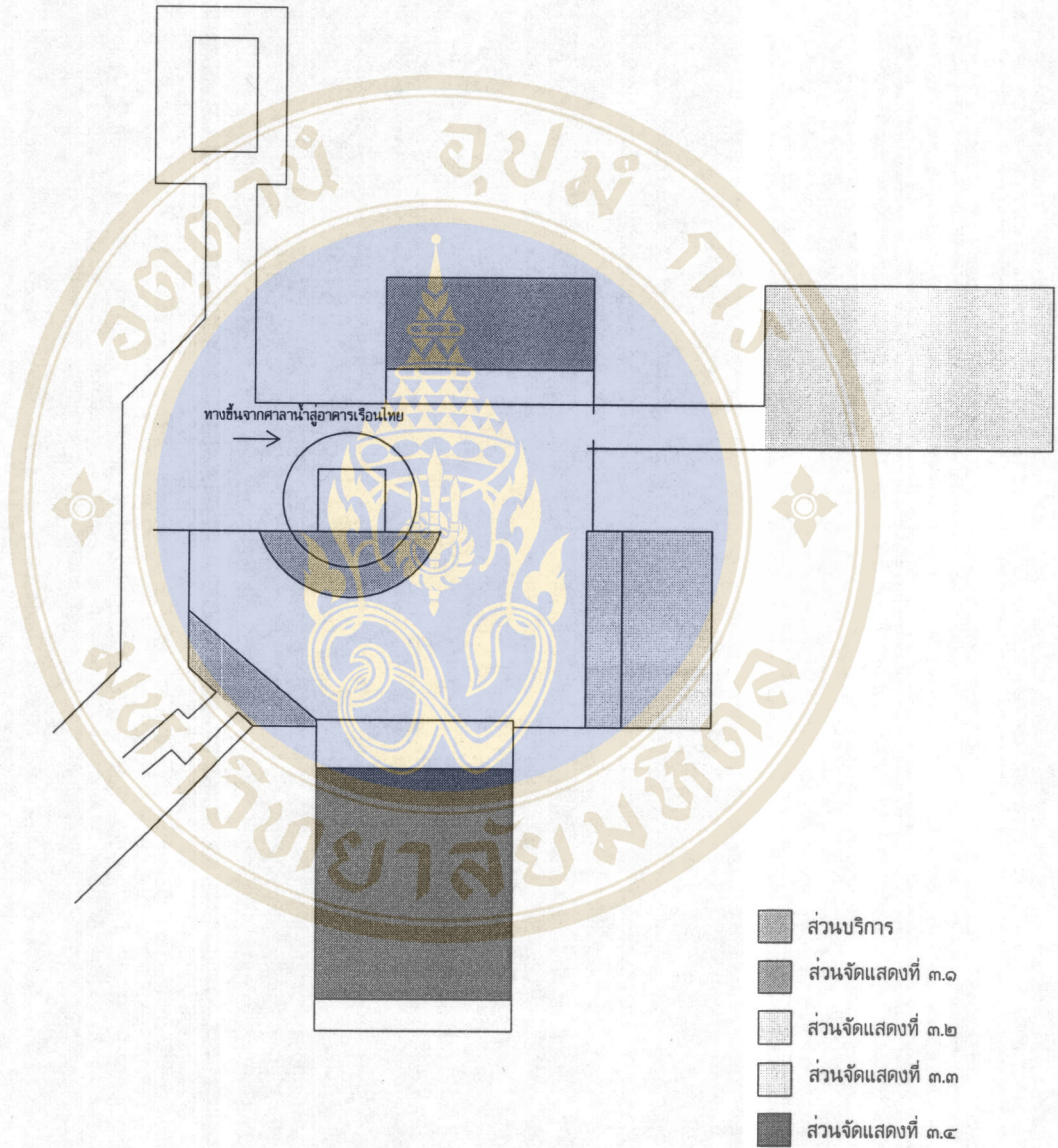
Copyright by Mahidol University

ภาพที่ ๔๐ สถานีรถไฟที่กว้างขวาง

ส่วนที่ใช้ในการจัดแสดงแบ่งเป็น ๓ ส่วน ส่วนที่ ๑ ได้แก่ ด้านล่างอาคารเรือนไทย ส่วนที่ ๒ ได้แก่ ศาลากลางน้ำ และส่วนที่ ๓ ได้แก่ ห้องจัดแสดงทั้งหมดบนอาคาร

ผังที่ ๔ แสดงพื้นที่การจัดแสดงส่วนที่ ๑ ด้านล่างอาคารเรือนไทย และส่วนที่ ๒ ศาลากลางน้ำ

ผังที่ ๕ แสดงพื้นที่การจัดแสดงส่วนที่ ๓ บนอาคารเรือนไทย

ส่วนที่ ๑ ด้านล่างอาคาร มีลักษณะเปิดโล่งทั้ง ๔ ด้าน มีเสาเรือนอยู่เป็นระยะ ๆ แบ่งพื้นที่การจัดแสดงเป็น ๔ ส่วน (คู่มือที่ ๔)

ภาพที่ ๔๑, ๔๒ บริเวณใต้ถุนอาคารที่ใช้จัดแสดง

ส่วนที่ ๒ ศาลากลางน้ำ เป็นศาลาที่มีสะพานเชื่อมต่อกับตัวอาคาร เป็นห้องสี่เหลี่ยมที่เปิดโล่ง ๔ ด้าน ตรงกลางยกพื้นสูงประมาณ ๕๐ เซนติเมตร สามารถใช้เป็นอาคารจัดแสดงได้อีกแห่งหนึ่ง

ภาพที่ ๔๓ ศาลากลางน้ำ

ส่วนที่ ๓ แบ่งเป็น ๔ ส่วน

ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๑ คือ ห้องจัดแสดงที่ ๑ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศเหนือ หลังคาเรือนทรงมะนิลา (Gable Roof) มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ฝาเรือนเป็นฝาปะกน* ระเบียงหน้ากว้าง ๒.๐๐ เมตร ยาว ๙.๐๐ เมตร ที่ระเบียงมีหน้าต่างทางด้านกว้างข้างละ ๑ บาน มีประตูทางเข้าห้อง ๒ ประตู ห้องกว้าง ๓.๗๕ เมตร ยาว ๙.๐๐ เมตร มีพื้นที่ในการจัดแสดง ๓๓.๗๕ ตารางเมตร

ภาพที่ ๔๔ ห้องจัดแสดงที่ ๑

* ฝาที่ทำด้วยไม้สักมีไม้ลูกตั้งและลูกนอน และมีแผ่นไม้บางเข้าเส้นประกบกันสนิท

ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๒ คือ ห้องจัดแสดงที่ ๒ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หลังคาเรือนทรงมะนิลา (Gable Roof) มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ฝาเรือนเป็นฝาปะกน มีสะพานเชื่อมกับเรือนอีก ๓ หลัง ฝาด้านที่เชื่อมกับสะพานมีประตูทางเข้า ๑ ประตู และมีประตูหลอก* ๓ ประตู ด้านตรงกันข้ามมีประตูหลอก ๔ ประตู ด้านยาวมีหน้าต่างด้านละ ๕ บาน รวม ๑๐ บาน ห้องกว้าง ๗.๕๐ เมตร ยาว ๑๓.๐๐ เมตร มีพื้นที่ในการจัดแสดง ๙๗.๕๐ ตารางเมตร

ภาพที่ ๔๕ ห้องจัดแสดงที่ ๒

* ผนังที่สร้างให้มีลักษณะเหมือนประตู

ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๓ คือ ห้องจัดแสดงที่ ๓ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หลังคาเรือนทรงมะนิลา (Gable Roof) มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ฝาเรือนเป็นฝาปะกน ๓ ด้าน อีกด้านส่วนที่เชื่อมกับระเบียงเป็นฝาเพ็ญม ระเบียงหน้ากว้าง ๒.๐๐ เมตร ยาว ๙.๐๐ เมตร ที่ระเบียงมีหน้าต่างทางด้านกว้าง ช้างละ ๑ บาน ห้องกว้าง ๓.๗๕ เมตร ยาว ๙.๐๐ เมตร มีพื้นที่ในการจัดแสดง ๓๓.๗๕ ตารางเมตร

ห้องจัดแสดงที่ ๓ กับห้องจัดแสดงที่ ๑ จะมีขนาดห้องเท่ากัน ต่างกันเพียงฝาเรือนด้านหน้าที่เป็นประตูทางเข้า-ออก และทิศในการวางผังห้อง

ภาพที่ ๔๖ ห้องจัดแสดงที่ ๓

ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๓ คือ ห้องจัดแสดงที่ ๔ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศใต้ หลังคาเรือนทรงมะนิลา (Gable Roof) มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ฝาเรือนเป็นฝาปะกน มีระเบียงหน้า กว้าง ๒.๕๐ เมตร ยาว ๙.๐๐ เมตร มีหน้าต่างทางด้านกว้างข้างละ ๑ บาน มีประตูเข้าสู่ห้อง ๒ ประตู ระเบียงหลังกว้าง ๑.๗๕ เมตร ยาว ๙ เมตร มีหน้าต่างทางด้านกว้างข้างละ ๑ บาน เช่นเดียวกับระเบียงหน้า มีประตูเชื่อมกับห้อง ๓ ประตู ภายในห้อง มีหน้าต่างทางด้านยาว ข้างละ ๖ บาน รวม ๑๒ บาน ห้องกว้าง ๙.๐๐ เมตร ยาว ๑๐.๕๐ เมตร มีพื้นที่ในการจัดแสดงประมาณ ๙๔.๕๐ ตารางเมตร

ภาพที่ ๔๗ ห้องจัดแสดงที่ ๔

๓.๓.๒. เนื้อหาที่จัดแสดง

การจัดนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย ณ อาคารเรือนไทย” นั้น มีวัตถุประสงค์หลักในการจัดคือ ต้องการให้ความรู้แก่บุคคลทั่วไป โดยมุ่งหวังให้ผู้ชมได้รับทั้งความรู้และความเพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กัน โดยจะแบ่งหัวข้อการจัดแสดงเป็น ๗ หัวข้อ กล่าวคือ

หัวข้อที่ ๑ ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย

ชาติไทยเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านอักษรศาสตร์อย่างสูงมานับแต่โบราณกาล ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทยเริ่มในสมัยสุโขทัยที่มีการจดบันทึกลงในแท่งหินที่เรียกว่า “ศิลาจารึก” และในสมัยต่อมา ก็พบว่าการเขียนตัวอักษรลงในแผ่นโลหะบ้าง อยากรักก็ตามเชื่อว่าคงจะมีการใช้วัสดุอื่น ๆ ที่หาได้ง่าย เช่น เปลือกไม้ แผ่นไม้ หนังสั้ว ใบลาน ตลอดจนดินเผาในการจดบันทึกด้วย แต่มีเพียงวัสดุที่คงทนถาวร เช่น แท่งศิลา โลหะ แผ่นดินเผา ที่ยังหลงเหลือพอจะเป็นหลักฐานแสดงความเจริญรุ่งเรืองทางอักษรศาสตร์ และอารยธรรมของไทยสืบต่อมาได้

บรรพบุรุษของไทยเรานั้น นอกจากจะมีภูมิปัญญาสร้างสรรค์อย่างสูง ไม่ว่าจะทางการปกครอง สามารถรักษาบ้านเมืองไว้ให้พ้นภัยจากศัตรูแล้วยังได้สร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองในด้านศิลปวัฒนธรรมไว้มาก ไม่ว่าจะเป็นงานด้านจิตรกรรม สถาปัตยกรรม หัตถศิลป์ หรือแม้ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งได้ปรากฏและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

“หนังสือสมุดไทย” เป็นผลงานอีกชิ้นหนึ่งที่บรรพบุรุษของเราได้สรรค์สร้างขึ้นและเหลือให้เห็นมาจนถึงทุกวันนี้ ถึงแม้จะไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า คนไทยโบราณนั้นรู้จักนำกระดาษมาใช้ประโยชน์ เพื่อการเขียนหรือบันทึกเรื่องราวเมื่อใด แต่หลักฐานที่เกี่ยวกับหนังสือโบราณประเภทกระดาษที่เก่าที่สุดที่ยังหลงเหลืออยู่ในขณะนี้ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในหอสมุดแห่งชาติ คือ หนังสือพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๒๒๓ ทั้งนี้ อาจจะมีหนังสือสมุดไทยที่เก่ากว่าเอกสารฉบับนี้ แต่อาจจะเป็นเพราะเป็นกระดาษที่มีการเสื่อมสภาพเร็ว อาจจะเป็นกระดาษ หรือถูกทำลายได้ง่ายกว่าวัสดุอื่นที่ใช้ในการบันทึก

หนังสือสมุดไทยนั้นพบได้ในทุกภาคของประเทศไทย ลักษณะโดยทั่วไปของหนังสือสมุดไทยในแต่ละภาคจะเหมือนกัน จะต่างกันบ้างที่ภาษาที่ใช้เรียก เช่น ภาคกลางจะเรียก “หนังสือสมุดไทย” ภาคใต้เรียก “หนังสือบุต” ถ้ามีลักษณะเป็นแผ่น ภาคเหนือจะเรียก “ปี่” ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึกมีทั้งที่เหมือนกันและที่ต่างกัน ตัวอักษรที่ใช้กันแพร่หลายใช้กันทั่วไปจะเป็นอักษรไทย และอักษรขอมที่แทรกไว้ในอักษรไทยเป็นตอน ๆ ส่วนตัวอักษรที่มักใช้กันเฉพาะถิ่น ได้แก่ ตัวอักษรไทยน้อยหรือไทยฝักขามที่ใช้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

หรืออักษรธรรมล้านนาที่ใช้ในภาคเหนือ เนื้อเรื่องที่บันทึกมีมากมายหลายสาขา เช่น ตำรายา ตำราไสยศาสตร์ นิทานชาดก วิธีปลูกข้าว ในแต่ละภาคจะมีการบันทึกเหมือนกันแต่รายละเอียดจะต่างกันไปตามวิธีการดำรงชีวิตในแต่ละภาค เช่น ตำราวิธีปลูกข้าวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะไม่เหมือนกับวิธีปลูกข้าวของภาคใต้ หรือยาที่รักษาโรคเดียวกันในบางครั้งยังมีตัวยาก็แตกต่างกันเนื่องจากสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกัน สำหรับหนังสือสมุดไทยที่บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับพงศาวดารหรือตำนานนั้น จะพบได้ในบริเวณภาคกลางหรือเมืองใหญ่ ๆ ของประเทศเท่านั้น

หนังสือโบราณประเภทกระดาษที่พบมีทั้งชนิดที่เป็นเล่ม และเป็นแผ่น ซึ่งจะบันทึกลายลักษณ์อักษรไว้ด้วยการเขียน หรือ ชูบ คำว่า ชูบ เป็นคำโบราณ แปลว่า การเขียนหนังสือด้วยหมึก คือ ใช้ปากกาจุ่ม (ชูบ) ลงไปในหมึกแล้วเขียน เอกสารโบราณชนิดที่เป็นเล่มนี้ คือ หนังสือสมุดไทย ซึ่งเป็นหนังสือของไทยโบราณที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวคือ มิได้เย็บเป็นเล่มเหมือนหนังสือในปัจจุบัน แต่เป็นหนังสือที่ใช้กระดาษยาวติดต่อกันเป็นแผ่นเดียวพับกลับไปกลับมาให้เป็นเล่มหนาหรือบาง กว้างหรือยาวเท่าใดก็ได้ ตามแต่ความต้องการของผู้ใช้ แต่ขนาดที่ได้รับความนิยม ถือเป็นมาตรฐาน มีอยู่ ๗ ขนาด คือ

๑. สมุดพก กว้าง ๘ ซม. ยาว ๑๕ ซม.
๒. สมุดถือฝ่า กว้าง ๒๐ ซม. ยาว ๒๖ ซม.
๓. สมุดจดหมายเหตุ กว้าง ๑๒ ซม. ยาว ๓๔ ซม.
๔. สมุดพระมาลัย กว้าง ๑๓ ซม. ยาว ๖๖ ซม.
๕. สมุดไสยศาสตร์ กว้าง ๑๕ ซม. ยาว ๔๑ ซม.
๖. สมุดไตรภูมิ แบบที่ ๑ กว้าง ๑๒ ซม. ยาว ๖๓ ซม.
๗. สมุดไตรภูมิ แบบที่ ๒ กว้าง ๒๔ ซม. ยาว ๕๑ ซม.

หัวข้อที่ ๒ ประเภทของหนังสือสมุดไทย

การแบ่งประเภทของหนังสือสมุดไทยนั้น จะแบ่งตามสีพื้นหนังสือสมุดไทยได้ ๒ ประเภท คือ

๑. สมุดไทยดำ คือ หนังสือสมุดไทยที่มีพื้นเป็นสีดำ
๒. สมุดไทยขาว คือ หนังสือสมุดไทยที่มีพื้นเป็นสีขาว

ภาพที่ ๔๘ สมุดไทยขาวและสมุดไทยดำ

การเรียกชื่อหนังสือสมุดไทยนั้นมีการเรียกอยู่ ๒ วิธี คือ

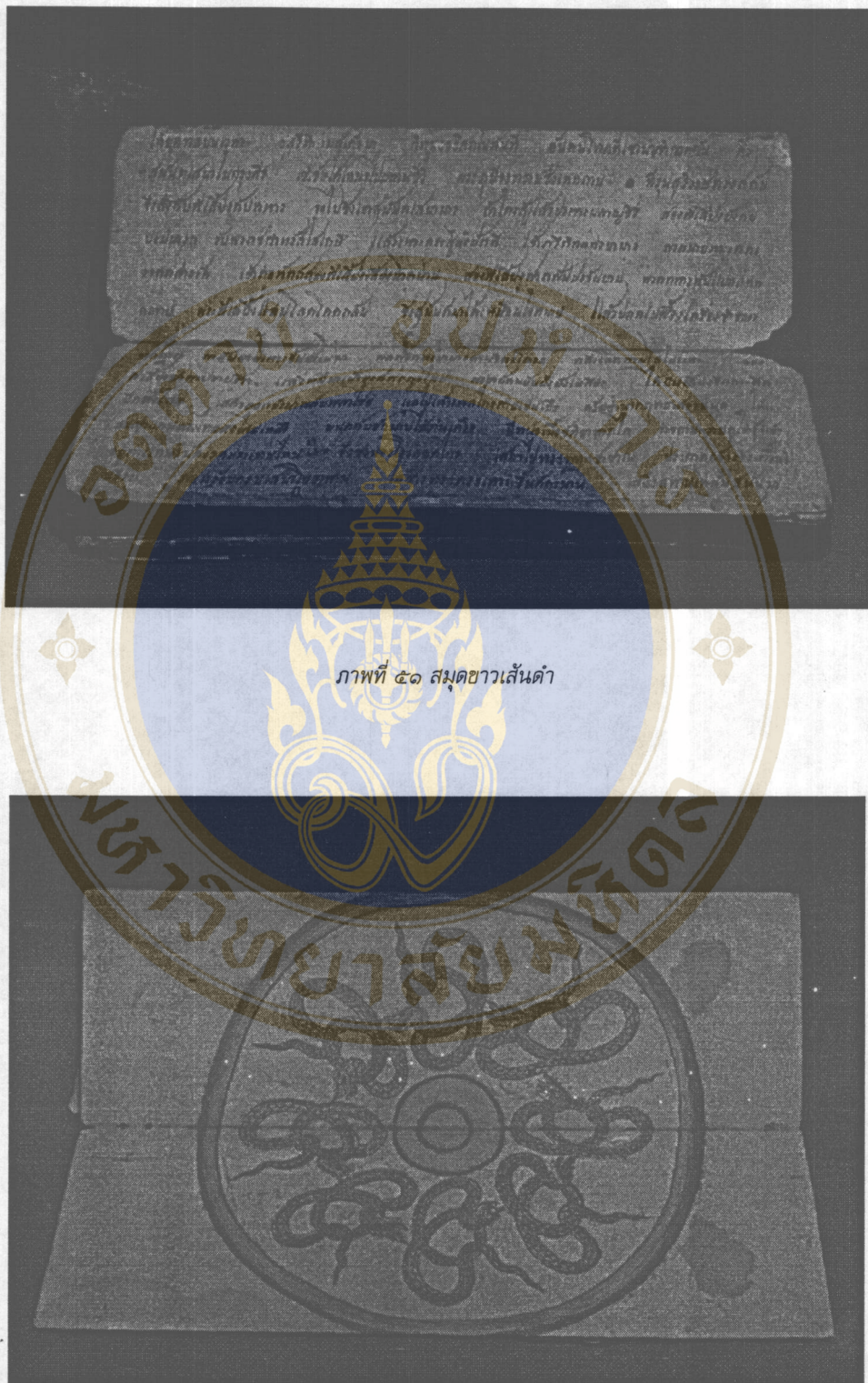
๑. เรียกตามประโยชน์ที่ใช้ เช่น สมุดถือเฝ้า สมุดรองทรง สมุดไตรภูมิ เป็นต้น
 - สมุดถือเฝ้า ได้แก่ หนังสือสมุดไทยที่อาลักษณ์ใช้จดข้อความ เพื่อนำขึ้นถวายพระเจ้าแผ่นดินในที่เฝ้า
 - สมุดรองทรง ได้แก่ หนังสือสมุดไทยที่พระเจ้าแผ่นดินทรงใช้
 - สมุดไตรภูมิ ได้แก่ หนังสือสมุดไทยที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เขียนเรื่องไตรภูมิโดยเฉพาะ
๒. เรียกตามสีของเส้นอักษรที่ปรากฏในเล่มสมุด เช่น สมุดดำเส้นขาว สมุดดำเส้นดินสอขาว สมุดดำเส้นทรดาล สมุดเส้นรงค์ สมุดเส้นทอง สมุดขาวเส้นดำ เป็นต้น
 - สมุดดำเส้นขาว ได้แก่ สมุดไทยดำที่เขียนตัวอักษรด้วยหมึกสีขาว
 - สมุดดำเส้นดินสอขาว ได้แก่ สมุดไทยดำที่เขียนด้วยดินสอขาว
 - สมุดดำเส้นทรดาล ได้แก่ สมุดไทยดำที่เขียนด้วยหมึกสีเหลือง ซึ่งทำจากส่วนผสมของรงกับทรดาล
 - สมุดเส้นรงค์ ได้แก่ สมุดไทยดำหรือสมุดไทยขาว ที่เขียนด้วยหมึกหลายสีปนกัน
 - สมุดเส้นทอง ได้แก่ สมุดไทยดำหรือสมุดไทยขาว ที่เขียนด้วยกาว แล้วใช้ทองคำเปลวปิดทับเส้นอักษรนั้น
 - สมุดขาวเส้นดำ ได้แก่ สมุดไทยขาวที่เขียนด้วยหมึกสีดำ

ภาพที่ ๔๙ สมุดดำเส้นทรดาล

ภาพที่ ๕๐ สมุดดำเส้นดินสอขาว

ภาพที่ ๕๑ สมุดขาวเส้นดำ

ภาพที่ ๕๒ ภาพประกอบในสมุดขาว

หัวข้อที่ ๓ การทำหนังสือสมุดไทย*

หนังสือสมุดไทย เป็นเอกสารที่คนไทยในสมัยโบราณได้คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ลักษณะของหนังสือสมุดไทยจะเป็นหนังสือที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ทั้งลักษณะการเขียน การเย็บเล่ม รวมทั้งกรรมวิธีการผลิตกระดาษสมุดไทย หนังสือสมุดไทยส่วนใหญ่จะทำจากเปลือกของต้นช่อย จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สมุดช่อย” จะมีบ้างที่ใช้เปลือกของต้นสามาทำ ซึ่งก็จะเรียกว่า “สมุดกระดาษสา” ในการจัดนิทรรศการนี้ได้เลือกศึกษาการทำสมุดช่อยมานำเสนอต่อผู้ชมนิทรรศการดังมีรายละเอียดการผลิตดังนี้

๑. การตัดช่อย

ช่อย เป็นไม้ยืนต้นอยู่ในวงศ์เดียวกับมะเดื่อ มักขึ้นตามป่าและริมแม่น้ำลำคลอง ส่วนของต้นช่อยที่ใช้ทำกระดาษ คือ เปลือกของลำต้น ซึ่งจะต้องเป็นเปลือกที่ไม่แก่จัด เมื่อตัดเปลือกออกจากลำต้นแล้ว ต้องลอกเอาเปลือกออกก่อน การลอกเปลือกช่อยนั้น ควรลอกขณะกิ่งยังสดเพราะจะลอกออกได้ง่าย ถ้าปล่อยให้แห้งแล้วจะต้องนำไปลนไฟก่อน พอเปลือกช่อยสุกดีแล้วจึงจะลอกได้ นำเปลือกช่อยที่ลอกออก จากกิ่งแล้วตากแดดให้แห้ง มัดเปลือกรวมไว้เป็นมัดเล็ก ๆ มัดหนึ่งประมาณ ๕๐ เปลือก แล้วมัดรวม ๑๐ มัดเล็กเป็น ๑ มัดใหญ่ มีช่อยประมาณ ๕๐๐ เปลือก

๒. การหมักเปลือกช่อย

นำเปลือกช่อยที่มัดแล้วนั้นลงแช่ในโคลงหรือในท้องร่องที่มีทางน้ำไหล นาน ๓ - ๔ วัน เพื่อให้เปื่อย แล้วล้างเมือกที่ติดอยู่กับเปลือกให้หมดนำขึ้นจากน้ำบีบให้แห้ง พอหมาดแล้วเสียด (จิก) ให้เป็นฝอย ในขณะที่เสียดนั้นควรแยกเปลือกที่ดีสีขาวสะอาดไว้พวกหนึ่งเพื่อใช้ทำสมุดขาว ส่วนเปลือกที่ไม่สะอาดรวมไว้อีกพวกหนึ่งเพื่อใช้ทำสมุดดำ

เนื่องจากการทำกระดาษช่อยนี้ต้องใช้น้ำมาก มีทั้งน้ำไหลและน้ำนิ่ง ผู้มีอาชีพทำกระดาษช่อยจึงนิยมปลูกเรือนริมน้ำ และได้อาศัยน้ำจากท้องร่องหรือคลองนั้น ๆ

เมื่อเสียดช่อยเสร็จแล้ว นำปูนขาวผสมน้ำเคล้าช่อยนั้นจนทั่วในอ่างปูนขาวที่ก่อกั้น แล้วนำขึ้นกองรวมกัน ใช้ใบตองหรือผ้าปิดไว้ เพื่อไม่ให้แห้งเพราะถูกแดดหรือลม ทิ้งไว้ประมาณ ๒ คืน หรือ ๔๘ ชั่วโมง แล้วจึงนำไปนึ่งให้สุกทั่วกัน

* ข้อมูลและภาพประกอบในหัวข้อนี้ นำมาจากหนังสือการทำสมุดไทยและการเตรียมโบราณ

ภาพที่ ๕๓ เปลือกข่อยเมื่อเสียดแล้ว

ภาพที่ ๕๔ ว่างปูนขาวที่ก่อขึ้นเพื่อใช้เป็นที่คลุกเปลือกข่อยกับน้ำปูนขาว

๓. การหนึ่งเปลือกข่อย

นำเปลือกข่อยที่พร้อมจะหนึ่งใส่ลงในรอม ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่สานตาถี่ ๆ เป็นรูปทรงกระบอกสูง ประมาณเมตรครึ่ง ปากรอมเปิดทั้งสองข้าง มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓๕ เซนติเมตร รอมนี้ต้อง ยาดด้วยซี่ควายผสมโคลนหรือปูนขาวก่อน นำรอมวางในกะทะใบกว้างขนาดใหญ่ ซึ่งปากกะทะจะกว้างกว่าปากรอม เล็กน้อย วางกะทะบนเตาซึ่งก่อขึ้นให้มีไฟ ๒ ข้าง ใส่เปลือกข่อยที่คลุกปูนขาวไว้แน่นลงในรอมจนเต็มก่อนข้างแน่น ใช้ผ้าหรือใบตองปิดปากรอมให้สนิท ใส่น้ำลงในกะทะให้เต็มพอดีปากกะทะก่อนแล้วใส่ไฟในเตาให้มีความร้อน สม่าเสมอตลอดเวลานานประมาณ ๒๔ ชั่วโมง แล้วกลับเปลือกในรอม เพื่อช่วยให้สุกโดยทั่วกัน ใส่ไฟต่อไป อีก ๒๔ ชั่วโมง

เปลือกข่อยที่หนึ่งจนสุกแล้วนี้ยังเปียกไม่มากพอที่จะใช้การได้จะต้องนำไปแช่ด้วยน้ำค้างซึ่งได้ จากปูนขาวในโอ่งหรือในตุ่มสามโคก ใช้เวลาแช่หรือหมักประมาณ ๒๔ ชั่วโมงหรือนานกว่านั้นก็ได้ ปูนขาว จะกัดเปลือกข่อยให้เปียกยุ่ยจนสามารถบีบให้ละเอียดได้ง่าย

ภาพที่ ๔๕ รอม ที่หนึ่งเปลือกข่อย
วางอยู่บนกะทะเหนือด

ภาพที่ ๔๖ กะทะใบกว้างอยู่บนเตา
เตรียมพร้อมก่อนการหนึ่งเปลือกข่อย

๔. การสบข่อย

เมื่อนำเปลือกข่อยขึ้นจากน้ำค้างแล้วต้องนำไปล้างในน้ำคลองหรือในร่องน้ำที่มีน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา ต้องล้างเปลือกข่อยให้สะอาดจนหมดต่างทุกชั้น แล้วบีบให้แห้งโดยนำมาเข้าที่ทับให้น้ำไหลออกมาให้หมดซึ่งทำด้วยไม้กระดาน ๒ แผ่น กว้างประมาณ ๕๐ - ๖๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๕๐ เซนติเมตร หนาประมาณ ๙ - ๑๐ เซนติเมตร แผ่นหนึ่งวางเป็นพื้นสำหรับวางเปลือกข่อย อีกแผ่นหนึ่งมีช่องสำหรับใส่ไม้เพื่อวางไว้ข้างบน ลักษณะคล้ายกับที่ทับกล้วยขนาดใหญ่ ผู้ทำจะนั่งทับบนไม้กระดานนั้น และจะต้องทับจนน้ำไหลออกจากเปลือกข่อยให้หมดและเปลือกข่อยจะต้องแห้งสนิท เพื่อไม่ให้เปลือกเน่า แล้วนำมาเลือกแยกเปลือกอีกครั้งหนึ่ง

ภาพที่ ๕๗ ภาพแสดงการทุบเปลือกข่อย

เปลือกข่อยที่เปื่อยยุ่ยแล้ว เมื่อจะทำให้เป็นเยื่อกระดาษต้องทุบให้ละเอียด โดยวางเปลือกข่อยที่จะทุบบนกระดานทุบข่อย หรือเขียงซึ่งเป็นไม้ประคูดุ หรือไม้มะขามขนาดใหญ่กว้างประมาณ ๖๐ - ๗๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๕๐ เซนติเมตร หนาประมาณ ๙ - ๑๐ เซนติเมตร และต้องมีสันทุบข่อยซึ่งอาจจะทำจากไม้ชิงชัน หรือไม้เขลง หรือไม้ประคูดุ หัวสันจะเป็นรูปทรงกระบอก ยาวประมาณ ๒๐ เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๐ เซนติเมตร หน้าสันเรียบ ตรงกลางเจาะเป็นที่ใส่ด้ามยาวประมาณ ๒๐ เซนติเมตร ใช้สันไม้สองอันถือสองมือทุบสลับกันซ้ายขวา ในขณะที่ทุบต้องทุบตรง ๆ เพื่อให้หน้าสันเรียบเสมอกัน และทุบให้สันลงบนเปลือกข่อยให้เป็นแถวซ้ำรอยสันกันเล็กน้อย ทำวนไปมาเช่นนี้ประมาณ ๓ รอบ ถ้ามีเศษกระดาษเก่า ที่ทำไว้คราวก่อน ก็นำไปชุบน้ำจ่ออ่อนอยู่ แล้วนำมาใส่รวมในข่อยที่ทุบใหม่นั้นอีก นำน้ำมาพรมเยื่อข่อยให้เปียกพอสมควรแล้วทุบอีกครั้ง วนไปมาประมาณ ๖ - ๗ รอบ การทุบครั้งหลังนี้เรียกว่า "สบข่อย" ถ้าทุบพร้อม ๆ กันสองคนนั่งหันหน้าเข้าหากัน และลงสันคนละที เรียกว่า "สบรายคน" เมื่อทุบจนละเอียดดีทั่วกันแล้ว เปลือกข่อยนั้นจะมีลักษณะเป็นเยื่อพร้อมที่จะใช้ทำกระดาษได้ต่อไป

ภาพที่ ๕๘ แสดงการสบข่อย หรือสบรายคน

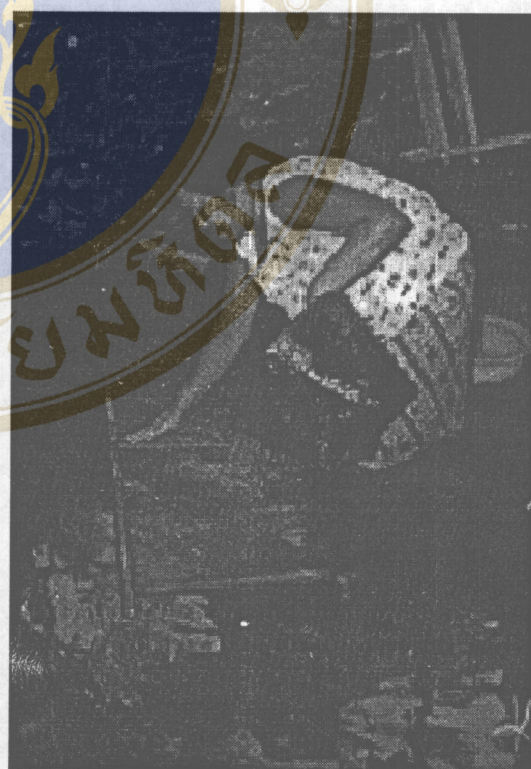
๕. การหล่อกระดาศ

การหล่อกระดาศแต่ละแผ่น ถ้าต้องการให้เนื้อกระดาศมีความหนาเท่า ๆ กันทุกแผ่น จะต้องกำหนดขนาดของเยื่อช่อยที่ทุบจนละเอียดแล้วนี้ ฉะนั้นเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด ช่างทำกระดาศจึงนิยมปั้นเยื่อช่อยให้เป็นก้อนมีขนาดเสมอกันประมาณเท่าผลมะตูม แต่ถ้าเป็นช่างผู้ชำนาญจะกะขนาดได้เสมอกันโดยไม่ต้องปั้นเป็นก้อนไว้ก่อน

เมื่อปั้นเยื่อช่อยเป็นก้อนแล้ว ให้นำเยื่อช่อยนี้นำไปละลายน้ำในครุ (ภาชนะอย่างหนึ่งทำด้วยไม้ไผ่สานตาถี่ ลักษณะคล้ายกระบุง) สูงประมาณ ๒๕ เซนติเมตร ปากครุมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓๕ เซนติเมตร มีวงที่ปากครุสำหรับถือ ตัวครุมีชั้นยาโดยรอบ ใช้มือตีเยื่อช่อยให้แตกจากกัน และเมื่อเยื่อช่อยละลายปนกับน้ำดีแล้ว จึงวางบนแบบพิมพ์ที่จะทำแผ่นกระดาศ ที่เรียกว่า พะแนง แล้ววางพะแนงในน้ำนี้ อาจจะเป็นบ่อ หรือสระตหน้าจากลำคลอง หรือท้องร่องเข้ามาก็ได้

ภาพที่ ๕๙ ใช้มือวกน้ำใส่ครุละลายเยื่อช่อย

ภาพที่ ๖๐ เทเยื่อช่อยลงในพะแนงพร้อม ๆ กับ ใช้มือ
ส่ายน้ำให้เยื่อช่อยกระจายทั่วพะแนง

พะแนง คือ แบบพิมพ์ที่จะทำแผ่นกระดาษ ลักษณะเป็นตะแกรงมีกรอบไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กรอด้วยผ้ามุงหรือลวดมุง ซึ่งให้ตึงกับขอบไม้ นั้น ไม้ที่ใช้ทำกรอบพะแนงนิยมใช้ไม้สักหนาประมาณ ๒ ๑/๒ เซนติเมตร กว้างประมาณ ๕ เซนติเมตร และใช้ไม้ทวยขมผ่าซีกมาประกอบทาบชายผ้ามุง ตกด้วยตะปูตรึงให้ติดกับพะแนง ผ้ามุงที่ทำพะแนงต้องย้อมด้วยยางมะพลับจนแข็ง จึงจะใช้ได้และไม่เปื่อยง่าย ส่วนขนาดของพะแนงนั้นโดยทั่วไปมีความกว้างยาวเท่ากับความกว้างยาวของกระดาษที่ต้องการ ซึ่งโดยปกติ นิยมใช้ ๓ ขนาด คือ

๑. ขนาดสมุดธรรมดา กว้าง ๕๕ เซนติเมตร ยาว ๒๒๐ เซนติเมตร
๒. ขนาดสมุดพระมาลัย กว้าง ๙๘ เซนติเมตร ยาว ๒๒๐ เซนติเมตร
๓. ขนาดกระดาษเพลากว้าง ๕๕ เซนติเมตร ยาว ๑๗๕ เซนติเมตร

เมื่อวางพะแนงลงในสระหรือบ่อน้ำ ซึ่งมีน้ำนิ่งและใสแล้ว ส่วนที่เป็นตะแกรงจะจมอยู่ใต้ผิวน้ำ ขอบของพะแนงจะลอยอยู่บนผิวน้ำ น้ำเยื่อช่อยที่ละลายแล้วในครุกลงในพะแนงให้ทั่ว

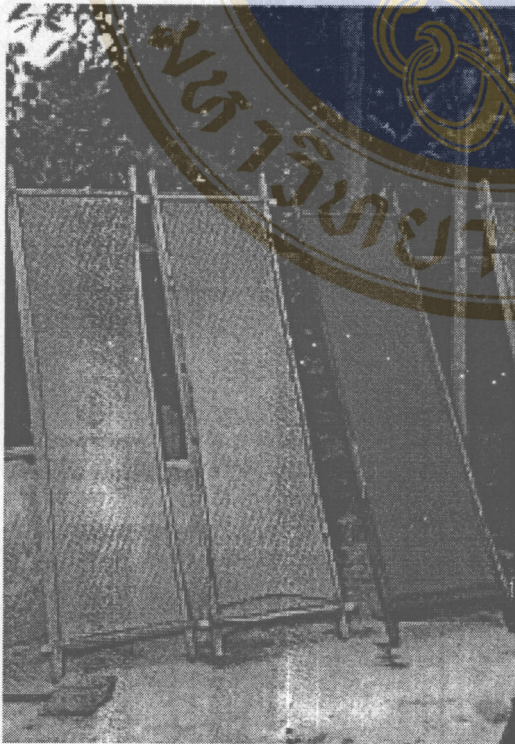
ภาพที่ ๖๑ ยกพะแนงที่มีเยื่อช่อยขึ้นจากน้ำ

ภาพที่ ๖๒ ใช้ไม้ข้างคลังรีดผิวน้ำ

เกลี่ยให้เยื่อข่อยแผ่กระจายในพะแนงเสมอกัน แล้วใช้น้ำพรหมให้ทั่วอีกครั้งหนึ่งก่อนยกพะแนงขึ้นจากน้ำ ขณะยกพะแนงขึ้นจากน้ำ ต้องยกให้อยู่ในระดับราบเสมอกันทั้งแผ่น เพื่อให้เยื่อข่อยเกาะติดอยู่ที่ผิวหน้าของ ตะแกรงนั้นหนาบางเท่ากันตลอดทั้งแผ่น วางพะแนงทิ้งตามแนวนอนให้เอียงประมาณ ๘๐ องศา แล้วใช้ ไม้ชางยาว ๆ คลึงรีดเยื่อข่อยบนพะแนงนั้น ให้นำटकจนแห้งและหน้ากระดาษเรียบเสมอกัน ยกพะแนงขึ้น ตั้งทิ้งราระแนง ซึ่งนิยมใช้ไม้ไผ่ทำเป็นราว วางพะแนงตั้งทิ้งให้เอียงประมาณ ๔๕ องศา ตากแดดไว้จนแห้งสนิท โดยกลับเอาข้างล่างขึ้นข้างบน เยื่อข่อยที่แห้งติดอยู่กับพะแนงนั้น เมื่อลอกออกจากพะแนง จะเป็นกระดาษ แผ่นบาง ๆ เรียกว่า “กระดาษเพลลา” ส่วนกระดาษที่ล่อนี้หนามาก ๆ นั้น เก็บไว้ทำเป็นเล่มสมุดต่อไป

กระดาษเพลลาแม้จะเป็นกระดาษเนื้อบางแต่ก็มีคุณสมบัติที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ ได้หลายอย่าง นอกจากการใช้ในขีดเขียนได้แล้ว ยังนำไปใช้ในกิจการอย่างอื่นได้อีกด้วย เช่น ใช้ทำหมันยาเรือ บันเป็นเส้นใช้แทนด้ายเย็บซ่อมสมุดไทย และใช้เป็นส่วนประกอบการทำดอกไม้ไฟ เช่น ใช้ทำรองดอกไม้เทียน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังใช้ในงานช่างทองได้อีกด้วย ซึ่งในกลุ่มช่างตีทองนิยมเรียกกระดาษเพลลาว่า “กระดาษตาม”

ภาพที่ ๖๓ วางพะแนงคว่ำหน้าลงให้
เยื่อกระดาษถูกแดดจนแห้งสนิท

ภาพที่ ๖๔ ลอกกระดาษออกจากพะแนง

๖. การลบสมุด

การลบสมุดเป็นขั้นตอนที่จะทำสมุดไทยขาวและสมุดไทยดำ กระดาษที่จะนำไปทำสมุดนั้นต้องลบ (ทา) เสียก่อน อุปกรณ์ที่จะใช้ในการลบสมุด คือ แป้งเปียก ซึ่งได้จากแป้งข้าวเจ้า โดยนำข้าวเจ้าแช่น้ำไว้ ๑ คืน แล้วม่หรือบดให้ละเอียด ถ้าจะทำแป้งลบสมุดขาวต้องผสมน้ำปูนขาวลงในแป้งข้าวเจ้าที่บดละเอียดแล้วนี้ด้วย เพราะน้ำปูนขาวที่ผสมลงในแป้งจะช่วยไม่ให้น้ำซึมเข้ากระดาษ เมื่อกวแป้งให้สุกจนเป็นแป้งเปียกแล้ว ก็จะนำมาใช้ลบสมุด โดยนำกระดาษที่จะลบวางบนกระดานแล้วใช้ลูกประคบชุบแป้งเปียกทากระดาษจนทั่วแผ่น แล้วนำไปตากแดดให้แห้ง นำกระดาษนั้นมาลบอีกด้านหนึ่ง เมื่อลบกระดาษทั้งสองหน้าเสร็จแล้ว ต้องตากแดดไว้จนแห้งสนิท จึงจะนำไปขดเตรียมทำสมุดเล่มต่อไป

การลบสมุดดำนั้น มีวิธีการเช่นเดียวกับการลบสมุดขาว จะต่างกันเฉพาะแป้งเปียกที่ใช้ นั้น ไม่ต้องใส่น้ำปูนขาว แต่ใส่เขม่าไฟหรือถ่านบดละเอียดซึ่งได้จากไม้โสนหรือกาบหมาก หรือกาบมะพร้าวเผาไฟ ผสมลงในแป้งข้าวเจ้าตั้งไฟจนจนเข้ากันเป็นแป้งเปียกสีดำ แล้วนำแป้งเปียกนั้นไปลบกระดาษทำนองเดียวกับการลบสมุดขาว คือ ลบที่ละด้าน และตากแดดจนกระดาษแห้งสนิท

ภาพที่ ๖๕ กระดาษข่อยเมื่อลบเสร็จแล้ว

นำออกตากแดดให้แห้ง

ตอนที่กำลังลบสมุดนั้นถ้าพบว่ากระดาษบางไม่เหมาะจะทำสมุด จะต้องปะกระดาษเสริมทับซ้อนกัน จนกระดาษนั้นหนาพอที่จะทำสมุดได้ ก่อนจะทำเล่มสมุดต้องนำกระดาษที่ลบแล้วนั้นไปขัดให้เรียบและขึ้นมันด้วยหิน หินที่ใช้ขัดกระดาษควรเป็นหินแม่น้ำผิวเรียบเกลี้ยง มีขนาดโตพอสองมือจับได้ วิธีขัดจะใช้มือทั้งสองจับก้อนหินขัดถูไปตามขวางของหน้ากระดาษ และต้องขัดจนกระดาษขึ้นมันทั้งสองด้านสำหรับกระดาษที่ใช้ทำสมุดขาว เมื่อขัดแล้วนำไปพับเป็นเล่มสมุดได้เลย แต่กระดาษที่ใช้ทำสมุดดำ เมื่อขัดแล้วจะต้องนำกระดาษมาลบบีกครั้งหนึ่ง โดยใช้แปรงเปียชนิดขนมาก ๆ ลบกระดาษให้แห้ง แล้วนำไปตากแดดให้แห้งสนิท กระดาษจะขึ้นเงาโดยไม่ต้องขัด

๓. การทำเล่มสมุด

สมุดไทยมีหลายชนิดหลายขนาด แต่ละชนิดและขนาดนั้นมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป ในภาษาช่างทำสมุดนิยมเรียกชื่อตามจำนวนหน้า และประโยชน์ใช้สอยของสมุด เช่น สมุด ๕๐ มาลัยตัด สมุด ๔๐ สมุด ๔๐ ไขหน้าสันดอก สมุด ๓๐ สมุดโทร สมุดคืบ และสมุดพระมาลัย เป็นต้น การเรียกชื่อสมุด ๕๐, ๔๐ และ ๓๐ เหล่านี้หมายถึง สมุดที่มีจำนวน ๕๐, ๔๐ และ ๓๐ กليب คำว่ากليبในที่นี้หมายถึง หน้ากระดาษ

ภาพที่ ๖๖ ขัดกระดาษข่อยด้วยหินก่อนทำเป็นเล่มสมุด

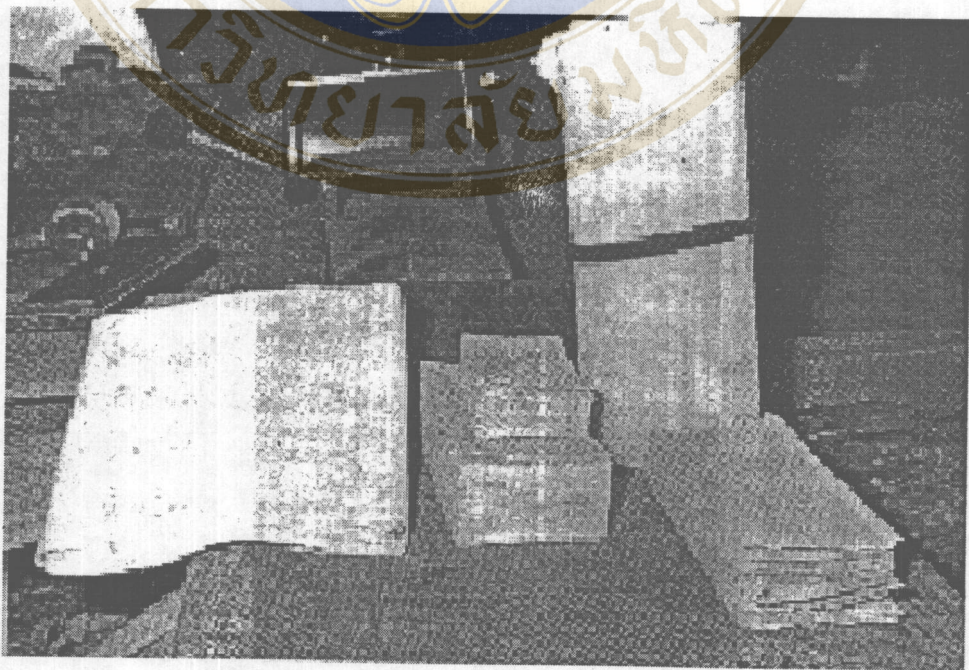
สมุดไทยที่เป็นรอยพับคู่หนึ่ง ถ้านับเป็นฝาหรือหน้า จะเท่ากับสมุด ๑๐๐ ฝา (หน้า) ๘๐ ฝา (หน้า) และ ๖๐ ฝา (หน้า) ส่วนสมุดโทร คือ สมุดที่โทรนำไปใช้จดปฏิทิน และสมุดคืบคือสมุดพก หรือสมุดขนาดเล็ก มีเพียง ๑๐-๑๑ กليب เท่านั้น ตรงข้ามกับสมุดพระมาลัย ซึ่งมีขนาดกว้างยาวกว่าสมุดชนิดอื่น ๆ เท่าที่พบในปัจจุบัน อยู่ในระหว่างกว้าง ๑๕ - ๒๕ เซนติเมตร ยาว ๖๐ - ๗๐ เซนติเมตร ส่วนสมุดชนิดอื่น ๆ มีขนาดกว้าง ๑๐ - ๑๓ เซนติเมตร ยาว ๓๓ - ๓๕ เซนติเมตร ส่วนสมุดที่ไขหน้าหรือไขหน้าเส้นตอกนั้น หมายถึง สมุดที่ทำหน้ากว้างกว่าแบบธรรมดา ฉะนั้นจึงมีจำนวนหน้าน้อยกว่าสมุดไม่ไขหน้า

ภาพที่ ๖๗ ภาพแสดงการพับสมุด

การทำเล่มสมุดนั้น ช่างพับสมุดจะทำแบบสมุดไว้ทุกขนาดและชนิดของสมุด ฉะนั้น เมื่อได้กระดาษพร้อมที่จะทำสมุดแล้ว ใช้แบบซึ่งเป็นไม้แผ่นหนา ๆ ขนาดกว้างยาวเท่ากับหน้าสมุดที่ต้องการจะทำวางไม้แบบลงตอนกลางตามขวางของแผ่นกระดาษ นำมิดทักสมุด เป็นมิดไม้มีคมปลายมนมีด้ามถือ กรีดกระดาษให้เป็นรอยตามแบบทั้งสองข้าง เอาไม้แบบออกแล้วทักกระดาษไปตามรอยที่ขีดนั้นกลับไปกลับมาจนหมดกระดาษด้านหนึ่ง และต้องพยายามทักพับให้เป็นแนวตรงระดับเสมอกันทุกตอน ทำวิธีเดียวกันนี้อีกด้านหนึ่งโดยไม่ต้องวางแบบอีก ถ้ากระดาษสั้นและต้องการจะต่อกระดาษให้หน้าสมุดยาวตามต้องการ ต้องพับริมกระดาษนั้นให้เป็นขอไว้สำหรับเป็นที่ต่อหน้าสมุด โดยใช้แป้งเปียกที่ใช้ลบสมุดนั้น ทากกระดาษส่วนที่พับเป็นขอไว้ ต่อหน้าสมุดให้ได้ตามขนาดที่ต้องการ

กระดาษที่พับกลับไปกลับมาแล้วนี้ ต้องตัดริมทั้งสองข้างให้เรียบเป็นแนวตรง และได้รูปดีเสียก่อนจึงทำปกสมุด การทำปกสมุด คือ การติดคิ้วสมุดลงบนปกหน้าทั้งสองด้านของเล่มสมุดนั่นเอง คิ้วสมุด คือ แถบกระดาษสมุดซึ่งกว้างประมาณ ๑ - ๒ เซนติเมตร ทาด้วยแป้งเปียกติดไว้ริมขอบของใบปกสมุดโดยรอบ ๔ ด้าน ติดคิ้วนี้เรียงซ้อนกัน ๓ - ๕ ชั้น ให้ได้ระดับลดหลั่นจากกว้างขึ้นไปหาแคบ เสร็จแล้วจะได้สมุดไทยที่ต้องการ สมุดไทยเล่มหนึ่ง ๆ จะมีจำนวนหน้าและขนาดไม่เท่ากัน ทั้งนี้แล้วแต่ความต้องการของผู้ที่จะใช้สมุด

ภาพที่ ๖๘ กระดาษข่อยที่ทำเสร็จแล้วในลักษณะต่าง ๆ

หัวข้อที่ ๔ ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก

รูปอักษรและภาษาที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณ* ที่สำรวจโดยหอสมุดแห่งชาติมีประมาณ ๒๘ รูปแบบ และปรากฏการใช้ภาษาประกอบรูปแบบอักษรเหล่านั้น รวม ๑๔ ภาษา (กองหอสมุดแห่งชาติ ๒๕๒๙: ไม่มีเลขหน้า) ได้แก่

๑. รูปแบบตัวอักษร ๒๘ แบบ

๑.๑	รูปอักษรปัลลวะ	๑.๑๖	รูปอักษรพม่าย่อ
๑.๒	รูปอักษรหลังปัลลวะ	๑.๑๗	รูปอักษรพม่า
๑.๓	รูปอักษรขอมโบราณ	๑.๑๘	รูปอักษรเฉียงขอม
๑.๔	รูปอักษรขอม	๑.๑๙	รูปอักษรเฉียงคฤนต
๑.๕	รูปอักษรมอญโบราณ	๑.๒๐	รูปอักษรเฉียงพราหมณ์
๑.๖	รูปอักษรมอญ	๑.๒๑	รูปอักษรอริยกะ
๑.๗	รูปอักษรธรรมล้านนา	๑.๒๒	รูปอักษรทมิฬ
๑.๘	รูปอักษรธรรมอีสาน	๑.๒๓	รูปอักษรจีน
๑.๙	รูปอักษรไทยสุโขทัย	๑.๒๔	รูปอักษรยาวี
๑.๑๐	รูปอักษรไทยอยุธยา	๑.๒๕	รูปอักษรสิงหล
๑.๑๑	รูปอักษรไทยอีสาน (รูปอักษรไทยน้อย)	๑.๒๖	รูปอักษรเทวนาครี
๑.๑๒	รูปอักษรไทยล้านนา (รูปอักษรฝักขาม)	๑.๒๗	รูปอักษรบาฬีโบราณ
๑.๑๓	รูปอักษรไทยใหญ่	๑.๒๘	รูปอักษรอื่น ๆ และที่เป็นสัญลักษณ์
๑.๑๔	รูปอักษรไทยย่อ		ตัวเลข ภาพ ฯลฯ เป็นต้น
๑.๑๕	รูปอักษรขอมย่อ		

*เอกสารโบราณ หมายความว่า จารึก หนังสือสมุดไทย และหนังสือโบราณหรือคัมภีร์โบราณ

๒. ภาษา ๑๔ ภาษา

๒.๑ ภาษาไทยปัจจุบัน	๒.๘ ภาษามอญ
๒.๒ ภาษาไทยอีสาน	๒.๙ ภาษาเขมร
๒.๓ ภาษาไทยล้านนา	๒.๑๐ ภาษาทมิฬ
๒.๔ ภาษาไทยใหญ่	๒.๑๑ ภาษามลายู
๒.๕ ภาษาบาลี	๒.๑๒ ภาษาจีน
๒.๖ ภาษาสันสกฤต	๒.๑๓ ภาษาอาหรับ
๒.๗ ภาษามอญพม่า	๒.๑๔ ภาษาอื่น ๆ และที่เป็นสัญลักษณ์ เลข ยันต์ ฯลฯ เป็นต้น

ตัวอย่างรูปอักษรขอมโบราณ ภาษาเขมร

ตัวเขียน : **ឆរ ស្ករ និច សេច ត្រី ស្កុច**

คำปริวรรต : การ สอาด หนึ่ง ก็ ไถม ถ

คำแปล : ความสะอาดและความน่าสรรเสริญ

ตัวอย่างรูปอักษรขอม ภาษาไทย

ตัวเขียน : **ប្រ តេស កម្ពុជា**

คำปริวรรต : พร เท ส กมพูชา

คำแปล : ประเทศกัมพูชา

ตัวอย่างรูปอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี

ตัวเขียน : **ဗုဒ္ဓိ သမ္မာ ဗုဒ္ဓိ**

คำปริวรรต : พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ

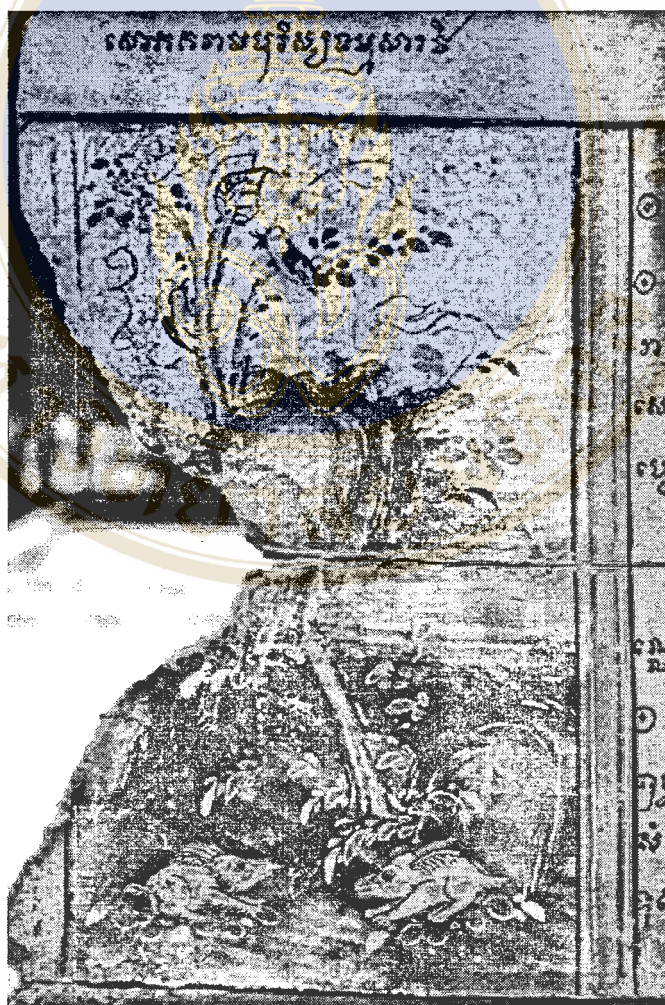
คำแปล : พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

หัวข้อที่ ๕ การเขียนหนังสือสมุดไทย

การเขียนหนังสือสมุดไทยนั้น แบ่งเป็น ๒ กรณี คือ

๑. การเขียนภาพจิตรกรรม

การเขียนภาพจิตรกรรมลงบนหนังสือสมุดไทยนั้น มีวิธีการเขียนเดียวกับการเขียนจิตรกรรมฝาผนัง คือ ลงสี ร่างเส้น ระบายสี ปิดทอง ตัดเส้น แต่การเขียนลงบนหนังสือสมุดไทยถูกจำกัดเนื้อที่ ซึ่งวางองค์ประกอบได้ง่ายกว่า ส่วนใหญ่แล้วภาพมักจะอยู่ตอนปลายของกระดาษทั้งสองข้าง เว้นช่องตรงกลางสำหรับบรรจุตัวหนังสือ บางเล่มมีการตีกรอบภาพ ประดับลายงดงาม

ภาพที่ ๖๙ ภาพจิตรกรรมในหนังสือสมุดไทย

๒. การเขียนตัวอักษร

การเขียนตัวอักษรนิยมเขียนหนังสือได้เส้นบรรทัด เนื่องจากหนังสือสมุดไทยแต่ละเล่ม ไม่มีมาตรฐานในการกำหนดขนาดความกว้างยาวของหน้ากระดาษ จำนวนหน้า และไม่มีเส้นบรรทัด ฉะนั้นการเขียนหนังสือแต่ละครั้งจึงไม่จำกัดว่าหน้าหนึ่ง ๆ จะมีจำนวนบรรทัดเท่าใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้เขียนหนังสือที่นิยมและพบมากที่สุดในระหว่าง ๓ - ๔ บรรทัด เมื่อจะเขียนหนังสือต้องขีดเส้นบรรทัดไว้ก่อนโดยใช้ตะกั่วกลม* เหลาแหลมขีดเส้นบรรทัด ซึ่งต้องกำหนดความถี่ห่างของช่องไฟระหว่างบรรทัดให้ได้ระดับเสมอกันทุกเส้นบรรทัดตลอดทั้งเล่มสมุด และต้องให้มีที่พอสำหรับการเขียนตัวอักษรด้วย ซึ่งในสมัยแรกนั้นนิยมเขียนได้เส้นบรรทัด ส่วนการเขียนหนังสือบนเส้นบรรทัดดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้นั้น เพิ่งจะนิยมกันในสมัยที่ตัวอักษรโรมันเข้ามาสู่ประเทศไทย เมื่อประมาณปลายรัชกาลที่ ๓ ต้นรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

และเมื่ออารยธรรมตะวันตกได้แพร่เข้ามาในประเทศไทย เทคโนโลยีในด้านการบันทึกตัวอักษรก็ได้แพร่ตามเข้ามาด้วย มีการผลิตอุปกรณ์การเขียนสมัยใหม่ที่มีราคาถูกลง หาง่าย และผลิตเป็นจำนวนมาก จึงเป็นที่นิยมโดยทั่วไป ทำให้เครื่องเขียนและวิธีการเขียนแบบเก่า ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมสำคัญของไทยค่อย ๆ ลบเลือนไป ความนิยมในการใช้สมุดไทยเขียนหนังสือ ลึกลงเมื่อปลายรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นรูปแบบตัวอักษรและภาษาที่ใช้เขียนลงในหนังสือสมุดไทย จึงเป็นอักษรและภาษารุ่นเก่าก่อนสมัยรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตัวอักษรที่ใช้บันทึกในหนังสือสมุดไทยมิได้มีเพียงภาษาไทย เพราะพบว่ามีทั้งที่เป็นอักษรและภาษาอื่นก็มี เช่น อักษรขอมภาษาบาลี อักษรธรรมล้านนาภาษาไทยล้านนา อักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี อักษรมอญภาษามอญ อักษรขอมภาษาบาลี อักษรไทยใหญ่ภาษาไทยใหญ่ อักษรพม่าย่อ ภาษาบาลี เป็นต้น

วัสดุที่ใช้เขียนหนังสือสมุดไทยนั้น ทั้งสมุดไทยขาวและสมุดไทยดำมีทั้งที่แตกต่างกันและที่เหมือนกัน เช่น ดินสอขาว และน้ำหมึกขาวใช้กับสมุดดำ น้ำหมึกดำใช้กับสมุดขาว ส่วนน้ำหมึกสีแดง สีเหลือง และทอง ใช้ได้ทั้งสมุดไทยดำและสมุดไทยขาว เป็นต้น อุปกรณ์ที่จะใช้เขียนหนังสือสมุดไทย ส่วนใหญ่ได้มาจากวัสดุธรรมชาติ เช่น

* แท่งตะกั่วที่เหลาแหลม (แต่ไม่แหลมเท่าเหล็กจาร) ใช้สำหรับขีดเส้นหนังสือสมุดไทยก่อนเขียนตัวอักษร

ดินสอขาว ได้มาจากหินดินสอ เป็นดินชนิดหนึ่งมีเนื้อละเอียดแข็ง ลักษณะเหมือนหินก้อนใหญ่ ๆ พบตามภูเขา เมื่อจะนำมาใช้ประโยชน์ในการเขียน ต้องเลื่อยให้เป็นแท่งเล็ก ๆ ดินสอขาวชนิดดีจะเป็นดินเนื้อละเอียดสีขาวจัด พบมากในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช

ปากกาหรือปากไก่อ ทำด้วยไม้หรือชนไก่ เหลาตรงปลายให้แหลมและบากให้มีร่องสำหรับให้น้ำหมึกเดิน ใช้ชุปหมึกสีต่าง ๆ เขียนตัวหนังสือ ได้แก่ น้ำหมึกสีขาว ดำ เหลือง แดง และทอง น้ำหมึกสีต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ได้มาจากวัสดุธรรมชาติเช่นเดียวกัน คือ

น้ำหมึกสีขาว ได้มาจากเปลือกหอยมุกฝนหรือบดให้ละเอียดจนเป็นแป้ง ผสมกับกาวยางมะขวิด บางครั้งก็ใช้สีฝุ่นสีขาวแทน

น้ำหมึกสีดำ ได้มาจากเขม่าไฟบดละเอียดผสมกาวยางมะขวิด หรือหมึกจีนผสมกับน้ำ

น้ำหมึกสีแดง ได้มาจากชาดผสมกับกาวยางมะขวิด

น้ำหมึกสีเหลือง ได้มาจากส่วนผสมของรงกับทรดาล รงเป็นยางไม้ชนิดหนึ่งมีสีเหลือง ส่วนทรดาลที่จะใช้ทำหมึกนี้ใช้ทรดาลกลีบทอง ซึ่งเป็นแร่ชนิดหนึ่ง

น้ำหมึกสีเหลืองนี้ จะมีกรรมวิธีในการทำที่แตกต่างและค่อนข้างจะยุ่งยากกว่าน้ำหมึกสีอื่น ๆ จึงขอเสนอกรรมวิธีในการทำน้ำหมึกสีเหลือง ดังนี้

๑. ใช้ทรดาลกลีบทอง หนัก ๘ บาท ต้มนครกหินให้ละเอียดก่อน แล้วนำไปบดในโกร่งให้ละเอียดจนเป็นแป้งและใส่น้ำฝนเพียงเล็กน้อย กวนให้เข้ากันดีแล้วจึงรินน้ำทรดาลเก็บไว้ ใช้ลูกโกร่งบดส่วนที่เหลือที่ยังหยาบและค้างอยู่ในกันโกร่งต่อไป แล้วจึงรินน้ำที่เก็บไว้ ทำเช่นนี้ต่อไปจนได้น้ำทรดาลหมดไม่เหลือส่วนหยาบในครกอีกต่อไป ถ้าต้องการให้น้ำหมึกสีเหลืองจัด ต้องผสมชาดเล็กน้อยในทรดาลที่บดละเอียดแล้วนี้

๒. นำสารส้มบดละเอียดจำนวนหนึ่ง ใส่ลงในน้ำทรดาลที่รินไว้กวนให้เข้ากันแล้ว รินน้ำไว้เหมือนครั้งก่อน ทำเช่นนี้จนสารส้มหมด เสร็จแล้วตั้งทิ้งไว้ให้ตกตะกอน แล้วจึงรินน้ำใสข้างบนทิ้ง แล้วเอาสารส้มกวนบดต่อไปเช่นครั้งแรกอีก เช่นเดียวกันนี้ ๓ ครั้ง ขณะรินน้ำทิ้งต้องระวังอย่าให้ทรดาลที่ตกตะกอนอยู่ไหลออกไปด้วย

๓. ใช้น้ำจากมะนาวสด ๔ ผล กรองลงในทรดาลที่เตรียมไว้แล้ว กวนให้เข้ากัน ตั้งทิ้งไว้ให้ตก

ตะกอนนาน ๒๔ ชั่วโมง แล้วจึงรินน้ำใสทิ้งเติมน้ำลงใหม่กวนต่อไป ตั้งทิ้งไว้แล้วรินน้ำทิ้ง ทำเช่นนี้รวม ๓ ครั้ง เพื่อล้างน้ำมะนาวให้หมด เสร็จแล้วผึ่งไว้ให้แห้ง จะได้เนื้อทรดลั่นเหลวเหมือนโคลน

๔. นำยางมะขวิดมาละลายชั้น ๆ กรองให้ละเอียดผสมลงในทรดลั่นที่เตรียมไว้พอสมควร แล้วกวนให้เข้ากัน ตั้งทิ้งไว้จนยางมะขวิดจับทรดลั่นตกตะกอนเหนียวอยู่กันข้าม

๕. นำรงทองหนัก ๒ บาท ละลายให้ขึ้น ๆ ด้วยน้ำสะอาด แล้วกรองลงในทรดลั่นเหนียวนั้น กวนให้เข้ากัน ตั้งทิ้งไว้นาน ๔๘-๗๒ ชั่วโมง รินน้ำหมักแล้วทดลองเขียน ถ้าเส้นขาดไม่เสมอกัน ต้องเติมยางมะขวิดลงอีกจนกว่าจะใช้ได้ดี

น้ำหมักสีทอง ได้มาจากทองคำเปลว ซึ่งมีวิธีการนำมาใช้แตกต่างไป จากหมักชนิดอื่น คือ ต้องเขียนตัวอักษรด้วยกาที่ได้มาจากยางไม้ เช่น กาวยางมะขวิด เป็นต้น แล้วใช้ทองคำเปลวปิดทับบนกา จะได้ตัวอักษรเส้นทองที่เป็นเงางาม แต่ถ้าผสมทองลงไปในกาเส้นอักษรจะขาดและไม่ขึ้นเงา

หัวข้อที่ ๖ สิ่งที่เป็นที่กในหนังสือสมุดไทย

เรื่องราวที่เขียนลงในหนังสือสมุดไทย เท่าที่พบสามารถแบ่งออกเป็นหมวด ๆ ได้ดังนี้

๑. หมวดจดหมายเหตุ เป็นหนังสือที่บันทึกเหตุการณ์เรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้น หรือกระทำขึ้นในส่วนที่เกี่ยวกับประเทศชาติ บุคคลสำคัญในชาติ หรือสังคมส่วนใหญ่ของชาติ เป็นต้น จากจดหมายเหตุที่บันทึกไว้นี้ เป็นข้อมูลขั้นต้นที่ใช้เป็นหลักฐานด้านประวัติการอันจะวิเคราะห์เชิงพัฒนาไปเป็นประวัติศาสตร์ในที่สุด

๒. หมวดพงศาวดาร และตำนาน ได้แก่ หนังสือซึ่งเขียนเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต ประมวลเป็นเรื่องมีเนื้อหาสาระอิงความเป็นจริง แต่บางครั้งมีการพรรณนาความพิสดารประกอบอภินิหารปาฏิหาริย์ เพื่อเน้นความสำคัญ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศชาติ บุคคลสำคัญในชาติ สถานที่สำคัญ ๆ และเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในสังคมส่วนรวม

๓. หมวดวรรณคดี เป็นหนังสือคำประพันธ์ ซึ่งเขียนด้วยฉันทลักษณ์ประเภทต่าง ๆ

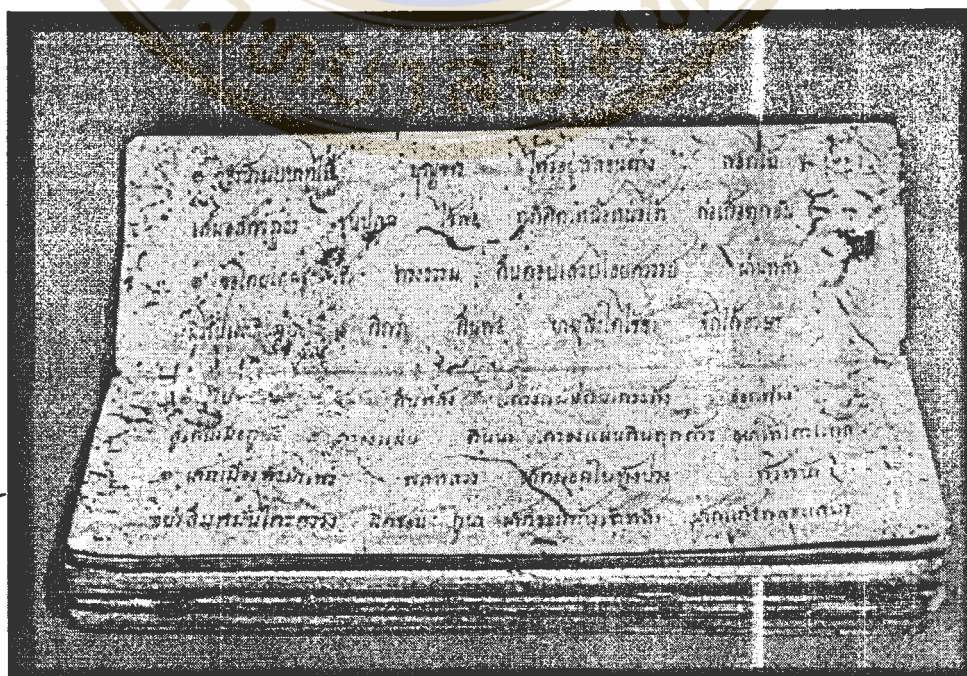
๔. หมวดศาสตร์ต่าง ๆ เป็นหนังสือวิชาการประเภทต่าง ๆ เช่น เรื่องไสยศาสตร์ เวชศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมายและตำราภาพ เป็นต้น

๕. ทมวดธรรมคดี เป็นหนังสือส่วนที่มีความสัมพันธ์กับศาสนา เช่น คำสอน หรือหลักธรรมในศาสนา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า เรื่องราวที่ปรากฏในหนังสือสมุดไทยนั้น เป็นหลักฐานทางวิชาการซึ่งเป็นเอกสารที่บันทึกสรรพวิชาการของบรรพชนไทย เปรียบเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นอารยธรรม วัฒนธรรม จริยธรรม มนุษยธรรม และคุณธรรม ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยในอดีต

หัวข้อที่ ๗ การอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย

หนังสือสมุดไทย คือ สมุดที่ทำจากกระดาษข่อย หรือกระดาษสา ซึ่งเป็นกระดาษที่ค่อนข้างหนา มีความเหนียวทนทานมาก นับเป็นกระดาษชนิดดีที่สุดในชนิดหนึ่งทีเดียว กระดาษหนังสือสมุดไทยอาจชำรุดได้ด้วยเหตุหลายประการ และสิ่งที่เห็นชัดที่สุดคือชำรุดเพราะอายุมากหรือชำรุดเพราะแมลงกัดกิน หรือชำรุดเพราะถูกใช้มามากด้วยเวลาอันยาวนาน สาเหตุหลายประการที่กล่าวมาแล้วนี้ ทำให้หนังสือสมุดไทยขาด เปื่อย ยุ่ย เนื้อกระดาษแห้งบ้าง โห้บ้าง ขาดหายไปเป็นตอน ๆ บ้าง กระดาษที่อยู่ในสภาพชำรุดเปรียบเสมือนคนไข้ที่ต้องการแพทย์พยาบาลรักษา ถ้าชำรุดมากก็เท่ากับคนไข้หนักที่ต้องการความเอาใจใส่ ประคบประหงมอย่างพิถีพิถันยิ่ง ถ้าชำรุดน้อยก็เท่ากับอาการป่วยที่มีมากกระไร วิธีการซ่อมแซมกระดาษที่ชำรุดก็เป็นสิ่งที่พึงกระทำได้ ลักษณะการชำรุดของหนังสือสมุดไทยมีข้อแตกต่างกันดังนี้ คือ

๑. หนังสือสมุดไทยที่ติดกันแน่น ไม่สามารถคลี่ออกได้ต้องใช้โลหะแผ่นบาง ๆ เล็ก ๆ ขนาด มีดพับอย่างเล็กและออกโดยการขยับมีดไปมาให้เกิดการสั่นสะเทือนทีละน้อย ๆ ถ้าไม่มีที่สอดมีด ต้องใช้เข็มนำก่อน ถ้าใช้เข็มแล้วแคะไม่ออก อาจใช้ไม้เนียน (ไม้ที่มีความบาง) แคะเบา ๆ บนผิวหน้าหนังสือสมุดไทย การสั่นสะเทือนจะทำให้การยึดเกาะคลายตัวออกได้

๒. ถ้าหนังสือสมุดไทยนั้นมีรอยมูลสัตว์ เช่น มูลค้างคาว หรือมูลปลวก ต้องใช้เข็มค่อย ๆ เขี่ยหรือสะกิดมูลดังกล่าวออก โดยการกดปลายเข็มลงแล้วเอียงปลายเข็มเล็กน้อยเขี่ยให้มูลหลุดออกทีละน้อย การปฏิบัติเพื่อแคะกระดาษให้คลี่ออกได้นี้ ต้องทำอย่างช้า ๆ ระวังระมัดระวังทุกขณะด้วยความอดทนอย่างยิ่ง

๓. ถ้าหนังสือสมุดไทยนั้นมีรอยไฟไหม้ ต้องใช้กาบซึ่งมีส่วนผสมของคาลาดันซีเอ + เอธิล-อัลกอฮอล์ ๕ % ทาบริเวณที่ถูกไฟไหม้ให้ทั่วทั้ง ๒ ด้าน และควรรีใช้ปลายพู่กันสอดแทรกกาบเข้าไปในระหว่างเนื้อกระดาษด้วย เพื่อให้กระดาษดูดซึมกาบไว้ให้มากที่สุด กระดาษส่วนนั้นจะได้ไม่กรอบและเปราะ มีความแข็งแรงขึ้น เพื่อจะได้ทำความสะอาดและอนุรักษ์ในขั้นต่อไป

- การทำความสะอาดหนังสือสมุดไทยก่อนการประเสริม

การทำความสะอาดหนังสือสมุดไทยในเบื้องต้นปฏิบัติทำนองเดียวกับการทำความสะอาดกระดาษ สิ่งแรกที่ควรปฏิบัติคือ คลี่สมุดออกให้ยาวตลอดเล่มบนกระดาษสีน้ำตาล หรือสีขาวแผ่นใหญ่ที่ปูบนพื้นราบ ให้ริมกระดาษเกยกันเล็กน้อย และมีขนาดกว้างยาวกว่าหนังสือสมุดไทยที่จะซ่อมเล็กน้อย ลำดับต่อไป คือ การปิดฝุ่นที่เกาะแน่นอยู่ในร่องเนื้อเยื่อของกระดาษ ฝุ่นเหล่านี้ถ้าติดไม่แน่นนักอาจใช้สำลีแห้งหรือพู่กัน หรือแปรงขนกระต่ายขัดเบา ๆ ตามแนวเดียวกันตั้งแต่ต้นสมุดจนถึงท้ายสมุดให้ทั่วตลอดเล่ม แล้วยกสมุดขึ้น ทำความสะอาดกระดาษสีน้ำตาลหรือสีขาวที่ปูรอง แล้วพลิกอีกด้านหนึ่งของสมุดขึ้น ปฏิบัติตามวิธีเดียวกันจนทั่วตลอดเล่มสมุด ความสกปรกอันเกิดจากฝุ่นละอองจะลดลงได้บ้าง ขึ้นต่อไปใช้สำลีชุบแอลกอฮอล์ ๙๕ % ผสมกับน้ำธรรมดาในอัตราส่วน แอลกอฮอล์ ๙๕ % ๑ ส่วน ต่อน้ำธรรมดา ๓ ส่วน การทำความสะอาดด้วยสำลีชุบแอลกอฮอล์นี้ต้องทดลองทำจุดใดจุดหนึ่งก่อนว่า หมึกหรือสีที่อยู่ในเล่มสมุดเมื่อเปียกน้ำผสมแอลกอฮอล์แล้วจะละลายหรือไม่ ถ้าไม่ละลายหรือละลายแต่เพียงเล็กน้อยก็ดำเนินการทำความสะอาดด้วยสำลีชุบแอลกอฮอล์ได้ แต่ถ้าหมึกหรือสีนั้นละลายออกมาก ต้องงดใช้สำลีชุบแอลกอฮอล์ผสมน้ำทันที วิธีทำความสะอาดด้วยสำลีนั้น ใช้สำลีก่อนโดยผสมควรวชุบแอลกอฮอล์ผสมน้ำบิให้แห้งพอหมาด ๆ แตะสำลิลงบนสมุดให้เป็นแนวแถวตามลำดับจนทั่วตลอดทั้งเล่มสมุด ขณะแตะสำลิลงไปต้องหมั่นสังเกตดูว่า หมึกหรือสีติดสำลีสั้นมาหรือไม่ ถ้ามีหมึกหรือสีติดสำลียู่ต้องเปลี่ยนสำลีสั้นที่ หรือมีจะนั้นต้องกลับสำลี เอาด้านที่สะอาดแตะลงบนสมุด หรือถ้าสำลีสกปรกต้องหมั่นเปลี่ยน เพราะความสกปรกที่สำลีสกปรกไว้นี้อาจจะไปติดส่วนอื่นของสมุด ทำให้สมุดเลอะเทอะยิ่งขึ้น เมื่อแตะสำลีสักทั่วตลอดด้านหน้าของเล่มสมุดแล้ว ต้องปล่อยให้แห้ง

แห้งเสียก่อนจึงจะพลิกอีกด้านหนึ่งขึ้น แล้วปฏิบัติเช่นเดียวกันกับข้างต้นจนทั่วทั้งเล่มสมุด ทิ้งไว้ให้แห้งเสียก่อนจึงจะปฏิบัติขั้นต่อไปได้

การกำจัดฝุ่นออกจากกระดาษนี้บางแห่งใช้เครื่องดูดฝุ่นดูดออก โดยมีตะแกรงแบบมุ้งลวดวางทับบนกระดาษชั้นหนึ่งก่อนจึงใช้เครื่องดูดฝุ่นดูดออก ที่ต้องใช้ตะแกรงรองกันก็เพื่อป้องกันมิให้เนื้อกระดาษที่เปื่อยยุ่ยถูกดูดจนหลุดติดเข้าไปในเครื่องดูดฝุ่นนั่นเอง

- การปฏิบัติการก่อนการปรับเสริมหนังสือสมุดไทย

หนังสือสมุดไทยมีอยู่ ๒ ชนิด คือ สมุดไทยดำและสมุดไทยขาว สมุดทั้ง ๒ ชนิดนี้ใช้วัสดุเขียนตัวอักษรต่างกัน ถ้าเป็นสมุดดำเขียนด้วยดินสอขาว หรือหมึกขาวซึ่งได้จากเปลือกหอย หรือเขียนด้วยหมึกสีเหลืองจากทรดาล และบางครั้งมีส่วนผสมของรง ขาด และทอง สมุดบางเล่มมีภาพประกอบ ซึ่งอาจจะมีทั้งภาพลายเส้นและภาพสีวิจิตร ถ้าเป็นสมุดขาวเขียนด้วยหมึกดำเป็นส่วนใหญ่ ถ้ามีแปลกออกไปก็ใช้แบบเดียวกับที่ใช้ในสมุดดำ หมึกหรือสีที่ใช้เขียนกับหนังสือสมุดไทยเหล่านี้ ส่วนใหญ่ถูกน้ำไม่ได้ ถ้าถูกน้ำจะละลายทันที แต่ก็มีบ้างบางส่วนที่ไม่ละลายน้ำ ฉะนั้นการจะปะเสริมสมุดจะต้องแตกต่างกันไปตามลักษณะของหมึกและสี ซึ่งจะตรวจสอบได้โดยการใช้ฟู่กัน ชุบน้ำระบายไปบนตัวอักษรหรือภาพที่อยู่ในสมุด ถ้าสีไม่ละลายก็ปะเสริมได้ทันที ถ้าสีละลายต้องรีบเช็ดออกโดยการใช้สำลีก้อนใหญ่พอสมควรซับกดลงไปตรง ๆ ณ จุดที่เปียกน้ำ ทิ้งไว้ประมาณ ๑ - ๒ นาที แล้วยกสำลีขึ้น สำลีจะดูดน้ำออกจนแห้งทำให้สีที่ละลายไม่เปราะเปื้อนออกจากที่เดิม สมุดที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ก่อนการปะเสริมต้องทากาวเคลือบเสียก่อนเพื่อป้องกันการละลายของหมึกหรือสี วิธีการป้องกันมิให้หมึกหรือสีละลายเมื่อถูกน้ำมีดังต่อไปนี้

- นำสมุดที่ต้องการทากาวเคลือบให้เต็มทีบนพื้นราบที่ปูด้วยกระดาษสีน้ำตาล หรือสีขาวยก็ได้ แล้วทาเคลือบด้วยกาวพาราโลยด์ บี๗๒ ๕ % ซึ่งมีส่วนผสมของทูโลอิน ในอัตราส่วนกาว พงพาราโลยด์ หนัก ๙๐๐ กรัม (๙ ชีด) ละลายกับน้ำมันทูโลอิน ๒๐ ลิตร (๑ ปี๊บ) คนให้ละลาย หรือทิ้งไว้ ๒๔ ชั่วโมง จะได้กาวใส การทากาวจะใช้แปรงทาสีขนาดกลางชุบกาวพาราโลยด์ บี๗๒ ๕% กดปลายขนแปรงกับ ขอบแก้วให้แห้งพอสมควร แล้วระบายไปบนสมุดทางด้านขวา โดยลากแปรงให้เป็นเส้นตรงตามแนวเดียวกัน และติดต่อกัน อย่าใช้แปรงถูไปถูมา หรือทำซ้ำที่เดียวกัน จะทำให้สีเลอะ และกาวเคลือบหนาเป็นบางแห่งไม่เสมอดีน เมื่อทากาวทั่วกันตลอดด้านของเล่มสมุดแล้วทิ้งไว้ให้แห้ง พลิกอีกด้านหนึ่งขึ้น ทากาวตามวิธีดังกล่าวให้ทั่ว แล้วทิ้งไว้จนแห้ง จากนั้นทดลองใช้ฟู่กันชุบน้ำยาหยดลงบนหมึก หรือสี ถ้ายังมีส่วนที่ละลายน้ำอยู่อีก ต้องทากาวตามวิธีดังกล่าวข้างต้นซ้ำจนกว่าสีจะเกาะติดกับกระดาษแน่นสนิท และไม่ละลายน้ำอีกต่อไป กาวที่ทาสมุดนี้อาจต้องทา ๒-๓ ครั้ง จึงจะปฏิบัติขั้นต่อไปได้

- การประเสริมส่วนที่ขาดของหนังสือสมุดไทย

เมื่อปิดฝุ่นทำความสะอาดชั้นต้น และทากาวเคลือบหมึกหรือสีเพื่อป้องกันการละลายเรียบร้อยแล้ว ต้องประเสริมส่วนที่ขาด โท้ว แหว่ง ให้เป็นเนื้อเดียวกันโดยตลอด โดยนำสมุดซึ่งพร้อมจะประเสริม คล้อออก เต็มที่บนกระดาษสีน้ำตาล หรือสีขาวที่ปูรองอยู่ข้างใต้ นำกระดาษแผ่นใหญ่หนาประมาณ ๑ เซนติเมตร รอง ใต้สมุดซึ่งคล้อออกเต็มที่แล้ว ถ้ากระดาษที่ใช้อยู่นี้แผ่นเล็กจะรองเฉพาะบริเวณที่ต้องการประ แล้วจึงเลื่อน กระดาษแผ่นเดียวกันนี้ไปบริเวณที่ต้องการประต่อไป ในการคล้อสมุดออกนี้จะทยอยด้านใดข้างบนก็ได้ แล้วใช้ มีดผ่าตัดหรือมีดที่ปลายแหลมและคมจัด กรีดเขาเนื้อกระดาษตรงส่วนที่ขาดนั้น พยายามกำหนดจังหวะให้ ปลายมีดจรดลงตรงกึ่งกลาง ความหนาของเนื้อกระดาษที่เป็นชั้น ๆ เขาเล็กเข้าไปประมาณครึ่ง ถึง ๑ เซนติ เมตร โดยรอบบริเวณที่ต้องประ พลิกชั้นกระดาษ (ซึ่งเขาแล้ว) ส่วนที่อยู่ตอนบนให้พับออกไปทางด้านตรง ซ้ำกับรอยขาด ใช้ปลายมีดด้านบนกดกระดาษชั้นล่าง ซึ่งอาจจะเป็นขุยขณะถูกมีดกรีดเขาในตอนแรกให้เรียบ ตลอดแนวแผ่น แล้วใช้ฟู่กันซุบแบ่งเปียก* ทาลงบนกระดาษชั้นล่างโดยรอบขอบแผ่นให้ทั่ว ฝึกกระดาษเพลลา หรือกระดาษว่าวของจีนที่จะใช้ปะให้ได้รูปตามรอยแผ่นที่จะประ แล้ววางกระดาษเพลลาลงบนรอยแผ่น ซึ่งทา แบ่งเปียกไว้ ใช้คีมดึงเนื้อกระดาษส่วนที่เกินขอบแผ่นออกให้หมด ถ้าแผ่นขาดโหว่ตรงกลาง กระดาษเพลลา หรือกระดาษว่าวที่ใช้ปะจะวางอยู่บนกระดาษ ใช้ฟู่กันซุบน้ำทาให้เปียก กระดาษจะแนบสนิทติดกับกระดาษ แล้ว ใช้คีมหรือไม้ปลายแบนมน กดกระดาษให้เรียบสนิทไม่มีฟองอากาศ รอยโปร่งหรือรอยย่น การรีดกระดาษให้ เรียบนี้จะใช้เครื่องมือและจะใช้นิ้วมือช่วยกดด้วยก็จะช่วยให้กระดาษเรียบสนิทดียิ่งขึ้น แล้วใช้ฟู่กันซุบแบ่ง เปียกทากระดาษเพลลาหรือกระดาษว่าวที่ปะลงไปครั้งนี้นั้นทั่ว แล้ววางกระดาษเพลลาหรือกระดาษว่าวชั้นที่ ๒ ปะลงไปในวิธีการเดียวกับปะชั้นแรก ปะกระดาษเพลลาหรือกระดาษว่าวตามวิธีดังกล่าวประมาณ ๒-๔ ชั้น ตามขนาดความหนาของกระดาษสมุดที่กำลังปะอยู่ แล้วใช้คีมกดกระดาษสมุดที่เขาเปิดขึ้น ไว้ในตอนแรก ลงมาทางปากแผ่น กระดาษสมุดนี้จะทับลงบนกระดาษเพลลาซึ่งปะแทรกอยู่ตรงกลาง ในการกดกระดาษลงนี้ ต้องพยายามให้กระดาษสมุดเรียบสนิทไปกับกระดาษเพลลาที่ใช้ปะโดยรอบ แล้วใช้แปรงขนวัวตบเบา ๆ ให้ทั่ว

*แบ่งเปียกทำจากแป้งสาลีผสมกับน้ำธรรมดา ค่ะเหนดูให้น้ำมากกว่าแป้งประมาณ ๖-๗ เท่า เคี่ยวให้สุกบนไฟ (ถ้าแป้งใสเกินไปต้องเคี่ยวให้ข้น ถ้าข้นมากเกินไปต้องเติมน้ำ) พยายามให้ได้แบ่งเปียกที่ไม่ ข้นมากนัก เมื่อได้แบ่งเปียกตามความต้องการแล้วเติม ฟีนอล คริสต์ บี.พี. (phenol Cryst B.P.) ลงไปเล็กน้อยประมาณ ๑๐ หยดต่อแบ่งเปียก ๒ ถ้วย ฟีนอลเป็นตัวยากันบูดและกันเชื้อรา คนฟีนอลให้เข้ากันกับ เนื้อแป้งจนทั่ว แล้วกรองด้วยผ้าขาวบาง ถ้าสังเกตว่าแบ่งเปียกชั้นมากไปจะเติมน้ำดิบ ๆ ลงไปอีกแล้วคนให้ ได้แบ่งเปียกที่ใสตามต้องการโดยไม่ต้องตั้งไฟใหม่ก็ได้

บริเวณที่ปะ ถ้าดับแปรลงไปแล้ว เนื้อกระดาษสมุดอยู่ติดแปรงขึ้นมา ต้องเลิกดบทันที ให้ใช้เพียงคิมหรือไม้กดลงให้เรียบอย่างเดียว เมื่อกระดาษที่รอยปะเรียบสนิทแล้ว จะเห็นว่ากระดาษเพลลาที่ใช้ปะจะอยู่ต่ำลึกลงไปกว่าขอบแฝล ให้ใช้ฟู่กันซุบแป้งเปียกทากระดาษเพลลาที่ปะไว้ให้ทั่วตลอดส่วนที่ต่ำลึกลงอยู่นั้น แล้ววางกระดาษเพลลาทับลงไปบนรอยที่ทาแป้งเปียกไว้ด้วยแปรงแล้วใช้คิมดึงกระดาษส่วนเกินที่ล้นรอยปะออกให้หมด ถ้ากระดาษยังลึกลงอยู่ต้องปะเสริมเช่นนี้อีกจนกว่าจะเต็มเสมอรระดับกับขอบรอยปะพอดี เสร็จแล้วปล่อยทิ้งไว้ให้แห้ง ปะเสริมสมุดด้วยวิธีดังกล่าวให้ทั่วตลอด เล่มทุกจุดที่กระดาษขาดชำรุด หรือโหว่แหง และทิ้งไว้จนแห้งจึงแกะออกจากกระຈที่รองได้สมุดพลิกอีกด้านขึ้นข้างบน ตรวจสอบความเรียบร้อยของบริเวณที่ปะไว้ ถ้ายังมีบางส่วนบางตอนที่ขาดอยู่เพราะทำไม่เรียบร้อยหรือขาดขณะที่แกะออกจากกระຈ ต้องปะเสริมให้เรียบสนิททุกรอย แล้วทิ้งไว้ให้แห้ง ตัดริมกระดาษที่ปะไว้ให้เสมอกับขอบสมุดของเดิม สภาพของสมุดที่ปะเสริมเสร็จแล้ว เนื้อกระดาษจะเรียบติดต่อกันตลอดเล่ม

สมุดบางเล่มมีเนื้อกระดาษหนามาก หรือสมุดที่ทำเคลือบด้วยกาวพาราลอยด์ เพื่อป้องกันมิให้หมึกหรือสีละลายหายไป ควรใช้กาวน้ำสีขาวที่แห้งเร็ว เช่น ลาเทกซ์ หรือ อีพาคอล บี.แอล.บี. (Ipacoll B.L.B.) ปะเสริมสมุดแทนการใช้แป้งเปียก เพราะจะช่วยให้ขอบรอยปะเปียกน้อยที่สุด เมื่อแห้งแล้วไม่มีรอยต่างรอบขอบ แต่ถ้าบังเอิญใช้แป้งเปียกมากเกินไป เมื่อทิ้งไว้จนแห้งแล้วเกิดมีรอยต่างขึ้นให้ใช้สำลีซุบแอลกอฮอล์ ๙๕% และตามรอยต่างที่เป็นแนวขอบเหล่านั้น จะช่วยให้รอยต่างลบเลือนออกไปได้บ้าง และไม่ต้องทำความสะอาดสมุดด้วยวิธีอื่นอีกต่อไป

- การทำความสะอาดหนังสือสมุดไทยหลังการปะเสริม

สมุดที่ปะด้วยแป้งเปียก แม้ถูกน้ำหมึกหรือสียังไม่ละลาย เมื่อปะเสริมสมุดเสร็จแล้ว จะเห็นว่าริมขอบรอบ ๆ ปากแฝลบางแห่งจะมีรอยต่างเป็นเส้น รอยต่างนี้เกิดจากการใช้แป้งเปียกปะกระดาษ น้ำแป้งเปียกที่ยังอยู่เมื่อแห้งแล้วทำให้กระดาษต่างเป็นแนวเส้นดังกล่าว นอกจากรอยต่างที่เกิดจากการปะกระดาษแล้ว ยังมีรอยต่างอื่น ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นมาก่อนและฝังแน่นอยู่ในเนื้อกระดาษหนามาแล้ว ก่อนที่จะนำสมุดมาทำการอนุรักษ์รอยต่างต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อยู่ ต้องกำจัดออกให้หมดไปมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ก่อนอื่นต้องทำความสะอาดสะอาดพื้นที่ซึ่งจะวางสมุดให้ทั่ว แล้วใช้กระดาษปรีฟลีซซุบน้ำให้เปียก วางลงบนพื้นโดยหงายด้านที่ไม่มันขึ้น แล้ววางเรียงให้ริมเกยกันเล็กน้อยให้ได้เนื้อที่กว้างยาวกว่าตัวสมุดที่คี่แล้วประมาณ ๓ นิ้วฟุต หรือมากกว่านั้นก็ได้ พยายามวางกระดาษให้เรียบ จากนั้นวางสมุดซึ่งคลี่ออกเต็มที่แล้ว ลงบนกระดาษที่เปียกจนเกือบโชกนี้ แล้วใช้แปรงชนกระดาษซุบน้ำทาบนสมุดให้เปียกชุ่มทั่วกัน แต่อย่าให้น้ำซบบนสมุด แล้วใช้กระดาษปรีฟลีซซุบน้ำหรือกระดาษซับสีขาวก็ได้ซุบน้ำให้เปียก คว่าหน้ากระดาษด้านที่ไม่มันลงทับบนสมุด ให้ด้านมันขึ้นข้างบนใช้แปรงชนรวซุบน้ำลูบจนกระดาษเรียบสนิทกับหนังสือสมุดไทย ขณะใช้แปรงลูบจะพรมน้ำบนกระดาษ

อีกเล็กน้อยก็ได้ กระดาษที่วางบนสมุดนี้ต้องวางให้เต็มตลอดทั้งเล่มสมุด ถ้ากระดาษแผ่นเดียวไม่พอ แผ่นที่นำมาต่อต้องวางเกยซ้อนกับแผ่นแรกเล็กน้อย ให้ริมของกระดาษเลยขอบสมุดออกไปเท่ากับกระดาษที่รองอยู่ใต้สมุด แล้วใช้แปรงขนวัวลูบกระดาษไปทางเดียวกันให้เรียบพร้อมทั้งลูบหน้าออกจากกระดาษให้หมด อย่าให้มีน้ำตกค้างอยู่บนกระดาษ แล้วใช้แปรงตบเบา ๆ ให้ทั่วตลอดทั้งเล่มสมุด ทั้งไว้พอดหมาด ๆ ยกกระดาษปรีฟแผ่นที่ปิดสมุดออก จะเห็นว่ารอยสกปรก และรอยต่างของกระดาษจะติดอยู่กับกระดาษปรีฟที่ลอกออก ใช้กระดาษปรีฟแผ่นใหญ่ชุบน้ำปิดทับสมุดลงไปอีกตามวิธีการที่ทำครั้งแรก ถ้าต้องการให้สมุดสะอาดมาก ๆ จนเหมือนของใหม่ ควรเปลี่ยนกระดาษปรีฟที่เปียกน้ำแล้วนี้วางบนสมุดให้ดูความสกปรกออกหลาย ๆ ครั้ง สมุดจะสะอาดขาวยิ่งขึ้น แต่ในการปฏิบัติงานเพื่อวิธานหินนี้ใช้กระดาษปิดเพียง ๒ ครั้งเท่านั้น เมื่อตบแปรงลงไปบนกระดาษซึ่งปิดครั้งที่ ๒ ทั่วเล่มสมุดแล้ว จะจุ่มกระดาษปรีฟทั้งข้างบนข้างล่างเข้าด้วยกันให้สมุดอยู่ตรงกลาง พลิกเอากระดาษข้างล่างขึ้นข้างบน พรมน้ำบนกระดาษเล็กน้อยแล้วลูบให้เรียบ ใช้แปรงตบเบา ๆ จนทั่ว ทั้งไว้ให้หมาดแล้วเปลี่ยนกระดาษปรีฟใหม่ ปฏิบัติอย่างเดียวกับด้านแรกอีกครั้งหนึ่ง แล้วทิ้งไว้จนแห้งลอกกระดาษปรีฟด้านบนและด้านล่างออกจากสมุด จะเห็นว่าสมุดที่ทำความสะอาดแล้วนี้จะขาวขึ้น (สะอาดขึ้น) รอยต่างจางไปจนเกือบหมด ถ้าตอนใดของสมุดมีรอยต่างมาก อาจจะใช้วิธีขับออกเฉพาะรอยโดยการจิกกระดาษซับสีขาวให้ดูดซับรอยต่างชุบน้ำแล้ววางลงตรงรอยต่างนั้นในขณะที่สมุดยังเปียกอยู่ แล้วตบด้วยแปรงเบา ๆ เปลี่ยนกระดาษใหม่ ทำซ้ำ ๆ ดังกล่าวจนกว่ารอยต่างจะจางลง การทำวิธีนี้จะต้องพรมน้ำให้สมุดเปียกอยู่ทั่วกันตลอดเล่มจนกว่าจะเลิกทำ แล้วจึงปิดกระดาษปรีฟลงไปบนสมุดตามวิธีดังกล่าวข้างต้น ทั้งสมุดให้แห้งพร้อมกันตลอดเล่มแล้วจึงลอกกระดาษปรีฟออก จะเห็นได้ว่ากระดาษสมุดส่วนที่ปะเสริมขึ้นนั้นสีกระดาษจะขาวกว่าเนื้อกระดาษสมุดของเดิม ถ้าต้องการให้สีของกระดาษหม่นลงเหมือนของเดิม ต้องย้อมด้วยน้ำชา (ใบชาจีนชงกับน้ำร้อนให้สีเข้ม ๆ) โดยใช้ฟูก้นชุบน้ำชาจนชุ่มระบายไปบนกระดาษส่วนที่ปะเสริมให้ทั่ว ทั้งไว้ให้แห้งแล้วหาซ้ำอีก ตามวิธีดังกล่าวจนกว่าสีของกระดาษจะเสมอกันทำเช่นนี้ทั้งด้านหน้าและด้านหลังสมุด รอยที่ปะไว้จะดูเนบเนียนขึ้น เมื่อแห้งสนิทแล้ว ใช้ไม้บรรทัดวางตามรอยพับสมุดใช้ไม้แบนปลายมนขีดตามรอยนั้น แล้วพับสมุดให้ได้รูปตามเดิม

นำสมุดไปวางคลี่บนกระดาษสีน้ำตาล ที่ปูรองข้างใต้แล้วใช้แปรงทาสีขุขาวพาราไลต์ ปี ๓๑.๕% ทาสุดตามวิธีดังกล่าวแล้วข้างต้น ให้ทั่วสมุดทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ถ้าสมุดยังไม่ดีพอ อาจหาซ้ำอีกครั้งหนึ่ง แล้วทิ้งไว้ให้แห้ง การทำความสะอาดสมุดด้วยน้ำตามวิธีการดังกล่าว จะใช้ได้เฉพาะสมุดที่เขียนด้วยหมึกหรือสีที่ไม่ละลายน้ำเท่านั้น สำหรับสมุดที่ใช้หมึกหรือสีที่ละลายน้ำได้ ต้องงดการทำความสะอาดด้วยวิธีนี้เลย แต่อาจจะใช้วิธีอื่น ซึ่งไม่ต้องใช้น้ำ แต่ให้ผลเช่นเดียวกับการทำความสะอาดด้วยน้ำ

การปฏิบัติเพื่ออนุรักษ์หนังสือสมุดไทยดังกล่าวข้างต้นนี้ มีไขกฎตายตัวที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ วิธีการต่าง ๆ นี้ อาจจะพลิกแพลงหรือเปลี่ยนแปลงไปได้ตามลักษณะและสภาพของสมุดไทยนั้น ๆ หรืออาจจะปรับใช้น้ำยาเคมี หรือวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้เฉพาะกรณีไป

๓.๓.๓. ผู้ชมกลุ่มเป้าหมาย

การออกแบบครั้งนี้ได้กำหนดผู้ชมกลุ่มเป้าหมายเป็นบุคคลทั่วไปดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๑ ซึ่งการออกแบบนิทรรศการนี้ยังต้องคำนึงถึงจิตวิทยาของผู้ชมด้วย โดยจะต้องศึกษาถึงลักษณะพฤติกรรมของผู้ชม ตลอดจนความต้องการ การกระทำ ความคิดต่าง ๆ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับลักษณะของสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อสภาพจิตใจของมนุษย์ นอกจากนี้ความสนใจของมนุษย์เป็นความสนใจที่เกิดประสบการณ์ทางความรู้สึก และประสบการณ์ทางจิตใจ และนำไปสู่ความใส่ใจ*ที่มีต่อวัตถุ หรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง องค์ประกอบต่าง ๆ ของวัตถุที่มีอิทธิพลต่อความใส่ใจของมนุษย์ประกอบด้วย

๑. การเปลี่ยนแปลง (Change) การเปลี่ยนแปลงของวัตถุที่ดึงดูดความใส่ใจ อาจจะเป็นการเคลื่อนไหวจากทิศทางใดก็ได้ หรือจากที่หนึ่งไปสู่ที่หนึ่ง จากความเข้มข้นหนึ่งไปสู่ความเข้มข้นหนึ่ง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้นสามารถเรียกรวมว่าดึงดูดความใส่ใจได้

๒. ขนาด (Size) วัตถุขนาดใหญ่จะดึงดูดความสนใจได้มากกว่าวัตถุขนาดเล็ก

๓. การซ้ำ (Repetition) สิ่งที่ถูกจัดนิทรรศการต้องการนำเสนอ เช่น รูปลักษณะตัวอักษร อาจจะทำให้เกิดความน่าสนใจ ถ้าผู้จัดใช้การซ้ำด้วยการเสนอรูปลักษณะตัวอักษรในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ก็จะทำให้ผู้ชมเกิดความสนใจมากขึ้น

๔. ความเด่น (Strikingness) สิ่งบางอย่างจะมีพลังในการดึงดูดความใส่ใจได้มากกว่า แม้ว่าจะไม่เคยปรากฏมาก่อน เช่น เสียงสูงจะมีพลังมากกว่าเสียงต่ำ สีเข้มจะมีพลังมากกว่าสีจาง หรือสีดามีพลังมากกว่าสีขาว เป็นต้น (สวนา พรพัฒน์กุล, ๒๕๒๐: ๑๑๖-๑๑๗)

องค์ประกอบต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้เป็นส่วนสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการออกแบบ เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของผู้ชมแต่ละคน ไม่ว่าจะมีความแตกต่างทางเพศ วัย หรือระดับความรู้ก็ตาม เพราะต่างก็มีจุดมุ่งหมายในการชมนิทรรศการต่างกัน โดยทั่วไปแล้วจากการศึกษาผู้ชมที่เข้ามาชมพิพิธภัณฑ์ พอจะสรุปได้

* การเลือกสรรของมนุษย์นี้มีมากกว่าการรู้สึกสัมผัสทางกาย คือ มีการเลือกสรรทางจิตใจที่ช่วยเพิ่มหรือลดการตอบสนองต่อสิ่งเร้า ซึ่งอยู่ภายในขอบเขตทางกายด้วย การเลือกสรรนี้เหนือกว่าการสัมผัส เพราะแม้ว่าจะมีสิ่งเร้าหลายอันแข่งขันกันอยู่ก็ตามจะมีสิ่งเร้าบางอันเท่านั้นที่เหมาะสมกับความต้องการขณะนั้น ได้รับเลือก ตัวอย่างเช่น เมื่อเรามุ่งความสนใจอยู่ที่การสนทนาอันใดอันหนึ่งอย่างจริงจัง เราจะได้ยินเสียงดังอื่น ๆ รอบข้างเราเลย ชนิดของการเลือกสรรแบบนี้เรียกว่า การใส่ใจ

เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่เข้าชมเพราะต้องการหาความเพลิดเพลินพวกหนึ่ง กลุ่มที่เข้าชมเพราะต้องการหาชื่นชมความงามทั้งจากการจัดแสดงและศิลปะวัตถุพวกหนึ่ง และกลุ่มที่เข้าชมเพราะต้องการเรียนรู้อีกพวกหนึ่ง ซึ่งคนทั้ง ๓ พวกนี้มีความต้องการไม่เหมือนกัน การจัดแสดงที่ดีนั้นจะต้องรักษาบรรยากาศของห้องจัดแสดงเพื่อสนอง ความต้องการของคนทั้ง ๓ กลุ่ม กล่าวคือห้องแสดงต่าง ๆ ควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

๑. เราใจในด้านความงาม Aesthetics ความงามของวัตถุและความงามใน การจัดแสดงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นในการจัดแสดงวัตถุต่าง ๆ จะต้องถือว่าเรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญ ห้องแสดงใดไม่เร้าความสนใจแล้ว ห้องแสดงนั้นจะไม่เป็นที่สนใจของผู้ชมมากนัก

๒. เราใจให้ความเพลิดเพลิน Romantics ความเพลิดเพลินของผู้ชมในห้องจัดแสดงเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งของห้องจัดแสดงต่าง ๆ เพราะเพียงความงามของวัตถุ จะทำให้ผู้ชมเกิดความเบื่อหน่ายไม่ยากเที่ยวเดินดูเดินชมนานเท่าที่ควรด้วยเหตุนี้ การออกแบบในห้องแสดงนอกจากจะต้องเน้นในด้านความงามแล้วจะต้องคำนึงถึงความเพลิดเพลินใจของผู้ชมในการเข้าชมด้วย

๓. เราใจเกิดความอยากรู้อยากเห็นอยากค้นคว้า Intellectual ความอยากรู้อยากเห็นเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นเป้าหมายของห้องจัดแสดงที่สำคัญที่สุด คือ การให้ความรู้เรื่องต่าง ๆ แก่ผู้ชม หากห้องจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์แห่งใดมีแต่ความงามและความเพลิดเพลินเพียง ๒ อย่างเท่านั้น จะนับว่าประสบความสำเร็จไม่ได้ เพราะผู้ชมจะไม่ได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นเลยในการชม

จะเห็นได้ว่าข้อมูลเบื้องต้นในการจัดนิทรรศการ ได้แก่ สถานที่จัดแสดง เนื้อหาที่จัดแสดง และผู้ชมกลุ่มเป้าหมาย นั้นมีความสำคัญต่อการจัดนิทรรศการอย่างมาก ในการจัดนิทรรศการเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ถ้าขาดข้อมูลหรือไม่ได้วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นในการจัดแสดงหัวข้อใดหัวข้อหนึ่ง ไม่ว่าจะ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหา หรือแม้แต่ผู้ชมกลุ่มเป้าหมายแล้ว จะทำให้การจัดนิทรรศการไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งข้อมูลเบื้องต้นในการจัดแสดงทั้งสามนี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะนำไปสู่การออกแบบนิทรรศการต่อไป

บทที่ ๔

การออกแบบนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม

๔.๑ แนวคิดในการออกแบบตกแต่ง

อาคารเรือนไทยมหาวิทยาลัยมหิดล “ระเบียบ คุณะเกษม” ซึ่งใช้เป็นสถานที่จัดนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” นั้น ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ออกแบบมาโดยเฉพาะเพื่อใช้จัดแสดงนิทรรศการหรือจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ก็ตาม แต่วัตถุประสงค์หนึ่งของอาคารนี้คือใช้ประโยชน์ในโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ผู้ศึกษาเลือกที่จะออกแบบจัดนิทรรศการ ณ อาคารนี้ ดังนั้นการวางแผนความคิดในการออกแบบ นอกจากจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยของตัวสถานที่แล้ว ผู้ศึกษาคิดว่ายังต้องคำนึงถึงลักษณะทั่ว ๆ ไปของอาคารด้วย กล่าวคือ

อาคารเรือนไทย “ระเบียบ คุณะเกษม” มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นอาคารที่มีความสง่างามอย่างไทย แสดงออกซึ่งลักษณะเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น (Identity) เรือนไทยคหบดีภาคกลาง นอกจากจะเป็นอาคารในโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์แล้ว ยังเป็นสถานที่พักผ่อนแห่งหนึ่งของนักศึกษาและบุคลากรในมหาวิทยาลัย ตลอดจนประชาชนในละแวกใกล้เคียง ดังนั้นการออกแบบเพื่อจัดนิทรรศการ นอกจากจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยของห้องแต่ละห้องในอาคารนี้แล้ว ยังต้องออกแบบให้มีความน่าสนใจ ดึงดูดใจ ชักชวนและเชิญให้ผู้คนเข้ามาชมนิทรรศการด้วย

๔.๒ เทคนิคการจัดแสดง

นิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” นั้น สามารถแบ่งจัดแสดงได้หลายหัวข้อ และเพื่อให้เหมาะสมในแต่ละหัวข้อผู้ศึกษาเห็นว่าควรจะใช้เทคนิคการจัดแสดงที่หลากหลาย ซึ่งตรงกับหลักการพื้นฐานของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถาน แต่มีความแตกต่างในรายละเอียดของการจัดแสดง ซึ่งจะต้องให้แตกต่างกันไปตามประเภทของวัตถุ เช่น ในพิพิธภัณฑ์สถานที่จัดแสดงงานศิลปะต่าง ๆ มักใช้เทคนิคในการให้สีพื้นหลังให้แสง เพื่อเสริมความงามของศิลปวัตถุ ส่วนพิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์มักจะใช้เทคนิคการจัดแสดงที่จะให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องราวของวัตถุ จึงต้องมีคำอธิบาย แผนที่ แผนผัง ภาพถ่าย ภาพวาด และอื่น ๆ เป็นองค์ประกอบ

การจัดแสดงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในพิพิธภัณฑ์สถานหรือการจัดนิทรรศการ จะต้องคำนึงถึงวิธีการ และเทคนิคต่าง ๆ ดังนี้

๑. เทคนิคการจัดแสดงเพื่อความงาม (Aesthetic presentation) เป็นเทคนิคที่ใช้กัน ในการจัดแสดงศิลปวัตถุของพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะ และหอศิลปะ เทคนิคอยู่ที่การจัดผังห้อง ให้สีพื้นหลัง ให้ แสงสว่างแก่วัตถุ การออกแบบตู้และแท่นฐานที่เหมาะสม ประณีตสวยงาม เพื่อจะได้เน้นให้เห็นถึงความ งามของวัตถุ องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยส่งเสริมวัตถุที่จัดแสดงงามเด่นยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามไม่ควร ออกแบบจัดแสดงให้องค์ประกอบกลายเป็นส่วนสำคัญยิ่งกว่าวัตถุ

จะสังเกตได้ว่าในพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะจะไม่นิยมป้ายบรรยาย รูปถ่าย แผนที่ หรือ แผนที่ประกอบวัตถุไว้ใกล้ ๆ กับงานศิลปะที่จัดแสดง ป้ายบรรยายมักจะแยกอยู่เป็นส่วนตัว เพื่อไม่ให้มีสิ่งใดมาอยู่ใกล้รบกวนสายตาผู้ชม สิ่งที่เด่นและดึงดูดความสนใจผู้เข้าชมคือศิลปวัตถุ องค์ประกอบต่าง ๆ ในการจัดแสดง เช่น สีพื้นหลัง จะเป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมวัตถุให้ดูเด่นเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งจุดขาด แต่ควรจะเป็นสีที่จะ เข้ากับวัตถุได้ดีที่สุด

การให้สีพื้นหลังและการใช้วัสดุที่เป็นพื้นหลังเป็นสิ่งสำคัญมาก ศิลปวัตถุบางชนิดอาจจะ เหมาะสมกับผ้าฝ้ายเนื้อหยาบ บางชนิดต้องใช้กับเนื้อละเอียด บางชนิดควรใช้ผ้าไหม ผ้าสักหลาด ฯลฯ พื้น หลังมีความสำคัญอยู่มาก เช่น ศิลปวัตถุเล็ก ๆ บอบบาง ถ้าเลือกใช้วัสดุพื้นหลังเป็นผ้าเนื้อหยาบย่อมไม่เหมาะ สิ่งของที่บอบบางย่อมเหมาะที่จะใช้ผ้าไหมเนื้อละเอียด หรือสักหลาดอ่อนเนื้อละเอียด เป็นต้น

การเลือกใช้สีพื้นหลังเพื่อจัดแสดงศิลปวัตถุแต่ละชนิดจะต้องเลือกสีที่เหมาะสมแก่วัตถุ หรือ อาจจะใช้สีที่เป็นกลาง คือสีอ่อน ๆ หรือขาวหม่น ส่วนแสงที่ใช้กับศิลปวัตถุก็เช่นเดียวกัน มีความสำคัญมาก สำหรับพิพิธภัณฑ์ศิลปะ ต้องศึกษาว่าวัตถุชนิดใดต้องการแสงจ้าหรือแสงสว่างตรง วัตถุชนิดใดต้องการแสง ด้านข้าง การให้แสงสำหรับประติมากรรมจะต้องเป็นแสงที่ไม่ทำให้ประติมากรรมดูแบน แต่ต้องเป็นแสงที่ ช่วยให้ประติมากรรมเด่น ในบางพิพิธภัณฑ์พยายามใช้แสงไฟด้วยเทคนิคต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความประทับใจ เช่น ในห้องจัดแสดงจะให้แสงทั่ว ๆ ไปในห้องเป็นแสงสลัว และใช้ไฟส่องจับให้แสงสว่างไปที่วัตถุ เพื่อให้ เห็นตัววัตถุตลอดจนรายละเอียดของวัตถุเด่นชัดขึ้น เป็นต้น

๒. การจัดแสดงให้ความรู้ (Instructional presentation) หรืออาจจะเรียกว่าการจัด แสดงให้เกิดปัญญา (Intellectual presentation) (จิรา จงกล, ๒๕๓๒: ๑๘๔) เป็นการจัดแสดงที่ใช้คำบรรยาย ภาพถ่าย ภาพเขียน แผนที่ แผนภูมิหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จะให้เรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องที่จัดแสดงนั้น ๆ โดยทั่วไปแล้วพิพิธภัณฑ์สถานประเภทอื่น ๆ นอกจากพิพิธภัณฑ์ศิลปะ จะใช้การจัดแสดงเพื่อให้ความรู้เป็น หลักสำคัญ เทคนิคของการจัดแสดงจะคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อจะบรรยายให้ความรู้ ซึ่งทั้งนี้จะมีวิธี

การต่าง ๆ เช่น การใช้ภาพถ่ายขนาดใหญ่มากเป็นพื้นหลัง ใช้ graphic art ตกแต่งประกอบการจัดแสดงวัตถุ เป็นต้น การจัดแสดงแบบนี้บางที่เรียกว่า explanatory exhibit ความสำคัญอยู่ที่องค์ประกอบมากกว่าวัตถุ ผู้เข้าชมจะสามารถเรียนรู้เรื่องราวของวัตถุจากคำบรรยายและองค์ประกอบการจัดแสดง ในการจัดแสดงบางครั้งเราจะพบวัตถุประเภทที่ตัววัตถุเองจะไม่มีคามหมายเลยถ้าไม่มีคำบรรยาย ดังนั้นจึงจะต้องจัดแสดงด้วยเทคนิคการจัดแสดงให้ความรู้ วัตถุประเภทดังกล่าวนี้ ได้แก่ เครื่องมือมนุษย์ยุคหิน ดิน หิน แร่ เครื่องจักร วัตถุทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

๓. การจัดแสดงตามสภาพธรรมชาติ (Natural context presentation) การจัดแสดงตามสภาพจริงตามธรรมชาติของวัตถุนั้น ส่วนใหญ่เป็นการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานธรรมชาติวิทยา (Natural history museum) โดยใช้เทคนิคการจัดแบบจัดฉากละคร (diorama technique) หลักการสำคัญก็คือ จัดแสดงให้เหมือนจริงตามธรรมชาติมากที่สุด การใช้ diorama technique นั้น มีทั้งจัดแสดงตามขนาดจริงหรืออาจจะย่อส่วนของจริงมาจัดแสดงก็ได้

๔. การจัดแสดงตามสภาพจริงที่เคยเป็นอยู่ (Authentic setting presentation) ในพิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และศิลปะ นิยมจัดแสดงตามสภาพเป็นจริงตามสมัย เรียกว่า "period room technique" เช่น พิพิธภัณฑ์สถานบ้านประวัติศาสตร์ บ้านบุคคลสำคัญต่าง ๆ เช่น บ้านเชคสเปียร์ บ้านเนห์รู ทุกอย่างภายในบ้านจะรักษาไว้ในสภาพเหมือนเดิมเหมือนเมื่อครั้งเจ้าของบ้านเหล่านั้นยังมีชีวิตอยู่ แต่ละห้องในบ้านเคยอยู่ในสภาพใดก็คงไว้ในสภาพจริงทั้งหมด

นอกจากนี้ เทคนิคแบบ period room นี้ยังใช้ในการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะพื้นเมืองและพิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง (Open air museum) ซึ่งพิพิธภัณฑ์ประเภทนี้มักจะรวบรวมบ้านเรือนอาคารต่าง ๆ มาปลูกตามสภาพเป็นจริงภายในบริเวณเดียวกัน ภายในอาคารแต่ละหลังจะจัดแสดงตามสภาพจริงทุกอย่าง เช่น บ้านชานา บ้านช่างปั้นหม้อ บ้านช่างทอง เป็นต้น

เทคนิคการจัดแสดงตามสภาพเป็นจริงนี้ ทำให้ผู้ชมสนุกสนานเพลิดเพลินและง่ายต่อการเรียนรู้

๕. การใช้เทคนิคปฏิกริยาโต้ตอบ (Interactive) เช่น เทคนิคการกดปุ่ม (Push button presentation) นิยมใช้ในการจัดแสดงสำหรับเยาวชนเพื่อให้ฝึกใช้ประสาทสัมผัสทั้งหมดไม่ใช่เพียงแต่ตาอย่างเดียว แต่อาจจจะตาหู หูฟัง มือกดปุ่มหรือหมุนอย่างใดอย่างหนึ่งได้

หลักการนี้ ได้พิจารณาความต้องการทางจิตวิทยาของเด็ก ซึ่งไม่สามารถอยู่นิ่งได้โดยการใช้สายตาอย่างเดียว ธรรมชาติของเด็กต้องการจับต้อง และถ้าได้ฟังเสียงก็จะตื่นเต้น สนใจ เทคนิคกดปุ่มนี้

จะต้องออกแบบให้เหมาะสมวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างความสนใจ ฝึกให้ใช้ประสาทสัมผัสอื่น ๆ บ้าง ไม่ใช่เพียงสายตาดูอย่างเดียว ถ้าใช้เทคนิคดัดปุ้มมากเกินไป เด็กก็จะมีแต่ความสนุก ตื่นเต้น แล้วไม่เกิดเรียนรู้อะไรเลย เพราะเด็กจะกดปุ้มนี้ ริ่งไปกดปุ้มโน้น โดยไม่ได้สนใจกับเนื้อหาที่จัดแสดง

เทคนิคการจัดแสดงที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นหลักการที่ใช้กันโดยทั่วไป ในพิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะดัดแปลงปรับปรุงกันอยู่เสมอตามความเหมาะสม ที่สำคัญที่สุดก็คือ จะใช้เทคนิคจัดแสดงอย่างไร จะต้องมีความสอดคล้องที่แน่นชัด และเข้าใจหลักการจัดแสดงแต่ละวิธี

สำหรับเทคนิคการจัดแสดงที่ใช้ในการจัดนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” นี้ จะใช้การจัดแสดงหลายแบบ เช่น การจัดแสดงเพื่อให้ความรู้ การจัดแสดงเพื่อความสวยงาม การจัดแสดงตามสภาพจริงที่เคยเป็นอยู่ เป็นต้น เนื่องด้วยเนื้อหาการจัดแสดงในแต่ละส่วนมีความแตกต่างกันไป รายละเอียดเทคนิคการจัดแสดงแต่ละส่วน จะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปในหัวข้อ ๔.๗

๔.๓ สื่อที่ใช้ในการจัดแสดง

สื่อที่ใช้ในการจัดแสดง กล่าวได้ว่ามีความสำคัญมาก เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่ช่วยถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ ไปยังผู้ชม ซึ่งในที่นี้จะรวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้ผู้ชมเกิดทักษะ สื่อที่ใช้ประกอบการจัดนิทรรศการเรื่อง หนังสือสมุดไทย ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล แบ่งเป็น ๓ หัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. ประเภทวัสดุอุปกรณ์ แบ่งเป็น

๑.๑ ประเภท ๒ มิติ ได้แก่

- ภาพถ่าย (Photograph - Black & White / Colour) เป็นภาพที่ได้จากแผ่นฟิล์มที่ถ่ายจากกล้องถ่ายรูป ซึ่งมีทั้งภาพสีและภาพขาว-ดำ เช่น ภาพวิธีทำหนังสือสมุดไทย เป็นต้น
- ภาพเขียน (Drawings) เป็นภาพวาดที่เขียนลงกระดาษ อาจเขียนด้วยสี เครื่องมือหรือเครื่องจักรกลก็ได้ เช่น ภาพเขียนที่ใช้ประกอบ Diorama ในหัวข้อย่อย การเสียดข้อย เป็นต้น
- ฉาก กระดาน บอร์ด (Board / Screen) เป็นแผ่นพลาสติกใสสำหรับเสนอคำเรื่องราวคำบรรยาย ภาพถ่าย เป็นต้น ซึ่งจะมีขนาดแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ที่จัดแสดง
- บอร์ดไฟฟ้า (Electronic Board) เป็นบอร์ดที่ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์เข้าช่วยในการจัดแสดง เพื่อเพิ่มความน่าสนใจ และสามารถตอบสนองประสาทสัมผัสอื่น เช่น

การสัมผัส หรือการได้ยิน ได้มากกว่าการใช้สายตาเพียงอย่างเดียว เช่น การใช้ไฟฟ้าวงจรถือเลือกโทรนิคไฟกระพริบ เครื่องบันทึกเสียง โดยอาศัยการกดปุ่มหรือทดลองแบบต่าง ๆ บอร์ดประเภทนี้จะมีความหนากว่าบอร์ดโดยทั่วไป เพราะต้องการพื้นที่ในการบรรจุอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ

- ภาพโปร่งใส โดยใช้ฟิล์ม Duratan เป็นภาพที่ประกอบด้วยไฟซ่อนอยู่ด้านหลัง เช่น ภาพประกอบหัวข้อ ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก

๑.๒ ประเภท ๓ มิติ

- ทุนจำลองที่แสดงเหตุการณ์เรื่องราว (Diorama) ซึ่งประกอบด้วยตัวละครหรือตัวสัตว์ และฉากที่แสดงถึงบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม (วนิดา (นันทิสมอ) จึงประสิทธิ์, ๒๕๒๐: ๙๔) มีทั้งขนาดเท่าของจริงและที่ย่อส่วนให้เล็กลงมาเป็น Mini - Diorama เช่น การทำ Diorama ย่อส่วน แสดงให้เห็นบ้านเรือนของคนที่สร้างบ้านริมแม่น้ำ ลำคลองที่ทำการค้าขายในหัวซ้อย่อยการเสียดย่อย หรือ การจำลองเหตุการณ์ตอนหนึ่งในเรื่องลิลิตพระลอมาสร้างเป็น Mini - Diorama ในหัวข้อเรื่องราวที่บันทึกในหนังสือสมุดไทย เป็นต้น
- ของจริง (Real Thing) แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท (วนิดา (นันทิสมอ) จึงประสิทธิ์, ๒๕๒๐: ๘๕ อ้างถึงใน Brown Lewis, Av - Instruction Technology, Media and Methods, 5th ed. Newyork : Mc. Graw-Hill, 1977 pp. 270-271) คือ
 ๑. ของจริงที่มีความสมบูรณ์ในตัวของมันเองตามธรรมชาติ (Unmodified Real Things) เช่น สิ่งมีชีวิตในสิ่งแวดล้อมที่มันอยู่จริง ๆ ในแม่น้ำ ภูเขา เป็นต้น
 ๒. ของจริงที่แปรสภาพไปจากธรรมชาติที่เป็นอยู่ (Modified Real Things) เช่น ห่อนไม้จากการตัดลำต้นของต้นไม้ตามขวาง เพื่อจะได้ศึกษาส่วนประกอบภายในของต้นไม้ เป็นต้น บางทีเรียกว่า Object
 ๓. ของตัวอย่าง (Specimens) ส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งนั้นทั้งหมด เช่น ตัวอย่างหินจากพระจันทร์ เป็นต้น

ในการจัดนิทรรศการเรื่อง "หนังสือสมุดไทย" ก็จะมีการใช้วัตถุประเภทของจริง ได้แก่ ครอบ (อุปกรณ์ที่ใช้ในการนั่งช้อย) และพะแนง (อุปกรณ์ที่ใช้ในการหล่อกระดาษ) กระดาษช้อยที่เสียดแล้ว เป็นต้น

- ของจำลอง (Models) เป็นการจำลองของจริง ซึ่งอาจจะใหญ่หรือเล็กกว่าของจริงก็ได้ แล้วแต่มาตราส่วน เช่น ดินช้อยจำลองที่ใช้ในหัวข้อการตัดช้อย

๒. ประเภทสื่อโต้ตอบ

- ๒.๑ กิจกรรม (Activities) ให้ผู้เข้าชรมมีส่วนร่วมในนิทรรศการ ซึ่งมีทั้งการสาธิต (Demonstrations), และการทดลอง (Experiments),
- ๒.๒ เกมส์ (Games) ให้ผู้เข้าชมรู้สึกสนุก เช่น เกมส์ตอบคำถาม, ต่อ Jig Saw เป็นต้น

๓. ประเภทโสตทัศนอุปกรณ์

- ๓.๑ วี.ดี.โอ (V.D.O.)
- ๓.๒ สไลด์มัลติวิชั่น (Slide Multivision)
- ๓.๓ สื่อผสม (Multimedia presentation) เป็นคอมพิวเตอร์ที่มีปฏิริยาโต้ตอบกับผู้เล่น

๔.๔ องค์ประกอบของการจัดแสดง

การจัดนิทรรศการนั้นโดยทั่วไปแล้วมักจะคำนึงถึงการออกแบบจัดแสดงเป็นเรื่องสำคัญ แต่เพื่อความสมบูรณ์ของนิทรรศการ ควรจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอื่น ๆ อีก กล่าวคือ

๑. การสัญจร (Circulation)

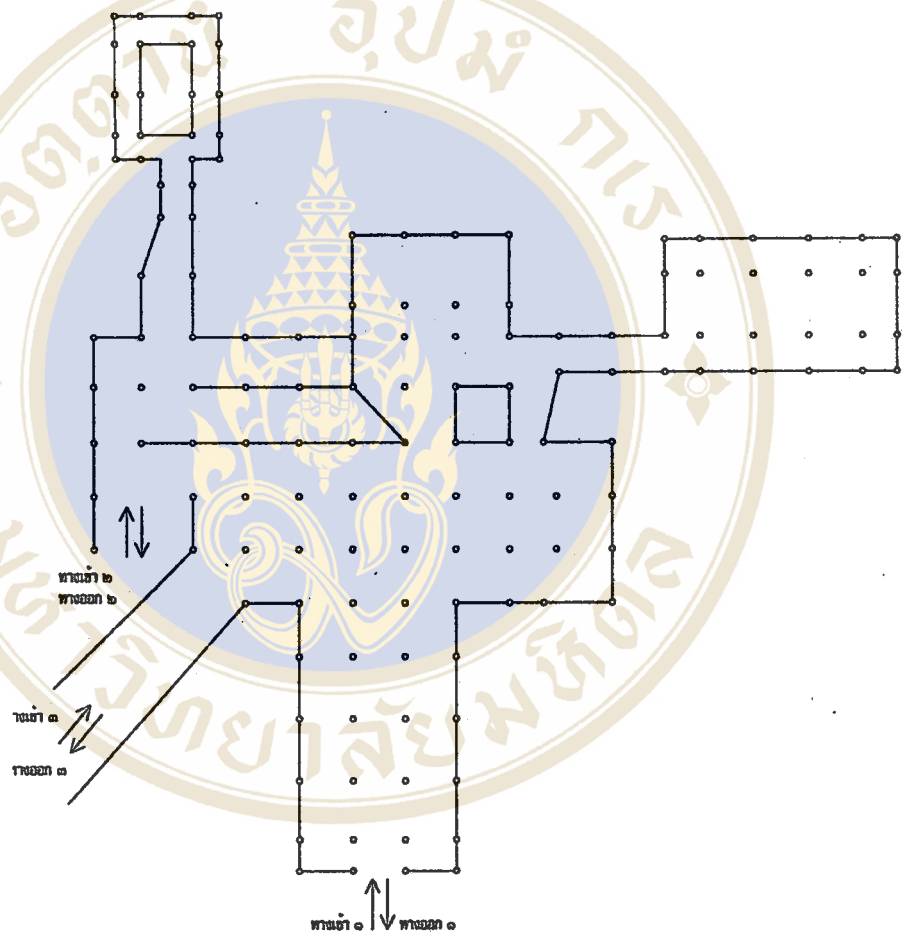
การสัญจร (Circulation) หมายถึงการจัด Movement ของผู้ชม ที่จะให้เคลื่อนที่ไปในทิศทางที่ผู้ออกแบบต้องการ ซึ่งมีความสำคัญมากในการออกแบบ ทั้งสำหรับผู้ชมนิทรรศการเองและผู้เข้าชม กล่าวคือ ถ้าผู้ออกแบบวางแผนการสัญจรไว้อย่างดี จะสะดวกต่อการนำเสนอข้อมูล ผู้เข้าชมเองก็จะมีความสะดวกในการเดินชมงาน และสามารถเข้าใจข้อมูลที่ผู้จัดต้องการเสนอได้โดยง่าย ถ้าเส้นทางการสัญจรเป็นไปอย่างสับสน จะทำให้ผู้ชมเดินอย่างวกวนไปมา จนเกิดอาการเมื่อยล้า ส่งผลให้ผู้เข้าชมละเลยข้อมูลที่ผู้จัดได้นำเสนอ ซึ่งควรพิจารณาหลักเกณฑ์ของระบบสัญจรประการหนึ่ง คือ ธรรมชาติของมนุษย์จะคุ้นเคยกับการเดิน จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้ชมพิพิธภัณฑ์ พบว่า โดยปกติผู้ชมพิพิธภัณฑ์จะสนใจชมครั้งหนึ่งเป็นเวลาต่อเนื่องเฉลี่ยประมาณ ๔๕ นาทีเท่านั้น (เกษม ประทีปปรีชา, ๒๕๒๗: ไม่มีเลขหน้า) หลังจากนั้นแล้วก็จะเกิดความอ่อนล้าทั้งร่างกายและจิตใจดังนั้นจึงต้องมีการออกแบบเส้นทางสัญจรในการชมให้เหมาะสมด้วย

เส้นทางสัญจรที่ควรคำนึงถึงในงานพิพิธภัณฑ์มีด้วยกัน ๓ กรณี ดังนี้

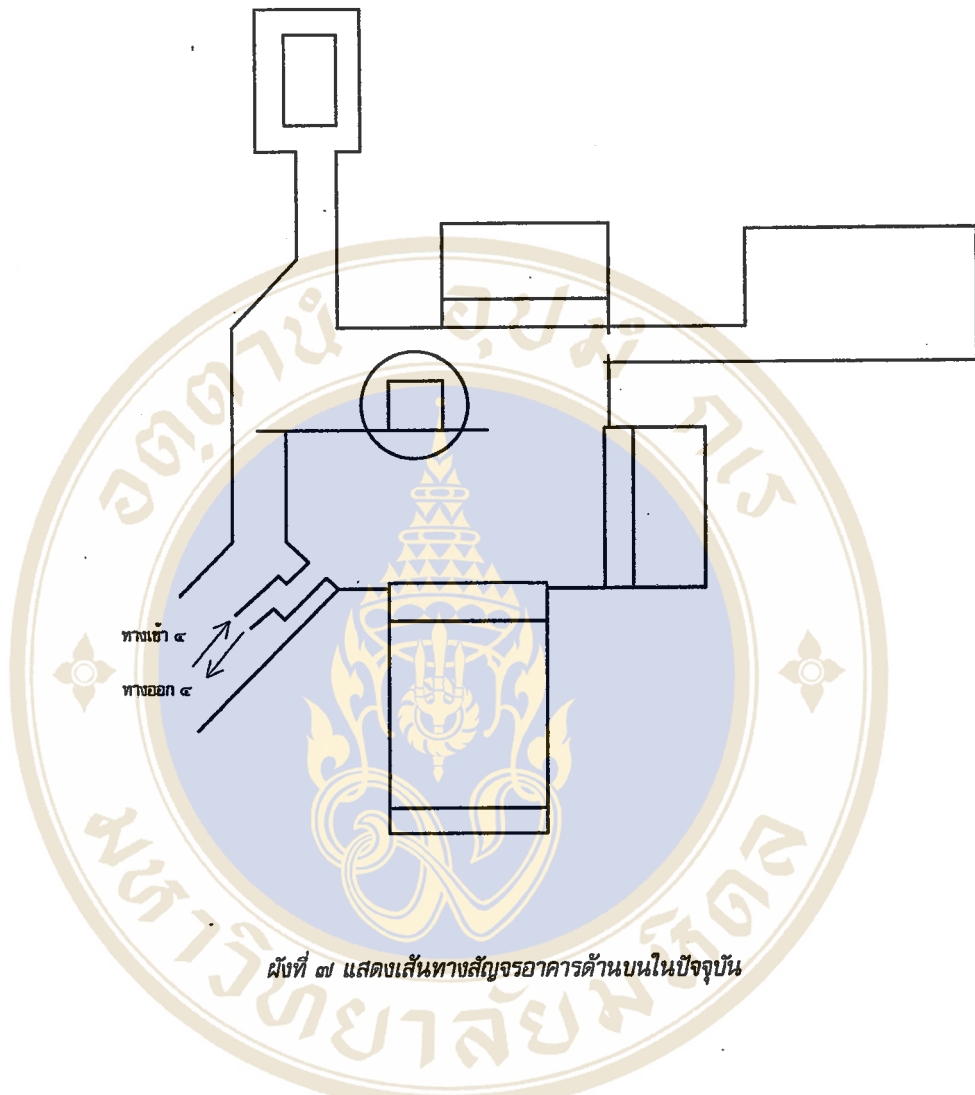
- ๑. เส้นทางสัญจรทั่วไป (Public Circulation) เป็นเส้นทางสำหรับผู้เข้าชมนิทรรศการ
- ๒. เส้นทางสัญจรส่วนบริการ (Service Circulation) เป็นเส้นทางสำหรับขนส่งวัสดุสิ่งของไปวางที่ที่ได้รับไปยังที่เก็บของหรือที่ที่จัดแสดง รวมทั้งเส้นทางที่ใช้สำหรับหน่วยต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์

๓. เส้นทางสัญจรเจ้าหน้าที่ (Staff Circulation) เป็นเส้นทางสัญจรของบุคลากรต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์

สำหรับวิทยานิพนธ์เล่มนี้ จะขอกล่าวถึงการสัญจรในส่วนของการติดต่อทั่วไป (Public Circulation) ซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบบริหารการโดยตรง

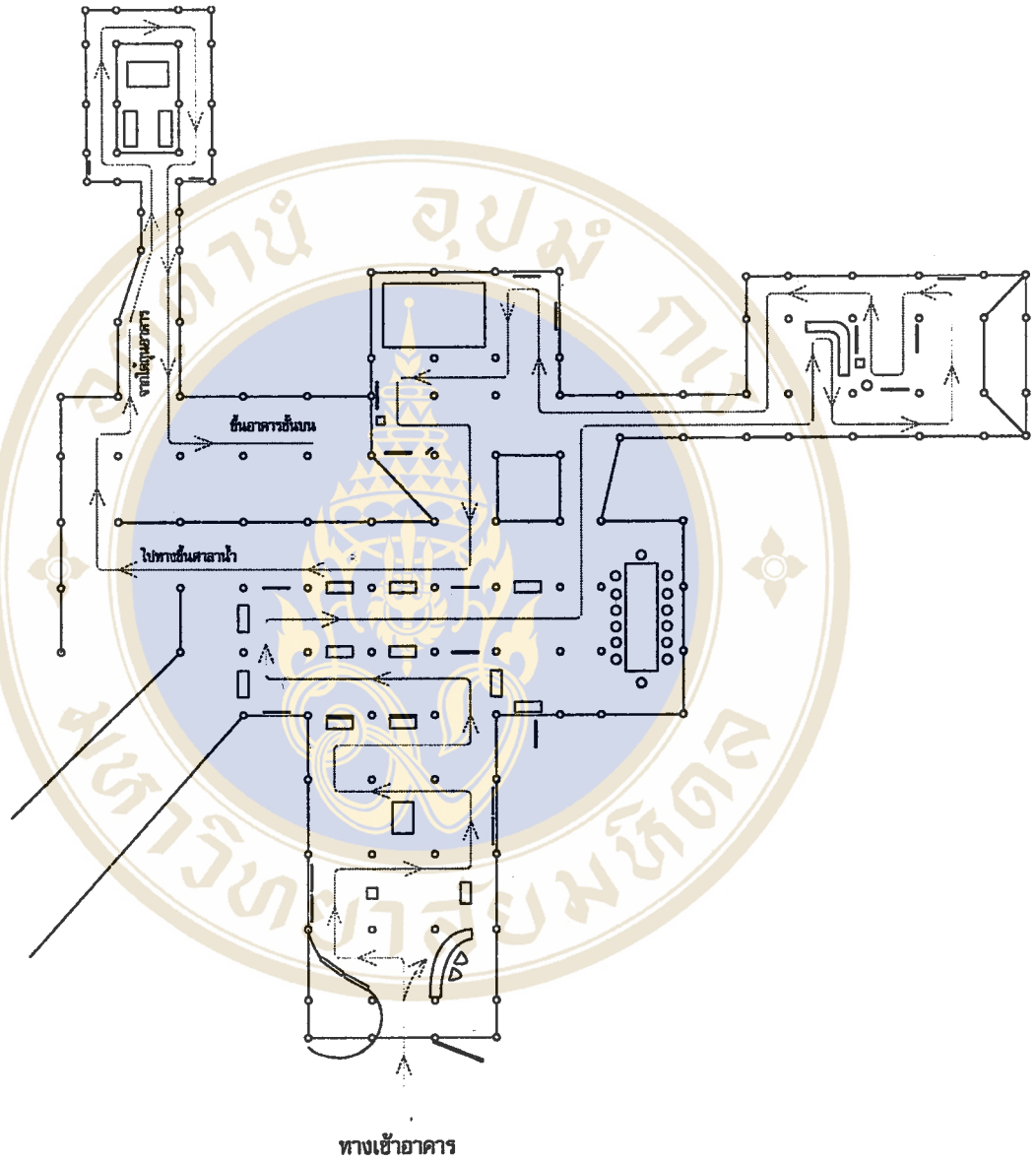

ผังที่ ๖ แสดงทางเข้า-ทางออก อาคารด้านล่างในปัจจุบัน

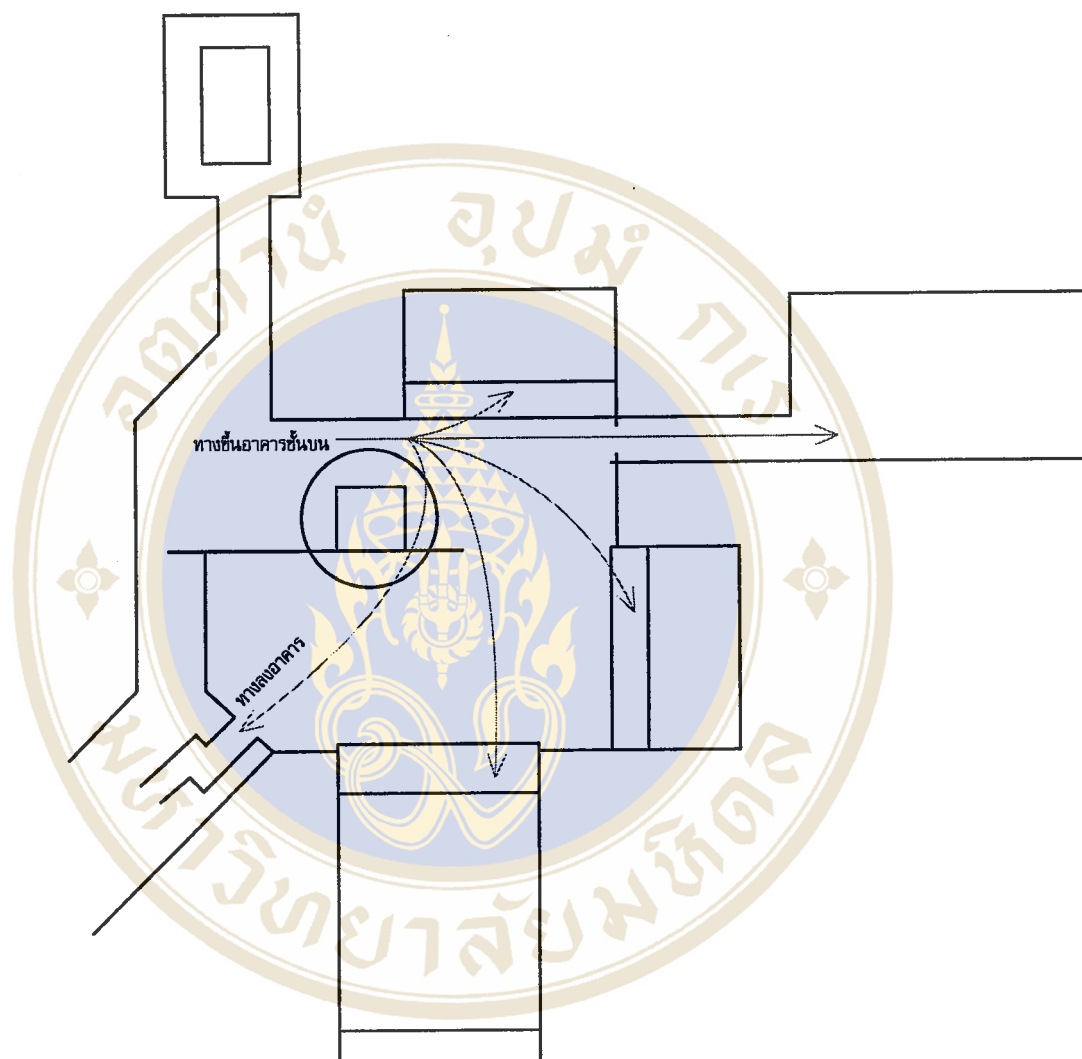

ผังที่ ๓๗ แสดงเส้นทางสัญจรอาคารด้านบนในปัจจุบัน

ทางเข้าและทางออกอาคารเรือนไทยในปัจจุบันมีได้มีเพียงทางเดียว สามารถเข้าได้ทางใต้
 อนุอาคาร (ทางเข้า ๑) ทางด้านข้างของอาคาร (ทางเข้า ๒) หรือทางบันไดศาลาทำน้ำ (ทางเข้า ๓) แล้ว
 ขึ้นอาคารชั้นบนหรือจะเดินขึ้นสู่ชั้นบนโดยใช้บันไดด้านข้างของเรือน (ทางเข้า ๔) โดยไม่ผ่านใต้อนุอาคาร
 และบันไดทางศาลาน้ำก็ได้ ซึ่งทางเข้าและทางออกจากอาคารนั้นเป็นทางเดียวกัน

ผังที่ ๘ แสดงเส้นทางสัญจรอาคารด้านล่างในการจัดนิทรรศการ

ผังที่ ๙ แสดงเส้นทางสัญจรอาคารด้านบนในการจัดนิทรรศการ

จากผังที่แสดงไว้นี้จะเห็นได้ว่า ในการออกแบบได้กำหนดส่วนทางเข้าอาคารเรือนไทยในการออกแบบนิทรรศการได้กำหนดทางเข้าสำหรับผู้ชมไว้อาคารล่าง (ใต้ถุนอาคาร) ผู้ชมต้องเดินตามทางที่กำหนดไว้ และไม่ให้เห็นสวนกลับออกมา จะเห็นได้ว่าเส้นทางสัญจรส่วนล่างของอาคารเป็นเส้นทางสัญจรแบบกึ่งบังคับ Controlled Circulation เนื่องจากการจัดแสดงในส่วนนี้มีเนื้อหาเป็นลำดับตามขั้นตอนของเนื้อเรื่อง ผู้ศึกษาต้องการให้ผู้ชมได้ชมอย่างละเอียดถี่ถ้วนและไม่สับสน ส่วนการจัดแสดงบนอาคารนั้นเส้นทางสัญจรจะเป็นแบบ Circulation Pattern - Interior Court of Tropical Subtropical Plats ซึ่งเส้นทางการสัญจรในลักษณะนี้จะสะดวกสำหรับผู้ชมที่ต้องการเลือกชมเจาะจงอย่างใดอย่างหนึ่งก่อนหรือหลังสามารถเลือกชมได้ และยังสามารถกลับจากห้องแสดงมาสู่ Circulation Pattern ที่จัดไว้ ก็สามารถเข้าชมห้องต่อไปได้ ซึ่งจะเป็นการผ่อนคลายสายตาและความตึงเครียด เพื่อให้ผู้ชมเกิดความเพลิดเพลินเป็นการพักผ่อนไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้

๒. ผนัง (Partition)

ผนังหรือฝา เป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งในตัวอาคารจัดแสดง ทำหน้าที่กันต่าง ๆ ได้แก่ ผนัง ฝุ่น แผลง แสง ความร้อน เสียง เป็นต้น สำหรับในส่วนนิทรรศการ ผนังจะใช้ประโยชน์ต่าง ๆ คือ

๑. ใช้ในการติดตั้งวัตถุ ๒ มิติ
๒. ใช้แบ่งเนื้อที่ห้องให้เป็นสัดส่วน
๓. อาจจะเป็นฉากหลังให้วัตถุ ๓ มิติ
๔. ช่วยในการกำหนดทิศทางของผู้ชม

การใช้ผนังในการจัดนิทรรศการแบ่งตามประโยชน์ใช้สอยและความต้องการได้ ๒ ประเภท (วิชัย ๙๙) กล่าวคือ

๑. ผนังติดตาย (Fixable Partition) โดยทั่วไปแล้วเป็นผนังของตัวอาคารซึ่งเป็นผนังแบบคงทน ถาวร อาจจะเป็นก่ออิฐ ผนังฉาบปูนหรือผนังไม้ เป็นต้น
๒. ผนังเคลื่อนที่ (Movable Partition) เป็นผนังที่จะให้ประโยชน์ในการจัดแสดงอย่างมาก ผนังเคลื่อนที่ เช่น แผง (Panel), ฉาก (Screen) สามารถนำมาใช้แบ่งพื้นที่ได้มากน้อยตามความต้องการ

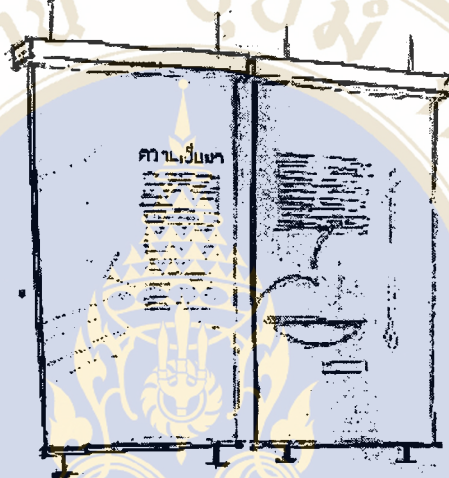
ผนังที่ใช้ในการจัดแสดงนิทรรศการครั้งนี้ ได้แก่ ผนังของตัวอาคารเรือนไทย และผนังเคลื่อนที่ซึ่งผู้วิจัยกำหนดให้ใช้เป็นฉากหรือ Board ทำด้วยแผ่นพลาสติกใส ติดตั้งโดยใช้ระบบแขวนบนลวดในแนวตั้งยึดด้านบนและด้านล่าง ซึ่งนอกจากจะใช้แสดงเนื้อหาที่มีลักษณะเป็นข้อความและแผ่นภาพแล้วยังใช้เป็นตัวกำหนดเส้นทางการเดินของผู้ชมอีกด้วย

แผ่นพลาสติกที่ใช้ในการจัดนิทรรศการนี้ กำหนดไว้ ๓ ขนาด เพื่อความเหมาะสมกับพื้นที่การจัดแสดงนิทรรศการในแต่ละส่วน ดังนี้

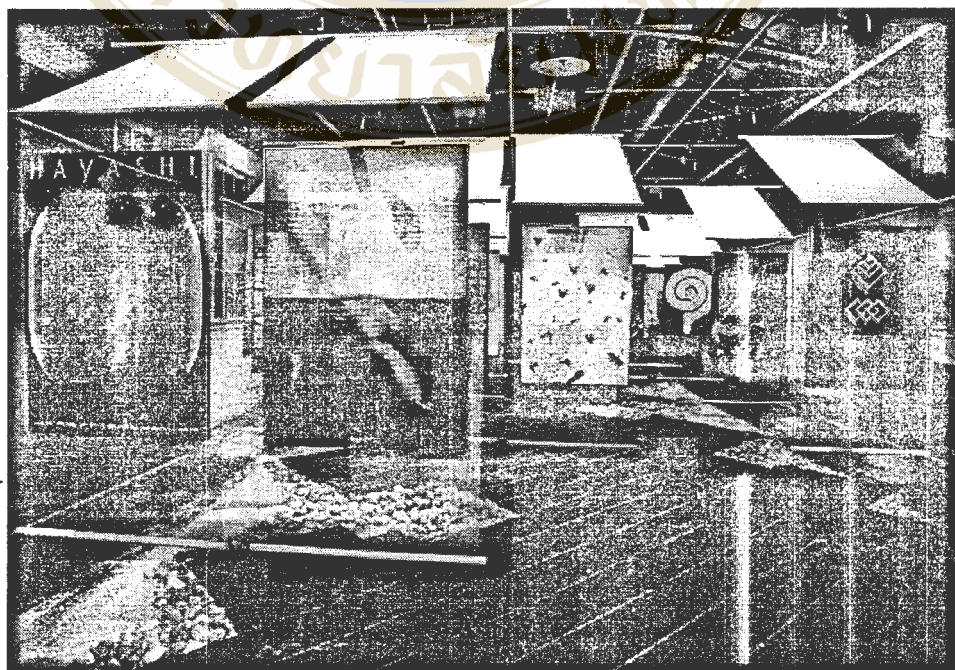
แบบที่ ๑ แผ่นพลาสติกใส ขนาด ๑.๒๐ x ๑.๘๐ เมตร

แบบที่ ๒ แผ่นพลาสติกใส ขนาด ๑.๒๐ x ๐.๖๐ เมตร

แบบที่ ๓ แผ่นพลาสติกใส ขนาด ๐.๖๐ x ๐.๖๐ เมตร

ภาพที่ ๓๑ ตัวอย่างแผ่นพลาสติกใส ขนาด ๑.๒๐ x ๑.๘๐ เมตร

ภาพที่ ๓๒ ตัวอย่างการนำแผ่นพลาสติกใสมาใช้ในการจัดนิทรรศการ

ที่มา : Stafford Cliff, ๑๙๙๕: ๓๘.

๓. ป้ายนิทรรศการ

ความมุ่งหมายของป้ายประกอบนิทรรศการ คือ การเสนอเรื่องราวที่ย่นย่อที่สุด แต่ให้ได้เนื้อความสมบูรณ์ที่สุด เพื่อเป็นการให้คำอธิบายแก่ผู้เข้าชม แบ่งเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑. Title Label หรือ Main Label เป็นหัวเรื่อง มีข้อความที่ชัดเจน ซึ่งต้องอ่านง่าย และมีแรงดึงดูดใจ
๒. Introduction Label หรือ Secondary Topic Label หรือ Case Label เป็นป้ายเรื่องนำ ใช้สำหรับหัวข้อย่อยของนิทรรศการ แต่ลักษณะไม่เด่นเท่าหัวข้อแรก
๓. Explanatory Label เป็นป้ายบรรยายประกอบวัตถุ ที่จัดแสดงเป็นตอน ๆ โดยทั่วไปคำอธิบายบนป้ายแต่ละแผ่น ไม่ควรเกิน ๓๕ คำ
๔. Individual Label ป้ายประจำวัตถุ พบมากตามพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะ ซึ่งจะบอกข้อมูลประเภทของวัตถุ บอกชื่อศิลปิน เป็นต้น

ป้ายประกอบนิทรรศการเรื่อง "หนังสือสมุดไทย" มี ๓ ประเภท กล่าวคือ

๑. Title Label ใช้กับหัวเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย ประเภทของหนังสือสมุดไทย วิธีทำหนังสือสมุดไทย ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก เป็นต้น
๒. Introduction Label ใช้กับหัวข้อย่อย ได้แก่ การเสียดย่อย การนั่งช้อย การหล่อกระดาษ ในหัวเรื่องวิธีทำหนังสือสมุดไทย เป็นต้น
๓. Individual Label ป้ายประจำวัตถุ จะบอกว่าวัตถุที่นำมาจัดแสดงเป็นอะไร เช่น ศิลปินสมัยสุโขทัย สมุดไทยดำ เป็นต้น

๔. แสง

แสงที่ใช้ในอาคารจัดแสดงมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่

๑. แสงจากธรรมชาติ (Daylight) เป็นแสงที่มีต้นกำเนิดมาจากดวงอาทิตย์ เป็นแสงที่มีรังสี Ultra-violet ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่จะทำให้วัตถุเกิดความเสียหายได้ ดังนั้นการจัดแสดงวัตถุที่อาศัยแสงจากธรรมชาติ จึงควรมีที่กรองแสง
๒. แสงประดิษฐ์ (Artificial Light) เป็นแสงที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นมา แบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ
 - ๒.๑. แสงไฟฟ้าธรรมดา (Incandescences Light) มีไส้ทำด้วย Tangsten เป็นแสงที่ให้ U.V. ต่ำ ให้ความร้อนสูง
 - ๒.๒. แสงฟลูออเรสเซนต์ (Fluorescences Light) เป็นแสงที่ให้ U.V. สูง

เมื่อเทียบกับแสงไฟฟ้าธรรมดา แต่ให้ความร้อนต่ำ ซึ่งแสงฟลูออเรสเซนต์ เป็นแสงที่มีลักษณะใกล้เคียงกับแสงธรรมชาติมาก และเป็นแสงที่ดีที่สุด สำหรับแสงประดิษฐ์

อาคารเรือนไทยในปัจจุบันนี้ ได้ถูกอาคารจะเปิดโล่ง ซึ่งจะได้รับแสงสว่างตามธรรมชาติ ส่วนในห้องอาคารด้านบนจะได้รับแสงธรรมชาติจากหน้าต่างในแต่ละห้องและแสงประดิษฐ์จากหลอดฟลูออเรสเซนต์

สำหรับการให้แสงในนิทรรศการเรื่อง "หนังสือสมุดไทย" ณ อาคารเรือนไทย จะใช้ทั้งแสงธรรมชาติส่องกระจายบริเวณทั่วไป เพื่อให้เกิดบรรยากาศตามธรรมชาติ ดูมีชีวิตชีวา และแสงประดิษฐ์ซึ่ง มีด้วยกัน ๓ ลักษณะ กล่าวคือ

๑. แสงสว่างทั่วไป จะเป็นไฟราว ส่องบริเวณทั่วไป และใช้ในห้องจัดแสดงบนอาคารเป็นส่วนใหญ่
๒. แสงในตู้จัดแสดง จะเป็นการให้แสงจากด้านบนข้างด้านล่างข้าง เช่น การให้แสงส่องหนังสือสมุดไทยในตู้จัดแสดง จะใช้แสงฟลูออเรสเซนต์ซึ่งมี Ultra cold light โดยจะติดตั้งในตำแหน่งที่ไม่สะท้อนเข้าตาของผู้ชม
๓. ไฟเฉพาะจุด ให้แสงแก่วัตถุจัดแสดงประเภทที่ต้องการความงาม หรือบริเวณที่ต้องการดึงดูดความสนใจจากผู้ชม เช่น การใช้ไฟ spot light ส่อง ธรรมมาสน์ หรือส่อง Mini Diorama ของวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ เป็นต้น

๕. สี (Colour)

ในการจัดนิทรรศการ นอกจากต้องคำนึงถึงเรื่องของ “แสง” ดังได้กล่าวมาแล้ว “สี” ก็มีอิทธิพลต่อผู้ชมอยู่มาก สีสามารถทำให้เกิดความรู้สึกสดชื่น แจ่มใส เศร้าหรือหม่นหมอง และยังช่วยเปลี่ยนแปลงขนาดและรูปร่างของห้องได้ เช่น ผนังที่มีสีเข้มจะทำให้ห้องที่กว้างใหญ่ดูเล็กลง ส่วนผนังที่มีสีอ่อนจะทำให้ห้องที่เล็กดูกว้างขึ้น ห้องแคบ ๆ ที่มีผนังตอนในสีเข้มจะทำให้ห้องดูสั้นและกว้าง ถ้าเป็นห้องเล็กควรใช้สีเย็นในโทนที่อ่อน เช่น สีเขียว เป็นต้น ห้องที่ใหญ่โตเว้งกว้างควรใช้สีร้อนในโทนที่เข้ม เช่น สีน้ำเงิน สีม่วง เป็นต้น

สำหรับอาคารเรือนไทย ศาลาาน้ำตาลโตนแดง - น้ำตาล ดังนั้นจึงกำหนดให้สีของนิทรรศการอยู่ในโทนสีเดียวกันคือ โทนน้ำตาล - แดง แต่จะใช้คุณลักษณะของสี ได้แก่ ความอ่อน-ความเข้มของสี การตัดกันของสีตัวอักษรกับสีพื้น เพื่อให้ตัวอักษรหรือวัตถุที่ต้องการจะเน้นโดดเด่นออกมาเป็นที่สนใจของผู้ชม ลักษณะของสีในโทนที่กำหนดนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกทางอารมณ์ ดังนี้

สีแดง	ทำให้รู้สึก	อบอุ่น, ร้อนแรง, กระตุ้นให้ตื่นกลัว
สีส้ม	”	เร้าใจ อบอุ่น, ค่อนข้างแรง, บาดตา
สีน้ำตาล	”	อบอุ่น, มั่นคง และเศร้า เป็นต้น

๖. ตู้จัดแสดง

ตู้จัดแสดงจะทำหน้าที่ป้องกันวัตถุ และช่วยปรับวัตถุให้อยู่ในระดับเดียวกับสายตาผู้ชม นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันวัตถุจากขโมย, ฝุ่น แผลงต่าง ๆ ด้วย รูปแบบลักษณะตู้จัดแสดงที่นิยมในอดีตจะต่างกับในปัจจุบัน กล่าวคือ ลักษณะตู้ในอดีตมักจะมีขอบตู้หรือที่เรียกว่า “คิ้ว” อยู่รอบกระจกด้านข้างตู้ หรือบางครั้งก็อยู่ด้านหน้าของตู้ ทำเป็นบานเปิด-ปิด ซึ่งตู้ลักษณะนี้คิ้วหรือขอบตู้จะบังส่วนของวัตถุที่จัดแสดงในตู้ หรือถ้าของที่จัดแสดงมีขนาดเล็กก็อาจจะบังจนไม่เห็นวัตถุจัดแสดงเลย จะส่วนตู้ในปัจจุบันบานพับ เปิด-ปิด หรือในส่วนขอบตู้จะไม่มีคิ้ว มักมีลักษณะเป็นกระจกที่เชื่อมติดกันเลย

สำหรับนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” ที่จะจัดแสดงครั้งนี้มีหนังสือสมุดไทยซึ่งเป็นเอกสารโบราณ จำเป็นต้องจัดแสดงในตู้เพื่อป้องกันการสูญหายและความเสียหายต่าง ๆ ผู้ศึกษาได้กำหนดขนาดของตู้ โดยอาศัยหลักเกณฑ์หนังสือวิชาการพิพิธภัณฑ (นิคม มุสิกคามะ, กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี และมนิรัตน์ ท้วมเจริญ หน้า ๒๐๔ และจากวารสาร Curator Vol. VI No.1, 1963 จากเรื่อง Gallery and Curator ของ Mrs. Armintor Neal) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า “ความยาวของตู้ทั่วไปจะมีขนาด ๔ ฟุต หรือ ๖ ฟุต หรือ ๘ ฟุต ภายในด้านหน้าของตู้ ควรมีความลึกด้านในอย่างน้อย ๒ ฟุต หรือ ๒ ฟุตกว่า กระจกตู้ควรสูงถึง

๔ ฟุต ซึ่งเป็นขนาดที่เหมาะสมที่สุดสำหรับวัตถุขนาดใหญ่ ฐานล่างของตู้จะสูงประมาณ ๒ ฟุต เพื่อให้ผู้ชมได้มองเห็นวัตถุที่จัดแสดงในตู้อย่างชัดเจน ตู้จัดแสดงจะมีลักษณะเช่นใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับวัตถุที่นำมาจัดแสดงว่าเป็นศิลปวัตถุประเภทใด ใช้การจัดแสดงประเภทไหน สำหรับการออกแบบตู้ในนิทรรศการนี้ ผู้ศึกษากำหนดให้ใช้ตู้ทั้งหมด ๗ แบบ ตามความเหมาะสมของวัตถุแต่ละประเภท กล่าวคือ

ตู้แบบที่ ๑ มีขนาด ๐.๖ x ๐.๖ x ๐.๖ ตารางเมตร เป็นตู้กระจกขนาดเล็ก สูงจากพื้น ๐.๘ เมตร ผู้ชมสามารถมองเห็นวัตถุได้รอบด้านแม้แต่ด้านบนของวัตถุ สะดวกในการนำวัตถุเข้าเพื่อจัดแสดง ส่วนแสงที่ใช้ส่องวัตถุจะใช้แสงจากภายนอกตู้ ซึ่งถ้าใช้แสงจากภายในตู้ จะรบกวนสายตาของผู้ชมเพราะตู้มีขนาดเล็ก (ดังภาพที่ ๗๗)

ตู้แบบที่ ๒ มีขนาด ๐.๖ x ๑.๒ x ๐.๓ ตารางเมตร เป็นตู้กระจกด้านเดียว สูงจากพื้น ๐.๘ เมตร มีลักษณะเอียงประมาณ ๓๐ องศา (ดังภาพที่ ๗๘) ภายในตู้จะซ่อนไฟฟลูออเรสเซนต์ไว้ที่พื้นตู้ เพื่อส่องตัวอักษรบรรยายที่อยู่ในตู้ และมีแสงไฟซ่อนสำหรับส่องวัตถุในตู้

ตู้แบบที่ ๓ มีขนาด ๐.๖ x ๑.๒ x ๐.๔๕ ตารางเมตร สูงจากพื้น ๐.๘ เมตร เป็นตู้กระจกรอบด้านรวมทั้งด้านบนด้วย ผู้ชมจึงสามารถมองเห็นวัตถุได้ทุกด้าน ตู้ลักษณะนี้จะใช้แสงไฟจากภายนอกตู้ส่องวัตถุทั้ง ๔ ด้าน เพื่อลบเงาที่จะตกกระทบกับวัตถุ (ดังภาพที่ ๘๐)

ตู้แบบที่ ๔ เป็นตู้ประกอบบอร์ด เป็นการนำตู้แบบที่ ๒ มาประกอบกับบอร์ด (แผ่นพลาสติกใส) ขนาด ๐.๖ x ๐.๖ ตารางเมตร (ดังภาพที่ ๘๒) การให้แสงไฟจะใช้แสงส่องที่บอร์ด และวัตถุที่อยู่ในตู้

ตู้แบบที่ ๕ เป็นตู้ไม้อัดติดกับผนัง (ดังภาพ) ขนาดของตู้ที่ฝังในผนังขนาด ๐.๖๐ x ๑.๐๐ x ๐.๔๐ ตารางเมตร สูงจากพื้น ๐.๘ เมตร การให้แสงไฟตู้นี้จะใช้ไฟฟลูออเรสเซนต์ที่อยู่ภายในตู้สำหรับส่องวัตถุร่วมกับ ไฟจากเพดานเพื่อส่องคำบรรยายที่ผนังและวัตถุที่วางอยู่นอกตู้

ตู้แบบที่ ๖ เป็นตู้ที่วางติดผนังมีขนาด ๐.๖ x ๑.๒ x ๐.๘ ตารางเมตร เป็นตู้กระจกสามารถมองเห็นได้ด้านเดียว สูงจากพื้น ๐.๘ เมตร ใช้ไฟฟลูออเรสเซนต์ที่ซ่อนอยู่ด้านบนของตู้ส่องวัตถุที่จัดแสดง ตู้ประเภทนี้ควรเป็นตู้ที่ใช้กระจกปิดด้านหน้าแผ่นเดียวติดกฏเฉพาะที่มุมซ้ายจะดีกว่าการใช้ตู้แบบกระจกเลื่อนที่จะต้องเลื่อนกระจกไปทางซ้ายหรือขวา เพราะแนว

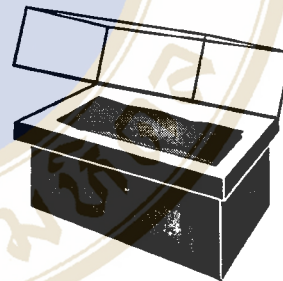
กระจกที่ซ้อนกันจะทำให้ฝุ่นละอองเข้าตู้ได้และยังรบกวนสายตาผู้ชมขณะ
ชมวัตถุอีกด้วย

ตู้แบบที่ ๗ เป็นตู้สำหรับจัด Mini-Diorama มีขนาด ๐.๔ x ๐.๔ x ๐.๖ ตารางเมตร
สูงจากพื้น ๐.๘ เมตร ซึ่งจะฝังอยู่ในผนังไม้อัด (ตั้งภาพ)

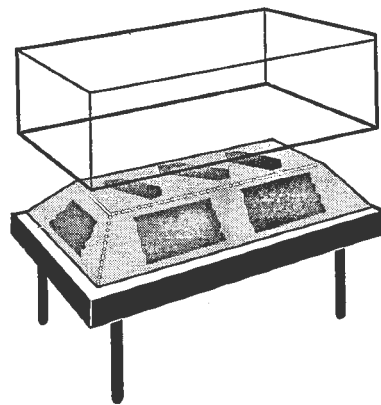
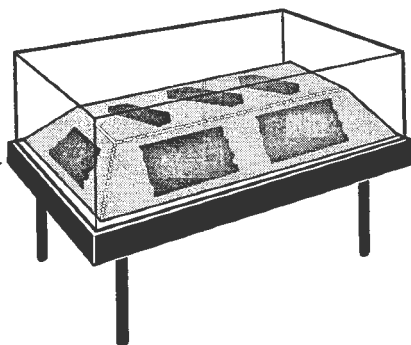
ภาพที่ ๓๖ ตู้แบบที่ ๑

ภาพที่ ๓๗ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๑

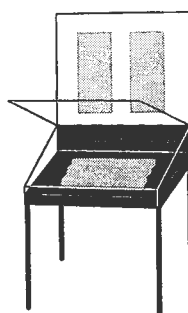
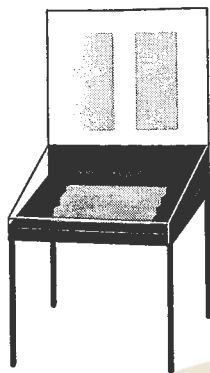
ภาพที่ ๓๘ ตู้แบบที่ ๒

ภาพที่ ๓๙ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๒

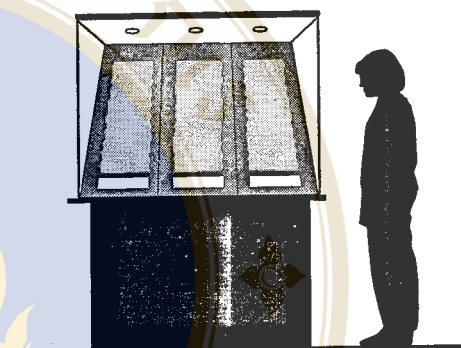
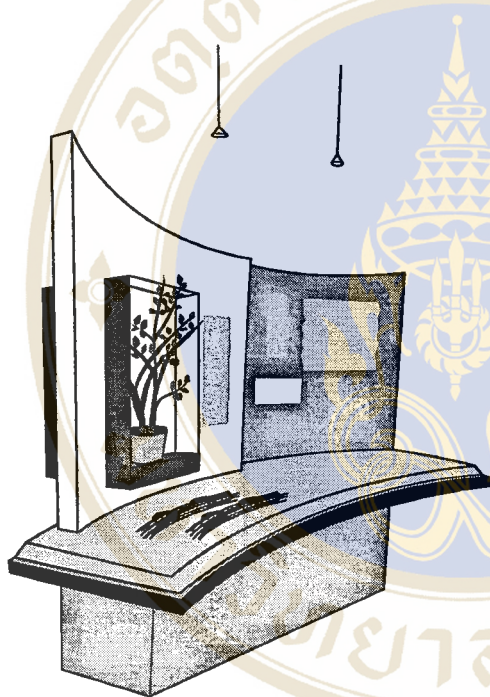
ภาพที่ ๔๐ ตู้แบบที่ ๓

ภาพที่ ๔๑ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๓

ภาพที่ ๘๒ ตู้แบบที่ ๔

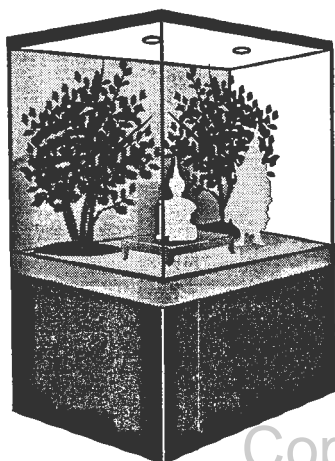
ภาพที่ ๘๓ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๔

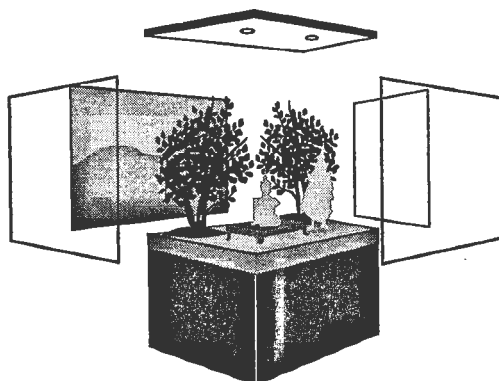
ภาพที่ ๘๔ ตู้แบบที่ ๕

ภาพที่ ๘๖ ตู้แบบที่ ๖

ภาพที่ ๘๕ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๕

ภาพที่ ๘๗ ตู้แบบที่ ๗

ภาพที่ ๘๘ การนำวัตถุจัดแสดงภายในตู้แบบที่ ๗

๖. แท่นจัดแสดง (Pedestals)

แท่นจัดแสดงเป็นอุปกรณ์ประกอบการจัดแสดงที่สำคัญ เพราะเป็นฐานให้ศิลปวัตถุที่นำมาจัดแสดงมีหลายลักษณะและทำจากวัสดุต่างชนิดกัน เช่น ไม้ อิฐ พลาสติก เป็นต้น นอกจากจะใช้จัดแสดงวัตถุแล้ว ยังช่วยป้องกันความเสียหายต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้กับวัตถุที่นำมาจัดแสดงด้วย แท่นจัดแสดงที่ใช้ในนิทรรศการครั้งนี้กำหนดให้เป็นสแตนเลส สูงจากพื้น ๐.๘ เมตร ฐานแท่นมีขนาด .๔๕ x .๔๕ เมตร สำหรับวางวัตถุจัดแสดงให้สูงขึ้นจากพื้นเพื่อความสะดวกในการมอง เนื่องจากวัตถุมีขนาดเล็ก เมื่อนำมาวางบนแท่นจะช่วยเสริมให้วัตถุมีความน่าสนใจมากขึ้น

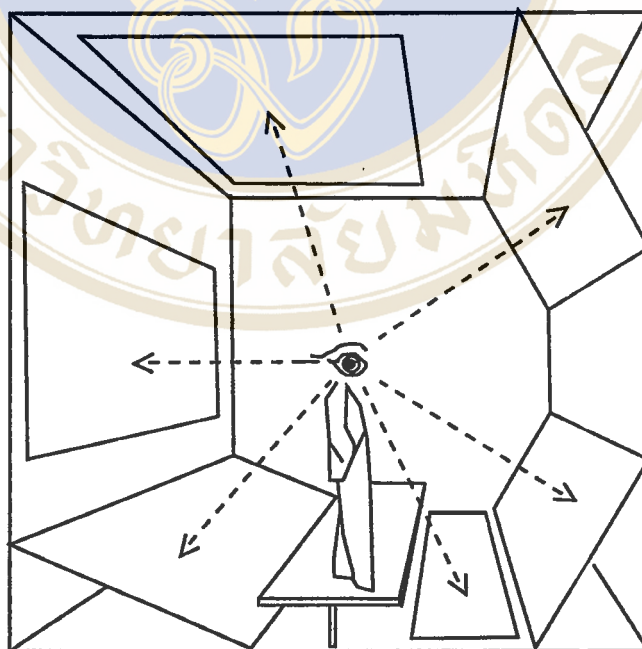
ภาพที่ ๔๙ ตัวอย่างการใช้แท่นจัดแสดง

ที่มา : Stafford Cliff, ๑๙๙๕: ๖๖.

นอกจากองค์ประกอบสำคัญ ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นยังมีรายละเอียดปลีกย่อยที่จะต้องคำนึงอีก
ดังนี้

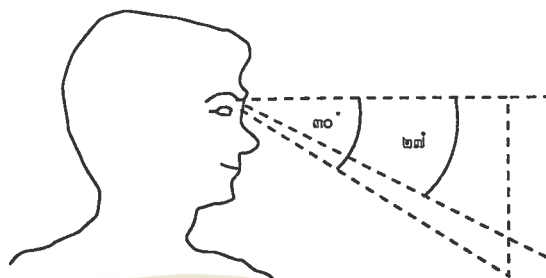
๑. ความสัมพันธ์ของระยะและขอบเขตในการมอง

ความสามารถในการมองของมนุษย์เรานั้น สามารถเลือกมองวัตถุในตำแหน่งต่างหรือ
ระนาบต่าง ๆ กัน ตามความสามารถทางสายตา ดังภาพที่เขียนโดย Herbert Bayer ในปี ค.ศ. ๑๙๓๙ (ดัง
ภาพที่ ๙๐) (Brawn Michael, 1968: ๑๘๑) แต่การอ่านแผ่นป้ายหรือบอร์ดจัดแสดง จะแตกต่างกันไปตาม
ระยะห่างระหว่างผู้มองกับวัตถุดังนี้ ขนาดของแผ่นป้ายหรือบอร์ดควรจะมีสัมพันธ์กับข้อจำกัดในการมองของ
ผู้ชมด้วย ความสามารถในการมองในแนวตั้ง จะมีค่าประมาณ ๕๔-๖๐ องศา กล่าวคือ ๒๗-๓๐ องศา
เหนือเส้นระดับสายตา และ ๒๗-๓๐ องศา ได้เส้นระดับสายตา และมุมมองแนวราบโดยปกติของสายตา
จะมีมุมมองประมาณ ๖๐ องศา กล่าวคือ ทางซ้าย ๓๐ องศาจากกึ่งกลาง และทางขวา ๓๐ องศาจากกึ่งกลาง
โดยไม่ต้องหันซ้ายหรือขวา

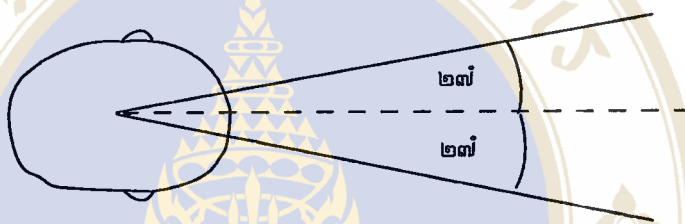

ภาพที่ ๙๐ ภาพแสดงการมองวัตถุในหลายระนาบของมนุษย์

ที่มา : Brawn Michael, ๑๙๖๘: ๑๘๑.

ภาพที่ ๕๑ ภาพแสดงองศาการมองเห็นแนวตั้ง

ภาพที่ ๕๒ ภาพแสดงองศาการมองเห็นแนวราบ

ที่มา Magaret Hall, ๑๙๔๗: ๖๘.

ในการหาระยะของการมองเห็น จะยึดจากการหาทางแนวตั้งเป็นสำคัญ เพราะคนสามารถหันคอในการดูได้สะดวกกว่าการเงยหน้าขึ้นและลง ซึ่งระยะที่ผู้ชมสามารถมองได้ชัด คือ ๐.๗๕ เมตร

๒. พื้นที่ในการจัดแสดง

หมายถึงพื้นที่ที่ผู้ชมใช้ในการชมวัตถุ, บอร์ด หรือตู้จัดแสดง เป็นต้น หลักเกณฑ์ในการคิดพื้นที่ที่จะนำมาคำนวณในการออกแบบคือ

- ๒.๑ มุมมองและระยะการมอง ๓๐ องศา
- ๒.๒ ขนาดของวัตถุที่จัดแสดง
- ๒.๓ ขนาดของ Module
- ๒.๔ ขนาดพื้นที่ต่อคน ๐.๖๐ x ๐.๖๐ ตารางเมตร

ในการคิดพื้นที่การจัดแสดงนิทรรศการ “หนังสือสมุดไทย” นี้ แบ่งเป็น

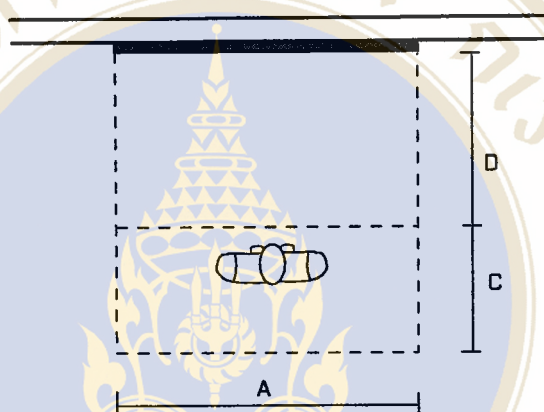
๑. การคิดพื้นที่จัดแสดงงานแบบบอร์ด ซึ่งเป็นแผ่นพลาสติกใส ซึ่งมีทั้งสิ้น ๓ ขนาด

คือ

แบบที่ ๑ แผ่นพลาสติกใส ขนาด ๑.๒๐ x ๑.๘๐ เมตร

แบบที่ ๒ แผ่นพลาสติกใส ขนาด ๑.๒๐ x ๐.๖๐ เมตร

แบบที่ ๓ แผ่นพลาสติกใส ขนาด ๐.๖๐ x ๐.๖๐ เมตร

ภาพที่ ๔๓ แสดงการคิดพื้นที่การจัดแสดงงานแบบบอร์ด

A คือ ความกว้างของบอร์ดที่จัดแสดง

D คือ ระยะห่างจากวัสดุแสดงมากที่สุดที่สามารถยึนครูว์ตดูแสดงได้ชัด = ๐.๓๕ เมตร

C คือ ระยะที่คนใช้ยึนครูว์ตดูได้อย่างสบาย = ๐.๖๐ เมตร

$$\begin{aligned}
 \text{หาพื้นที่จัดแสดงแบบบอร์ด} &= (D+C)A \\
 &= (๐.๓๕ + ๐.๖๐)A \\
 \text{บอร์ดขนาด ๑.๒๐ x ๑.๘๐ เมตร} &= (๐.๓๕ + ๐.๖๐)๑.๒๐ \\
 &= ๑.๖๒ \text{ ตารางเมตร} \\
 \text{บอร์ดขนาด ๑.๒๐ x ๐.๖๐ เมตร} &= (๐.๓๕ + ๐.๖๐)๑.๒๐ \\
 &= ๑.๖๒ \text{ ตารางเมตร} \\
 \text{บอร์ดขนาด ๐.๖๐ x ๐.๖๐ เมตร} &= (๐.๓๕ + ๐.๖๐)๐.๖๐ \\
 &= ๐.๘๑ \text{ ตารางเมตร}
 \end{aligned}$$

๒. การคิดพื้นที่การใช้จัดแสดง

ตู้แบบที่ ๑ เป็นตู้แบบลอยตัว ขนาด $0.60 \times 0.60 \times 0.60$ ตารางเมตร

ตู้แบบที่ ๒ เป็นตู้ที่ผู้ชมต้องมองด้านเดียว มีขนาด $0.60 \times 0.60 \times 0.30$ ตารางเมตร

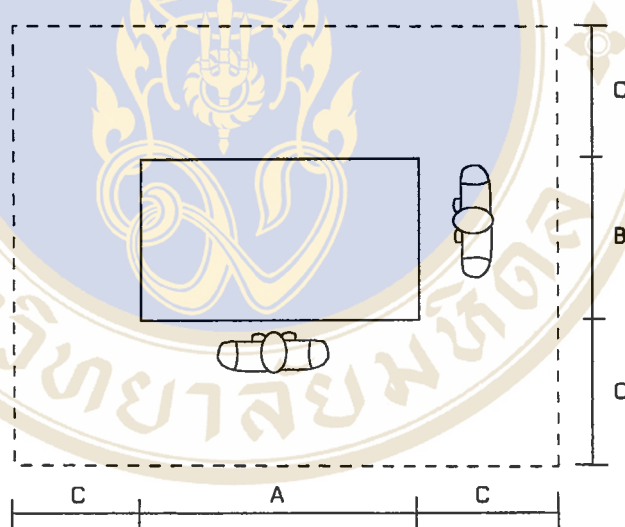
ตู้แบบที่ ๓ เป็นตู้แบบลอยตัวมีขนาด $0.60 \times 0.60 \times 0.45$ ตารางเมตร

ตู้แบบที่ ๔ เป็นตู้ประกอบบอร์ด เป็นการนำตู้แบบที่ ๒ มาประกอบกับบอร์ด (แผ่นพลาสติกใส) ขนาด 0.60×0.60 ตารางเมตร

ตู้แบบที่ ๕ เป็นตู้ที่ติดกับผนังทำด้วยไม้อัดที่สร้างขึ้น เพื่อให้เป็นผนังกันด้านหลัง มีขนาด $0.60 \times 0.60 \times 0.40$ ตารางเมตร

ตู้แบบที่ ๖ เป็นตู้ที่วางติดผนังมีขนาด $0.60 \times 0.60 \times 0.40$ ตารางเมตร

ตู้แบบที่ ๗ เป็นตู้สำหรับจัด Mini-Diorama มีขนาด $0.40 \times 0.60 \times 0.40$ ตารางเมตร

ภาพที่ ๔๔ แสดงการคิดพื้นที่การจัดแสดงงานโดยใช้ตู้จัดแสดง

- A คือ ความยาวของตู้ที่จัดแสดง
 B คือ ความยาวของตู้ที่จัดแสดง
 C คือ ระยะที่คนใช้ยืนดูวัตถุได้อย่างสบาย = 0.60 เมตร

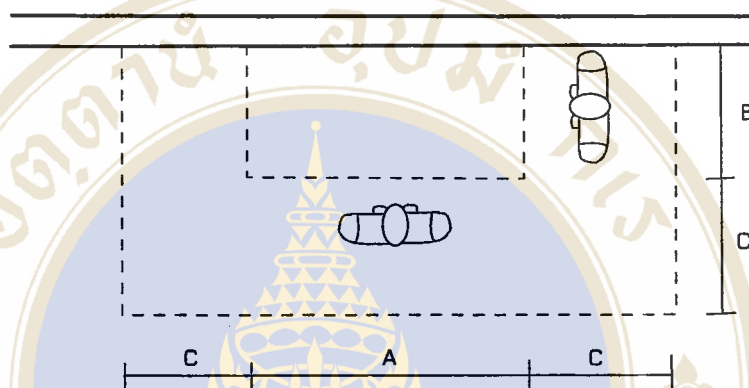
$$\text{หาพื้นที่จัดแสดงตู้แบบลอยตัว} = (B+2C)(A+2C)$$

$$\text{พื้นที่จัดแสดงตู้แบบที่ ๑} = (๐.๖+๑.๒๐)(๐.๖+๑.๒๐)$$

$$= ๓.๒๔ \text{ ตารางเมตร}$$

$$\text{พื้นที่จัดแสดงตู้แบบที่ ๓} = (๐.๖+๑.๒๐)(๑.๒๐+๑.๒๐)$$

$$= ๔.๓๒ \text{ ตารางเมตร}$$

ภาพที่ ๔๕ แสดงการคิดพื้นที่การจัดแสดงโดยใช้ตู้ติดผนัง

A คือ ความยาวของตู้ที่จัดแสดง

B คือ ความยาวของตู้ที่จัดแสดง

C คือ ระยะที่คนใช้ยืนดูวัตถุได้อย่างสบาย = ๐.๖๐ เมตร

หาพื้นที่จัดแสดงตู้ที่มีลักษณะติดผนังหรือมองได้ด้านเดียว

$$= (B+C)(A+2C)$$

$$= (B+๐.๖๐)(A+๑.๒๐)$$

$$\text{พื้นที่จัดแสดงตู้แบบที่ ๒} = (๐.๖๐+๐.๖๐)(๑.๒๐+๑.๒๐)$$

$$= ๒.๘๘ \text{ ตารางเมตร}$$

$$\text{พื้นที่จัดแสดงตู้แบบที่ ๕} = (๐.๖๐+๐.๖๐)(๐.๘๐+๑.๒๐)$$

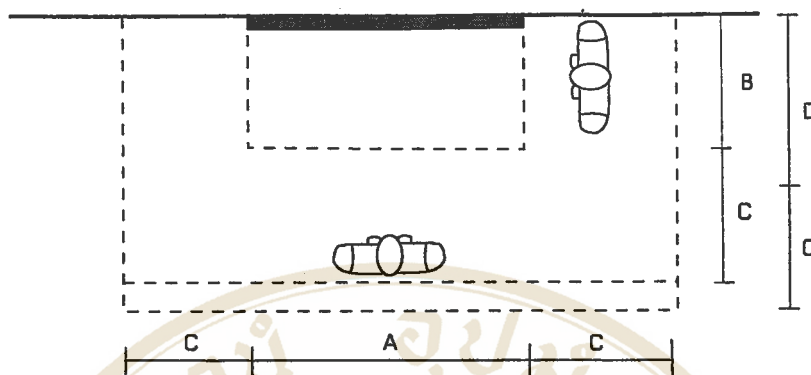
$$= ๒.๔๐ \text{ ตารางเมตร}$$

$$\text{พื้นที่จัดแสดงตู้แบบที่ ๖} = (๐.๖๐+๐.๖๐)(๑.๒๐+๑.๒๐)$$

$$= ๒.๘๘ \text{ ตารางเมตร}$$

$$\text{พื้นที่จัดแสดงตู้แบบที่ ๗} = (๐.๘๐+๐.๖๐)(๐.๘๐+๑.๒๐)$$

$$= ๒.๐๐ \text{ ตารางเมตร}$$

ภาพที่ ๔๖ แสดงการคิดพื้นที่การจัดแสดงโดยใช้ตู้ประกอบบอร์ด

- A คือ ความยาวของตู้ที่จัดแสดง
 B คือ ความยาวของตู้ที่จัดแสดง
 C คือ ระยะที่คนใช้ยืนดูวัตถุได้อย่างสบาย = ๐.๖๐ เมตร
 D คือ ระยะห่างจากวัสดุแสดงมากที่สุดที่สามารถยืนดูวัตถุแสดงได้ชัด = ๐.๗๕ เมตร

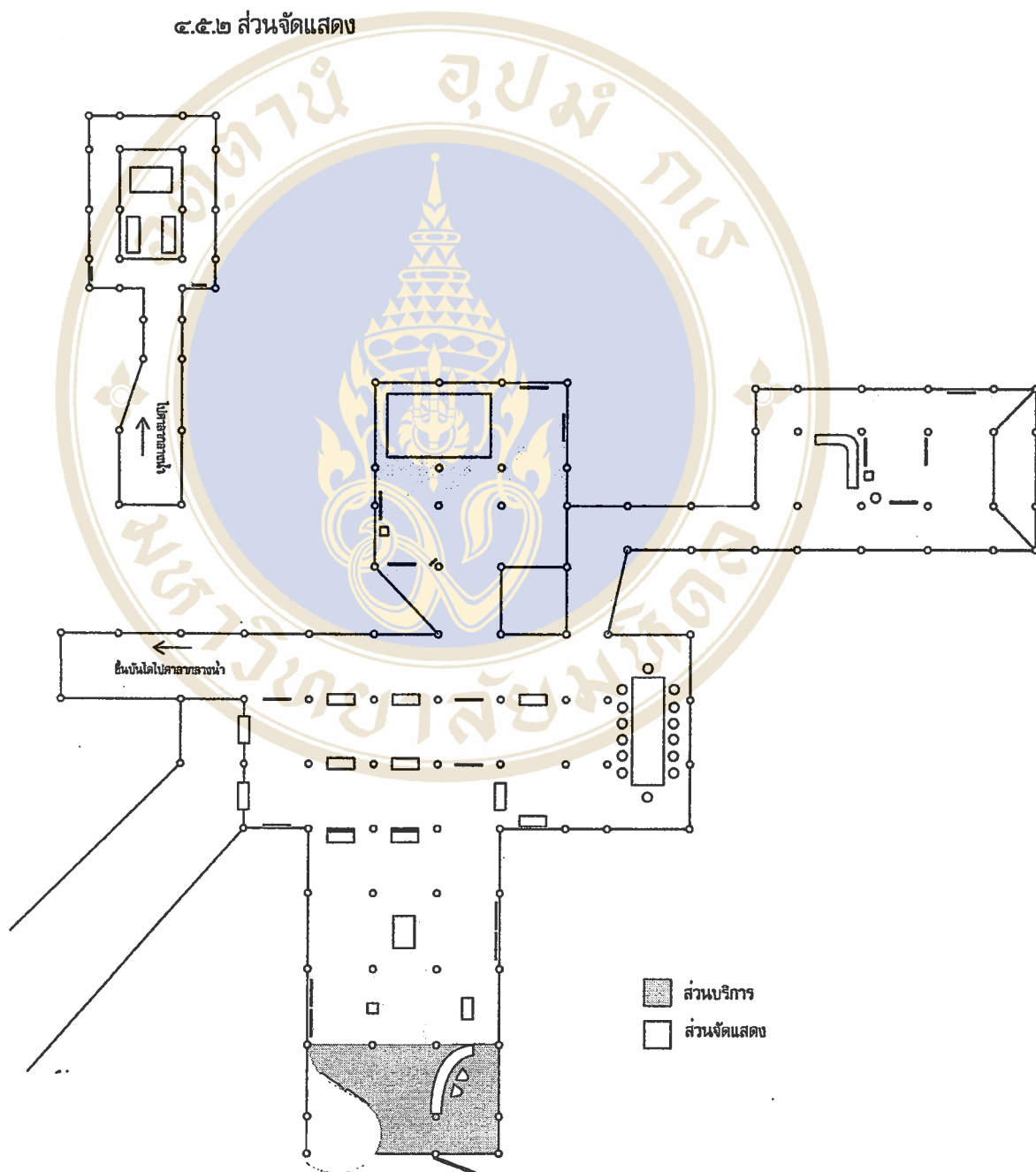
$$\begin{aligned}
 \text{หาพื้นที่จัดแสดงตู้ประกอบบอร์ด} &= (C+D)(A+2C) \\
 &= (๐.๖๐+๐.๗๕)(A+๑.๒๐) \\
 \text{พื้นที่จัดแสดงตู้แบบที่ ๔} &= (๐.๖๐+๐.๗๕)(๑.๒๐+๑.๒๐)
 \end{aligned}$$

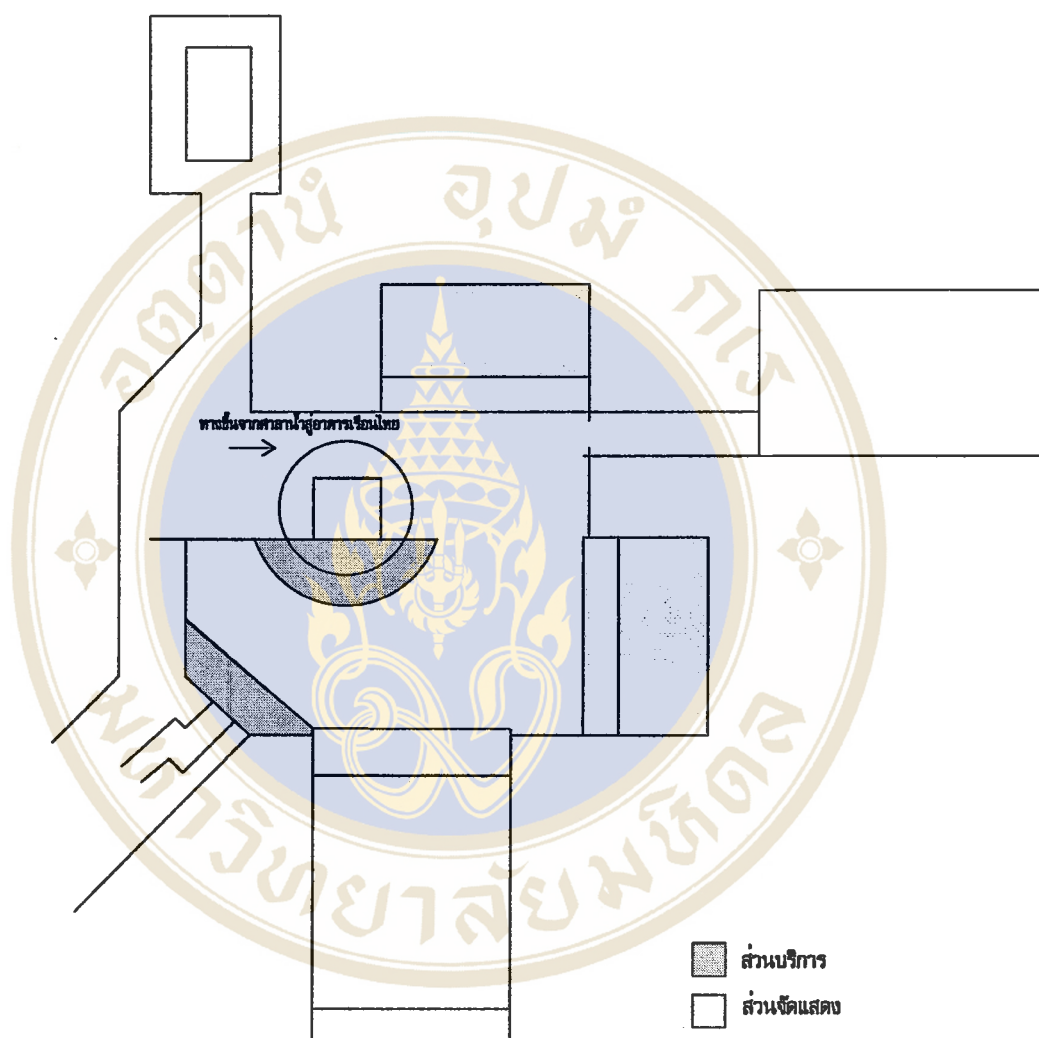
๔.๕ การออกแบบนิทรรศการเรื่อง "หนังสือสมุดไทย"

การออกแบบนิทรรศการเรื่อง "หนังสือสมุดไทย" ณ อาคารเรือนไทย ศาลาฯ นี้ แบ่งการออกแบบเป็น ๒ ส่วนใหญ่ ๆ ได้แก่

๔.๕.๑ ส่วนบริการ

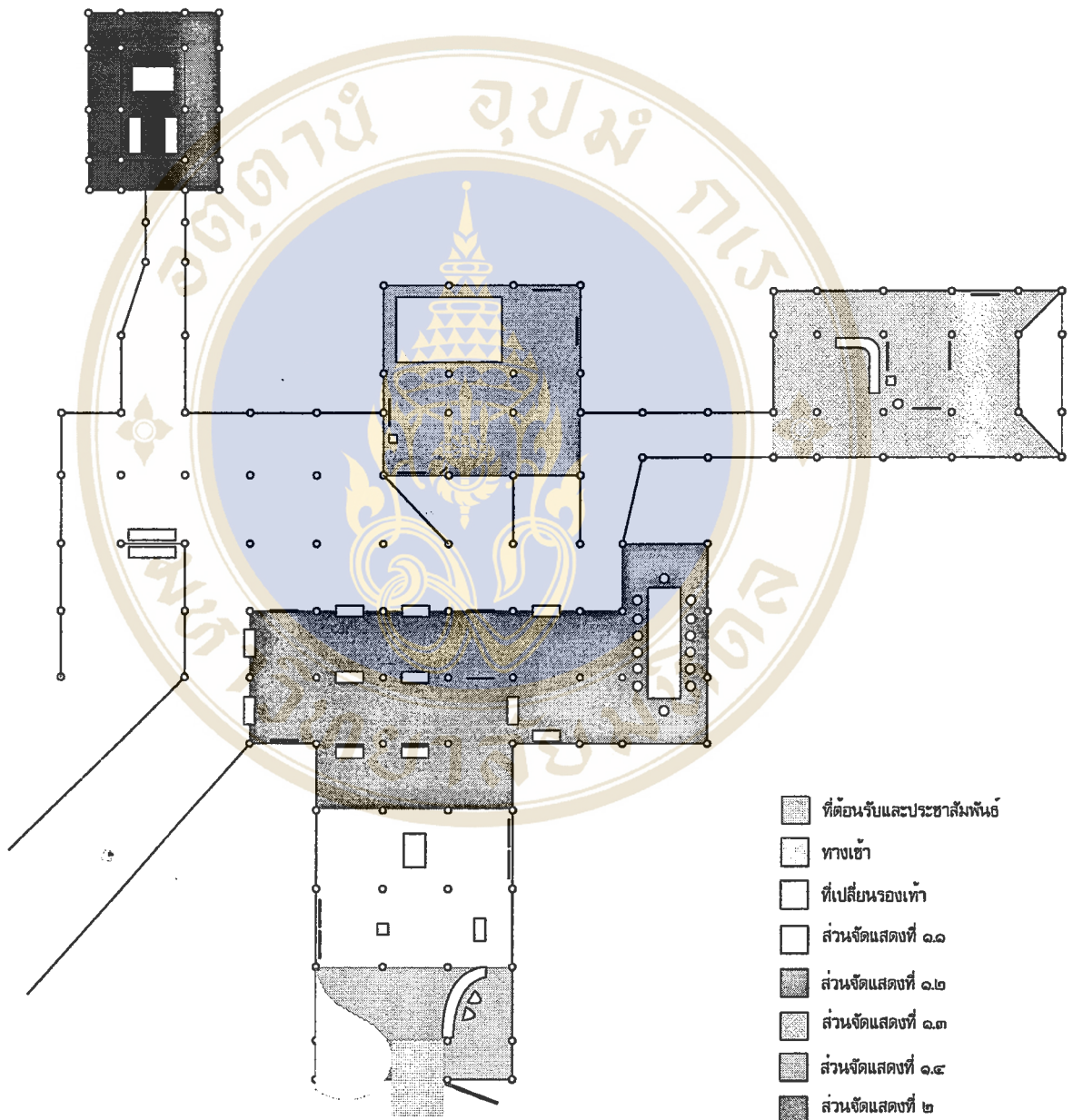
๔.๕.๒ ส่วนจัดแสดง

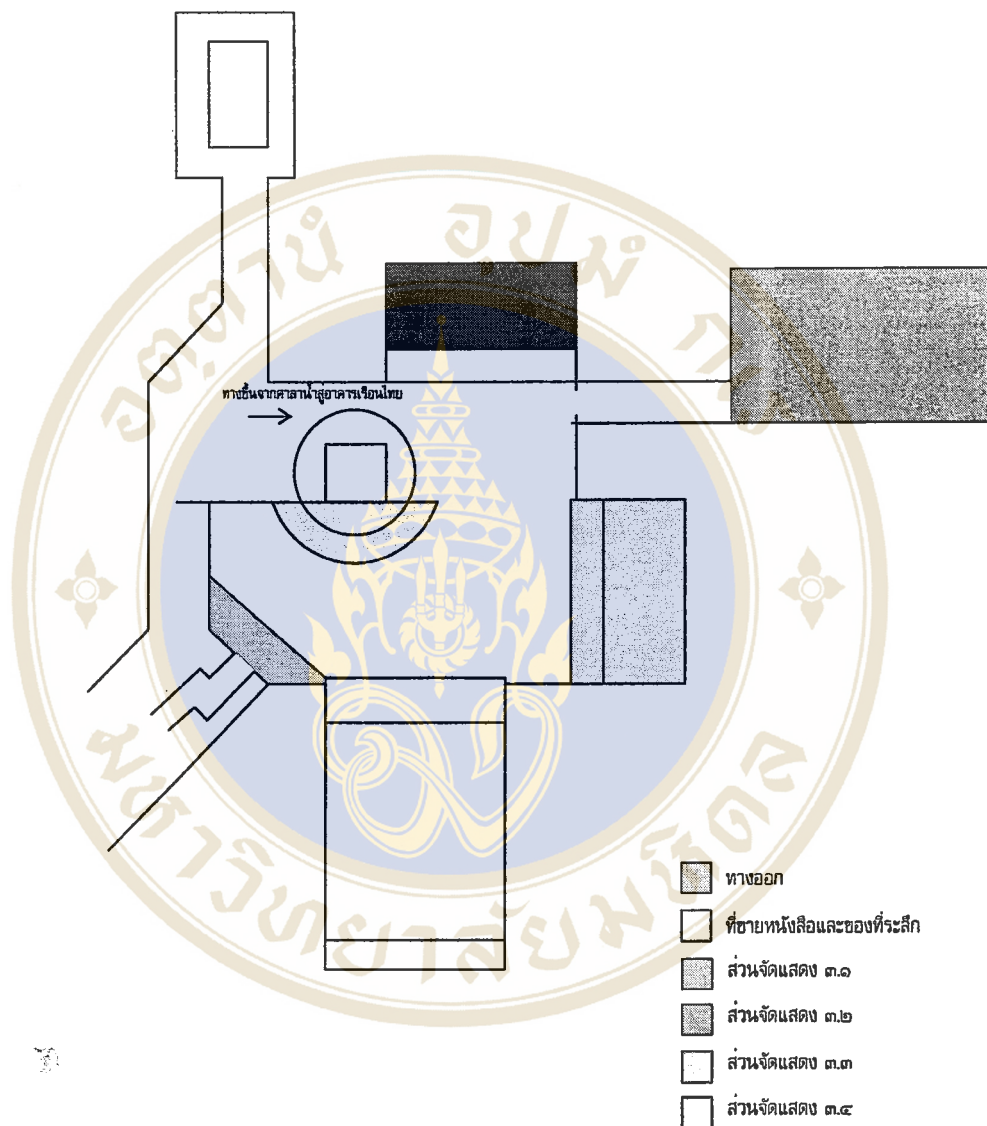

ผังที่ ๑๑ แสดงส่วนบริการและส่วนจัดแสดงของอาคารด้านบน

๔.๕.๑ ส่วนบริการ หมายถึง ส่วนของอาคารที่จัดไว้สำหรับบริการผู้เข้าชม ซึ่งในการออกแบบครั้งนี้ แบ่งเป็น

ผังที่ ๑๓ แสดงส่วนบริการและส่วนจัดแสดงของอาคารด้านบน

๔.๕.๑.๑ ทางเข้า หมายถึง ทางเข้าขนิษฐศาสตร์จะอยู่ใต้ถุนอาคารเรือนไทย

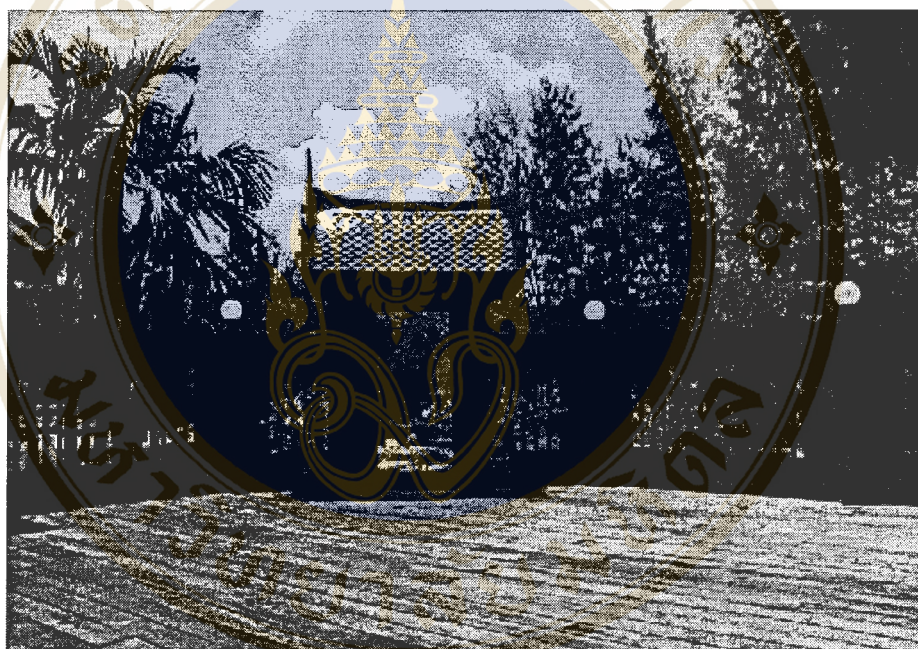

ภาพที่ ๔๗ สภาพทางเข้าในปัจจุบัน

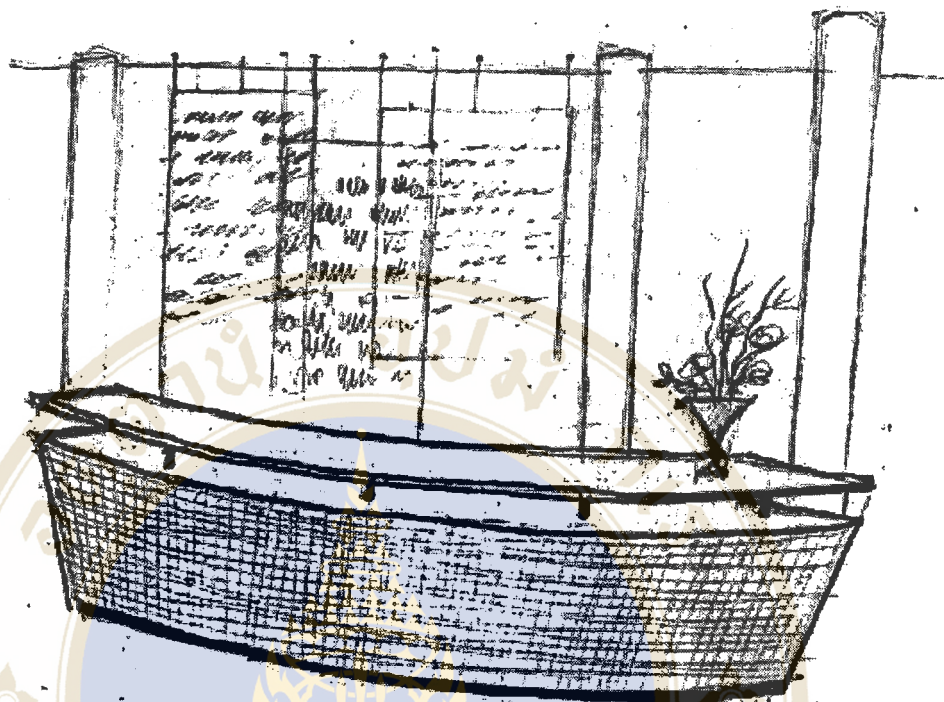
จากภาพที่ ๕๙ ทางด้านซ้ายเป็นไม้อัดที่ทำเป็นแผ่นโค้ง ความสูงประมาณ ๒.๕ เมตร เขียนชื่อ นิทรรศการ “นิทรรศการ เรื่อง ‘หนังสือสมุดไทย’ ” ส่วนทางด้านขวาใช้ไม้อัดจำลองรูปลักษณะของหนังสือ สมุดไทย สูงประมาณ ๓ เมตร ซึ่งแผ่นไม้อัดทางด้านซ้ายและด้านขวาจะทำหน้าที่เป็นผนังกัน เพื่อให้มีที่ว่างตรงกลางไว้สำหรับให้ผู้ชมเดินเข้าชมนิทรรศการ

๔.๕.๑.๒ ทางออก ในที่นี้หมายถึงทางออกจากนิทรรศการและจากอาคารเรือนไทยด้วย จะอยู่ส่วนบนของอาคาร เป็นซุ้มประตูของเรือนไทย ซึ่งจะใช้ไม้ตัด ต้นไม้ต่าง ๆ ตกแต่งบริเวณรอบ ๆ

ภาพที่ ๕๙ บริเวณทางออก

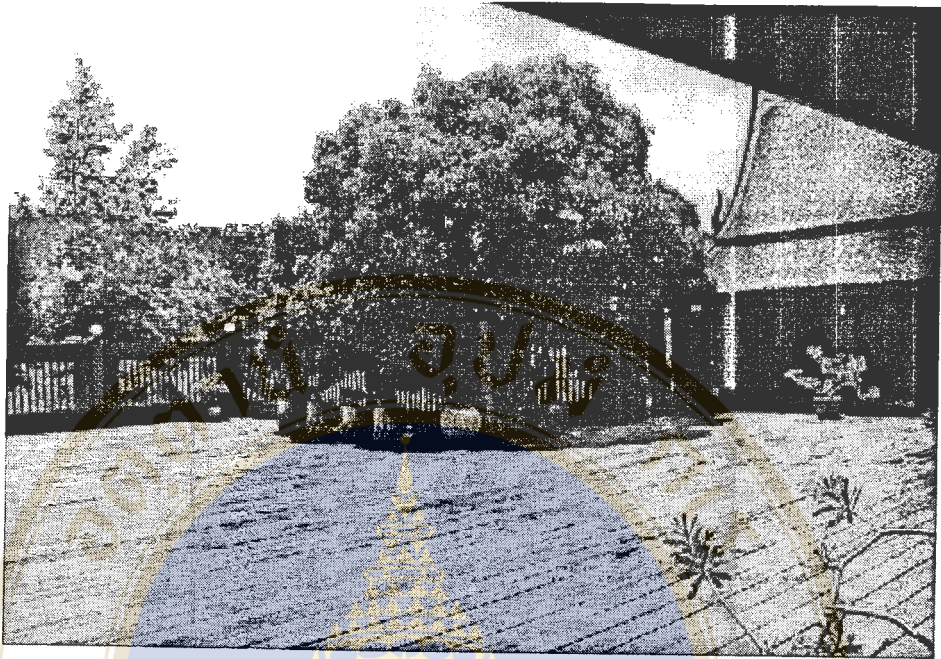
๔.๕.๑.๓ ส่วนต้อนรับและประชาสัมพันธ์ อยู่ทางขวามือของทางเข้า ทำเป็นเคาน์เตอร์ สูงประมาณ ๑.๒๐ เมตร สำหรับวางเอกสาร โบรชัวร์ต่าง ๆ มีเจ้าหน้าที่ประจำสำหรับบริการผู้เข้าชม ส่วนด้านหลังเคาน์เตอร์ เพื่อมิให้ดูโล่งเกินไป และเป็นการดึงดูดความสนใจของผู้ชม จึงนำผ้าติดบ๊วยมสีแดง-ส้ม ขนาด ๐.๔๕ x ๑.๐๐ เมตร เขียนบนด้วยตัวอักษรในสมัยต่าง ๆ มาซึ่งไว้ด้านหลังให้เหลือมล้ำกัน โดยยึดส่วนบนและส่วนล่างด้วยเอ็น (ดังภาพที่ ๑๐๐) และทางซ้ายจะเป็นผังการจัดแสดงทั้งด้านบนและด้านล่างของอาคาร มีลักษณะเป็น Electronic Board ซอนไฟฟลูออเรสเซนต์ไว้ด้านหลัง ผังอยู่ในผนังไม้อัดที่เป็นรูปโค้งต่อเนื่องจากทางเข้าด้านหน้า

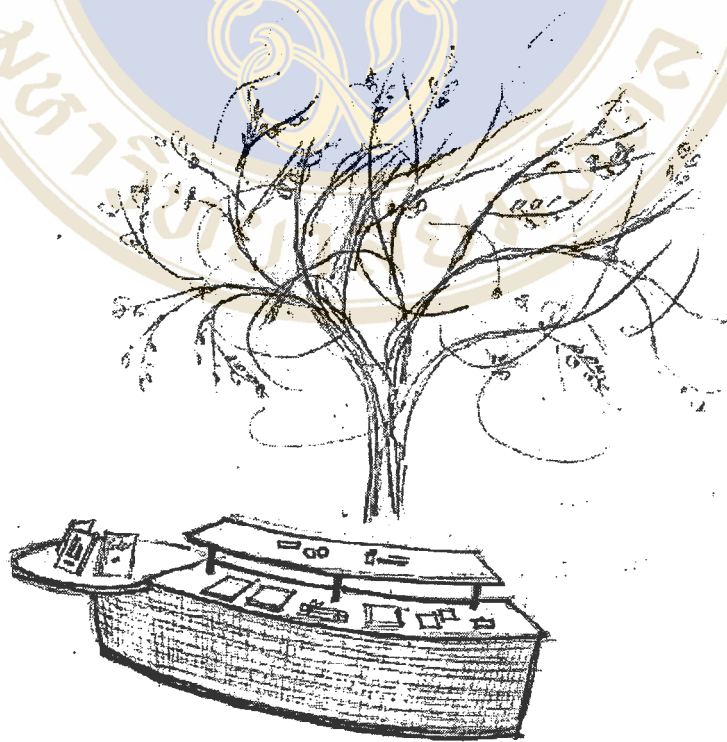
ภาพที่ ๑๐๐ ส่วนต้อนรับและประชาสัมพันธ์

๔.๕.๑.๔ ที่เปลี่ยนรองเท้า โดยปกติผู้ชมจะต้องถอดรองเท้าง่อนขึ้นอาคารเรือนไทย แต่พื้นที่ชานที่เชื่อมเรือนแต่ละหลังนั้นไม่มีหลังคา ในเวลากลางวันพื้นเรือนจะร้อนมาก ดังนั้นผู้จัดจึงได้เตรียมรองเท้าผ้าสำหรับให้ผู้ชมเปลี่ยนก่อนขึ้นเรือน โดยทำเป็นชั้นไม้ ๒ ชั้น สามารถวางรองเท้าได้ชั้นละ ๒๐ คู่

๔.๕.๑.๕ ที่ขายหนังสือและของที่ระลึก อยู่ด้านบนของอาคาร บริเวณชานที่ใช้ต่อเชื่อมเรือน มีลักษณะเป็นคาน์เตอร์คล้ายกับในส่วนต้อนรับและประชาสัมพันธ์ แต่จะเพิ่มหลังคาด้านบนสำหรับกันแดด และมีประจำสำหรับอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

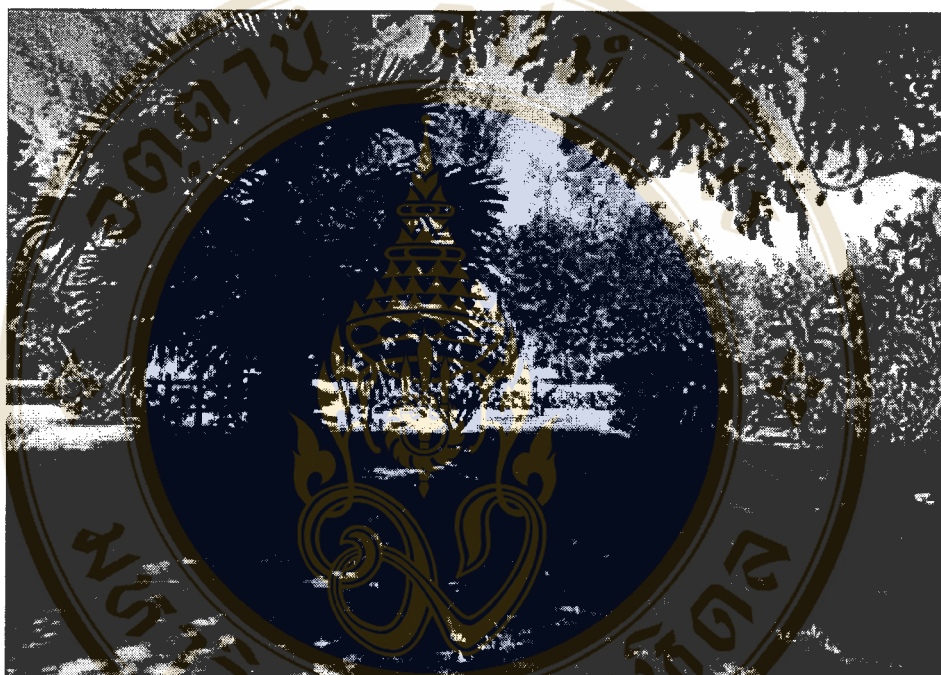

ภาพที่ ๑๐๑ บริเวณที่ขายหนังสือและของที่ระลึกในปัจจุบัน

ภาพที่ ๑๐๒ ที่ขายหนังสือและของที่ระลึก

๔.๕.๑.๖ ที่พักผ่อน เนื่องจากอาคารเรือนไทย ตั้งอยู่ในบริเวณที่ร่มรื่น ดังนั้นที่พักผ่อน จะอยู่ด้านล่างของอาคารโดยรอบ เป็นโต๊ะหินอยู่ใต้เงาไม้สำหรับให้ผู้เข้าชมนั่งพักผ่อน หรือจะเดินเล่นชมทัศนียภาพไม้ดอกไม้ประดับ หรือพายเรือเล่นในสระก็ได้

ภาพที่ ๑๐๓ บริเวณรอบอาคารเรือนไทยที่สามารถใช้เป็นสถานที่พักผ่อน

๔.๕.๒ ส่วนจัดแสดง หมายถึง ส่วนของอาคารที่ใช้เป็นสถานที่จัดนิทรรศการ เรื่อง “หนังสือสมุดไทย” แบ่งเป็น ส่วนใต้ถุนอาคาร จัดแสดงเรื่อง ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย, ประเภทหนังสือสมุดไทย และวิธีทำหนังสือสมุดไทย ส่วนบนอาคาร จัดแสดงเรื่อง ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก สิ่งที่บันทึกในหนังสือสมุดไทย การเขียนหนังสือสมุดไทย และการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย

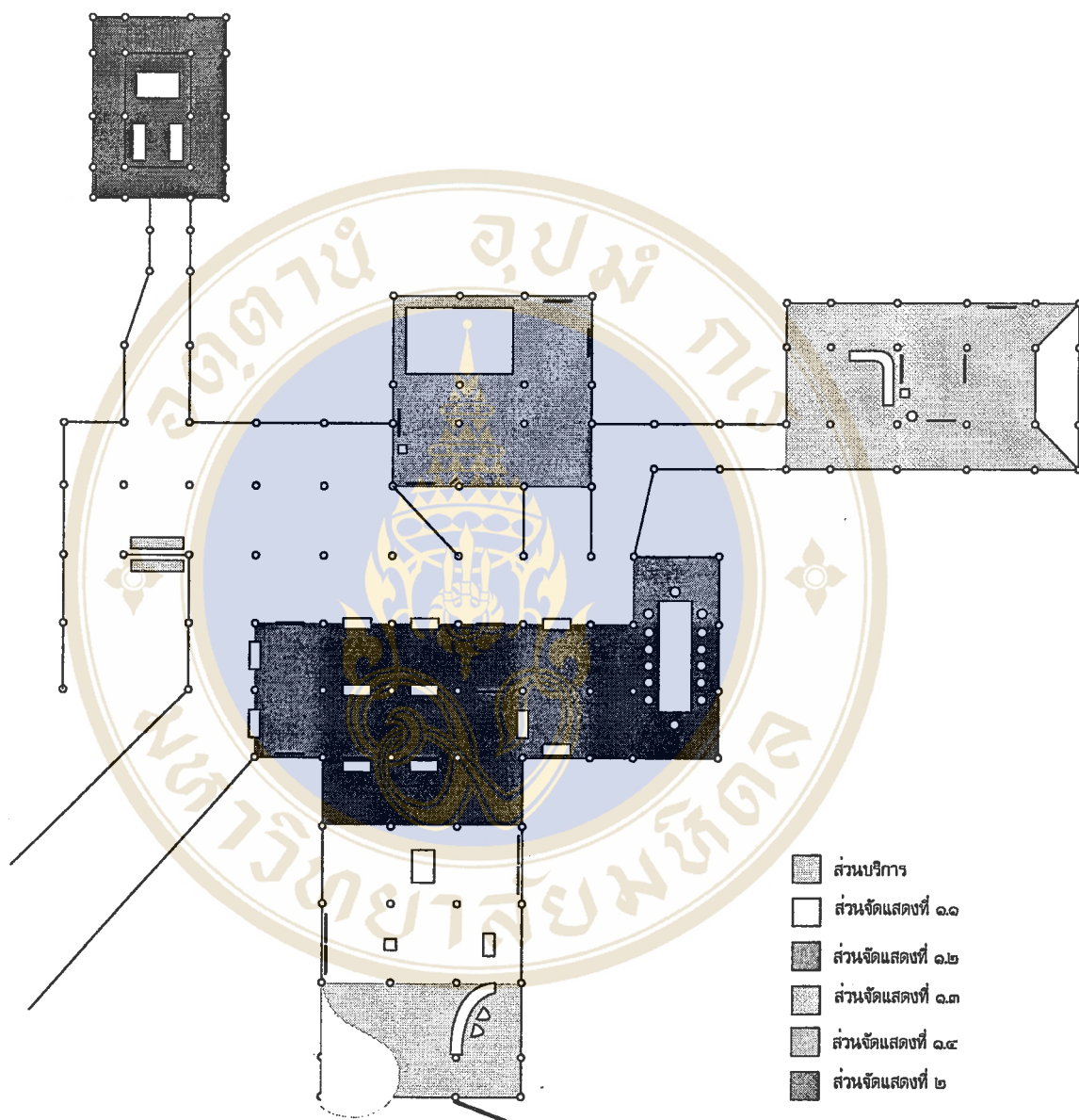
และเพื่อความสะดวกในการจัดนิทรรศการ จึงได้เขียนโครงร่างในการจัดแสดงแบ่งหัวข้อจัดแสดง ดังนี้

สถานที่จัดแสดง	หัวข้อ	หัวข้อย่อย	แนวทางการจัดแสดง	อุปกรณ์การจัดแสดง	วัตถุประสงค์/เกณฑ์
๑. อาคารด้านล่าง ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๑	๑. ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย	๑.๑ สมัยสุโขทัย ๑.๒ สมัยอยุธยา ๑.๓ สมัยรัตนโกสินทร์	เป็นการนำเสนอให้ผู้ชมทราบ วัตถุประสงค์การจัดบันทึก และนำเสนอ หลักฐานความเจริญด้านอักษรศาสตร์ ในประวัติศาสตร์ชาติไทยตั้งแต่สมัย สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอน ต้น ก่อนที่อารยธรรมตะวันตกจะเข้ามา	๑. Board แบบที่ ๑ ๔ แผ่น ๒. ตู้แบบที่ ๑ ๑ ตู้ ๓. ตู้แบบที่ ๒ ๑ ตู้ ๔. ตู้แบบที่ ๓ ๑ ตู้	๑. ศิลจารีสมัยสุโขทัย ๒. หนังสือสมุดไทยสมัยอยุธยา (ฉบับพงศาวดารหลวง ประเสริฐอักษรนิติ์) ๓. หนังสือสมุดไทย - สมุดพก - สมุดถือเฝ้า - สมุดพระมาลัย - สมุดไตรภูมิ
๒. อาคารด้านล่าง ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๒	๒. ประเภทของหนังสือสมุดไทย	๒.๑ การแบ่งประเภท ๒.๒ การเรียกชื่อหนังสือ - เรียกตามประโยชน์ ที่ใช้ - เรียกตามสีของ หนังสือ	เป็นการนำเสนอหนังสือสมุดไทย ประเภทต่าง ๆ ประกอบกับกิจกรรม	๑. Board แบบที่ ๒ ๔ แผ่น ๒. ตู้แบบที่ ๒ ๔ ตู้ ๓. ตู้แบบที่ ๔ ๒ ตู้ ๔. โต๊ะยาว ๑ ตัว	๑. หนังสือสมุดไทย - สมุดถือเฝ้า - สมุดรองทรง - สมุดไตรภูมิ - สมุดตำเส้นขาว - สมุดตำเส้นดินสอขาว - สมุดตำเส้นพรตล - สมุดขาวเส้นรงค์ - สมุดขาวเส้นทอง - สมุดขาวเส้นดำ

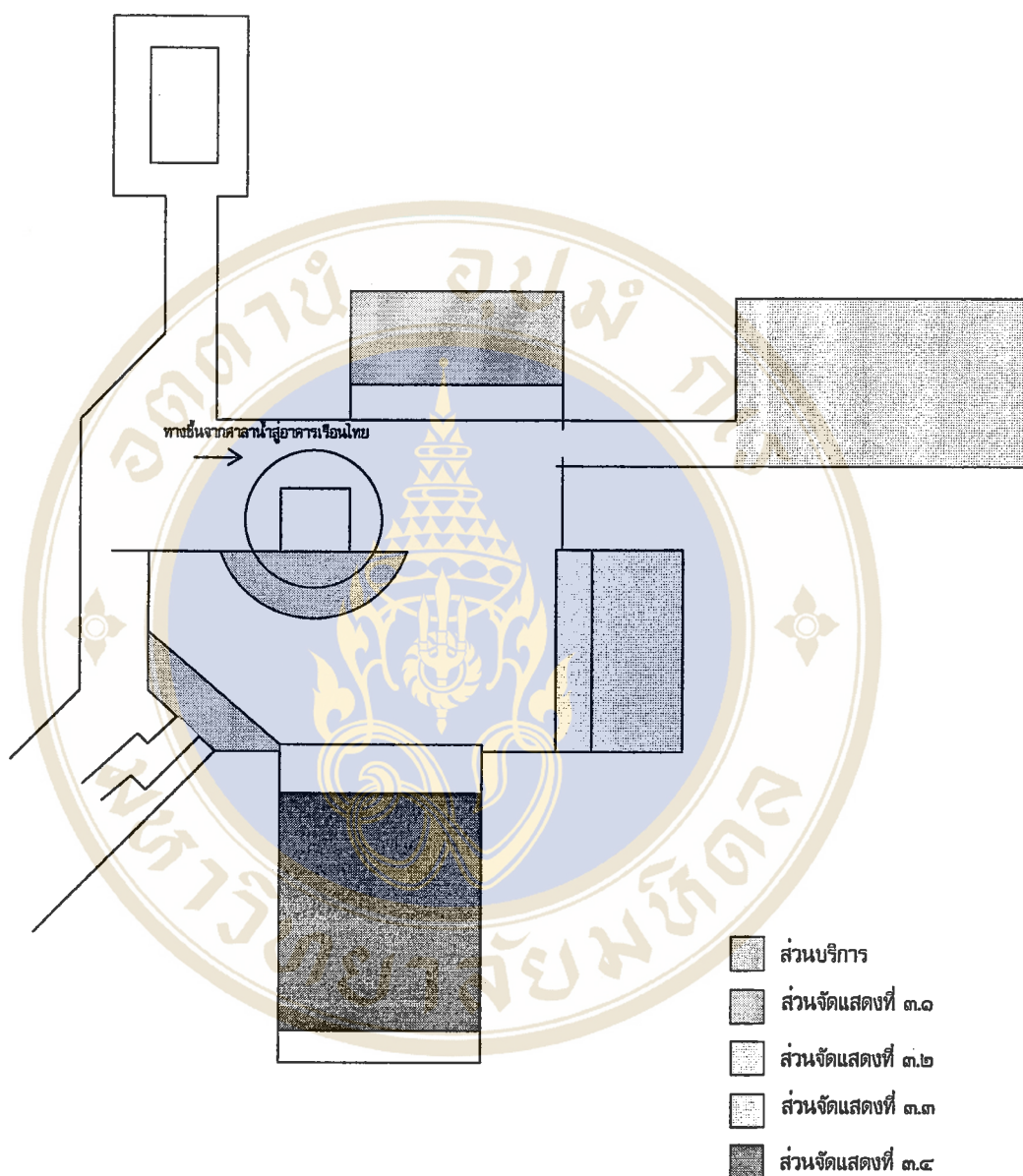
สถานที่จัดแสดง	หัวข้อ	หัวข้อย่อย	แนวทางการจัดแสดง	อุปกรณ์การจัดแสดง	วัตถุประสงค์
					<ul style="list-style-type: none"> - สมุดขาวเส้นรงค์ - สมุดขาวเส้นทอง - สมุดขาวเส้นดำ
๓. อาคารด้านล่าง ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓ ๔. อาคารด้านล่าง ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๔ ๕. อาคารด้านล่าง ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๕	๓. การทำหนังสือสมุดไทย	๓.๑ การตัดขอบ ๓.๒ การเสียดขอบ ๓.๓ การนั่งขอบ ๓.๔ การลบขอบ ๓.๕ การท่ส่กระดาศ ๓.๖ การลบกระดาศ ๓.๗ การทำเล่มสมุด	เป็นการนำเสนอวิธีการทำหนังสือสมุดไทย โดยอาศัยเทคนิคต่าง ๆ ของการจัดแสดง คือ ใช้บอร์ดจัดแสดง, ใช้ภาพถ่ายทั้งภาพสีและภาพขาว-ดำ, ใช้วัตถุจำลองที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อย่อยต่าง ๆ ตามขั้นตอนการทำหนังสือสมุดไทย นอกจากนี้ยังเสนอสภาพการทำหนังสือสมุดไทยตามความจริง รวมทั้งจะจัดกิจกรรมในส่วนนี้ เพื่อให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในนิทรรศการด้วย	๑. Board แบบที่ ๑ ๔ แผ่น ๒. Board แบบที่ ๒ ๔ แผ่น ๓. Board แบบที่ ๓ ๒ แผ่น ๔. ตู้แบบที่ ๕ ๑ ตู้ ๕. ตู้แบบที่ ๕ ๑ ตู้ ๖. ฉากจำลอง ๑ ฉาก ๗. ตั่ง ๑ ตัว ๘. แท่นจัดแสดง ๑ แท่น ๙. รอม ๑ รอม ๑๐. พะแนง ๑ พะแนง ๑๑. เปลือกช่อย ๑๑. ต้นช่อย (จำลอง) ๑๒. เปลือกช่อยที่หนึ่ง แล้ว ๑๓. กระดาศช่อย ๑๒. สมุดช่อย (ยังไม่มีตัวอักษร)	๑. หนังสือสมุดไทย

สถานที่จัดแสดง	หัวข้อ	หัวข้อย่อย	แนวทางการจัดแสดง	อุปกรณ์การจัดแสดง	วัตถุประสงค์
๖. อาคารด้านบน ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๑	๔. ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก		เป็นการนำเสนอตัวอักษรแบบต่าง ๆ ตามปรากฏในเอกสารโบราณ และที่ใช้ในหนังสือสมุดไทย	๑๐. พะแนง ๑ พะแนง ๑๑. เบื้องซ้าย ๑๒. ด้านซ้าย (จำลอง) ๑๓. เบื้องซ้ายที่หนึ่ง แล้ว ๑๔. กระดาษข่อย ๑๕. สมุดข่อย (ยังไม่เสร็จตัวอักษร)	๑. หนังสือสมุดไทย - ตัวอักษรขอมโบราณ ภาษาไทยสมัยปัจจุบัน - ตัวอักษรขอม ภาษาเขมร - ตัวอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี - ตัวอักษรไทยอีสาน (ไทยน้อย) ภาษาไทยอีสาน ๒. สาลินสมัยอยุธยา ๒ ฉบับ ๓. สาลินสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ๒ ฉบับ
๗. อาคารด้านบน ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๒	๕. เนื้อหาที่บันทึกในหนังสือสมุดไทย	๕.๑ หมวดจดหมายเหตุ ๕.๒ หมวดพงศาวดาร และตำนาน ๕.๓ หมวดวรรณคดี ๕.๔ หมวดศาสตร์ต่าง ๆ ๕.๕ หมวดธรรมคดี	เป็นการนำเสนอความรู้ต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือสมุดไทย แบ่งเป็น ๕ หมวด ซึ่งแต่ละหมวดจะสร้างสัญลักษณ์เพื่อเป็นตัวแทนหมวดนั้น และสื่อความหมายได้อย่างชัดเจน	๑. โต๊ะ - เก้าอี้ ๑ ชุด ๒. หนังสือพงศาวดาร กรุงธนบุรี ๓. อนุสาวรีย์พระเจ้า ตากสิน (จำลอง) ๔. ฉากลิลิตพระลอ ๕. กระดานไทย พร้อมอุปกรณ์ การเล่น ๖. สมุนไพรแก้โรค ท้องเสีย	๑. หนังสือสมุดไทย เรื่อง - พงศาวดารกรุงธนบุรี - จดหมายเหตุเรื่องการค้า ดูอิสรภาพ จากการ เสียกรุง ครั้งที่ ๒ - ลิลิตพระลอ - โสยเวท - ตำรายาประจำบ้าน - สวดภาณยักษ์ ๒. ธรรมาสัน

สถานที่จัดแสดง	หัวข้อ	หัวข้อย่อย	แนวทางการจัดแสดง	อุปกรณ์การจัดแสดง	วัตถุประสงค์
๔. อาคารด้านบน ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๓	๖. การเขียนหนังสือหนังสือไทย	๖.๑ การเขียนหนังสือ ๖.๒ อุปกรณ์การเขียน	เป็นการนำเสนอการเขียนหนังสือ ของคนในสมัยก่อน โดยการจัดแสดง ตามสภาพความเป็นจริง และแสดง อุปกรณ์การเขียนรวมทั้งหนังสือต่าง ๆ ที่ใช้ในการเขียน	๑. ผู้แบบที่ ๗ ๑ ผู้ ๒. จากขนาดเท่าจริง ๑ ฉาก	๑. กาะเยย ๒. ปากไม้ ๓. ดินสอขาว ๔. น้ำหมึกสีต่าง ๆ ๕. หนังสือสมุดไทย
๔. อาคารด้านบน ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๔	๗. การอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย	๗.๑ ลักษณะการชำรุด ๗.๒ การทำความสะอาดก่อน การประเสริม ๗.๓ การปฏิบัติภารกิจก่อนการ ประเสริม ๗.๔ การประเริ่มส่วนที่ขาด ๗.๕ การทำความสะอาดหลัง การประเสริม	เป็นการนำเสนอการอนุรักษ์ หนังสือไทยโดยการใช้วิดีโอและฉายสไลด์ มัลติมีเดีย และมัลติมีเดียหนังสือ สมุดไทยแต่ละชั้นตอน	๑. เครื่องฉายวิดีโอ ๒. วิดีโอ เรื่อง การ อนุรักษ์หนังสือ สมุดไทย ๓. เครื่องฉายสไลด์ มัลติมีเดีย ๔. สไลด์ เรื่อง การ อนุรักษ์หนังสือ สมุดไทย ๕. ตัวอย่างหนังสือ สมุดไทยใน ชั้นตอนต่าง ๆ ๖. แก้ว ตั๋ว สำหรับขงมสไลด์ และวิดีโอ	

ผังที่ ๑๔ ผังด้านล่างแสดงส่วนจัดแสดง

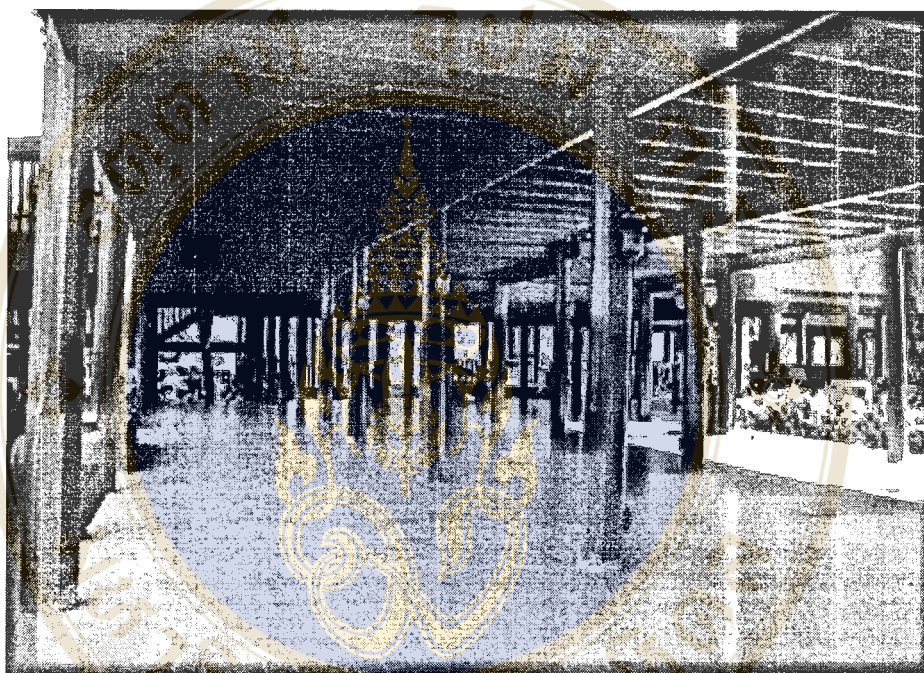
ผังที่ ๑๕ ผังค้ำบนแสดงส่วนจัดแสดง

๔.๕.๒.๑ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๑ บริเวณด้านล่าง

หัวข้อจัดแสดง ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย

ลักษณะสถานที่ ส่วนใต้ถุนอาคาร ไม่มีผนังจะเปิดโล่งทั้งสี่ด้าน มีพื้นที่จัดแสดงประมาณ ๖๓

ตารางเมตร

ภาพที่ ๑๐๔ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๑

วัตถุประสงค์ในการจัด

เพื่อให้ผู้ชมทราบความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน

แนวคิดในการออกแบบ

การออกแบบการจัดแสดงในส่วนนี้ ใช้ศิลปวัตถุ ได้แก่ ศิลปจารึกสมัยสุโขทัย หนังสือสมุดไทยสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นผลมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในสมัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวอักษร ได้แก่ สมัยก่อนสุโขทัย สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ที่ยังมีการใช้หนังสือสมุดไทย เพื่อให้เห็นพัฒนาการของการเขียนอักษรไทยในสมัยต่าง ๆ จนพัฒนามาเป็นหนังสือสมุดไทย

วิธีการนำเสนอ

ใช้บอร์ดในการกล่าวถึงเนื้อหา และจัดแสดงศิลปจารึกและหนังสือสมุดไทย ซึ่งการนำเสนอในส่วนแรกนี้จะใช้ประสาทสัมผัสการดูและอ่านด้วยตาเป็นหลัก ไม่มีการสัมผัสกับวัตถุโดยตรง เนื่องด้วยศิลปวัตถุที่นำมาจัดแสดงเป็นสิ่งที่เสียหายได้ง่าย

คำอธิบายผังที่ ๑๖

- ๑ Board แบบที่ ๑ : ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย (๑)
 - ๒ Board แบบที่ ๑ : ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย (๒)
 - ๓ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๑ : ศิลาจารึกสมัยสุโขทัย
 - ๔ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : หนังสือสมุดไทยสมัยอยุธยา
 - ๕ Board แบบที่ ๑ : ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย (๓)
 - ๖ Board แบบที่ ๑ : ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย (๔)
 - ๗ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๓ หนังสือสมุดไทยขนาดต่าง ๆ
- ๔.๕.๒.๒ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๒ บริเวณใต้ถุนอาคาร

หัวข้อจัดแสดง ประเภทของหนังสือสมุดไทย

ลักษณะสถานที่ ส่วนใต้ถุนอาคาร ไม่มีผนังเปิดโล่งทั้งสี่ด้าน มีพื้นที่จัดแสดงประมาณ ๑๖๔.๒๕

ตารางเมตร

ภาพที่ ๑๐๕ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๒

วัตถุประสงค์ในการจัด

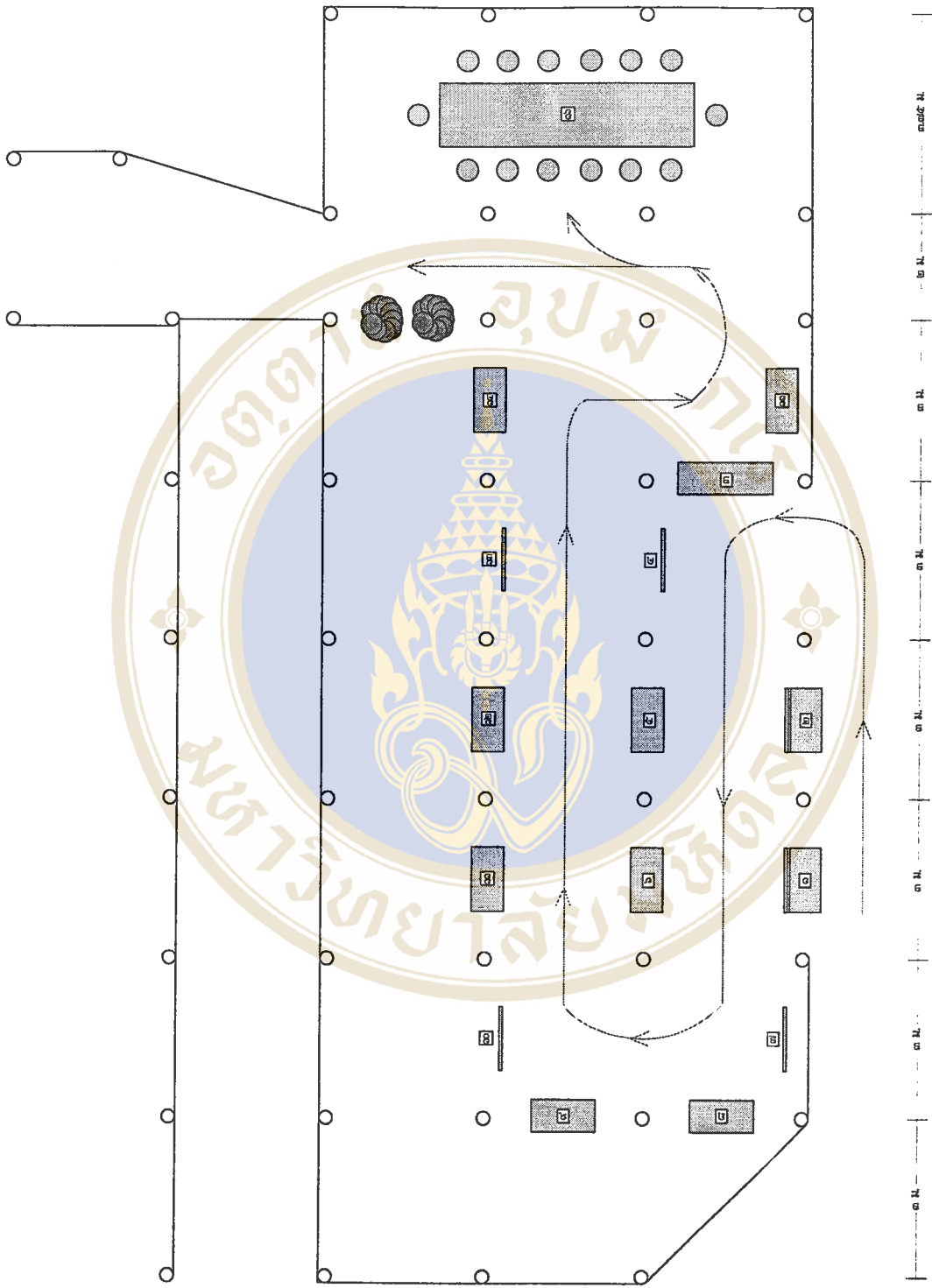
เพื่อให้ผู้ชมสามารถจำแนกประเภทของหนังสือสมุดไทย

แนวความคิดในการออกแบบ

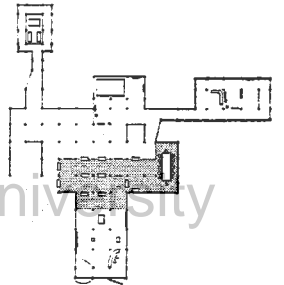
ใช้หลักการจัดแบบง่าย ๆ เพื่อให้ผู้ชมเข้าชมเป็นลำดับและไม่สับสนเนื่องจากการเรียกชื่อหนังสือสมุดไทยนั้นมีหลากหลาย ตอนท้ายของส่วนนี้ มีการจัดกิจกรรม ต่อ JIGSAW และจับคู่หนังสือสมุดไทยประเภทต่าง ๆ ซึ่งถ้าผู้ชมท่านใดสนใจก็แวะเข้าร่วมกิจกรรม หรือถ้าผู้ใดอยากจะชมในส่วนอื่นต่อไปก็ได้

วิธีการนำเสนอ

ใช้ Board นำเสนอเนื้อหาประกอบการจัดแสดงวัตถุภายในตู้จัดแสดง โดยจะใช้แสงในตู้จัดแสดงดึงดูดความสนใจของผู้ชม และมีการจัดกิจกรรมเล่นเกมส์ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ชมรู้สึกสนุกสนานและไม่เบื่อที่จะชมนิทรรศการ

ผังที่ ๑๓ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๒

คำอธิบายผังที่ ๑๗

- ๑ ผู้จัดแสดงแบบที่ ๔ - ผู้ประกอบ Board
Board : ประเภทของหนังสือสมุดไทย (๑)
ตู้ : สมุดไทยดำ
- ๒ ผู้จัดแสดงแบบที่ ๔ - ผู้ประกอบ Board
Board : ประเภทของหนังสือสมุดไทย (๒)
ตู้ : สมุดไทยขาว
- ๓ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : สมุดถือเฝ้า
- ๔ Board แบบที่ ๒ : ประเภทของหนังสือสมุดไทย (๓)
- ๕ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : สมุดรองทรง
- ๖ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : สมุดไตรภูมิ
- ๗ Board แบบที่ ๒ : ประเภทของหนังสือสมุดไทย (๔)
- ๘ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : สมุดดำเส้นขาว
- ๙ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : สมุดดำเส้นดินสอขาว
- ๑๐ Board แบบที่ ๒ : ประเภทของหนังสือสมุดไทย (๕)
- ๑๑ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : สมุดดำเส้นทรดาล
- ๑๒ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : สมุดขาวเส้นรงค์
- ๑๓ Board แบบที่ ๒ : ประเภทของหนังสือสมุดไทย (๖)
- ๑๔ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : สมุดขาวเส้นทอง
- ๑๕ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๒ : สมุดขาวเส้นดำ
- ๑๖ โต๊ะ-เก้าอี้ สำหรับจัดกิจกรรมให้ผู้เข้าชม

๔.๕.๒.๓ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓, ๑.๔ และ ๒

หัวข้อจัดแสดง การทำหนังสือสมุดไทย (มีทั้งหมด ๗ ขั้นตอน)

ขั้นตอนที่ ๑ การตัดข่อย

ขั้นตอนที่ ๒ การเสียดข่อย

ขั้นตอนที่ ๓ การนึ่ง

ขั้นตอนที่ ๔ การสบข่อย

ขั้นตอนที่ ๕ การหล่อกระดาษ

ขั้นตอนที่ ๖ การลบกระดาษ

ขั้นตอนที่ ๗ การทำเล่มสมุด

ลักษณะสถานที่

ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓ เป็นส่วนใต้ถุนอาคาร จัดแสดงการทำสมุดไทย ขั้นตอนที่ ๑, ๒ และ ๓

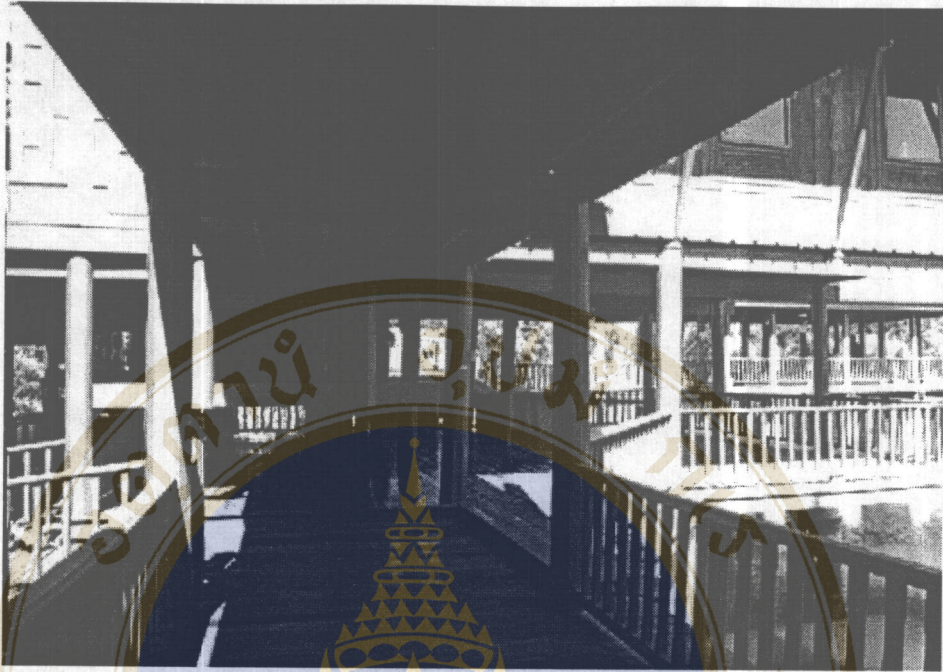
ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๔ เป็นส่วนใต้ถุนอาคาร จัดแสดงการทำสมุดไทย ขั้นตอนที่ ๔ และ ๕

ส่วนจัดแสดงที่ ๒ เป็นศาลากลางน้ำ จัดแสดงการทำสมุดไทย ขั้นตอนที่ ๕ และ ๖

ทั้ง ๓ ส่วนจัดแสดงมีพื้นที่จัดแสดงประมาณ ๑๖๔.๒๕ ตารางเมตร

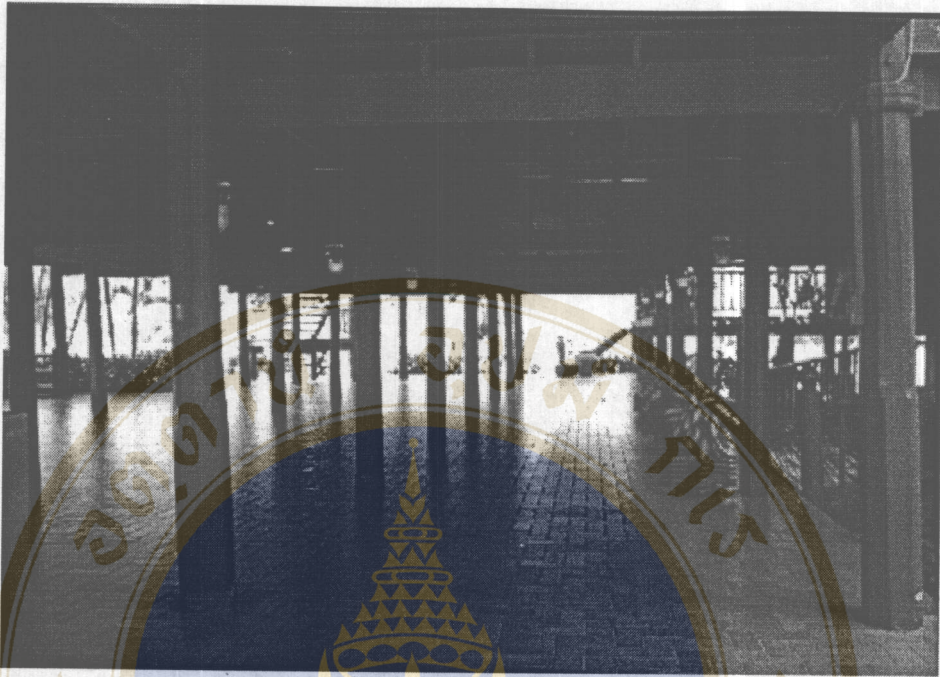
ภาพที่ ๑๐๖ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓

ภาพที่ ๑๐๗ ทางเชื่อมส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓ กับ ๑.๔

ภาพที่ ๑๐๘ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๔

ภาพที่ ๑๐๙ ทางเดินจากส่วนจัดแสดงที่ ๑.๔ กับ ๒

ภาพที่ ๑๑๐ ส่วนจัดแสดงที่ ๒

วัตถุประสงค์ในการจัด

๑. เพื่อให้ผู้ชมทราบถึงขั้นตอนการผลิตสมุดข่อย ในขั้นตอนที่ ๑ และ ๒
๒. ให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการทำสมุดข่อย ในขั้นตอนที่ ๑ และ ๒

แนวความคิดในการออกแบบ

เนื้อหาในส่วนนี้เป็นขั้นตอนของการผลิตสมุดข่อย ดังนั้นการออกแบบจึงต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ที่มุ่งให้ผู้ชมเข้าใจขั้นตอนต่าง ๆ โดยง่าย อีกทั้งมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างผู้จัดและผู้เข้าชม การออกแบบในส่วนนี้จึงต้องใช้เทคนิคต่าง ๆ มาช่วยมากกว่าการคำนึงถึงความสวยงามเป็นหลัก

วิธีการนำเสนอ

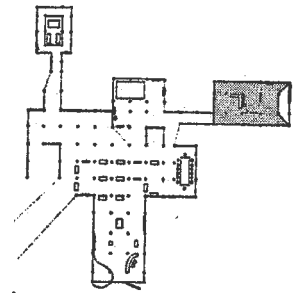
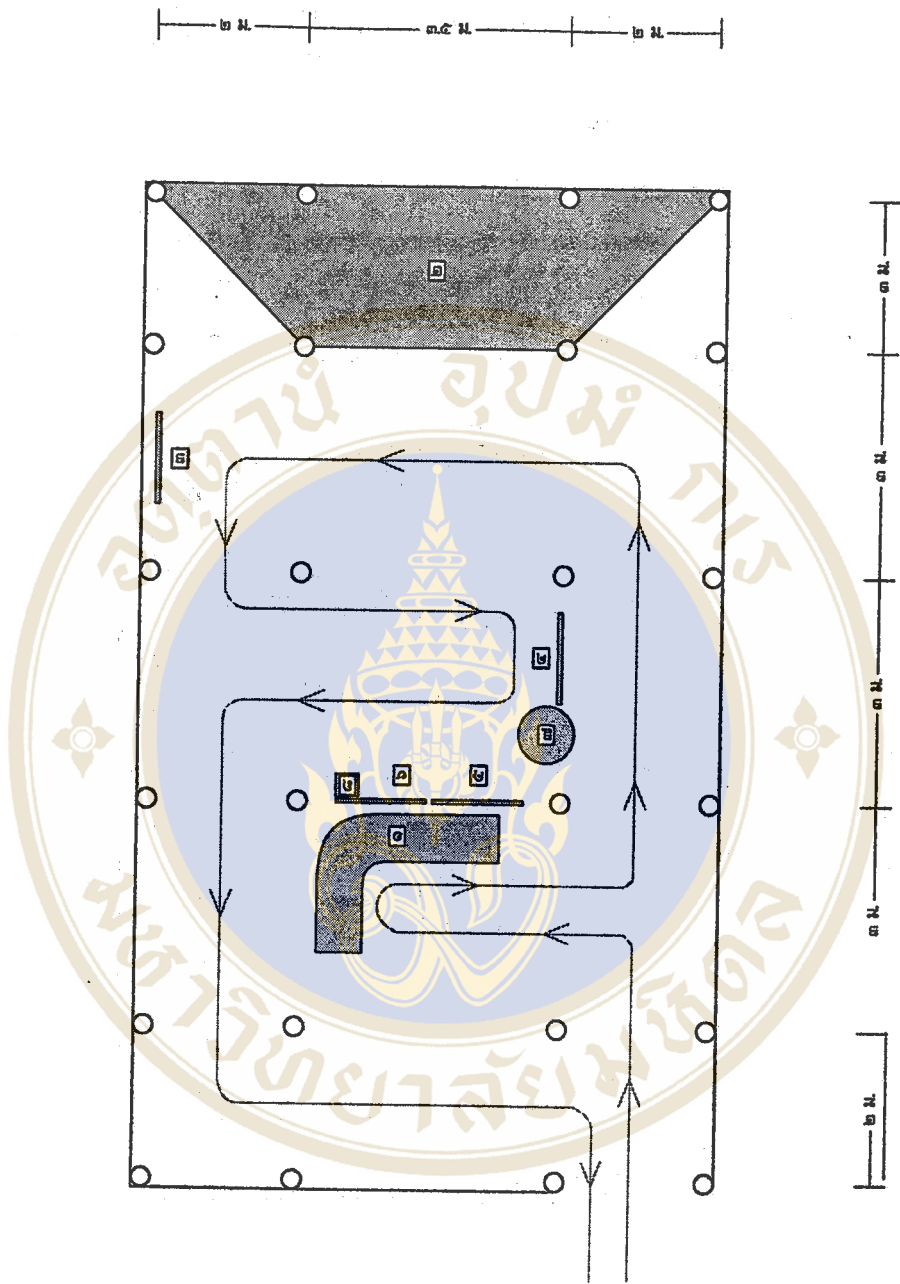
เนื่องจากการผลิตสมุดข่อยนั้นมีหลายขั้นตอน ดังนั้นเทคนิคการนำเสนอจึงแตกต่างกันไปในแต่ละขั้นตอน เพื่อให้ผู้ชมเกิดความเข้าใจง่าย ดังนั้นพื้นที่ที่ใช้จัดจึงแบ่งเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓ จะนำเสนอรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การตัดข่อย ทำเป็น ตู๋ ผึง Board และมีของตัวอย่างประกอบ

ขั้นตอนที่ ๒ การเสียดข่อย จัดจำลองการไหลของแม่น้ำ เพื่อแสดงให้เห็นว่าทำไมต้องปลูกเรือนริมแม่น้ำ เนื่องจากการเสียดข่อยซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการผลิตกระดาษข่อยต้องใช้น้ำมาก ในขั้นตอนที่ ๒ นี้ นอกจากแบบจำลองแล้วก็จะจัด Board บรรยายรายละเอียดต่าง ๆ ด้วย

ขั้นตอนที่ ๓ การนั่ง จัดแสดงโดยใช้ Board ประกอบตัวอย่างของภาชนะที่ใช้ เช่น รอม กะทะ ตุ่ม เป็นต้น

ผังที่ ๑๘ ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๓

คำอธิบายผังที่ ๑๘

๑ ตู้แบบที่ ๕ : ตู้ประกอบผนัง

Board : การตัดช่อง

ตู้ : ตัวอย่างต้นช่อง

แท่นจัดแสดง (ติดอยู่กับผนัง) เปลือกช่องช่องที่ตัดวางอยู่เป็นมัด ๆ

๒ Diorama : แสดงภาพชีวิตของคนที่ทำสมุดช่อง

๓ Board แบบที่ ๒ : การเสียดช่อง

๔ Board แบบที่ ๑ : การนั่งช่อง (๑)

๕ Board แบบที่ ๑ : การนั่งช่อง (๒)

๖ Board แบบที่ ๑ : การนั่งช่อง (๓)

๗ รวม ๑ รวม

๘ แท่นจัดแสดง แบบที่ ๑ เปลือกช่องที่หนึ่งแล้ว

ส่วนจัดแสดงที่ ๑.๔ จะนำเสนอรายละเอียดดังนี้

ชั้นตอนที่ ๔ การสบช่อง จัดแสดงโดยใช้ Board อธิบายความ มีการสาธิตประกอบกิจกรรม ให้ผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วมในการสบช่อง

ชั้นตอนที่ ๕ การหล่อกระดาษ จัดแสดงโดยใช้ Board มีตัวอย่างกระดาษประกอบ

คำอธิบายผังที่ ๑๙

๙ Board แบบที่ ๒ : การสขชอย (๑)

๑๐ Board แบบที่ ๒ : การสขชอย (๒)

๑๑ ตั้ง สำหรับการจ้ดกิจกรรม โดยมีเจ้าหน้าที่สาคิตการสขชอย ให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการสขชอย

๑๒ Board แบบที่ ๒ : การทล่กระดาศ (๑)

๑๓ Board แบบที่ ๑ : การทล่กระดาศ (๒)

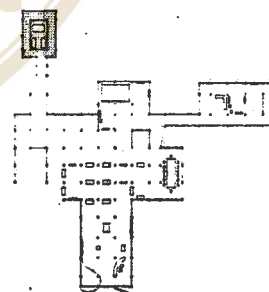
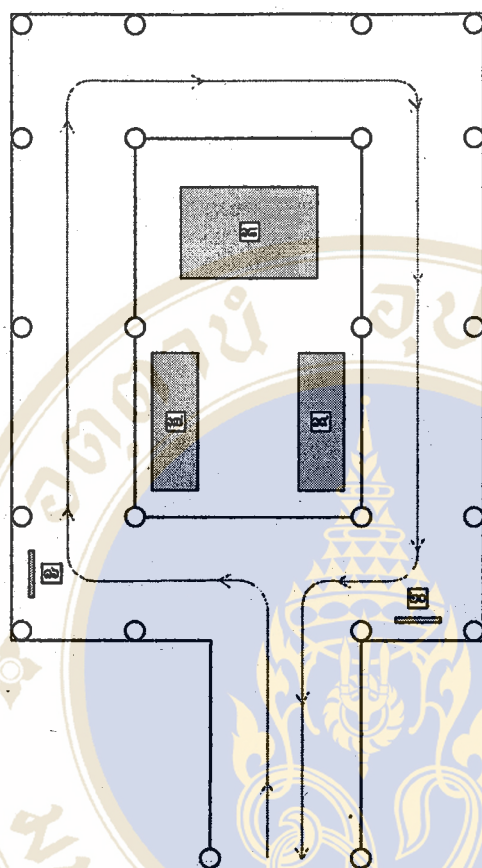
๑๔ พะแนง สำหรับทล่กระดาศ

๑๕ ตัวอย่างกระดาศที่ทล่แล้ว

สว่นที่ ๓ มี ชั้นดอนที่ ๖ และ ๗ (ดูผังที่ ๖)

ชั้นดอนที่ ๖ การลบกระดาศ และการทำเล่สมุด มีการสาคิต ให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการลบกระดาศและการทำเล่สมุด โดยจ้ดให้มีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำแก่ผู้ชม

ชั้นดอนที่ ๗ สมุดเสร้จเป็นเล่ มีสมุดตัวอย่างต่าง ๆ จ้ดแสดง

ผังที่ ๒๐ ส่วนจัดแสดงที่ ๒

คำอธิบายผังที่ ๒๐

- ๑๖ Board แบบที่ ๓ : การลบกระตาศ
- ๑๗ การสาธิตการลบกระตาศ
- ๑๘ ตั้ง สำหรับผู้ชมมีส่วนร่วมในการลบกระตาศ
- ๑๙ การสาธิตการทำเล่มสมุด
- ๒๐ Board แบบที่ ๓ : การทำเล่มสมุด

๔.๕.๒.๔ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๑ ห้องจัดแสดงบนอาคาร

หัวข้อจัดแสดง ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก

ลักษณะสถานที่ เป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๓.๗๕ เมตร ยาว ๙ เมตร ด้านกว้างมีหน้าต่าง ด้านละ ๒ บาน ด้านยาวซึ่งเป็นด้านหน้ามีประตู ๒ บาน ด้านตรงข้ามมีหน้าต่าง ๓ บาน ใช้ทางเข้า-ออก ทางเดียว มีพื้นที่ $๓.๗๕ \times ๙ = ๓๓.๗๕$ ตารางเมตร

ภาพที่ ๑๑๑ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๑

วัตถุประสงค์ในการจัด

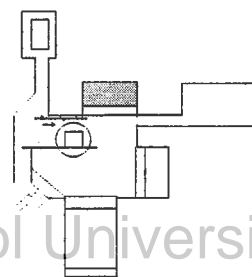
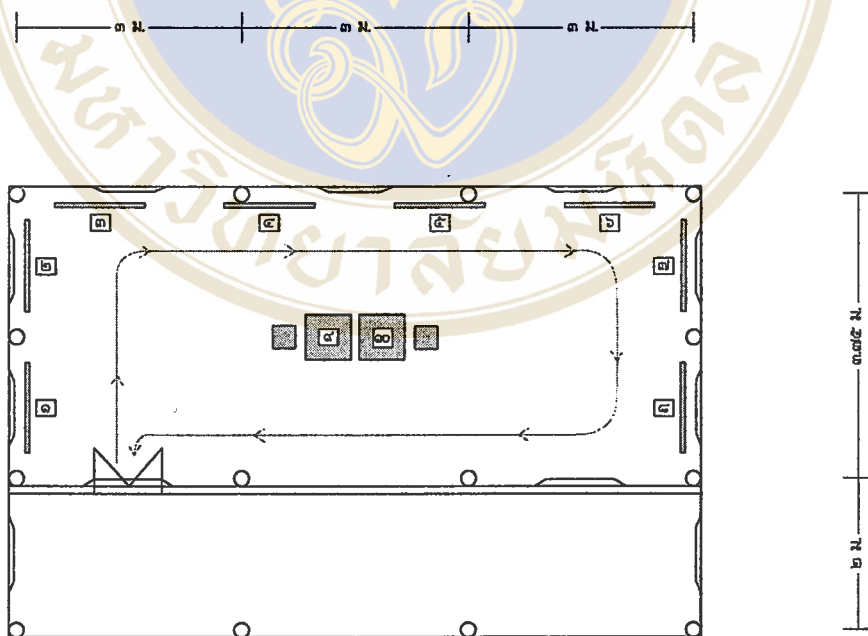
๑. เพื่อให้ผู้ชมทราบถึงลักษณะตัวอักษรต่าง ๆ ตั้งแต่มีการบันทึกเป็นตัวอักษร
๒. เพื่อให้ผู้ชมทราบลักษณะรูปแบบตัวอักษรและภาษาที่ใช้ในการบันทึก

แนวความคิดในการออกแบบ

การจัดแสดงในส่วนนี้ ต้องการให้ผู้ชมทราบลักษณะตัวอักษร ดังนั้นการออกแบบจะชัดเจนไม่ซับซ้อน จะใช้แสงไฟประดิษฐ์ทั้งจากภายในและภายนอกตู้ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ชม นอกจากนี้จะนำเครื่องคอมพิวเตอร์ที่มีรายละเอียดเพิ่มเติมจากตู้จัดแสดงและบอร์ดคำบรรยายที่นำเสนอไว้ ซึ่งผู้ชมสามารถที่จะค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมได้ ซึ่งห้องจัดแสดงในส่วนนี้จะกำหนดผู้ชมให้เข้าชมเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ ๑๐-๑๕ คน ใช้เวลาในการชมประมาณ ๑๕-๒๐ นาที

วิธีการนำเสนอ

ใช้ตู้จัดแสดงภายในตู้มีชั้นทำเป็นชั้นลดหลั่นกันไปสำหรับวางหนังสือสมุดไทยแบบต่าง ๆ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนถึงความแตกต่างของตัวอักษรที่ใช้เขียน ตลอดจนคำปริวรรต และคำแปลของหนังสือสมุดไทยแต่ละเล่ม และจัดให้มีเครื่องคอมพิวเตอร์ที่บันทึกตัวอักษรประเภทต่าง ๆ ที่ปรากฏในเอกสารโบราณ ข้อมูลที่จะนำเสนอในส่วนนี้จะมาจากฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ และมีข้อมูลของหนังสือสมุดไทยที่จัดแสดงนิทรรศการนี้อย่างละเอียดทั้งคำปริวรรตและคำแปล

คำอธิบายผังที่ ๒๑

- ๑ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๖ : หนังสือสมุดไทยตัวอักษรขอม ภาษาไทยปัจจุบัน มีคำปริวรรตและคำแปล
- ๒ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๖ : หนังสือสมุดไทยตัวอักษรขอม ภาษาเขมร มีคำปริวรรตและคำแปล
- ๓ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๖ : หนังสือสมุดไทยตัวอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี มีคำปริวรรตและคำแปล
- ๔ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๖ : หนังสือสมุดไทยตัวอักษรไทยอีสาน ภาษาไทยอีสาน มีคำปริวรรตและคำแปล
- ๕ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๖ : สาส์นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาษาไทย มีคำปริวรรตและคำแปล
- ๖ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๖ : สาส์นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาษาต่างประเทศ มีคำปริวรรตและคำแปล
- ๗ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๖ : หนังสือสมุดไทยสมัยรัชกาลที่ ๒ มีคำปริวรรตและคำแปล
- ๘ ผู้จัดแสดง แบบที่ ๗ : หนังสือสมุดไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ มีคำปริวรรตและคำแปล
- ๙ คอมพิวเตอร์ Multimedia เรื่องตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก (๑)
- ๑๐ คอมพิวเตอร์ Multimedia เรื่องตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก (๒)

๔.๕.๒.๕ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๒ ห้องจัดแสดงบนอาคาร

หัวข้อจัดแสดง เนื้อหาที่บันทึกในหนังสือสมุดไทย แบ่งออกเป็น ๕ หมวด ได้แก่

- หมวดจดหมายเหตุ
- หมวดพงศาวดารและตำนาน
- หมวดวรรณคดี
- หมวดธรรมคดี
- หมวดศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำรายาแผนโบราณ เป็นต้น

ลักษณะสถานที่ เป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๗.๕ เมตร ยาว ๑๓ เมตร ด้านกว้างมีหน้าต่างด้านละ ๔ บาน เว้นด้านที่เป็นประตูจะมีหน้าต่าง ๓ บาน มีทางเข้าออกทางเดียว มีพื้นที่การจัดแสดงประมาณ ๙๗.๕ ตารางเมตร

ภาพที่ ๑๑๒ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๒

วัตถุประสงค์ในการจัด

๑. เพื่อให้ผู้ชมทราบว่าในหนังสือสมุดไทยมีการบันทึกอะไรไว้บ้าง

แนวคิดในการออกแบบ

การจัดแสดงในส่วนนี้ ต้องการให้ผู้ชมทราบว่าสมัยก่อนหนังสือสมุดไทยใช้บันทึกอะไร ผู้ศึกษาจะใช้ Board ในการนำเสนอ ประกอบกับการจัดแสดงวัตถุที่เกี่ยวข้องในเนื้อหาในแต่ละหัวข้อต่าง ๆ และใช้แสงเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ชม

วิธีการนำเสนอ

ห้องจัดแสดงส่วนนี้แบ่งการจัดแสดงเป็น ๖ ส่วน ได้แก่

- ส่วนที่ ๑ ใช้ของเลียนแบบ แสดงหมวดต่าง ๆ ของความรู้ที่บันทึกในหนังสือสมุดไทย โดยใช้โคมเลียนแบบรูปลักษณะของหนังสือสมุดไทย เพื่อแบ่งหมวดต่าง ๆ ให้เห็นอย่างชัดเจน
- ส่วนที่ ๒ หมวดพงศาวดารและตำนาน จัดแสดงโดยใช้บอร์ดประกอบการจำลองส่วนของห้องสมุด มีโต๊ะ เก้าอี้ มีหนังสือเล่มใหญ่ ซึ่งหนังสือจะวางกาง ๒ หน้า และในหนังสือทำเป็นภาพวาดตอนยุทธหัตถี

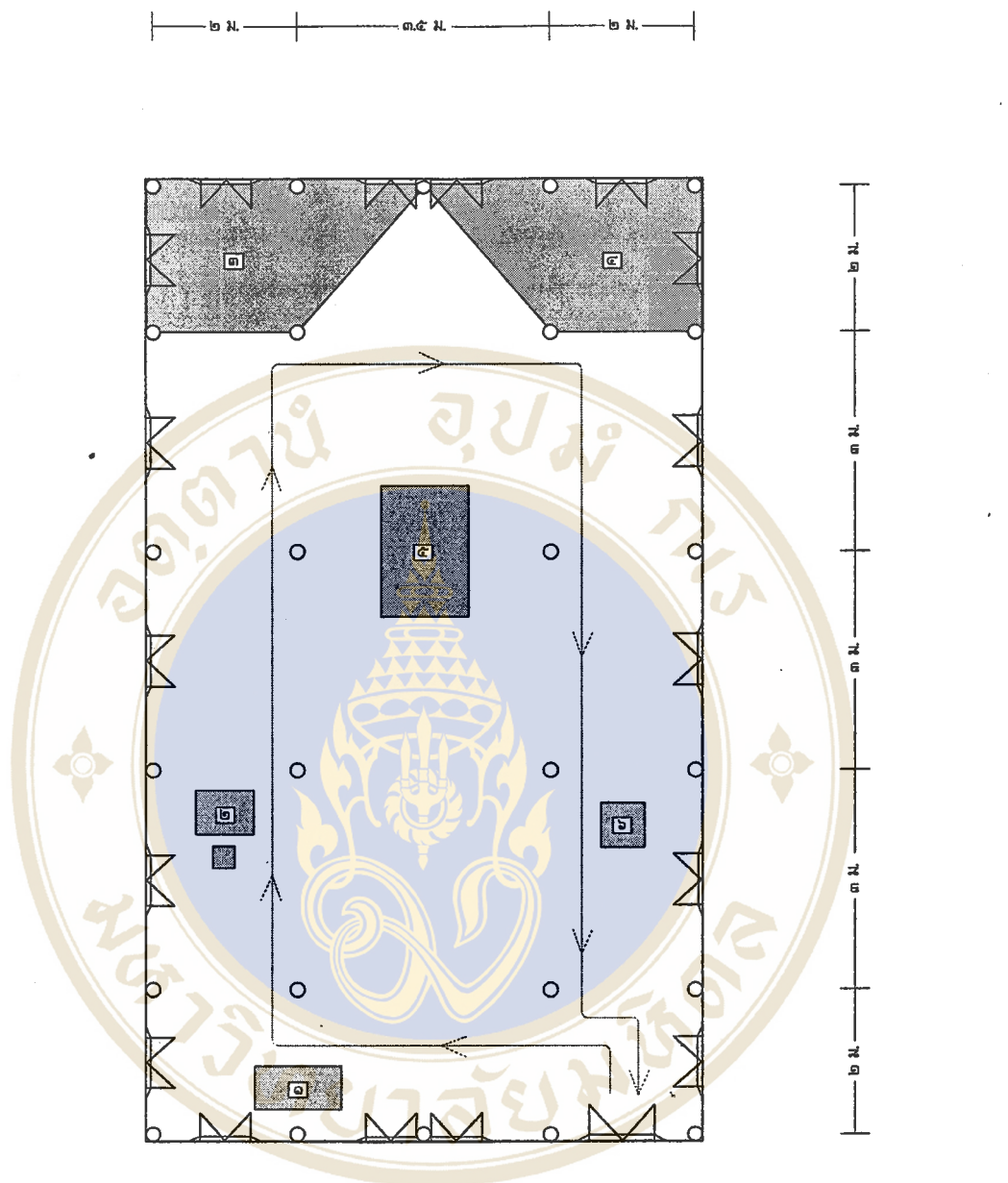
บนชั้นหนังสือบนโต๊ะมีหนังสือสมุดที่แสดงเรื่องยุทธหัตถีอยู่

ส่วนที่ ๓ หมวดวรรณคดี จัดแสดงโดยใช้บอร์ดประกอบกับการจัดจำลองภาพเหตุการณ์ในวรรณคดีออกมาเป็นฉากละครเล็ก ในลักษณะ Mini Diorama ทำให้มองเห็นภาพจินตนาการของวรรณคดีไทยได้ และสะท้อนงานเขียนออกมาเป็นภาพทางสายตาได้อย่างชัดเจน อาทิ จัดแสดงเรื่องลิลิตพระลอซึ่งเป็นวรรณคดีที่รู้จักกันดี และมีหนังสือสมุดไทยที่บรรยายเรื่องลิลิตพระลอประกอบอยู่

ส่วนที่ ๔ หมวดศาสตร์ต่าง ๆ จัดแสดงโดยใช้บอร์ดประกอบกับวัตถุที่เลือกมาจัดแสดง ๓ อย่าง ได้แก่ กระดานโหร ปากกา ให้ความหมายถึงโหราศาสตร์ หม้อดินเผากำลังต้มยา มีตัวอย่างสมุนไพรบางชนิด ให้ความหมายถึงศาสตร์ทางด้านยาแพทย์แผนโบราณ และหมวก คาบ ในการออกรบ เสื้อยันต์ ให้ความหมายถึงศาสตร์ทางด้านตำราพิชัยสงคราม และมีหนังสือสมุดไทยที่บรรยายเรื่องศาสตร์นั้น ๆ มาจัดแสดง

ส่วนที่ ๕ หมวดศาสนา จัดแสดงโดยใช้บอร์ดประกอบกับธรรมมาสน์เป็นสิ่งแทนเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาสนา และมีหนังสือสมุดไทยที่บรรยายเรื่องศาสนามาประกอบการจัดใช้แสงไฟเสริมความงามของธรรมมาสน์

ส่วนที่ ๖ หมวดจดหมายเหตุ จัดแสดงโดยใช้บอร์ดประกอบกับหุ่นจำลองอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญ พระมหากษัตริย์จัดแสดงบนแท่น และมีหนังสือที่บรรยายถึงบุคคลนั้นประกอบการจัดแสดง

ผังที่ ๒๒ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๒

คำอธิบายผังที่ ๒๒

- ๑ โฟมสร้างเลียนแบบหนังสือสมุดไทย แสดงการแบ่งความรู้ที่บันทึกในหนังสือสมุดไทยหมวดต่าง ๆ
- ๒ โต๊ะ-เก้าอี้ (ที่ใช้ในห้องสมุด) หนังสือพงศาวดาร และหนังสือสมุดไทยหมวดพงศาวดาร
- ๓ จัด Mini-Diora แสดงวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ โดยการเลือกฉากโศกนาฏกรรมตอนจบของเรื่อง และหนังสือสมุดไทยเรื่อง ลิลิตพระลอ
- ๔ แบ่งเป็น
 - ๔.๑ จัดแสดงกระดานโทร ดินสอ หนังสือสมุดไทยเรื่องโทรศาสตร์
 - ๔.๒ จัดแสดงหม้อดินต้มน้ำสมุนไพรตั้งอยู่บนเตา หนังสือสมุดไทยเรื่องตำราสมุนไพร
 - ๔.๓ จัดแสดงดาบวางอยู่บนพาน หนังสือสมุดไทยเรื่อง ตำราพิชัยสงคราม
- ๕ ธรรมมาสน์ หนังสือสมุดไทย บทสวดพระมาลัย
- ๖ หุ่นจำลองอนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กับสะพานพุทธ หนังสือสมุดไทย ที่กล่าวถึงพระราชประวัติและคำสรรเสริญของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

๔.๕.๒.๑ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๓ ห้องจัดแสดงบนอาคาร

หัวข้อจัดแสดง สภาพชีวิตของคนสมัยที่ใช้สมุดไทยเขียนหนังสือ

ลักษณะสถานที่ เป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๓.๗๕ เมตร ยาว ๙ เมตร ด้านกว้างมีหน้าต่างด้านละ ๒ บาน ด้านยาว ด้านหน้าเป็นฝาเพ็ชรม ซึ่งในเวลาจัดแสดงจะเปิดฝาเพ็ชรม ด้านตรงข้ามฝาเพ็ชรมมีหน้าต่าง ๓ บาน มีพื้นที่ $๓.๗๕ \times ๙ = ๓๓.๗๕$ ตารางเมตร

ภาพที่ ๑๑๓ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๓

วัตถุประสงค์ในการจัด

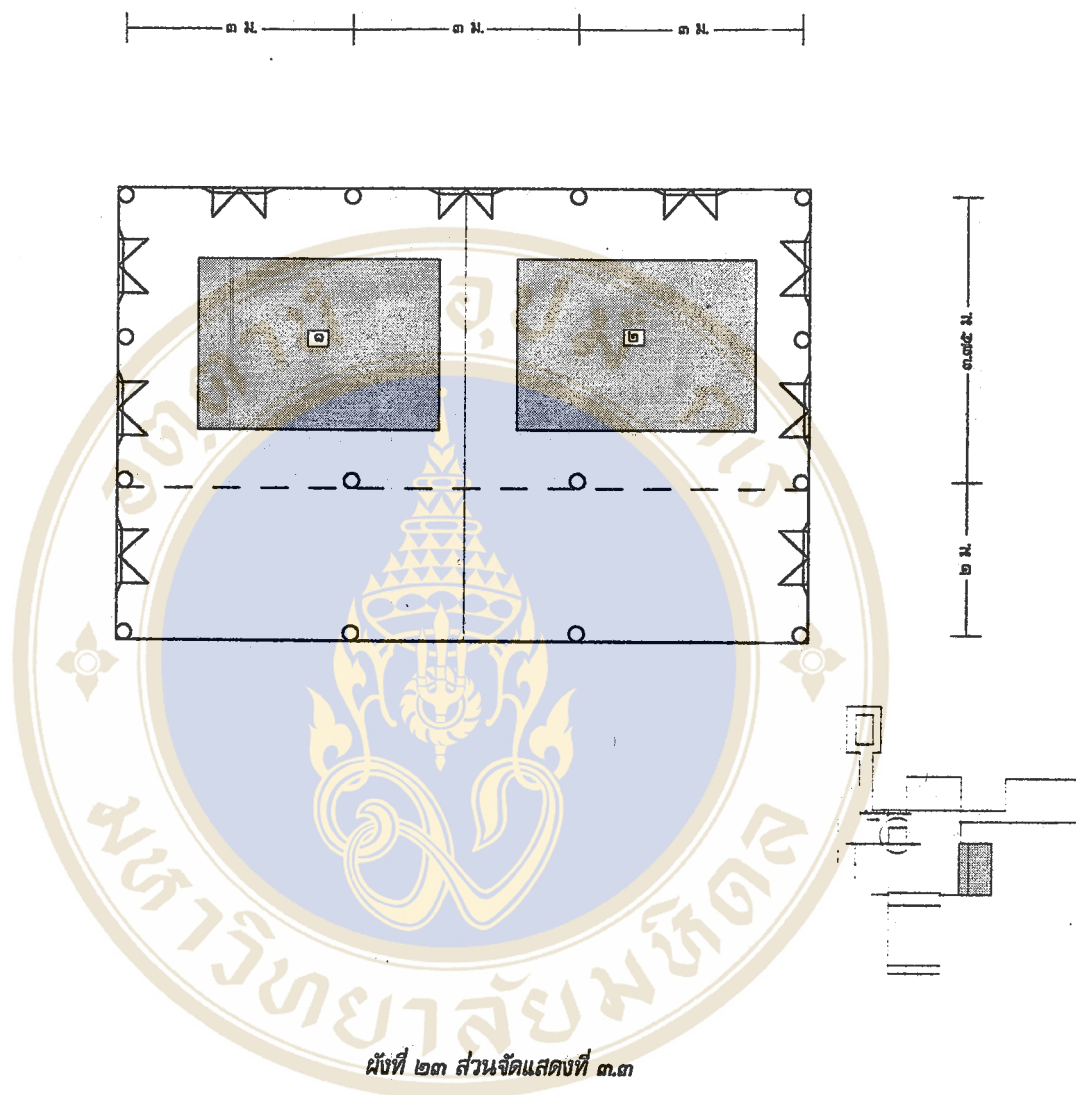
๑. เพื่อให้ผู้ชมทราบสภาพชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนที่เขียนหนังสือในสมุดไทย
๒. เพื่อให้ผู้ชมทราบเครื่องมือและอุปกรณ์การเขียนหนังสือสมุดไทย

แนวคิดในการออกแบบ

การจัดแสดงในส่วนนี้ ต้องการให้ผู้ชมทราบสภาพชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนใช้การจัดในลักษณะ Period Room Technique เพื่อให้ผู้ชมเกิดความเพลิดเพลิน เรียนรู้ได้ง่าย โดยไม่ต้องมีคำบรรยาย

วิธีการนำเสนอ

ใช้ของจริงจัดแสดงในลักษณะ Period Room ให้มีลักษณะเหมือนสมัยที่เขียนหนังสือในสมุดไทย และนำเสนออุปกรณ์การเขียนและน้ำหมึกที่ใช้เขียนหนังสือสมุดไทย

คำอธิบายผังที่ ๒๓

- ๑ โต๊ะเขียนหนังสือสมัยก่อน พร้อมอุปกรณ์การเขียน
- ๒ อุปกรณ์การเขียนและน้ำหมึกประเภทต่าง ๆ

๔.๕.๒.๗ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๔ ห้องจัดแสดงบนอาคาร

หัวข้อจัดแสดง การอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย

ลักษณะสถานที่ เป็นห้องสี่เหลี่ยมค้อนข้างจตุรัส มีหน้าต่างด้านละ ๖ บาน รวม ๑๒ บาน มีประตูด้านหน้า ๒ ประตู ประตูด้านหลัง ๓ ประตู กว้าง ๙ เมตร ยาว ๙.๕ เมตร มีระเบียงหลังกว้าง ๑.๗๕ เมตร ระเบียงหน้ากว้าง ๒ เมตร มีพื้นที่จัดแสดงประมาณ ๘๕.๕ ตารางเมตร

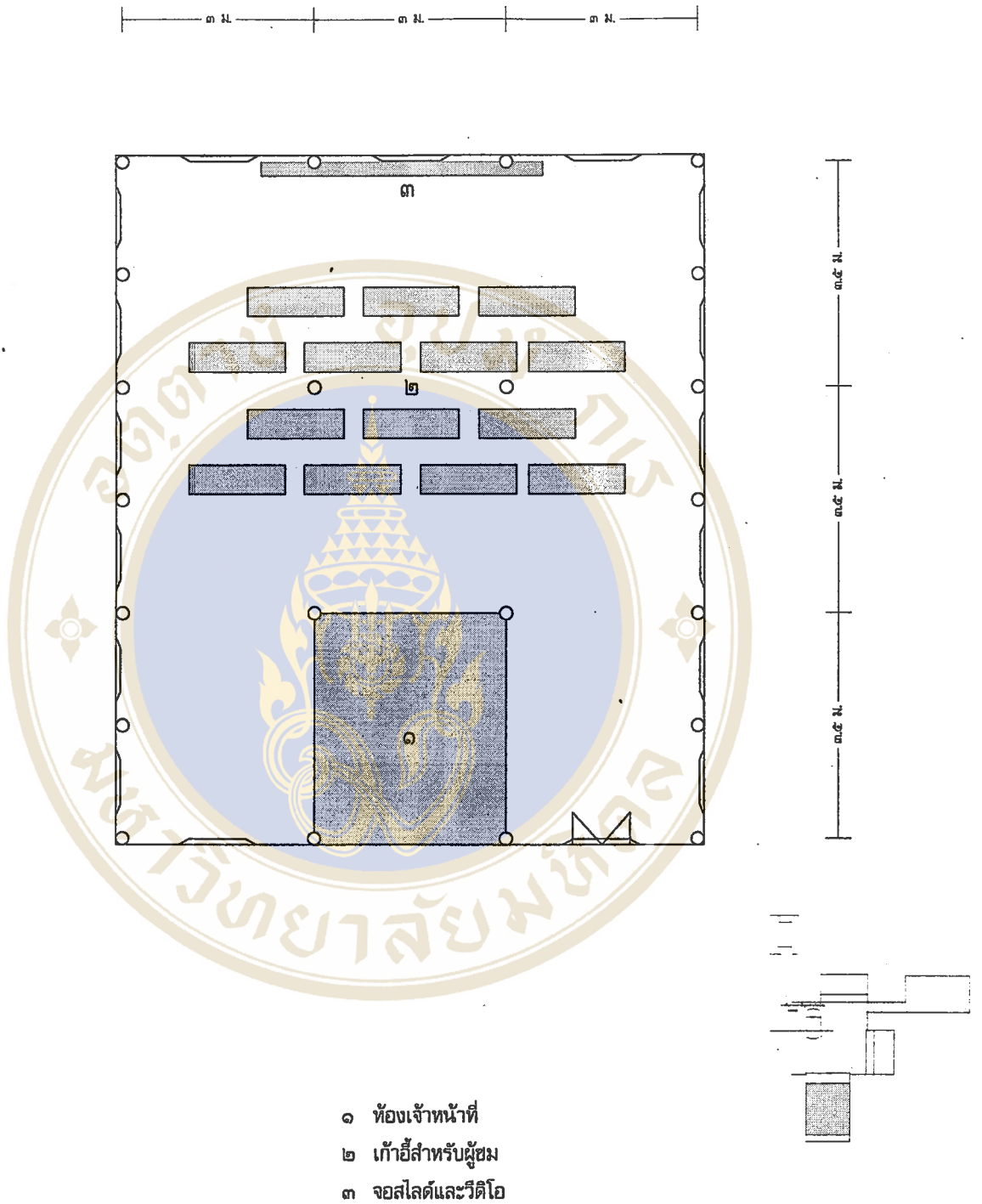
ภาพที่ ๑๑๔ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๔

วัตถุประสงค์ในการจัด

๑. เพื่อให้ผู้ชมทราบการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย

แนวคิดในการออกแบบ

หลังจากผู้ชมเดินชมนิทรรศการทั้งส่วนล่างและส่วนบนของอาคารเรือนไทยแล้ว หลายคนคงเกิดความเมื่อยล้า อยากนั่งพักผ่อน ดังนั้นห้องนี้จึงออกแบบมาเพื่อให้ผู้ชมได้นั่งพักผ่อนและได้รับความรู้ เรื่องการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทยไปด้วยพร้อม ๆ กัน ซึ่งมีทั้ง วีดิโอ และ สไลด์มัลติวิชั่น สลับกันไป เรื่องละประมาณ ๒๐ นาที จากนั้นก็พักเป็นเวลา ๑ ชั่วโมง ซึ่งเวลาในช่วงนี้ห้องนี้ก็จะทำหน้าที่เป็นห้องสมุดให้ผู้ชมเข้ามาค้นคว้าได้ ซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่ให้บริการตลอดเวลา

ผังที่ ๒๔ ส่วนจัดแสดงที่ ๓.๔

๔.๖ นิทรรศการกับผู้ชม

ในการออกแบบนิทรรศการเรื่อง หนังสือสมุดไทยนี้ ผู้ศึกษาได้คำนึงถึงผู้ชมเป็นหลักในการออกแบบมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามเพื่อให้ผู้ชมได้รับประโยชน์ในการชมนิทรรศการอย่างเต็มที่ รวมทั้งเกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนาน จึงได้กำหนดกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับผู้ชมไว้ดังนี้ คือ

๑. รูปแบบการเข้าชม

การเข้าชมนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” นี้ ได้กำหนดรูปแบบการเข้าชมไว้ตั้งแต่ในการออกแบบนิทรรศการ โดยได้ออกแบบเส้นทางการชมนิทรรศการให้ส่วนล่างไปตามทิศทางที่กำหนด โดยอาศัยบอร์ดและตู้จัดแสดงเป็นตัวกำหนดเส้นทางการสัญจร และในส่วนบนของอาคารจัดแสดงนี้ ผู้ชมสามารถเลือกชมนิทรรศการในแต่ละห้องได้ตามความสนใจ เพราะเนื้อหาในแต่ละห้องมีความสมบูรณ์อยู่แล้ว อย่างไรก็ตามในส่วนของแผนกต้อนรับและประชาสัมพันธ์นั้น ก็จะมีเอกสารแผ่นพับแจกให้กับผู้ชมเมื่อเข้ามาชมนิทรรศการด้วย ในเอกสารดังกล่าวนี้ จะมีเนื้อหาย่อ ๆ ของนิทรรศการ รวมทั้งแผนผังของอาคารจัดแสดง เพื่อความสะดวกในการชมนิทรรศการ สำหรับผู้ชมที่ต้องการชมด้วยตนเอง นอกจากนี้ได้กำหนดให้แต่ละห้องนิทรรศการมีเจ้าหน้าที่ประจำ ซึ่งสามารถให้ความสะดวก ตลอดจนตอบข้อซักถามของผู้ชมได้ด้วย

สำหรับการเข้าชมแบบกลุ่มนั้น อาจจะเป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษา นักท่องเที่ยว หรือผู้สนใจนั้น ถ้าต้องการให้มีเจ้าหน้าที่นำชมตลอดนิทรรศการในส่วนนี้ก็จะมีการเตรียมไว้สำหรับการนำชมเป็นกลุ่มหรือถ้าผู้ชมโดยเฉพาะเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาที่อาจจะสนุกสนานในการชมนิทรรศการด้วยตนเองมากกว่าที่จะเข้าไปชมกันเป็นกลุ่ม ผู้จัดนิทรรศการก็จะเตรียมเจ้าหน้าที่ต้อนรับกลุ่มผู้ชมพร้อมทั้งอธิบายถึงนิทรรศการ ตลอดจนเส้นทางการชมและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น หลังจากนั้นจึงให้ไปชมนิทรรศการได้ตามความสนใจของแต่ละคน อย่างไรก็ตามก็จะจัดเจ้าหน้าที่ที่จะคอยช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกต่อผู้ชมที่ต้องการชมด้วยตนเองไว้ด้วย

๒. กิจกรรมที่จัดขึ้นในการชมนิทรรศการ

นอกจากการกำหนดรูปแบบการชมนิทรรศการ และการจัดเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่ผู้ชมดังกล่าวมาแล้วนี้ นิทรรศการหนังสือสมุดไทยยังได้มีการออกแบบให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วมในนิทรรศการ ได้รับความรู้และยังได้ความสนุกสนานเพลิดเพลินอีกด้วย โดยเฉพาะสำหรับผู้ชมวัยเด็กซึ่งมักจะเบื่อหน่าย แต่ถ้าได้จัดกิจกรรมให้มีส่วนร่วมในการชมนิทรรศการ ก็จะทำให้รู้สึกเพลิดเพลินและไม่เบื่อหน่าย

รูปแบบกิจกรรมที่กำหนดไว้ในนิทรรศการ คือ

๑. เกมส์และการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งในส่วนนี้ได้ออกแบบให้เป็นมุมหนึ่งในนิทรรศการ หรือ

จัดไว้ในลานกว้างข้างบนอาคาร และพื้นที่ว่าง เช่น ระหว่างทางเดินในส่วนชั้นล่างของนิทรรศการ เกมส์ และการละเล่นนี้ ได้แก่ การแข่งขันตอบคำถามเกี่ยวกับนิทรรศการ ซึ่งจะจัดแบ่งตามระดับของผู้ชมนิทรรศการ การเล่นเกมสื่อดิจิทัลเกี่ยวกับหนังสือสมุดไทย นอกจากนี้ยังจัดให้มีการแข่งขันคัดลายมือลงบนหนังสือสมุดไทย เป็นต้น

๒. การสาธิตและการปฏิบัติจริง ทั้งนี้ได้ยึดหลักการของการเรียนรู้ที่ว่า การเรียนรู้ที่จะได้ผลดีนั้น จะมาจากการได้มีโอกาสปฏิบัติหรือเรียนรู้โดยตรง ดังนั้นเพื่อให้ผู้ชมนิทรรศการหนังสือสมุดไทยได้รับความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดี จึงกำหนดให้มีการสาธิตการทำหนังสือสมุดไทยในบางขั้นตอนที่สามารถสาธิตได้สะดวก เช่น การสับข่อย การลบกระดาษข่อย และเปิดโอกาสให้ผู้ชมนิทรรศการทดลองปฏิบัติการ เพื่อให้เรียนรู้วิธีการเทคนิคต่าง ๆ ด้วยตนเอง เป็นการสร้างสรรค์จินตนาการในเรื่องการผลิตหนังสือสมุดไทยแก่ผู้ชมนิทรรศการวิธีหนึ่ง

๓. การจัดบรรยายพิเศษ ในหัวข้อที่เกี่ยวกับเรื่องหนังสือสมุดไทย เช่น เรื่อง “เราจะช่วยกันอนุรักษ์หนังสือสมุดไทยได้อย่างไร”, “คุณค่าในหนังสือสมุดไทย” เป็นต้น ซึ่งจะเชิญวิทยากรผู้มีความรู้เกี่ยวกับหนังสือสมุดไทยจากกรมศิลปากรมาเป็นผู้บรรยาย สำหรับหัวข้อการบรรยายนั้น ก็จะประชาสัมพันธ์ไปพร้อมกับการประชาสัมพันธ์นิทรรศการ และทำเป็นเอกสารแจกในส่วนประชาสัมพันธ์ด้วยเพื่อให้ผู้ชมที่สนใจจะฟังการบรรยายได้ทราบรายการต่าง ๆ และเลือกวัน - เวลาที่จะมาชมตามที่ต้องการได้

ในส่วนการบรรยายพิเศษนี้ ก็จะมีการแจกเอกสารประกอบการบรรยายให้กับผู้ฟังด้วย

๔. เอกสารประกอบนิทรรศการ

เอกสารประกอบนิทรรศการ หมายถึง สิ่งพิมพ์ที่ใช้ประกอบร่วมกับการจัดนิทรรศการ สำหรับแจกหรือจำหน่ายผู้ชม ซึ่งในนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นี้ แบ่งเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑. คู่มือแนะนำและนำชมนิทรรศการ เป็นแผ่นพับ ขนาด ๘.๒๕ x ๑๑.๕๐ นิ้ว พับ ๔ ตอน ซึ่งเนื้อหาในแผ่นพับจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับอาคารเรือนไทย แผนผังการชมนิทรรศการ เส้นทางการเดินทาง เนื้อหาการจัดนิทรรศการโดยย่อ และภาพประกอบ ซึ่งจะมี ๒ แบบ คือ แบบสำหรับเด็ก และแบบสำหรับผู้ใหญ่ เนื้อหาในแผ่นพับจะมีข้อความที่มีความหมายเหมือนกัน แต่จะต่างกันในเรื่องการจัด ARTWORK และรูปเล่ม

๒. เอกสารประชาสัมพันธ์สำหรับสื่อมวลชน เป็นเอกสารสำหรับแจกสื่อมวลชน เพื่อให้ข่าวข้อความและภาพไปเผยแพร่ต่อสาธารณชน ซึ่งในการจัดนิทรรศการครั้งนี้ ก่อนที่จะเปิดให้ประชาชนทั่วไปชม จะเปิดให้สื่อมวลชนเข้าชมก่อน เพื่อให้สื่อมวลชนช่วยประชาสัมพันธ์นิทรรศการ

๓. เอกสารสำหรับการบรรยายประกอบการจัดนิทรรศการ ที่กล่าวแล้วว่าในนิทรรศการเรื่องนี้จะมีการบรรยายความรู้ที่เกี่ยวกับหนังสือสมุดไทยควบคู่กันไป ซึ่งเอกสารจะแตกต่างกันไปในแต่ละหัวข้อการบรรยาย

๔. หนังสือที่ระลึก เป็นหนังสือขนาด ๘.๒๕ x ๑๑.๕๐ นิ้ว มีความหนาประมาณ ๑๒๐ หน้า สีสี่ตลอดเล่ม เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ความเป็นมา ลักษณะทางสถาปัตยกรรม รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดนิทรรศการ ตั้งแต่ แนวคิดการจัดแสดง รูปแบบ เทคนิคการจัดแสดง การเตรียมงาน ตลอดจนรายชื่อคณะผู้จัดทำร่วมกัน เนื้อหาอย่างละเอียดและรูปภาพต่าง ๆ เกี่ยวกับหนังสือสมุดไทย และภาพถ่ายอย่างวัตถุต่าง ๆ ที่นำมาจัดแสดงด้วย หนังสือเล่มนี้ทำขึ้นเพื่อจัดจำหน่ายในราคา ๑๐๐ บาท

๕. แผ่นปลิวประชาสัมพันธ์การจัดนิทรรศการ มีข้อความเชิญชวนมาชมนิทรรศการ หอช่อการบรรยาย เวลา ซึ่งจะปิดประกาศประชาสัมพันธ์ทั่ว ๆ ไป

๖. โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การจัดนิทรรศการ จะมีข้อความคล้ายกับแผ่นปลิว แต่จะมีการออกแบบให้น่าสนใจมากขึ้น ซึ่งจะนำไปปิดประกาศในศูนย์วัฒนธรรม ห้างสรรพสินค้า สถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นต้น

ในการออกแบบนิทรรศการนั้น นอกจากผู้ออกแบบจะต้องกำหนดแนวคิด องค์ประกอบการจัดแสดง เทคนิคการจัดแสดง และสื่อที่ใช้ประกอบการจัดแสดง ผู้ออกแบบควรคำนึงถึงผู้ชมด้วยว่าเมื่อผู้ชมชมนิทรรศการแล้วจะได้รับอะไรกลับมาจากนิทรรศการบ้าง

บทที่ ๕

สรุป ข้อเสนอแนะและอภิปรายผล

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการเสนอแนวความคิดการออกแบบการจัดนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม ด้วยเล็งเห็นถึงความสำคัญของหนังสือสมุดไทย อันเป็นหนังสือที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย รวมทั้งรูปแบบการจัดแสดงที่มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปอย่างมากในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการเสนอรูปแบบของการจัดนิทรรศการ ณ อาคารเรือนไทย ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเป็นอาคารที่ออกแบบมาเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยมากกว่าจะนำมาเป็นสถานที่จัดนิทรรศการ

๕.๑ สรุป

การจัดนิทรรศการ ณ อาคารเรือนไทยนั้น จำเป็นที่จะต้องเลือกหัวข้อเรื่องให้เหมาะสม กล่าวคือ หัวข้อที่จัดแสดงไม่ควรจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ หรือความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ แต่ควรเลือกเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี เทคโนโลยีพื้นบ้าน ตลอดจนวิถีชีวิตของคนไทย การออกแบบการจัดนิทรรศการในงานวิทยานิพนธ์นี้ได้เลือกเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” เนื่องจากผู้ศึกษาเล็งเห็นถึงความสำคัญของหนังสือสมุดไทย ที่เป็นเอกสารอันเป็นที่มาของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และทรงไว้ซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรมและทรัพย์สินทางปัญญาที่บรรพชนได้มอบไว้ให้ชนรุ่นหลังในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ

๑. วัสดุที่ใช้ทำหนังสือสมุดไทย จะเป็นวัสดุพื้นบ้านที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นนำมาทำเป็นกระดาษ เช่น ภาคเหนือจะนิยมใช้เปลือกของต้นสามาทำเป็นกระดาษ ภาคกลางนิยมใช้เปลือกของต้นช่อย ภาคใต้ นิยมใช้ย่านกฤษณาหรือปฤษณาหรือต้นเอาะนาก (ต้นกระดาษที่ใช้หัวมาทำเป็นกระดาษ) เป็นต้น

๒. วิธีการทำหนังสือสมุดไทย เป็นการแสดงให้เห็นถึงการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน

๓. การบันทึกตัวอักษร การเขียนอักษรในหนังสือสมุดไทยนั้น จะนิยมเขียนได้เส้นบรรทัด ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้อาจแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของชาวไทยโบราณที่มีความเคารพยำเกรงต่อผู้มีพระคุณ แม้แต่การเขียน กล่าวคือ เส้นบรรทัดเปรียบเสมือนครู เวลาเขียนจะไม่เขียนเกินเส้นบรรทัด มิฉะนั้นจะถือว่าตีตนเสมอครู (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๕๐: ๓๖๕.)

๔. ภาษาและตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก บ่งบอกถึงความสัมพันธ์กับประเทศใกล้เคียง มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางภาษา

๕. เนื้อหาของหนังสือสมุดไทยเท่าที่รวบรวมได้นั้น สามารถแบ่งเนื้อหาเป็น ๕ หมวด ได้แก่ หมวดจดหมายเหตุ หมวดพงศาวดารและตำนาน หมวดวรรณคดี หมวดธรรมคดี และหมวดศาสตร์ต่าง ๆ

๕.๑.๑. แนวคิดนิทรรศการ

เป็นการจัดนิทรรศการเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับหนังสือสมุดไทย ตั้งแต่เรื่องความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย ประเภทหนังสือสมุดไทย การทำหนังสือสมุดไทย ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก การเขียนหนังสือสมุดไทย ความรู้ที่ได้จากหนังสือสมุดไทย และการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย แก่บุคคลทั่วไป โดยจะเน้นที่นักเรียน นักศึกษา เป็นพิเศษ ให้ได้รับความรู้และความเพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กัน โดยคำนึงถึงลักษณะการจัดนิทรรศการที่ดี ๔ ประการ ได้แก่

๑. Attraction สร้างความดึงดูดใจให้ผู้ชมมาชมนิทรรศการ และเมื่อชมแล้วอยากที่จะเข้ามาชมอีกเป็นครั้งที่สอง
๒. Instruction ให้ความรู้แก่ผู้ชมทั้งทางด้านเนื้อหาและวัตถุที่จัดแสดงตามวัตถุประสงค์ที่ผู้จัดตั้งไว้
๓. Enjoyment ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินจากการชม ทำให้ผู้ชมไม่เบื่อหน่าย โดยใช้เทคนิคการจัดแสดงต่าง ๆ
๔. Security ให้ความปลอดภัยแก่วัตถุที่จัดแสดง เนื่องด้วยหนังสือสมุดไทยที่นำมาจัดแสดงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพชน

๕.๑.๒. รูปแบบการจัดแสดง

การจัดแสดงนิทรรศการแบ่งออกเป็น ๒ รูปแบบ เนื่องจากเนื้อหาในแต่ละส่วนมีการนำเสนอที่ต่างกันไป จึงจำเป็นต้องออกแบบให้เหมาะสมในการนำเสนอแต่ละหัวข้อ โดยคำนึงว่าการจัดแสดงนี้เป็นการจัดแสดงศิลปวัตถุและการจัดแสดงตามสภาพเป็นจริงโดยการสร้างบรรยากาศโดยใช้เทคนิคการจัดแสดงต่าง ๆ ได้แก่ การจัดแสดงแบบให้ความรู้ (Instructional Presentation) ใช้บอร์ดประกอบการบรรยาย และศิลปวัตถุในการนำเสนอ ในหัวข้อเรื่องความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย ประเภทหนังสือสมุดไทย การทำหนังสือสมุดไทย อุปกรณ์การเขียนหนังสือสมุดไทย และความรู้ที่ได้จากหนังสือสมุดไทย ทำให้ผู้ชมเรียนรู้และเข้าใจได้ง่าย การจัดแสดงตามสภาพความเป็นจริง (Authentic Setting Presentation) โดยใช้เทคนิคการจัดฉากละคร (Diorama Technique) ซึ่งมีทั้งขนาดจริงและขนาดย่อ ในหัวข้อเรื่องการทำหนังสือสมุดไทย ความรู้ที่ได้จากหนังสือสมุดไทย ใช้เทคนิคการจัดแสดงโดยใช้วิธี Period Room ในหัวข้อเรื่องการเขียนหนังสือสมุดไทย เพื่อให้ผู้ชมได้รับความรู้สึกเหมือนอยู่ในสถานที่ที่ผู้ศึกษาได้สร้างขึ้นจริง ๆ ก่อให้เกิดความเข้าใจและเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้น มีการนำเสนอข้อมูลโดยใช้ Computer

Multimedia รวมทั้งการนำเสนอด้วย V.D.O. และ Slide Multivision ในหัวข้อเรื่องการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย นอกจากนี้ยังได้จัดกิจกรรมประกอบนิทรรศการ เช่น เกมส์และการละเล่นต่าง ๆ ในหัวข้อเกี่ยวกับประเภทของหนังสือสมุดไทย การทำหนังสือสมุดไทย มีการสาธิตและการปฏิบัติจริงในเรื่อง การทำหนังสือสมุดไทย รวมทั้งจะมีการจัดการบรรยายพิเศษในหัวข้อที่เกี่ยวกับหนังสือสมุดไทยด้วย

๕.๑.๓. บุคลากรในการจัดนิทรรศการ

บุคลากรในการจัดนิทรรศการเรื่องหนังสือสมุดไทย ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล นั้น แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ ๑ กลุ่มนักวิชาการ มีหน้าที่หาข้อมูลต่าง ๆ และเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพื่อใช้ในการจัดนิทรรศการ รวมทั้งศึกษาจิตวิทยาของผู้ชมกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มที่ ๒ กลุ่มมัณฑนากร - นักออกแบบ มีหน้าที่ออกแบบการจัดแสดงทั้งหมด รูปแบบ วัสดุภัณฑ์ ลักษณะการนำเสนอให้เหมาะสมกับเนื้อหาและตัวอาคาร ตลอดจนบริเวณรอบ ๆ อาคารจัดแสดง

กลุ่มที่ ๓ กลุ่มเจ้าหน้าที่ประสานงาน - อธิการ มีหน้าที่ประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ นัดประชุม จัดระยะเวลาการทำงาน งานด้านฝ่ายพิมพ์เอกสาร บริการต่าง ๆ รวมทั้งการติดตามผล ประเมินผล และสรุปผลทั้งหมด

กลุ่มที่ ๔ เจ้าหน้าที่ประจำนิทรรศการ หมายถึงเจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ระหว่างจัดนิทรรศการ ได้แก่

๑. เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ ๒ คน จะอยู่บริเวณที่ต้อนรับและประชาสัมพันธ์ มีหน้าที่ให้คำแนะนำ ตอบข้อซักถามของผู้เข้าชม และแจกเอกสารประกอบการเข้าชม
๒. เจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกประจำอาคารชั้นล่าง ๔ คน
๓. เจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกประจำอาคารชั้นบน ๔ คน
๔. เจ้าหน้าที่นำชม ๒ คน
๕. เจ้าหน้าที่คุมกิจกรรมต่าง ๆ ๕ คน
๖. เจ้าหน้าที่เสตท์ศูปรกรณ์ ๑ คน
๗. เจ้าหน้าที่ขายหนังสือและของที่ระลึก ๒ คน
๘. เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย ๒ คน

๕.๑.๔ งบประมาณในการจัดนิทรรศการ

การจัดสรรงบประมาณในการจัดนิทรรศการแต่ละครั้ง ควรคำนึงถึงระยะเวลาในการจัดกับงบประมาณ

ประมาณที่ใช้ให้มีความสอดคล้องกัน เช่น ถ้าเป็นนิทรรศการที่มีระยะเวลาจัดแสดง ๗ - ๑๐ วัน อาจจะกำหนดงบประมาณไม่ต่างจากนิทรรศการที่จัดแสดงเป็นระยะเวลานาน เพราะวัสดุที่ใช้อาจจะไม่จำเป็นต้องให้ถาวรนัก ซึ่งจะแตกต่างจากนิทรรศการที่มีระยะเวลาจัดแสดง ๓ - ๖ เดือน หรือ ๑๒ เดือน และควรเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์ วัสดุภัณฑ์ที่คงทนและควรจะสามารถนำไปดัดแปลงใช้กับนิทรรศการอื่นในการจัดครั้งต่อไปได้

๕.๑.๕. ขั้นตอนการจัดนิทรรศการ

แบ่งออกเป็น ๖ ขั้นตอน กล่าวคือ

๑. เตรียมงาน เป็นการเลือกหัวข้อจัดแสดง กำหนดที่มบุคคลากรในการทำงาน กำหนดแนวคิดในการจัดแสดง ขอบเขตการจัดแสดง ผู้ชมกลุ่มเป้าหมาย เลือกสถานที่ ระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินงาน คำนวณค่าใช้จ่ายโดยประมาณสำหรับนิทรรศการทั้งหมด และการตั้งสมมติฐานผลที่ได้รับ

๒. ศึกษาข้อมูล จะแบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ หัวข้อ ดังนี้

หัวข้อที่ ๑ ศึกษาข้อมูลเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ ในส่วนนี้ต้องอาศัยนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้รวบรวมข้อมูล แล้วนำมาเขียนเรียบเรียงเพื่อให้ได้เนื้อหาตามที่ต้องการจะนำมาเสนอในนิทรรศการ และนำมาเขียนสคริปต์ ซึ่งต้องให้สั้นและได้ความชัดเจนเหมาะกับการจัดนิทรรศการ

หัวข้อที่ ๒ ศึกษาสถานที่ที่ใช้ในการจัดแสดงว่าลักษณะอาคารเป็นแบบใด สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นห้องจัดแสดงโดยเฉพาะ หรือเป็นอาคารเก่าที่ดัดแปลงมา ผู้ออกแบบจะต้องหาลักษณะเด่นเพื่อเสริมให้ตัวอาคารเด่นขึ้นขณะจัดแสดง และหาส่วนต่อຍเพื่อทำการกลบเกลื่อน เพื่อมิให้ดูขัดแย้งมากเกินไปนักในขณะจัดแสดง

หัวข้อที่ ๓ ศึกษาจิตวิทยาผู้ชม หลังจากที่ได้กำหนดผู้ชมกลุ่มเป้าหมายแล้ว ก็ควรที่จะศึกษาจิตวิทยาของผู้ชมกลุ่มเป้าหมายนั้น ๆ ว่า มีอารมณ์ ความต้องการในลักษณะใด เนื่องจากผู้ชมแต่ละวัย มีการเรียนรู้และรับรู้ตลอดจนความต้องการที่ต่างกัน

หัวข้อที่ ๔ ศึกษารูปแบบการนำเสนอ เทคนิคการจัดแสดงต่าง ๆ รวมทั้งวิทยาการที่ทันสมัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในนิทรรศการได้ ตลอดจนการศึกษาวិเคราะห์การนำเสนอนิทรรศการต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียง

๓. การออกแบบ เมื่อได้ศึกษาข้อมูลที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วนั้น จะต้องนำข้อมูลทั้งหมดมาประชุมเพื่อพิจารณาร่วมกันว่าจะเสนอเนื้อหาประเภทใด กลุ่มเป้าหมายมีความต้องการอะไรบ้าง หลังจาก

นั้นจึงมาประชุมร่วมกับมณฑนากรว่า ควรจะใช้วิธีการนำเสนออย่างไร ซึ่งรูปแบบวิธีการนำเสนออย่างหนึ่ง อาจจะเหมาะสมกับเนื้อหาประเภทหนึ่งแต่ไม่เหมาะสมกับเนื้อหาประเภทหนึ่ง ดังนั้นจึงจำเป็นจะต้องประชุม ระดมความคิดเพื่อหารูปแบบการจัดแสดงที่เหมาะสมสำหรับเนื้อหาในแต่ละส่วน

๔. การก่อสร้างและติดตั้ง หลังจากที่มีมณฑนากรออกแบบเรียบร้อยแล้ว ยังต้องคอย ควบคุมดูแลการติดตั้งให้เป็นไปตามแบบที่ต้องการ

๕. การประชาสัมพันธ์ การดำเนินงานในส่วนนี้อาจจะเริ่มตั้งแต่เมื่อได้เตรียมงานเป็นที่ เรียบร้อยแล้ว หรือหลังจากการศึกษาข้อมูลแล้วก็ได้ และจะต้องกำหนดระยะเวลาในการจัดให้ชัดเจน เพื่อจะ นำไปประชาสัมพันธ์ได้ การประชาสัมพันธ์อาจทำได้ดังนี้

๕.๑ ออกอากาศกระจายเสียงตามสถานีวิทยุต่าง ๆ

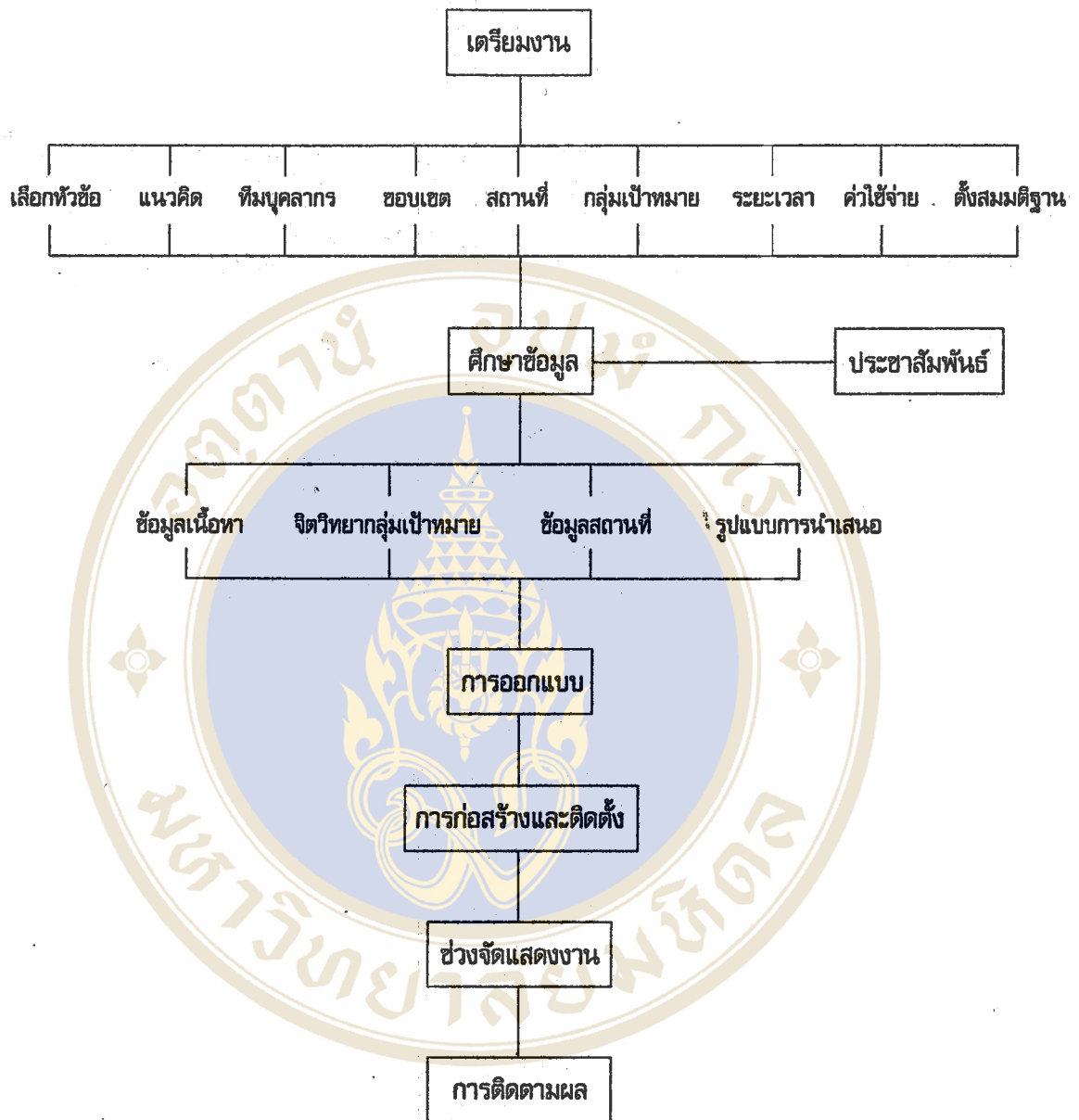
๕.๒ ติดโปสเตอร์นิทรรศการตามสถาบันทางการศึกษา โรงเรียน ห้างสมุด ห้าง สรรพสินค้า เป็นต้น

๕.๓ เสนอ/เชิญโรงเรียนต่าง ๆ ให้นำนักเรียนมาชมนิทรรศการ ซึ่งทางผู้จัด นิทรรศการอาจจะนำครู - อาจารย์มาชมนิทรรศการก่อน หลังจากนั้นให้ครู - อาจารย์เป็นผู้นำนักเรียนของตนมาชมก็ได้ หรือทางโรงเรียนอาจจะพา นักเรียนมาเป็นกลุ่มแล้วให้เจ้าหน้าที่ประจำนิทรรศการนำชมก็ได้

๖. ช่วงจัดแสดงงาน ผู้จัดอาจจะเลือกเวลาให้เหมาะกับนิทรรศการเรื่องนั้น ๆ ก็ได้ เช่น จัด นิทรรศการเรื่อง “ศิลปะการทอของขวัญ” ก็ควรจัดก่อนเทศกาลขึ้นปีใหม่ หรือระหว่างกลางเดือน ธันวาคม - ปลายเดือนธันวาคมก็ได้ การจัดนิทรรศการที่อาคารเรือนไทยที่ศาลายานี้ ก็อาจจะจัดให้ตรงกับ เทศกาลสำคัญ ๆ ตามประเพณีไทย เช่น เทศกาลลอยกระทง, สงกรานต์ เป็นต้น ทั้งนี้อาจจะจัดนิทรรศการ หัวข้อที่ต้องการนำเสนอร่วมกับการจัดงานตามประเพณีไปด้วยกันเลยก็ได้

๗. การติดตามผล ผู้จัดจะต้องเตรียมบุคลากรเพื่อที่จะติดตามผลของการจัดนิทรรศการ ว่าได้ผลดีอย่างไร อาจจะเป็นการสังเกตความสนใจของผู้ชม การตอบแบบสอบถาม การสัมภาษณ์โดยการสุ่ม ตัวอย่างจากผู้ชม เพื่อคณะผู้จัดทำจะได้นำข้อมูลนี้มาศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานต่อไป โดยเฉพาะในการวางแผนการจัดนิทรรศการครั้งต่อไปให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และในการจัดแสดง นิทรรศการบางเรื่อง อาจจะกำหนดจัดแสดงเป็นระยะเวลาสั้น การติดตามผลก็อาจจะช่วยให้ผู้จัดนำผลนี้มา ปรับปรุงนิทรรศการระหว่างจัดแสดงได้ด้วย

ขั้นตอนการจัดนิทรรศการนี้พอจะสรุปเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้

๕.๑.๖. ข้อจำกัดในการออกแบบ

การออกแบบนิทรรศการเรื่อง "หนังสือสมุดไทย" ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล นั้นพบว่ายังมีข้อจำกัดบ้างทั้งในด้านสถานที่ ตัวอาคาร กล่าวคือ

๑. สถานที่จัดแสดง

อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล อยู่ในมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม นั้น การคมนาคมโดยรถประจำทางไม่สะดวกเท่าที่ควร เพราะมีรถประจำทางผ่านเพียง ๓ สายเท่านั้นจาก

กรุงเทพฯ และอีก ๑ สายจากตัวเมืองจังหวัดนครปฐม ผู้ที่ใช้อาคารเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาที่อาศัยอยู่ภายในมหาวิทยาลัยมหิดล ดังนั้นเมื่อมีการจัดนิทรรศการหรือการแสดงต่าง ๆ ชั้นที่ศาลายา ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. ควรประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนศาลายา พุทธมณฑล ทราบว่ามีการจัดนิทรรศการเรื่องอะไร ที่ไหน และเมื่อไร อาจทำได้โดยใช้รถกระจายเสียงออกอากาศตามย่านชุมชน พร้อมกับการแจกใบปลิวก็ได้ ให้ข่าวสารข้อมูลแก่สถานศึกษา สถานที่ราชการในละแวกนั้น เป็นต้น
๒. ร่วมมือกับสถาบันต่าง ๆ บริเวณใกล้เคียง จัดนำเที่ยวสถานที่สำคัญละแวกนั้น เช่น พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย พุทธมณฑล พระปฐมเจดีย์ สวนสามพราน เป็นต้น และจัดให้อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดลเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งด้วย ซึ่งอาจจะใช้ด้านล่างของอาคารเป็นสถานที่รับประทานอาหารกลางวันในช่วงแรก เพื่อให้เรือนไทยเป็นที่รู้จักในอันดับแรก หลังจากนั้นอาจจะนิทรรศการชั่วคราวหรือจัดกิจกรรมการแสดงต่าง ๆ เป็นการเปิดตัวอาคารเรือนไทยให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้นไป และเมื่อเรือนไทยมหาวิทยาลัยมหิดลเป็นที่รู้จักในหมู่สาธารณชนแล้วก็สามารถดึงดูดความสนใจผู้ชมนักท่องเที่ยวโดยไม่ต้องอาศัยสถานที่ท่องเที่ยวในบริเวณใกล้เคียงอีกต่อไป ซึ่งส่งผลให้ปัญหาเรื่องการคมนาคมไม่ใช่ปัญหาใหญ่ เนื่องจากผู้ชมจะให้ความสำคัญและสนใจที่จะมาชมและร่วมกิจกรรม ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล
๓. สร้างบรรยากาศที่ดีบริเวณอาคารเรือนไทย ศาลายา กล่าวคือ
 - ๓.๑ จัดทำร้านอาหารไว้ต้อนรับบริการ ทั้งอาหารว่าง อาหารหนัก เครื่องดื่ม ตลอดจนน้ำชา กาแฟ
 - ๓.๒ จัดทำร้านอาหารบริการตนเอง เพื่อความสะดวกและเป็นการประหยัด
 - ๓.๓ สร้างสวนพฤกษชาติ อาจปลูกเฉพาะพืชพรรณไม้ท้องถิ่น หรือปลูกสวนสมุนไพร สวนวรรณคดี เป็นต้น
 - ๓.๔ สร้างสวนสาธารณะขนาดย่อม มีเรือพาย เรือถีบ เพื่อให้บริเวณอาคารเรือนไทยเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือระหว่างรอเข้าชมนิทรรศการ ในกรณีที่มีผู้ชมมาชมเป็นจำนวนมาก

๒. ตัวอาคาร

ตั้งที่กล่าวในบทที่ ๒ มาแล้วว่า อาคารเรือนไทยมิได้มีจุดมุ่งหมายสร้างเพื่อเป็นสถานที่จัดแสดงวัตถุ หรือจัดนิทรรศการต่าง ๆ นั้น จึงมีข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่

๑. ตัวอาคารสร้างด้วยไม้ ก่อให้เกิดการชำรุดได้ง่าย พื้นชานเรือนจะร้อนมากในเวลากลางวัน เนื่องจากผู้อาศัยในเรือนไทยโดยทั่วไปในเวลากลางวันมักจะใช้ชีวิตในไร่เป็นส่วนใหญ่ กว่าจะกลับถึงบ้านก็เกือบพระอาทิตย์ตกดินแล้ว ดังนั้นจึงไม่มีปัญหาเรื่องพื้นชานเรือนร้อนแต่อย่างใด แต่อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล นั้น ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการอยู่อาศัย ดังนั้นการเดินทางติดต่อกันระหว่างห้องแต่ละห้องในเวลากลางวันต้องเดินผ่านชานเรือน ซึ่งในเวลากลางวันจะร้อนมากเพราะรับแดดตลอดเวลา
๒. ถึงแม้ว่าตัวอาคารจะมีขนาดใหญ่กว่าเรือนไทยทั่ว ๆ ไป ถึงเท่าครึ่ง แต่ห้องในอาคารเรือนไทยมีขนาดไม่ใหญ่พอที่จะนำมาเป็นสถานที่จัดนิทรรศการ พื้นที่ในแต่ละห้องจึงจำกัดและไม่สะดวกในการจัดแสดงสิ่งของชิ้นใหญ่
๓. เสาแต่ละต้นในอาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดลมีโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก จึงไม่ก่อปัญหาเรื่องการผุของเสาส่วนที่แช่ในน้ำ แต่จำนวนเสาบริเวณใต้ถุนอาคารมีจำนวนมาก ซึ่งทำให้ลำบากในการออกแบบการจัดแสดงและการเดินชม
๔. วัสดุที่ใช้ปูพื้นเรือนด้านบนนั้นทำด้วยไม้ ไม่ทนต่อแดด ฝนเท่าใดนัก ก่อให้เกิดความชำรุด เสียหาย นำความบาดเจ็บมาสู่ผู้ชมได้
๕. ปัญหาเรื่องความร้อนของหลอดไฟ (Spot Light) เมื่อเปิดใช้เป็นเวลานาน
๖. ปัญหาเรื่องการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับอาคารเรือนไทย

ซึ่งปัญหาจากตัวอาคารที่กล่าวข้างต้นอาจหลีกเลี่ยงได้โดย

๑. ควรหมั่นดูแลบำรุงรักษาอาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์พร้อมที่จะต้อนรับผู้ชมตลอดเวลา
๒. ควรเลือกหัวข้อแสดงให้เหมาะกับอาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดลซึ่งควรจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศิลปะไทย หรือวัฒนธรรมไทย ที่สามารถนำบรรยากาศความเป็นไทยของตัวอาคาร มาใช้ประกอบกับการจัดนิทรรศการได้กลมกลืนไม่ขัดแย้งกัน
๓. ผู้จัดนิทรรศการควรเตรียมรองเท้าผ้ามาให้ผู้ชมเปลี่ยนก่อนขึ้นบนอาคาร

เรือนไทย เนื่องด้วยห้องจัดแสดงแต่ละห้องบนอาคารนั้นเชื่อมต่อกันด้วยชานเรือนที่ไม่มีหลังคาปกคลุม ในเวลากลางวันพื้นเรือนจะร้อนมาก นอกจากจะเป็นการกันความร้อนแล้วยังเป็นการป้องกันความสกปรก ขณะเดินชมห้องแสดงและเลือกซื้อของที่ระลึกบริเวณชานเรือน

๔. ควรใช้ไฟ ๒ ชุด เปิดสลับกันไป เพื่อมิให้หลอดไฟแต่ละหลอดมีความร้อนมากเกินไป และไม่เป็นการขัดจังหวะการชมของผู้ชมอีกด้วย

๕. พยายามดัดแปลงเทคโนโลยีสมัยใหม่ในอาคารเรือนไทย เช่น เครื่องปรับอากาศ เป็นต้น ควรออกแบบติดตั้งให้กลมกลืนกับตัวอาคาร ไม่ขัดสายตาและไม่เป็นที่สนใจของผู้ชม หรืออาจเลือกสีของเครื่องให้เป็นสีเดียวกับตัวอาคาร หรือซ่อนเครื่องปรับอากาศทำรูปลักษณะภายนอกให้ดูมีลักษณะเหมือนตู้ ซึ่งอาจจะต้องเสียงบประมาณในส่วนนี้ไปบ้าง แต่ก็ดีกว่าให้เครื่องปรับอากาศเป็นการทำลายบรรยากาศความเป็นไทยของตัวอาคาร

๕.๑.๗ รูปแบบการจัดนิทรรศการที่เหมาะสมในอาคารเรือนไทย

อาคารเรือนไทยไม่ว่าจะเป็นอาคารทางภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคใต้ ล้วนแต่เป็นอาคารที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นและยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้น การใช้อาคารเรือนไทยเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการนั้นควรจะเป็นนิทรรศการที่เกี่ยวกับชาติพันธุ์วิทยา แสดงการดำรงชีวิตของคน หรือเป็นการแสดงผลงานอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพชน

นอกจากความเหมาะสมของข้อมูลเนื้อหาที่นำมาจัดแสดงแล้ว องค์ประกอบในการจัดแสดงก็เป็นส่วนประกอบสำคัญในการจัดนิทรรศการ ได้แก่

๑. การสัญจร (Circulation) หมายความว่าถึงเส้นทางสัญจรสำหรับผู้เข้าชมนิทรรศการ ผู้จัดนิทรรศการควรให้อิสระแก่ผู้ชมในการเดินชมนิทรรศการ เว้นเสียแต่การจัดนิทรรศการในบางหัวข้อที่เนื้อหาที่นำมาจัดมีความต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอน จะต้องกำหนดเส้นทางการสัญจรของผู้ชมให้ชัดเจน เพื่อให้การชมนิทรรศการเป็นไปตามลำดับขั้นตอนที่ได้ออกแบบไว้ อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้ชม

๒. ผนัง (Partition) ไม่ควรใช้ผนังของอาคารเป็นพื้นหลังของคำบรรยายหรือติดตั้งวัตถุที่นำมาจัดแสดง เนื่องจากผนังของเรือนไทยภาคกลางจะเอียงสอเข้าหาตัวอาคาร ทำให้คำบรรยายหรือวัตถุที่ติดตั้งนั้นเอียงไปด้วย ทำให้ไม่สะดวกในการอ่านหรือดูวัตถุของผู้ชม เว้นเสียแต่วัตถุที่นำมาติดตั้งเป็นเพียงสิ่งตกแต่งประกอบตัวอาคารเพื่อสร้างบรรยากาศหรือเพิ่มความสวยงาม ผู้จัดนิทรรศการควรใช้ผนังเคลื่อนที่ ซึ่งอาจจะเป็นฉากที่ทำด้วยผ้า ไม้ หรือจะใช้วัสดุสมัยใหม่ เช่น พลาสติก ก็ได้ แต่ควรสกรีนลวดลายบาง ๆ ที่

แสดงให้เห็นถึงลักษณะความเป็นไทยในวัสดุสมัยใหม่ที่นำมาใช้นั้น เพื่อไม่ให้ดูเรียบจนเกินไปหรือดูขัดแย้งกับอาคารที่จัดแสดง

๓. ป้ายนิทรรศการ (Label) ควรเลือกใช้วัสดุที่เหมือนหรือมีความใกล้เคียงกับวัสดุที่นำมาทำผนัง แต่ถ้าเป็นการจัดแสดงแบบ Period Room แล้ว ป้ายนิทรรศการประจำวัตถุอาจจะไม่มีความจำเป็นมากนัก เนื่องจากจะเป็นการทำลายบรรยากาศของการจัดแสดง ผู้จัดนิทรรศการควรทำคู่มือป้ายนิทรรศการที่มีรายละเอียดของวัตถุที่นำมาจัดแสดงในแต่ละห้องแจกผู้ชม เพื่อความสะดวกและความเข้าใจในการชม

๔. แสง (Light) แสงที่ใช้ในอาคารเรือนไทย ควรใช้ทั้งแสงจากธรรมชาติและแสงประดิษฐ์ เนื่องด้วยแสงที่มองเข้ามาทางหน้าต่างของอาคารจะเป็นแสงที่มาจากด้านข้าง ซึ่งจะสะท้อนเข้าตาของผู้ชม และทำให้เงาของผู้ชมบังวัตถุที่จัดแสดง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีแสงประดิษฐ์ช่วยในการจัดแสดง ไม่ว่าจะเป็นแสงไฟจากภายนอกตู้จัดแสดงหรือแสงไฟจากภายในตู้ แต่ควรคำนึงถึงความเข้มของแสงและความร้อนของหลอดไฟด้วย เนื่องจากวัตถุที่นำมาจัดแสดงแต่ละประเภทมีความสามารถในการรับแสงได้ไม่เท่ากัน เช่น วัตถุประเภทหินหรือวัสดุสามารถทนความเข้มของแสงได้ถึง ๑๕๐ LUX แต่พวกหินหรือวัสดุอื่น ๆ เช่น ไม้แกะสลักหนังสัตว์ของไทย สามารถทนความเข้มของแสงได้เพียง ๕๐ LUX เป็นต้น

๕. สี (Colour) ควรใช้สีโทนเดียวกับอาคาร เพื่อให้เกิดความกลมกลืน แต่เพื่อให้ดูแตกต่างออกไปก็อาจจะทำได้โดยอาศัย ความอ่อนแก่ของสี ความเข้มของสี หรือการตัดกันของสี มาใช้เพื่อให้ตัววัตถุหรือตัวอักษรที่ต้องการนำเสนอมีความโดดเด่นขึ้นมา

๖. ตู้จัดแสดง (Case) ตู้ที่เหมาะสมกับอาคารเรือนไทยนั้นจะเป็นตู้ไม้ ซึ่งจะไม่เหมาะกับการจัดนิทรรศการ แต่จะเหมาะที่จะใช้ในส่วนตกแต่งเพื่อเพิ่มความสวยงามแก่ตัวอาคาร ผู้วิจัยเห็นว่าการจัดแสดงควรจะใช้ตู้กระจกที่ไม่มีขอบและค้ำรอบตู้ และความสูงของตู้จัดแสดงควรสูงจากพื้นประมาณ ๐.๘ เมตร เพื่อให้เหมาะสมกับความสูงเฉลี่ยของคนไทย

๗. ครุภัณฑ์อื่น ๆ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ แทนวางวัตถุ ควรเลือกใช้สีและลักษณะให้เข้ากับตู้จัดแสดงและตัวอาคาร

๕.๒ อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาการจัดนิทรรศการในประเทศไทยนั้น ผู้วิจัยขอสรุปแบ่งนิทรรศการเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

ประเภทที่ ๑ แบ่งตามลักษณะนิทรรศการ ได้แก่

๑. นิทรรศการถาวร เป็นนิทรรศการที่จัดขึ้น ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ที่มีการจัดแสดงถาวรติดต่อกันเป็นระยะเวลา ๓-๕ ปี เช่น การจัดแสดงนิทรรศการถาวรในพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ เป็นต้น

๒. นิทรรศการชั่วคราว เป็นนิทรรศการที่จัดขึ้น ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ที่มีระยะเวลาการจัดแสดงสั้น ระยะเวลาในการจัดมีตั้งแต่ ๒ สัปดาห์ ๑ เดือน ๓ เดือน หรือ ๑ ปี ก็ได้ อาจจะเป็นนิทรรศการที่จัดขึ้นตามโอกาสหรือเทศกาลต่าง ๆ เช่น นิทรรศการงานศิลปะแห่งรัชกาลที่ ๙ นิทรรศการวันวิสาขบูชา เป็นต้น

๓. นิทรรศการเคลื่อนที่ เป็นนิทรรศการที่สามารถเคลื่อนย้ายไปจัดในสถานที่ต่าง ๆ ได้ ทmunเวียนกันไป

ประเภทที่ ๒ แบ่งตามจุดประสงค์ของการจัด ได้แก่

๑. นิทรรศการทางการศึกษา
๒. นิทรรศการทางการตลาด
๓. นิทรรศการทางการเมือง
๔. นิทรรศการทางศิลปะ วัฒนธรรม
๕. นิทรรศการเพื่อสิ่งแวดล้อม
๕. นิทรรศการทางการทหาร
๖. นิทรรศการเพื่อการประชาสัมพันธ์หรือองค์กร

นิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดลนี้ เป็นนิทรรศการทางการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับหนังสือสมุดไทยในเรื่องที่เกี่ยวกับความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย การแบ่งประเภทของหนังสือสมุดไทย การทำหนังสือสมุดไทย ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก คุณค่าของหนังสือสมุดไทย อุปกรณ์การเขียน และการอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย เนื่องจากเนื้อหาที่จัดแสดงมีความหลากหลาย การออกแบบนิทรรศการจึงแตกต่างกันไปตามที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น ซึ่งได้นำส่วนดีของการจัดแสดง ในอาคารเรือนไทยแต่ละแบบที่ได้ไปศึกษามาใช้ในการออกแบบครั้งนี้ และในการออกแบบได้แก้ไขปรับปรุงส่วนที่เป็นปัญหาของการจัดแสดงในอาคารเรือนไทยต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามาแล้ว เพื่อจะได้รูปแบบแนวทางการจัดนิทรรศการในอาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ที่เหมาะสม และเป็นไปหลักการจัดนิทรรศการที่จะให้ประโยชน์กับผู้ชมมากที่สุด

ปัญหาบางอย่างของอาคารเรือนไทยที่ได้จากการศึกษาวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยพบว่าเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไขขณะที่กำลังก่อสร้างอาคาร ได้แก่ ปัญหาการวางระบบไฟ เครื่องปรับอากาศ เป็นต้น ดังนั้นในการออกแบบสร้างอาคารเรือนไทย ถ้าได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ที่จะใช้ให้ชัดเจน สถาปนิกก็จะสามารถออกแบบปรับตัวอาคารให้เหมาะสมที่จะเป็นสถานที่จัดนิทรรศการได้

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นเพียงการเสนอแนวความคิดและแนวทางในการจะใช้เรือนไทยจัดนิทรรศการ เพราะจะช่วยทราบรูปแบบการจัดนิทรรศการบนอาคารเรือนไทย โดยอาศัยแนวทางของการออกแบบการจัดนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” ณ อาคารเรือนไทย มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม ที่ได้นำเสนอไว้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ตลอดจนข้อดีข้อด้อยในการใช้อาคารเรือนไทยเป็นสถานที่จัดนิทรรศการ การจัดนิทรรศการในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการใช้เทคนิค และรายละเอียดต่าง ๆ ที่ได้อธิบายไว้นี้คงจะช่วยเป็นแนวทางในการดำเนินงานจัดแสดงนิทรรศการที่มีประสิทธิภาพ ณ อาคารเรือนไทยแห่งนี้ นอกจากนี้ นิทรรศการเกี่ยวกับหนังสือสมุดไทยที่ได้นำเสนอไว้นี้ อาจจะทำโครงการจัดเป็นนิทรรศการต่อเนื่องภายใต้หัวข้อเดิมแต่เปลี่ยนเนื้อหาที่นำมาจัดแสดง เช่น อาจจัดแสดงเรื่องนิทรรศการหนังสือสมุดไทยในภาคต่าง ๆ ซึ่งเป็นการจัดแสดงเปรียบเทียบหนังสือสมุดไทยในแต่ละภาค เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการออกแบบนิทรรศการเรื่อง “หนังสือสมุดไทย” ครั้งนี้ ถ้าได้มีการนำไปจัดแสดงจริงต่อไป รายละเอียดต่าง ๆ ที่นำมาเสนอไว้นี้อาจจะต้องปรับเปลี่ยนไป ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้นจะปรับเปลี่ยนไปอย่างไรก็จะอยู่ภายในกรอบแนวคิดและรูปแบบที่เสนอไว้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (๒๕๒๑). การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน. ก่องแก้ว วีระประจักษ์ เรียบเรียง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. (๒๕๒๗). พระบฏและสมุดภาพไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และวาระครบรอบ ๗ ปี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ ๒๕๒๗).
- _____. กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. (๒๕๓๖). พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑ์ไทย. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี วันพระราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๖).
- _____. กองหอสมุดแห่งชาติ. (๒๕๓๑). เอกสารวิชาการฝ่ายหนังสือตัวเขียนและจารึก ๒/๒๕๓๑. อัดสำเนา.
- _____. กองหอสมุดแห่งชาติ. (๒๕๒๙). เอกสารวิชาการพิมพ์เผยแพร่พุทธศักราช ๒๕๒๙. อัดสำเนา.
- _____. (๒๕๒๖). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ ทดแต่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. (คณะข้าราชการกระทรวงต่างประเทศ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเทียม ลदानนท์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑ กรกฎาคม ๒๕๒๖).
- _____. (๒๕๑๖). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- _____. (๒๕๑๗). กิจการพิพิธภัณฑ์สถาน. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (๒๕๑๑). เครื่องเขียนหนังสือของชาวไทยโบราณ. วารสารโบราณคดี, ๒(๒), ๙๘-๑๑๔. _____, ๒๙ ตุลาคม ๒๕๔๐. สัมภาษณ์.
- เกษม ประทีปประชา. (๒๕๒๒). โครงการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติศิลปะร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คณะอนุกรรมการประมวลเอกสาร ในคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. (๒๕๒๕). ชีวิตและผู้คน ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- จิรา จงกล. (๒๕๓๒). พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, (กรมศิลปากรอนุญาตให้จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางจิรา จงกล ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร วันอังคารที่ ๔ เมษายน ๒๕๓๒)

- จิรวีส เชื้อนวัง. (๒๕๓๖). การออกแบบนิทรรศการ ความสัมพันธ์ไทย-จีน ภายในอาคารศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต ภาควิชา การออกแบบอุตสาหกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๐๗). พระราชหัตถเลขาสั่งราชการในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ กับเรื่องประกอบ. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๗ มีนาคม ๒๕๐๗).
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๓๑). เรือนไทยแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (พิมพ์ในโอกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามมกุฎราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็น องค์ประธานในพิธีเปิดเรือนไทย ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๑.)
- ชนกเนตร คำโหมง. (๒๕๓๗). พิพิธภัณฑ์เมืองหนองคาย. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชัชวาลย์ ณ นคร. (๒๕๒๕). เกร็ดน่ารู้เกี่ยวกับ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พรษา. ซัย เรื่องศิลป์. (๒๕๒๒). ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ ด้านเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกระยา. (๒๔๙๕). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา. พระนคร: โรงพิมพ์ชาญชัย.
- ตรึงใจ บูรณสมภพ. (๒๕๑๔). การออกแบบสถาปัตยกรรมเมืองร้อนในประเทศไทย. เอกสารประกอบการสอนคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (๒๔๗๗). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสาธานติ (อบ บุนนาค) ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๗ ณ วัดประยูรวงศาวาส).
- ธีระศักดิ์ อัครบวร. (๒๕๓๗). นิทรรศการและการจัดการแสดง (พิมพ์ครั้งที่ ๑). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- น. ณ ปากน้ำ. พระราชวังสนามจันทร์. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับภูมิภาคตะวันตกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ - ๓๐ มีนาคม ๒๕๒๗ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- นิยะดา ทาสุนธ์ และ ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (๒๕๒๒). วิธีอนุรักษ์พระบฏ กระดาษ หนังสือสมุดไทย หนังสือโบราณ และแผนที่. กรุงเทพฯ: กองหอสมุดแห่งชาติ.
- ประทีป มาลากุล. (๒๕๓๐). พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เปรี๊ยะ กุมุท, ดร. (๒๕๒๙). เทคนิคการจัดนิทรรศการ. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- พยุงค์ดี ประจุศิลป์. (๒๕๓๕). การออกแบบสำหรับนิทรรศการ. กรุงเทพฯ: ป. สัมพันธ์พาณิชย์.
- พฤษส์ อึ้งสกุล. (๒๕๓๒). พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมกรุงเทพฯ ร.ศ. ๒๐๘. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พาศนา ตันตลักษณ์. (๒๕๒๗). ภาวะภูมิอากาศกับการออกแบบอาคาร. กรุงเทพฯ: พิทักษ์อักษร.
- ภิญโญ สุวรรณศิริ. ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๐. สัมภาษณ์.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๒๕๓๓). พระราชวังสนามจันทร์. (พิมพ์ครั้งที่ ๑). กรุงเทพฯ: โมเดิร์นเพรส. (หนังสือที่ระลึกในการเปิดทับเจริญ เป็นสถานที่ตั้งวัฒนธรรมภูมิภาคตะวันตก มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ ๓๑ มกราคม ๒๕๓๓).
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๒๕๒๗). พระตำหนักทับขวัญและพระราชวังสนามจันทร์. กรุงเทพฯ : บริษัท วิตดอรี เพาเวอร์พอยท์ จำกัด. (หนังสือที่ระลึกในการสมโภชพระตำหนักทับขวัญและพระราชวังสนามจันทร์ ๒๘ มีนาคม - ๘ เมษายน ๒๕๒๗).
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (๒๕๔๐). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ ฉบับต้นแบบ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
- _____. (๒๕๔๐). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ฉบับต้นแบบ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
- มูลนิธิปริยัติศึกษา ญสส. ในพระสังฆราชูปถัมภ์. (๒๕๔๐). พิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานเฉลิมพระเกียรติจังหวัดกำแพงเพชร. กรุงเทพฯ: สุรวัฒน์.
- เมืองโบราณ. (๒๕๒๕). จิตรกรรมสมุดข่อยสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ยอร์ช ฮอลล์ เฟลด์ส. (๒๕๒๕). ดร. เรโนลด์ เฮาส์ ทอมป์สันสามรัชกาล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุริยบรรณ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๒๕). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ฤทัย ใจจงรัก. (๒๕๑๘). เรือนไทยเดิม. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๔๐. สัมภาษณ์.
- ลักขณา สิริวัฒน์. (๒๕๓๐). จิตวิทยาเบื้องต้น. (พิมพ์ครั้งที่ ๑). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วนิดา จึงประสิทธิ์ (นัมเสมอ). (๒๕๒๖). โสตทัศนศึกษา. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- วัฒน์ จูทะวิภาค. (๒๕๒๖). การจัดนิทรรศการ. กรุงเทพฯ: กลิ่นแก้ว.
- วิชัย อนุตระปัญญา. (๒๕๒๓). พิพิธภัณฑ์ศิลปะและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน. ศิลปนิพนธ์ปริญญาศิลปบัณฑิต ภาควิชาออกแบบภายใน คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิมล ทงษ์วิวัฒน์. (๒๕๒๕). เหตุการณ์สมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

วิรุฬห์ ลีลาพฤทธิ์. (๒๕๒๑). เทคโนโลยีทางการศึกษา. พระนคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.

ศูนย์วิจัยวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ระลึกในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดศูนย์วิจัยวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม วันศุกร์ที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๓๐.

สถาบันภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. (๒๕๓๔). ๑๐ ปี สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

สยามสมาคม. เอกสารเผยแพร่พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา เรือนคำเที่ยง ในสยามสมาคม. ม.ป.ป. อัดสำเนา.

สวนา พรพัฒน์กุล, ดร. (๒๕๒๐). เอกสารประกอบการสอนวิชาจิตวิทยาทั่วไป ภาควิชาจิตวิทยา คณะมานุษย-ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. อัดสำเนา.

สารานุกรมสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑๖. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๕.

สุชา จันทน์เอม. (๒๕๒๒). จิตวิทยาเด็ก. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

เอกสารเผยแพร่อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (๒๕๓๐)

Brawn, Michael. (1965). The New museum. Second Printing. U.S.A.

Carmel, James H. (1962). Exhibition Techniques : Traveling and Temporary. New York: Reinhold.

Dwivedi, V.P. (1980). Museum And Museology : New HoriZons. New Delhi: Agan Gala.

Hall, Margaret. (1987). On Display : A Design Grammar For Museum Exhibitions. London: Iuan Humphrie.

Hayett, William. (1967) Display & Exhibit Handbook. New York.

Klein, Larry. (1986). Exhibits : Planning And Design. New York: Madison Square Press.

Matthews, Geoffery Mark. (1991). Museum and Art Galleries: a design and development guide. London: Butterworth Architecture.

Miles, Roger S. (1988). The Design of Educational Exhibits. London: The Oxford University Press.

Neufert Ernst. (1970). Architects' Data. London: Grosby Lockwook Stople.

Poitiers Aubin. (1960). Museum and Monument IX the organization of museums practical advice. France: Offest.

Velarde, Giles. (1988). Designing Exhibitions. London: The Design Council.

Warren Jefferson T. (1973). Exhibit Methods. (Second Printing). London: Sterling publishing Co., Inc.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาว สิริกาญจน์ รัตนเกตุ
วัน เดือน ปีเกิด	๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๓
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๓๑ - ๒๕๓๔ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๔๐
สถานที่ทำงาน	บริษัท สยามบุ๊คส์ แอนด์ พับลิเคชันส์ จำกัด